

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

MACAR MASALLARINDA VE EFSANELERİNDE ŞAMANİZM

DIANNA OROVEC BORBÉLY

2502160467

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. İBRAHİM ÇEŞMELİ

İSTANBUL - 2022

ÖZ

MACAR MASALLARINDA VE EFSANELERİNDE ŞAMANİZM

Dianna OROVEC BORBÉLY

Bu çalışma Macar masallarında ve efsanelerinde yer alan Şamanizm'in etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda *Şamanizme Giriş* başlıklı birinci bölümde özellikle birincil kaynaklardan konu ile ilgili kavramsal bilgiler toplanmış olup genel hatlarıyla Şamanizm anlatılmaktadır. Bu bölümde *Şamanizm'in tanımı, Şamanizm'in meydana çıkması ve yayılma alanı, Avrasya Şamanizm'i, şaman kelimesinin kökeni, göreve çağrılmak ve şaman hastalığı, sırra erme, şamanın ritüel avadanlığı, şamanlık mesleği, esrime, şamanın görevleri* gibi konular incelenmektedir. *Macarlar'ın Kısa Tarihi (on dördüncü yüzyıla kadar)* ve *Macarlar'ın Tarih Öncesi İnanış Sistemi* başlıklı ikinci bölümde, öncelikle eski kroniklerin ve birincil kaynakların incelenmesi ışığında Macarlar'ın tarihinin on dördüncü yüzyıla kadar uzanan süreci anlatılmaktadır. Bu süreçteki en önemli tarihi olayların yanı sıra; *Macar adı ve Macar dili* gibi alt başlıklara da değinilmektedir. Ardından *Macarların Tarih Öncesi İnanış Sistemi* başlıklı alt bölümde konuyla ilgili mevcut olan kaynaklar tanıtıldıktan sonra *eski Macar inanç sisteminin araştırma tarihçesi, eski Macar inanç sistemindeki kozmoloji ve Macar halk inancındaki doğaüstü varlıklar* konuları detaylıca incelenmektedir. *Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Şamanizm Motifleri* başlıklı üçüncü bölümde *masal ve efsane kavramları tanıtıldıktan sonra Macar halk masalının kökeni, araştırma tarihçesi ve Macar efsaneleri* gibi konular anlatılmıştır. Bölümün devamında, çalışmanın ana konusu göz önünde tutularak Macar halk masallarındaki ve efsanelerindeki Şamanizm motifleri tanıtılmaktadır. Bu motifler, hayat ağacı, taltoş ve garabonciaş, taltoş mücadeleleri, sırra erme, hasta tedavi etme, geleceği görme, geyik, at, yılan, köpek, kurt, kuş, kartal gibi hayvanlar, hayvan kral, hayvana dönüşme, hayvan kılı, hayvanların dili, ateş, su, demir ve yeraltı, yeryüzü, yerüstü olmak üzere üç paralel âlemdir. Bu bölüm, Macar Halk Masalları Kataloğu'nun özellikle Peri Masalları

kategorisindeki masallarını inceledikten sonra masallardaki Şamanizm motiflerini açıklığa kavuşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, tarih öncesi Macar inanış sistemi, Macar halk masalları, Macar efsaneleri, şaman motifleri

ABSTRACT

SHAMANISM IN HUNGARIAN TALES AND LEGENDS

Dianna OROVEC BORBÉLY

This study aims to reveal the effects of shamanism in Hungarian tales and legends. For this purpose, in the first chapter titled Introduction to Shamanism, conceptual information about the subject has been collected especially from primary sources, and Shamanism is explained in general terms. This chapter investigates topics such as *the definition of shamanism, the emergence and spread of shamanism, Eurasian shamanism, the origin of the word shaman, being called to duty and the shaman's disease, shamanistic initiatory crisis, the ritual tools of the shaman, the shamanic profession, ecstasy, the duties of the shaman* are examined. The second chapter, titled *A Brief History of the Hungarians (until the 14th century) and the Prehistoric Beliefs of the Hungarians*, firstly describes the process of Hungarian history dating back to the 14th century in the light of the examination of ancient chronicles and primary sources. In addition to the most important historical events in this process, it also touches on sub-titles such as *the Hungarian name and the Hungarian language*. Then, in the subsection titled *Prehistoric Belief System of the Hungarians, the research history of the old Hungarian belief system, the cosmology in the old Hungarian belief system, and the supernatural beings in the Hungarian folk belief* are examined in detail, after the resources available on the subject are introduced. In the third chapter titled *Shamanism Motifs in Hungarian Folk Tales and Legends*, after introducing the concepts of tale and legend, the origin of Hungarian folk tale, research history, and Hungarian legends are explained. In the continuation of the chapter, considering the main subject of the study, the shamanism motifs in Hungarian folk tales and legends are introduced. These motifs are the *tree of life, taltos and garaboncias, taltos struggles, healing, manticism, animals such as deer, horse, snake, dog, wolf, bird, eagle, animal king, animal transformation, animal hair, the language of the animals, elements like fire, water, iron, and three parallel universes*:

underworld, earth, and aboveground. This section clarifies the shamanism motifs in the Hungarian Folktale Catalogue, after examining the fairy tales related to the subject, especially in the Fairy Tales category.

Key Words: Shamanism, prehistoric Hungarian belief system, Hungarian folk tales, Hungarian legends, Shaman motifs

ÖNSÖZ

Macar halk kültürünün, özellikle de folklorunun bazı özgün özelliklerinin kökeni, onlardaki Şamanizm kalıntılarını görmemiz gerçeğiyle açıklanabilir. Bu, Macar halkının ve diğer akraba halkların etnografik verilerinin karşılaştırmalı analizi ile gösterilebilir. Uygun bir kaynak eleştirisi yöntemiyle, bazı eski yazılı hatıralar da kullanılabilir. Örneğin; cadı engizisyon mahkemelerinin belgeleri. Araştırma, mutlaka geniş bir kaynak yelpazesini yakalayan dolaylı araçlara dayanmalıdır. Karpat Havzası'nı çevreleyen halkların, Macarların dil akrabası olan halkların ve Macar tarih öncesinde rol oynayan coğrafi bölgelerde yaşayan çeşitli halkların ilgili etnografik verileri karşılaştırıldığında Macar halk kültürünün şamanistik hatıraları bir yandan Ural halklarıyla olan ortak geçmişten, diğer yandan da Türk halklarıyla olan yurt tutuş öncesi zamanlardaki beraber yaşama sürecinden kaynaklanması muhtemeldir.

Bu konuyu ele alma sebebimiz Macar halk masallarında ve efsanelerindeki şamanistik motiflerini toplayan kapsamlı bir çalışmanın mevcut olmamasıdır. Eski Macar inanış sistemiyle ilgili birçok belirsizlik ve kaynak eksikliği nedeniyle, mümkün olan tek araştırma yöntemi, mevcut kaynak verilerinin yeniden yapılandırma yöntemiyle gerçekleştiren ayrıntılı bir analizidir.

Tez konusunun seçiminde ve ilgili çalışmalarım boyunca değerli öneri ve yorumları, dikkati ve özeni ile yol göstericim olan İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Bölümü öğretim üyesi değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırma süresince düşüncelerinden yararlandığım Doç. Dr. Ayşe YILDIRAN, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ZEREN ve Sibel ZEREN'e de teşekkürlerimi sunarım. Doktora çalışmam sürecinde bana maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen, her zaman beni özveri ile destekleyen sevgili ailem başta olmak üzere kıymetli dostlarıma ve adını buraya yazmadığım ama çalışmamda dolaylı olsa da emeği geçen tüm sevdiklerime, hocalarıma teşekkür eder saygılarımı sunarım.

İstanbul -2022

Dianna OROVEC BORBÉLY

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ŞAMANİZM'E GİRİŞ

1.1. Şamanizm'in Tanımı	4
1.2. Şamanizm'in Meydana Çıkışı ve Yayılma Alanı	5
1.3. Avrasya Şamanizm'i	6
1.4. Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine	7
1.5. Şaman Nasıl Olunur	9
1.6. Bir Şamanın Doğuşu	10
1.7. Göreve Çağrılmak ve Şaman Hastalığı	11
1.8. Sırta Erme	12
1.9. Şamanın Kabul Töreni ve Göreve Başlaması	15
1.10. Şamanın Ritüel Avadanlığı: Şaman Giysisi ve Şaman Davulu	16
1.10.1. Şaman Giysisi	16
1.10.2. Şaman Davulu	19
1.11. Şamanlık Mesleği	21
1.11.1. Şaman ve Yardımcı Ruhları	21
1.11.2. Esrime	23
1.11.3. Şamanın Görevleri	24

İKİNCİ BÖLÜM MACARLARIN KISA TARİHİ (14.YÜZYILA KADAR) VE ESKİ MACAR İNANÇ SİSTEMİ

2.1. Macarların Tarih Öncesi Tarihi	25
2.2. Macar Adı	25

2.3. Macar Dili	28
2.4. Macarların Kökeni	31
2.5. Macarların Anayurtları ve Yurt Tutuş	33
2.6. Macarların Tarih Öncesi İnanış Sistemi	37
2.6.1. Kaynaklar ve Yeniden Yapılandırmanın Metodu	40
2.6.2. Eski Macar İnanış Sisteminin Araştırma Tarihçesi	44
2.6.3. Eski Macar İnanış Sisteminde Kozmoloji	49
2.6.4. Eski Macar İncancındaki Ruh Olgusu	50
2.6.5. Macar Halk İncancındaki Doğaüstü Varlıklar	54
2.6.5.1. Doğa Ruhları	54
2.6.5.1.1. Orman Varlıkları	55
2.6.5.1.2. Su Varlıkları	56
2.6.5.1.3. Hava İblisi Olan Ejderha	57
2.6.5.1.4. Szépasszony (Güzel kadın)	58
2.6.5.2. Yer Ruhları	60
2.6.5.2.1. Hazine Koruyan Cin	60
2.6.5.2.2. Maden Hayaleti (Bányarém)	61
2.6.5.3. Ev İyeleri ve Yardımcı Ruhlar	62
2.6.5.3.1. Ev Yılanı	62
2.6.5.3.2. Yapı Kurbanı	63
2.6.5.3.3. Yardımcı Ruh: Hayalet Tavuğu, Piritus, Yer Şeytanı (Lidércsirke, Piritus, Földi Ördög)	64
2.6.5.4. İnsan Dünyasının Şeytani Varlıkları	67
2.6.5.4.1. Karabasanlar (Lidércnyomás) ve Nora Figürü	67
2.6.5.4.2. Hayalet (Kísértet) Figürü	68
2.6.5.4.3. Hastalık İblisleri	70
2.6.5.4.4. Lohusa İblisi	71
2.6.5.5. Kurgusal Varlıklar	72
2.6.5.5.1. Floral İblisleri	72
2.6.5.5.2. Cezalandırıcı Varlıklar	73
2.6.5.5.3. Luca Figürü	74
2.6.5.6. Macar Halk İncancındaki Doğaüstü Yeteneklere Sahip Olan İnsanlar	77
2.6.5.6.1. Durugörür	77

2.6.5.6.2. Bilgeler	78
2.6.5.6.2.1. Şifacı	78
2.6.5.6.2.2. Ebe (Bába)	79
2.6.5.6.2.3. Bilge Arabacı	80
2.6.5.6.2.4. Bilge Avcı	81
2.6.5.6.2.5. Cadı Figürü	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MACAR HALK MASALLARINDA VE EFSANELERİNDE ŞAMANİZM MOTİFERİ

3.1. Masal	85
3.1.1. Macar Halk Masalının Kökeni	86
3.1.2. Macar Halk Masallarının Araştırılması	88
3.1.3. Macar Halk Masallarının Türleri	90
3.1.4. Macar Halk Masallarının Kozmolojisi	91
3.2. Efsane	91
3.2.1. Macar Efsaneleri	93
3.2.1.1. Hun-Macar Dönemi Efsaneleri	94
3.2.1.2. Yurt Tutuş ve Avrupa'daki Macar Akınları Dönemi Efsaneleri	95
3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Şamanizm Motifleri	97
3.3.1. Hayat Ağacı	97
3.3.1.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hayat Ağacı	104
3.3.1.2. Macar Kültüründe Hayat Ağacı	106
3.3.1.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayat Ağacı	107
3.3.2. Taltoş-Macar Şamanı	109
3.3.2.1. Garabonciaş Öğrencisi Figürü	112
3.3.2.1.1. Macar Kültüründe Taltoş Mücadeleleri	115
3.3.2.1.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Taltoş Figürü ve Taltoş Mücadeleleri Motifi	117
3.3.3. Sırta Erme Motifi	120
3.3.3.1. Avrasya Şaman Kültüründe Sırta Erme Motifi	120
3.3.3.2. Macar Kültüründe Sırta Erme Motifi	121
3.3.3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Sırta Erme Motifi	122

3.3.4. Hasta Tedavi Etme Motifi	132
3.3.4.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hasta Tedavi Etme Motifi	132
3.3.4.2. Macar Kültüründe Hasta Tedavi Etme Motifi	135
3.3.4.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hasta Tedavi Etme Motifi	136
3.3.5. Geleceği Görme Motifi	142
3.3.5.1. Avrasya Şaman Kültüründe Geleceği Görme Motifi	142
3.3.5.2. Macar Kültüründe Geleceği Görme Motifi	145
3.3.5.3. Macar Halk Masallarında Geleceği Görme Motifi	146
3.3.6. Eski Macar İnancındaki Hayvan Motifleri	149
3.3.6.1. Geyik	149
3.3.6.1.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Geyik	151
3.3.6.2. At	153
3.3.6.2.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde At	156
3.3.6.3. Yılan	163
3.3.6.3.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Yılan	168
3.3.6.4. Köpek	171
3.3.6.5. Kurt	173
3.3.6.5.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kurt	177
3.3.6.6. Kuş	178
3.3.6.6.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kuş	181
3.3.6.7. Kartal (Turul Kuşu)	182
3.3.6.7.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kartal	184
3.3.6.8. Hayvan Kral Motifi	185
3.3.6.8.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayvan Kral Motifi	185
3.3.6.9. Hayvana Dönüşme Motifi	188
3.3.6.9.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hayvana Dönüşme Motifi	188
3.3.6.9.2. Macar Halk Masallarında Hayvana Dönüşme Motifi	189
3.3.6.10. Kıl Motifi	191
3.3.6.10.1. Avrasya Şaman Kültüründe Kıl Motifi	191
3.3.6.10.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kıl Motifi	191
3.3.6.11. Hayvanların Dilleri	193

3.3.6.11.1. Avrasya Şamanizm’inde Hayvanların Dilleri	193
3.3.6.11.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayvanların Dilleri	193
3.3.7.Elementler	1966
3.3.7.1. Ateş Motifi	196
3.3.7.1.1. Avrasya Şaman Kültüründe Ateş Motifi	197
3.3.7.1.2. Macar Kültüründe Ateş Motifi	199
3.3.7.1.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Ateş Motifi	201
3.3.7.2. Su Motifi	202
3.3.7.2.1. Avrasya Şaman Kültüründe Su Motifi	202
3.3.7.2.2. Macar Kültüründe Su Motifi	203
3.3.7.2.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Su Motifi	205
3.3.7.3. Demir Motifi	2088
3.3.7.3.1. Avrasya Şaman Kültüründe Demir Motifi	208
3.3.7.3.2. Macar Kültüründe Demir Motifi	211
3.3.7.3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Demir Motifi	213
3.3.8. Şaman Kültüründe Üç Paralel Âlem: Yerüstü, Yeraltı ve Yeryüzü	215
3.3.8.1. Şaman Kültüründe Yerüstü Âlemi	216
3.3.8.1.1. Güneş, Ay ve Yıldızlar	217
3.3.8.1.2. Macar Kültüründe Yerüstü Âlemi	218
3.3.8.2. Şaman Kültüründe Yeraltı Âlemi	220
3.3.8.2.1. Macar Kültüründe Yeraltı Âlemi	222
3.3.8.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Üç Paralel Âlem	222
SONUÇ	227
KAYNAKÇA	232
ÖZGEÇMİŞ	286

KISALTMALAR LİSTESİ

Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Lat.	: Latince
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
No.	: Numara
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vol.	: Volume
Vs.	: Ve saire

GİRİŞ

Macar masallarında ve efsanelerinde Şamanizm başlıklı bu tez birincil kaynakları ele alıp Macar masallarında ve efsanelerinde yer alan Şamanizm'in etkilerini ortaya çıkarmayı ve içlerinde bulundukları şamanist motifleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan kaynaklar ve izlenen yöntemler, incelenen konuların farklı içerikleri nedeniyle her üç bölümde de çeşitlilik göstermektedir.

Şamanizm'e Giriş başlıklı birinci bölüm özellikle birincil kaynaklardan konu ile ilgili kavramsal bilgiler toplamış olup genel hatlarıyla Şamanizm'i tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu bölümün başında Şamanizm kavramı anlatılmaktadır ve Şamanizm araştırmacılarının Şamanizm'i bir din mi, bir inanç sistemi veya bir esrime tekniği mi olarak gördükleri açıklığa kavuşturulmaktadır. Ardından Şamanizm'in Avrasya'daki ortaya çıkışı ve yayılma alanları konusu ele alınmaktadır. Şaman kelimesinin etimolojisi konusunu anlattıktan sonra şaman olabilmenin aşamaları anlatılmıştır. İlk olarak şaman seçilmenin üç yolu: soy ile geçen şamanlık, ruhlar tarafından seçilmiş şamanlık ve gönüllü şamanlık anlatılmaktadır. Ardından şamanları henüz çocukluk yaşta diğer insanlardan ayıran bazı özellikler belirtilmektedir. Göreve çağrılma ve şaman hastalığı alt konuları çeşitli halkların verileriyle zenginleştirilmiş bilgileri içermektedir. Şaman olma sürecinin son aşaması olan sırra erme ritüeli hakkında Yakut, Hakas ve Tunguz örnekleri ele alınıp bu konu da etraflıca incelendikten sonra şamanın kabul töreni anlatılmaktadır. Bundan sonraki alt bölümlerde şaman mesleğinin ritüel avadanlığı olan şaman giysisi ve şaman davulu tanıtılmaktadır. Şamanlık için gereken gereçleri tanıttıktan sonra şamanın yardımcı ruhları hakkında ve şaman ritüelinin en önemli kısmı olan esrime tekniği hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak şamanın toplumdaki yeri ve görevleri konusuna değinmektedir.

Macarlar'ın Kısa Tarihi (on dördüncü yüzyıla kadar) ve Macarlar'ın Tarih Öncesi İnanış Sistemi başlıklı ikinci bölüm, öncelikle eski kroniklerin ve birincil kaynakların verileri ele alınarak Macarlar tarihinin on dördüncü yüzyıla kadar uzanan süreci anlatılmaktadır. Bu bölümde ilk olarak çeşitli eski birincil kaynağı ve kroniği ele alınarak Macar adının kökeni açığa kavuşturulmaktadır. Ardından Macarca'nın

tanımı, sınıflandırılması ve tarihi devreleri açıklanmaktadır. Bundan sonra eldeki sınırlı sayıda olan birincil kaynakları inceleyerek Macarların kökeniyle ilgili yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir. Macarların Anayurtları ve Yurt Tutuşu alt başlığı altında Macarların tarih öncesi tarihinden başlayarak anayurtları ve yurt tutuş etraflica anlatılmaktadır. Ardından *Macarlar'ın Tarih Öncesi İnaniş Sistemi* başlığı altında genel bilgilere, konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklara ve araştırma yöntemi anlatımına yer verilmektedir. *Eski Macar İnaniş Sisteminin Araştırma Tarihçesi* alt başlığı altında Ferenc Otrokocsi Fóris, Daniel Cordines, István Sándor, Pál Hunfalvy, Ferenc Kállay, Arnold Ipolyi, Kandra Kabos, Lajos Katona, Géza Róheim, Sándor Solymossy, Dezső Pais, Gyula László, Sándor Szűcs, Vilmos Diószegi, Tekla Dömötör, István Dienes, Éva Pócs ve Mihály Hoppál başta olmak üzere eski kadim Macar inaniş sistemini araştıran araştırmacılarının çalışmaları tanıtılmaktadır. Çok sayıda mevcut olan bu araştırmalara rağmen tarih öncesi Macar inaniş sistemi meselesi konusunda bugüne kadar birleşik bir teori oluşturulamamıştır. Bundan sonraki konular eski Macar inaniş sisteminin kozmolojisi ve ruh olgusudur. *Macar Halk İnancındaki Doğaüstü Varlıklar* başlığı altında doğa ruhları, yer ruhları, ev- ve yardımcı ruhları, şeytani varlıklar ve kurgusal varlıklar olmak üzere doğaüstü varlıklarının beş alt sınıfı tespit edilmektedir. Doğa ruhları alt sınıfı adı altında orman varlıkları, su varlıkları, hava iblisi olan ejderha ve güzel kadın figürü; yer ruhları alt sınıfı adı altında hazine koruyan cin ve maden hayaleti figürü; ev- ve yardımcı ruhları alt sınıfı adı altında ev yılanı, yapı kurbanı, hayalet tavuğu, ve piritus; şeytani varlıklar alt sınıfı adı altında karabasan, nora, hayalet, hastalık iblisleri ve lohusa iblisi; kurgusal varlıklar alt sınıfı adı altında ise floral iblisleri, cezalandırıcı varlıklar ve luca figürü incelenmektedir. *Macar Halk İnancındaki Doğaüstü Yeteneklere Sahip Olan İnsanlar* başlığı altında durugörür, bilgeler, şifacı, ebe, bilge arabacı, bilge avcı ve cadı figürü anlatılmaktadır.

Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Şamanizm Motifleri başlıklı üçüncü bölümde ilk önce masal ve efsane tanımı yapılmaktadır. Sonrasında Macar halk masalının kökeni ve araştırma tarihçesi konularına değinilmektedir. Ardından Macar efsanelerinin alt sınıfları incelenmektedir. Bölümün devamında çalışmanın ana konusu olan Macar halk masallarındaki ve efsanelerindeki Şamanizm motifleri tanıtılmaktadır. Bu motifler, hayat ağacı, taltoş ve garabonciaş, taltoş mücadeleleri, sırta erme, hasta tedavi etme, geleceği görme, geyik, at, yılan, köpek, kurt, kuş, kartal

gibi hayvanlar, hayvan kral, hayvana dönüşme, hayvan kılı, hayvanların dili, ateş, su, demir ve yeraltı, yeryüzü, yerüstü olmak üzere üç paralel âlemdir. Motifleri tanıttıktan sonra bu motiflerin Avrasya Şamanizm’indeki önemleri anlatılmaktadır. Ardından bu motiflerin Macar kültüründeki yansımaları incelenmektedir. Bu bölümde Macar Halk Masalları Kataloğunun, özellikle Peri Masalları kategorisindeki masallar incelenmiş olup içlerindeki Şamanizm motifleri açığa kavuşturulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAMANİZM'E GİRİŞ

1.1. Şamanizm'in Tanımı

*"Bizimkinin ötesinde bir dünya var, çok uzak, çok yakın ve görünmez bir dünya. Tanrı'nın yaşadığı, ölülerin, ruhların ve azizlerin yaşadığı yerde çoktan her şeyin gerçekleştiği ve her şeyin bilindiği bir dünya var."*¹

/Maria Sabina Magdalena Garcia Mazatec şamanı/

Şamanizm, Sibirya ve Orta Asya halklarının arkaik inanç sistemidir. Bu inanç sisteminin merkezî motifi insanların âlemi ve ruhların âlemi arasında sembolik olarak aracılık yapan şamandır. (Hoppál, 2016: 11.) Radloff'un tanımına göre; Şamanizm, genellikle Sibirya halklarının dini inançlarını ifade eden bir terimdir. (Radloff, 2008: 139.) Mircea Eliade'ye göre; Şamanizm arkaik bir esrime tekniğidir hem gizemcilik hem de büyüdür aynı zamanda kelimenin geniş anlamında da bir dindir. (Eliade, 1999: 16.) Şamanizm'i şamanlık olarak tanımlayan Fuzuli Bayat'a göre; şamanlık felsefesi Gök tanrı dininden çıkmıştır. (Bayat, 2006: 118.) Şamanizm'i araştıran ünlü Macar halk bilimcisi Vilmos Diószegi'ye göre; Şamanizm soyut felsefeden ve ahlaki yasalardan yoksun bir inanç sistemidir. Şamanizm'in İncil ve Kur'an-ı Kerim gibi kutsal kitapları yoktur. Bu düşünceye göre; Şamanizm'i bir din olarak tanımlayamayız. Şamanizm Sibirya'nın göçebe çobanı, balıkçısı veya avcısının onu çevreleyen doğal güçlerle veya kendi inanisına göre; doğaüstü güçlerle olan ilişkisini düzenlemeye çalıştığı bir inanış birikiminden başka bir şey değildir. (Diószegi, 1998a: 8.) Mehmed Fuad Köprülü Şamanizm'i büyücülüğün bir türü olarak tanımlamaktadır. (Köprülü, 1989: 58.).

Gördüğümüz üzere kimi araştırmacılar Şamanizm'i bir inanç sistemi, kimileri bir din olarak kabul ederken Şamanizm'i kategorize etmek güçtür. Şamanizm klasik olarak Sibirya halklarının inanç sistemi olarak bilinse de çağdaş Afrika ve Okyanusya

¹ Sandner, D. F., & Wong, S. H., 1997: 11.

kabileleri arasında, ayrıca Kuzey ve Güney Amerika yerli Kızılderilileri arasında da canlı bir inanç sistemidir.

1.2. Şamanizm'in Meydana Çıkışı ve Yayılma Alanı

Avrasya Şamanizmi'nin ilk yazılı kaynakları M.S. 7. yüzyılda Göktürk Kağanlığı döneminde kaydedilmiştir. Çin Yıllıklarına göre; Kırgızlar şaman inancına mensuplardı. Ancak araştırmacıların ve tarihçilerin çoğunun tespitine göre; Şamanizm aslında çok daha önce, Paleolitik Çağ'da yaşamış avcı topluluklarında ortaya çıkmıştır. (Hultkrantz, 1978: 51-52.)

Doğa insanı, doğa güçleri karşısında kendini çaresiz hissederek ve onlardan korkarak onları kabul etmeye çalışırdı. Doğa insanının hayal gücünde bu kuvvetler doğal değil, doğaüstü olarak görünürdü. Bilinçli hareket eden insan, bu dehşet verici doğaüstü güçlere bilinç ve kişilik bahşederdi. Doğa insanı ölümlerden de korkardı; kişiliğinin ortadan kaybolmasını hayal bile edemediği için insanın ölümünden sonra bir ruh halinde yaşadığına inanırdı. Doğa insanının düşüncesine göre; ataların ruhları kabile ile yaşardı, yaşayanlar tarafından saygı görürlerdi. Ataların ruhlarını ve doğa güçlerinin ruhlarının gazabından kaçınmak için her türlü çaba gösterirlerdi. Bunun sebebi ruhların tıpkı doğanın güçleri gibi bazen yararlı, bazen ise zararlı olabildiklerine olan inançlarıdır.

Doğa ile iç içe yaşamak insanın veya kabilenin bazı doğal varlıklardan (bir bitki, bir hayvan, bir dağ veya bir nehir vs.) türediği düşüncesini yaratmaktadır. Kabilenin atalarını simgeleyen totem bu düşünce sonucunda meydana gelmiştir. Totem çoğunlukla bir hayvandır. Totem hayvanının avı kabile üyeleri için yasaktı. İnanışlarına göre; kabilenin totemine ataların ruhları yerleşirlerdi ve onları kızdırmamak için onlara iyi davranarak avlarda yardım etmeleri için teşvik etmek gerekirdi. Bunu kurbanlar sunmakla ve sihirle yaparlardı. Sihir yardımıyla ruhları insanlara hizmet etmeye zorlardı. Bu zorlama aslında genelde avcılık veya başka bir eylemin taklidi ile gerçekleşirdi. Doğaüstü güçlere karşı gösterilen saygının bu tezahürlerine kült denilmektedir. Sihrin ortaya çıkışı, insanın doğa güçlerini bir yere kadar etkileyebileceğini kanıtladığı için bir gelişme temsil ederdi. Antik insanın inancına göre; yeryüzündeki hastalıkların nedenleri de ruhlardır. Dolayısıyla doğa

insanı için hasta iyileştirme kavramı; kötücül ve zararlı ruhu insanın vücudundan kovma anlamına gelmektedir. (Diószegi, 1998a: 6.)

Araştırmacılar, bazı erken dönem kaya resimlerinde görülen esrarengiz sahnelerle dayanarak Şamanizm'in oluşumunu on binlerce yıl öncesine tarihlendiriyorlar. Mesela hayvan derisine bürünmüş bir avcı figürü, hayvan maskeli bir şamanı andırmaktadır. Kaya resimlerinin tarihini belirlemek oldukça güçtür, bu nedenle geç Paleolitik Çağı'nın avcı kültürlerindeki entelektüel liderin fikri muhtemelen halüsinasyon yapan bitkilerin ve mantarların keşfedilmesi ile meydana gelmiştir. Avcı kültürleri animizm ile karakterize edilmiş kültürlerdir. Onların görüşüne göre, her canlı ve cansız şeyin bir ruhu vardır, bu yüzden avcılıkta öldürülen hayvanlara ruhları geri verilmelidir. Bu nedenle zaman zaman doğa güçlerini uzlaştırmak için hayvan törenleri düzenlenirdi. Daha yalın bir ifade ile ekolojik dengeyi sembolik olarak eski haline getirmeye çalışırlardı. Halüsiyojenik bitkilerin ve mantarların neden olduğu vizyonların etkisi altında tecrübe edilmiş astral seyahatin deneyimi, insanın iki ruha sahip olduğu inancının kaynağı olmuştur. Düşündüklerine göre; bu ruhlardan biri bedenle, yaşamla ilgilidir ve bu ruh bedeni sadece ölüm anında terk ederdi. İkinci ruh ise rüya veya hezeyandı ve onun bedenden çıkması esrime sırasında gerçekleşirdi. (Hoppál, 2016: 12-13.)

Şamanizm'in yayılma alanı, Avrasya'nın Laponya'dan Kore yarımadasına kadar uzanan kuzey ve orta kısmı ile Kuzey- ve Güney Amerika olarak tanımlanmaktadır.

1.3. Avrasya Şamanizm'i

Laponya'dan Kore yarımadasına kadar uzanan bölgedeki halkların şaman inancına Avrasya Şamanizm'i denilir. Avrasya'da Şamanizm'in hükmü olan en yaygın bölgeler, ismi kar ve buzu hatırlatan Sibiry'a da bulunmaktadır. Bu geniş arazi Uralların ötesine, Arktik Okyanusunun yakınlarındaki Bering Boğazı'na kadar uzanmaktadır.

Urallar bölgesinde Mansiler ve Hantılar gibi Fin-Ugor halkları, onların kuzeyinde Finler, Laponlar ve Samoyedler yaşırdı. Türk halkları, Yakutlar haricinde daha güneyde yaşırdı. Altay Türkleri, Kargaslar ve Soyotlar göçebe çobanlıkla uğraşırdı. Moğollar genelde Sibiry'a'nın güneyinde, Moğolistan'da ve Kuzey Çin'de

yaşar, ancak Buryatlar Baykal gölünün yakınlarında yerleşmişti. Mançu-Tunguz halkları Sibirya'nın hemen hemen her yerine yayılmışlardır. Kuzey Sibirya Evenkilerin, Güney Sibirya ise Nanayların ve Udegeylerin yaşadığı bölgedir. (Diószegi, 1998a: 9.)

Yukarıda bahsettiğimiz Mançu-Tunguz, Moğol ve Türk halklarının hepsi Şamanizm inancına mensuptur. Günümüzde Mançular Çin'in resmi dini olan Budizm'i benimserken Tunguzlar hala Şamanizm'e bağlılar. Moğollar Baykal gölü bölgesinde yaşayan Buryatlar haricinde Tibet etkisi altında kaldıktan sonra Budizm'i kabul ettiler. Türk halklarının çoğu Ural-Altay bölgesini terk ettikten sonra İslam dinine, az bir kısmı Hristiyan dinine, Batı Moğolistan'daki Sayanlar ise Budizm'e geçmiştir. Günümüzde Şamanizm'i Türk halkları arasında ancak Altay'ın Doğu bölgelerinde yaşayan Abakan Tatarları, Kalmıklar, Teleütler, Karaorman Tatarları ve Şorlar arasında görebiliriz. (Radloff, 2008: 15-16.)

Şamanizm'in büyük dini sistemlerin misyonerleri tarafından yürütülen zulümden kurtulabilmesinin muhtemel sebebi bir inanç veya inanç sistemi olarak esnek ve açık görüşlü olması, değişiklikleri kolayca kabul etmesi, içinde az dogma bulunması ve kolayca uyum sağlamasıdır. Şamanizm, İslam, Hristiyanlık, Lamaizm dinlerinin ve Komünizm Döneminin dini baskılarından sağ çıkma sebebi şamanların imanı, sosyal rolü ve toplumu için yapması gereken görevleriydi.

1.4. Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine

Günümüzde uluslararası bir terim olarak kullandığımız *şaman* (şaman) kelimesi yazılı kaynaklarda ilk kez M.S. 17. yüzyılda, 1693-1695 arasında Çin'e giden Danimarka asıllı Eberhard İsbrand adında bir Rus elçisinin seyahatini anlatan Adam Brand'ın 1698'de yayınladığı seyahatnamesinde geçmektedir. Elçilerin Tunguzlardan duyduğu şaman kelimesi "rahip, sihirbaz" anlamına gelmektedir. Sonraki yüzyıllarda Rusya'da ve Avrupa'da yazılmış kitaplarda bu kelime kullanıldığı için uluslararası kaynaklarda bu şekilde yaygınlaşmıştır. (Radloff, 1998: 107.)

Şaman kelimesinin etimolojik kökeninin araştırılmasında iki farklı fikir mevcuttur. Bunlardan birisi kelimenin Mançu-Tunguz kökenli olduğunu savunurken diğeri Hint Avrupa kökenli olduğu kanaatindedir. Şaman kelimesinin Mançu-Tunguz

kökenli olduğunu savunan araştırmacılara göre; Tunguzca'daki saman(xaman) kelimesinin kökü *sa-* 'bilmek' anlamına gelmektedir, yani şaman kelimesinin anlamı bilen kişi, bilge kişidir. Bir diğer görüşe göre; şaman kelimesi "coşmuş, durmadan oynayan, bir oraya, bir buraya sıçrayan kişi" manasına gelmektedir. (Hoppál, 2016: 11-12.)

Orta Asya haklarına bakacak olursak Nanaylar ve Ulçiler şaman için *sama*, Oroçiler ve Mançular *sam*, Uygurlar ise *samatı* kelimesini kullanmaktalar. (Bayat, 2006: 132.) Şaman kelimesinin Hint Avrupa kökenli olduğunu düşünen bilim adamlarının teorisine göre; şaman kelimesi Tunguzca'ya Sanskritçe'den Budizm etkisiyle geçmiştir. Sanskritçedeki "kâhin, dini görevli adam" anlamına gelen *sramana* kelimesinden gelmektedir. Hint Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna bağlı olan Sanskritçedeki *sramana* kelimesi *sram* "yorgun olmak, yorgun görünmek" fiilinden türemiştir. Hint Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna bağlı olan Prakrit dili olan Pali dilinde *samana* kelimesi "ruhlardan esinlenen adam anlamına gelmektedir." Sanskritçedeki ve Pali dilindeki bu kelimeler Budist rahipler için de kullanılmaktaydı. (Radloff, 1998: 108-109.)

Uluslararası terim olan şaman kelimesi, Türk halklarının dillerinde *kam* olarak kullanılmaktadır. Teleütler, Altay Türkleri, Lebedler, Şorlar, Şagaylar, Koybalar, Küerikler ve Uygurlar *kam* kelimesini kullanırlar. Onların dillerinde *kam* kelimesi "kâhin, büyücü, bilim adamı" anlamına gelmektedir. (Németh, 2002: 195-200.) *Kam* kelimesinin etimolojisine bakacak olursak Tunguzcadaki *bilmek* anlamına gelen *sa-* kökünden türediği veya Eski Türkçe'de mevcut olan "öyle olduğunu varsaymak, düşünmek" anlamına gelen *san-* kelimesinden türediği de bir ihtimaldir. (Bayat, 2006: 134). Hunlar da *kam* kelimesini kullanmışlardır. Priskos Bizanslı tarihçi M.S. 5. yüzyılda yazdığı eserinde soylu Atakam ve Es(s)kam adında iki soylu Hun'dan bahsetmektedir. Her iki ismin ikinci kısmında *kam*-şaman anlamına gelen kelime geçmektedir. (Németh, 1940:224.)

Şaman kelimesi Yakutlarda *oyon*, Kırgız-Kazaklar *bakşi* Buryatlarda *böö*, Samoyedlerde *tadibe*, Laponlarda *noita*, Finlerde *tietöyö*, Macarlarda ise *taltoş* olarak geçmektedir. (Hoppál, 2016: 12.)

Kam kelimesi Türk kaynaklarda şu şekilde kaydedilmiştir:

Kutadgu Bilig (11.yy.): *"İster tabip getir ister kam; ölmekte olana hiçbir ilâç fayda vermez."*(42.s/1065.); *"Her hastalığın bir ilâcı ve çâresi vardır; (bu ilaç) bu hastalığı tedavi eden kamda bulunur."*(136.s/ 3873.)

Divan-ı Lugati't-Türk (M.S. 1072-1074): *"kam: kâhin, şaman."*(III.Cilt: 157.s.); *"ırkaldı: kam ırkaldı= şaman kâhinlik etti."* (III. Cilt: 443.s.)

Codex Cumanicus-Kuman Lehçesi Sözlüğü (M.S.1303): *"kam(şaman): kam"*(87.s.); *"kam katun: büyücü kadın"*(88.s)

Çalışmamızda uluslararası terim olarak kabul edilen *Şamanizm* ve *şaman* kelimesi kullanılacaktır.

1.5. Şaman Nasıl Olunur

Şaman inancına göre şaman tanrılar ve ruhlar ile insanlar arasında bağ oluşturma gücüne sahip olan kişiye denilir. Eski toplumların şamanları haklı olarak üstün varlıklar olarak kabul edilirdi. Bu toplumlara göre şaman her şeyi bilen ve hatırlayan, yaşamın ve ölümün sırlarını bilen bir insandır. (Eliade, 1964: 102.)

Avrasya Şamanizm'ine göre şaman seçilmenin üç yolu vardır:

1.Soy ile geçen şamanlık:

Şaman olmanın bir yolu anne veya baba tarafından bir şamanın soyundan gelmektir. Bu durumlarda ailedeki en yaşlı insan kendi yerine aileden birisini şaman olarak seçebilir. Ulçiler ve Nanaylara göre en güçlü şamanlar soylu şamanlardır. (Smolyak, 1991: 34.) Vogullarda şamanlık anneden çocuğa aktarılırdı. (Eliade, 1999: 33.) Samoyedlerde, Ostyaklarda ve Altaylılarda şamanlık babadan oğula aktarılırdı. Çocuğun babası öldüğünde oğlu ağaçtan babasının elinin bir kopyasını yaptırıp onu bir sembol olarak kullanarak babasının güçlerini teslim alırdı. Ancak şaman olabilmek için sadece şamanın oğlu olmak yeterli değildir, şaman adayının şaman olmasını ruhların da onaylaması gerekmektedir. (Tretyakov, 1871:211.)

2. Ruhlar tarafından seçilmiş şaman:

Ruhlar tarafından seçilmiş şamanlar rüyalar görmeye başlar, nöbetler geçirirlerdi. Şamanlık çağrısından kaçınmak yoktu, şaman adayı çağrıyı kabul etmediği zaman gördüğü rüyaları ve nöbetleri daha şiddetli ve sancılı olmaya başlayıp onu teslim olmaya zorlardı. Doğu Ostyaklar, Votyaklar ve Yakutlar şamanlarının ruhlar tarafından seçildiğine inanırlardı. (Eliade, 1999: 34-35.)

3.Gönüllü şaman:

Baykal bölgesinde yaşayan Tunguzlarda şaman olmak kişinin kendi isteğiyle de gerçekleşebilir. Gönüllü şaman adayı rüyasına ölmüş şamanın girdiğini ve onun yerine geçmesini buyurduğunu iddia ederdi. Şaman adayı şamanların ortak özelliği olan ruhsal bozukluğunu kanıtladığı zaman eğitim alıp göreve başlama hakkı kazanırdı. (Mikhailowski,1894: 85.)

1.6. Bir Şamanın Doğuşu

Şaman inancına göre müstakbel şaman daha annesinin karnındayken ruhlarla iletişime geçerdi. Birçok efsaneye göre doğacak şamanın babası herhangi bir hastalığın ruhu veya hayvan da olabilirdi.

Bu inancın en gelişmiş örnekleri Yakutlarda görülmektedir. Yakutlara göre hem erkek hem de kadın şamanlar otuz yaşlarına geldiklerinde hamile kalıp ormanda bir karga veya bir ördek dünyaya getirirler. Dünyaya getirdikleri kuş hemen uçup gider. Bir sonraki sene bir turna balığı doğururlar ve balık su bulup hemen uzaklara yüzer. Üçüncü sene ise ayı veya kurt doğururlar ve o hemen ormana koşup kaçar. Şamanın dünyaya getirdiği hayvanlar şamanın ölümünden sonra yeni şamanların babaları olacaklardır. Doğacak şamanın babasının hastalık ruhu olması daha gerçekçi bir inanıştır çünkü hamile kadınların sinir sistemini etkileyen bazı hastalıkların var olduğu söylenir. Taymır Yarımadası'nın güneybatısında yaşayan Nganasan bir şamanın anlattığına göre annesi onunla hamileyken hamileliğinin beşinci ayında rüyasında kızamıkçığın karısı olmuş, böylece kızamıkçık onu daha annesinin karnında şaman yapmıştır. (Diószegi, 1998a: 21-22.)

Şamanların fazla dişle veya kemikle doğdukları Sibirya'da ve İç Asya'da da bilindik bir unsurdur. Kuzey Finlandiya'da kaydedilmiş bir veriye göre dişlerle dünyaya gelen çocuklar bilge kişi olacakmış. (Krohn, 1908: 181.)

Obi-Ugorlar'da kaydedilmiş bir efsaneye göre Yenisey nehrinin yakınlarındaki Sumarkovo adında bir köyde bir kadının oğlu iki ön dişle doğmuş. İnsanlar çocuğun şaman olacağını söylerlermiş. Annesi çocuğun geceleri beşiğinden kaybolduğunu ve ancak sabahları geri döndüğünü söylemiştir. (Diószegi, 1967: 56.)

Şamanın doğuştan mevcut olduğu bu sıra dışı özellikler şaman olabilmenin en önemli şartları olarak görülmektedir. Şaman olmaya giden uzun yolun ilk aşaması ise şamanlık görevine çağrılmaktır.

1.7. Göreve Çağrılmak ve Şaman Hastalığı

Göreve çağrılmak genelde ergenlik çağında gerçekleşmektedir. Bu çağrı ilk başta rüyalar görmekle, sonra da kişinin hasta olmasıyla ortaya çıkar. Şaman hastalığı, şaman seçilmenin ilk belirtisidir. Şaman hastalığı bazen halsizlik, depresyon, insanlardan uzaklaşma, çok uyumak gibi hafif belirtilerle meydana gelirken kimi zaman ise halüsinasyon görmekle veya epilepsiye benzeyen nöbetlerle ortaya çıkar.

Şaman hastalığı genelde yedi veya dokuz yaşlarından itibaren başlayıp üçten yedi yıla kadar devam edebilirdi. (Bayat,2006: 44.) Evenkilerde bu süreçte genç şaman adaylarının kafası karışır ve korkak olurlar. Çukç bir şaman adayının iştahı kesilirdi, kimseyle konuşmazdı, ona sorulan sorulara cevap bile vermezdi, zamanının büyük kısmını uyuyarak geçirirdi. Kimi adaylar evde kalmak isterken bazıları av veya sürü otlatma bahanesiyle evden kaçarlardı. Saklanma mecburiyeti hissine kapılarak bazen günlerce kar yığının altında uyurlardı ve uyandıklarında nerede olduklarını hatırlamazlardı. (Diószegi 1998a: 22-23)

Şaman adayı hastalandıktan sonra rüyasında ruhlar tarafından ziyaret edilir ve şamanlık görevine davet edilirdi. (Eliade, 1999: 57-58.) Kizlasov adında bir Hakas şamanının anlattığına göre yirmi üç yaşındayken şaman hastalığına yakalandıktan sonra otuz yaşında şaman olmuş. Hasta olduğu yedi sene boyunca devamlı rüyalar görürmüş. Rüyalarında ruhlar onu çoğu zaman döver veya uzak yerlere götürürlermiş. (Diószegi, 1998b: 29.)

Şaman adayı için ilk şok edici deneyim, aniden hastalanmasıydı ki bu ruhlar tarafından seçildiğinin bir işaretiydi. Çoğu durumlarda, hastalık daha şiddetli hale gelirdi ve şamanın iyileşmesi uzun zaman sürerdi. (Hoppál, 2010: 86.) Karagas Türkler'inden bir şamanın anlattığına göre:

"Şaman olduğum zamanlar ben de hastalandım. Önce başım, sonra da ellerim ağrımaya başladı. Dolunay zamanları hala başım çatlıyor. Üç sene boyunca hastaydım. Bu sırada bana ruhlar gidip gelirlerdi. Uyuduğumda dilim şarkı söylermiş. Şaman gibi söylermiş, ama benim bundan haberim yoktu. Uyandığımda annem, babam ve kız kardeşim bana şaman şarkılarını

söylediğimi anlattılar. Birkaç gün içinde rahatladım. Ancak üç ya da dört ay sonra hastalık tekrar geri geldi. Uyuduğumda başım yine ağrıyordu, dilim yine şaman şarkılarını söylerdi. Bu üç yıl boyunca üç veya dört ayda bir tekrar etti. İnsan sadece acı çeker, acı çeker. Dinlenmek istedikleri veya uyumak istediği zaman diliniz daima şarkı söyler. İnsan bu şarkıları bilmiyor, onlar ruhlar tarafından söylenirler. Ancak ruhların hepsi aynı şekilde şarkı söylemezler, birisi güzel, diğeri kötü söyler. En güzel şarkıları Büyük Ruh söylerdi. Ruhların şarkısını ilk duyduğumda yirmi yedi yaşındaydım. Benim yanıma Küçük Ruh geldi. Ağzımın içine uçtu ve ben şaman şarkılarını söylemeye başladım. Artık daha fazla acı çekecek gücüm yoktu, ruhun istediğine boyun eğip şaman olmayı kabul ettim. Şaman olunca tamamen değiştim, çünkü insan şaman olunca bambaşka biri olur." (Diószegi, 1998b: 109.)

Karagas Türkü şamanının hikâyesinden gördüğümüz üzere şaman yardımcı ruhunu bir şarkı ya da melodi şeklinde bulmuştu, daha doğrusu yardımcı ruhu seçilmiş şamanı bulup, onunla bu şekilde iletişime geçmiştir.

Hiçbir şaman şaman olmayı sevinerek kabul etmezdi, hatta kimi zaman geri bile çevirebilirdi, ancak görevi geri çeviren kimse ruhlar tarafından sakat bırakılmakla veya deli olmakla cezalandırılırdı. (Verbitskiy, 1893: 63.)

Şaman adayı ruhlar ve atalar tarafından gönderilen şaman hastalığına yakalandıktan sonra kendi iç dünyasına doğru ruhsal bir yolculuğa çıkardı. Bu yolculuk diğer insanların bilmediği, rüyalar yoluyla aktarılan bir bilgi birikimi ile başlardı. Toplumdan uzaklaşma, şamanın iç sesini duyabilmesine, yalnızken kendini keşfetmesine ve ruhlarla baş başa kalmasını sağlayan, üstün bir bilgiye ulaşmasına yardımcı olan bir eylemdir.

1.8. Sırta Erme

Şaman olma sürecinin son aşaması sırta ermedir. Rüyalar görmekle ve nöbetlere tutulmakla başlayan acı çekme, sırta erme ritüelinin birinci aşamasıdır. Acı çekme sürecini sembolik ölüm ve dirilme ritüeli izlemektedir. (Bayat, 2006: 51.)

Sırta erme süreci esrime seviyesinde ve gelenekler seviyesinde olmak üzere iki basamaklı bir eğitimden ibarettir. Esrime seviyesindeki eğitim, şaman adaylarının rüyalarında ve kendinden geçtikleri zamanlarda gördükleri hayaller sırasında onları ziyaret eden ruhlar tarafından verilen bilgiye denilir. Gelenekler seviyesindeki eğitim şaman adaylarının şamanlık tekniklerini, ruhların isimlerini, görevlerini ve ruhların dilini öğreten bir süreçtir. (Eliade, 1999: 55.)

Şaman olmanın son aşaması, şaman hastalığının zirvesi olan sembolik ölümle ve dirilmekle gerçekleşmektedir. Yakutların inanışına göre; gündüzün ve gecenin bulunduğu yerde bir akçam ağacı yer alır. Bu ağacın dokuz dalı, dokuz dalında dokuz yuva bulunur. Bu yuvalarda müstakbel şamanların ruhları eğitilmektedir. Onların düşüncelerine göre; hava ruhu, yer ruhu ve ana ruhu olmak üzere insanın üç ruhu bulunur. Şaman hastalığı sırasında ruhlar şamanın üç ruhunu da eğitmek üzere bu büyük çam ağacına götürülürler ve orada en fazla dokuz yıl kalırlar. Eğitim süresi bittikten sonra hava ruhu şaman adayına geri dönüyormuş. Diğer iki ruh bu süreçte tamamen yeniden doğup şamana geri dönmezmiş. Yer ruhu balık şekline dönüşüp sonsuza dek hastalıkların denizinde kalırmış. Ana ruhu ise hastalıklar denizinin kenarında ana hayvana dönüşürmüş. Bu ana hayvan genellikle boğa, ayı veya kartal olurmuş. Şaman ana hayvanını hayatı boyunca sadece üç kere görürdü: ilk şaman ayininde, sonra hayatının ortasında ve en son ölümünden önce. Şaman ruhları "şaman okulundan" geri döndükten sonra şaman hastalığını sonra erdiren sembolik ölüm ritüeli gerçekleşir. (Diószegi, 1998b: 23.)

Sembolik ölüm ritüeli şaman adayının derin bir uykuya dalmasıyla başlar. Bu derin uyku bazen bir hafta bile sürebilir ve şaman adayı bu süreçte yemeden, içmeden, adeta bir ölü gibi yatar. Bu sembolik ölüm sırasında şaman adayı ruhlar tarafından parçalanır. (Drenkova 1930: 273-274.)

Sembolik ölümün yöntemini farklı şamanların anlatılarından öğrenebiliriz. Ölümün asıl amacı vücudu parçalayıp onu ruhlara dağıtmaktır. Eğer ruhlardan biri şaman adayının vücudundan yiyemezse, müstakbel şaman o ruhun yarattığı hastalığa karşı korumasız kalırmış. Ruhlar, şaman adayının tadına baktıktan sonra onun parçalanmış bedenini yeniden birleştirirlermiş. Ruhların şaman adayının tadına bakmaları aslında onlar arasındaki spiritüel ilişkiyi sembolize etmektedir, yani ruhlar adayın vücudundan yiyerek ona kendi bilgi ve güçlerini verip vücut parçalarını yeniden bir bütün haline getirerek şaman adayını yeniden yaratırlar.

Sagay şamanın anlattığına göre şaman hastalığına yakalandığı zaman rüyalar görürmüş. Ruhlar, rüyasında onu alıp götürmüşler ve siyah bir masada vücudunu parçalamışlar. Parçalanmış vücudunu bir kazana koyup pişirmişler. Kaburga kemiği etrafında ortasında delikli olan bir kemik bulmuşlar. Bu onun fazlalık olan

kemiğiymiş. İnsanlar ancak fazla kemiğe sahip oldukları zaman şaman olabilirler. (Diószegi, 1998b: 24.)

Tunguz şamanın anlattığına göre kendisi tam bir yıl boyunca hastaymış. Bu süreçte şaman ataları gelip vücudunu parçalayıp kemiklerini saymışlar. Eksik kemiği olsaymış şaman olamayacakmış. (Ksenofontov, 1930: 103.)

Bazı Sibirya halklarına göre fazlalık kemiğe sahip olmayan şaman adayını ruhlar öldürür. Eksik kemikli adayın şaman olabilmesinin tek yolu eksik kemikler kadar insan hayatı alması gibi inanışlar da mevcuttur. Yakutlar arasında sırta ermeye çağırılmış bir şamanın beş kemik eksikliği vardı. Şaman olabilmesi için beş insanın ölmesi gerekirdi ancak bunu göze alamadığı için şaman vasfından vazgeçer. Ruhlar onun hayatını bağışladılar, ancak cezalandırmak için onu kör ettiler. (Diószegi, 1998b: 24.)

Bir Yakut efsanesine göre sırta erme sürecinde kötü ruhlar müstakbel şamanın ruhunu yeraltı âlemine götürmüşler. Şaman adayının ruhunu bir eve kapatıp onu orada üç yıl kapalı tutmuşlar. Bu sırada ruhlar şaman adayının başını kesip vücudunu parçalamışlar ve farklı farklı hastalık ruhlarına dağıtmışlar. Sonra kemiklerine etini yapıştırıp yeniden yapılmış vücuduna taze kan verip diriltmişler. (Ksenofontov, 1930: 44.) Yakutlarda kaydedilmiş bir diğer efsaneye göre şaman adayı bir gün derin uykuya dalmış ve rüyasında etrafında çok sayıda ruhların toplandığını görmüş. Ruhlar kafasını kesip onu bir rafa kaldırmışlar. Şaman adayının kafasını gövdesinden ayırmalarına rağmen aday görme ve duyma kabiliyetini kaybetmemiş. Ruhlar vücudunu doksan dokuz küçük parçaya ayırıp üç farklı yığında toplamışlar. Sonra ruhlar o yığınların yayına gidip vücut parçalarını ağızlarına alıp ilk yığındakilerini yerüstü âleminin ruhlarına, ikincisindekini yeryüzü âleminin ruhlarına, üçüncüsündekini ise yeraltı âleminin ruhlarına vermişler. Bu işlemden sonra bütün parçaları yığına geri koyup onları tükürükleriyle yapıştırmışlar ve vücut eski şekline kavuştuğu zaman şaman adayının kafasını da yerine oturtmuşlar. (Popov, 1947: 286.)

Hakasların efsanelerine göre sırta erme sırasında şaman adayının ruhunu sımsıcak katranla dolu bir kazanın başındaki şaman atasına götürmüşler. Kazan üstünde halattan yapılmış bir köprü varmış ve ruhlar şaman adayının bu halattan geçmesini emrederlermiş. Eğer aday bu köprüden geçmeyi başarırsa uzun ömürlü bir

şaman olurmuş ama başaramazsa yine şaman olurmuş ancak ömrü çok uzun olmazmış. (Diószegi, 1998: 30.)

Gördüğümüz üzere sırra erme ritüelinin gerçekleşmesi her halkta genel hatlarıyla aynı aşamalarla gerçekleşmektedir. Şaman adayı uzun bir süre bilinçsiz kalır, bu bilinçsiz durumdayken rüya görür, rüyasında vücudu ruhlar tarafından parçalanır, sonra parçalanmış vücudu yapıştırılır. Şaman adayının sembolik ölümü aslında bir transformasyondur. Gerçek dünyadan ruhların dünyasına olan bir geçiş olarak tanımlanabilir.

1.9. Şamanın Kabul Töreni ve Göreve Başlaması

Sembolik ölüm ve dirilme ritüelini tamamlayan şamanın, göreve başlamadan önce eğitimini tamamlaması gerekmektedir. Bu süreçte yeni şamana genellikle yaşlı bir şaman yardım eder. Usta şaman tarafından verilen eğitim kapsamında yeni şaman ruhların dili, hayvanların dili, hastalıkları tedavi etme ve fal bakma gibi yetilere sahip olur. Bu hazırlığı, şamanın kabul töreni çerçevesinde yapılan bir sınav izlemektedir. (Eliade, 1999: 139.)

Şamanın kabul töreni aslında yeni şamanın ruhlar dünyasına kendini tanıtmasıdır. Bu sınavda yeni şamanın becerileri ölçülüp ruhlar tarafından ne derecede korunduğu da ortaya çıkar. Ruhların koruyucu gücünü denemek için yapılan bu sınav kimi zaman şamanın hayatını tehlikeye atabilir.

Tarbagatay Dağı'nda yaşayan Tunguzların güney koluna ait olan Sibolar, şaman kabul töreninden önceki gece iki uzun çubuktan ve kılıçlardan merdiven yaparlar. Merdiveni tamamen dikey şekilde yerleştirip toprağa gömerler. Bir sonraki günün şaman sınavı için yeni şamanın akrabaları beyaz bir boğa getirirler. Yeni şamanın boğayı yaralayıp yarısından kan içmesi gerekir. Bundan sonra şaman kıyafetini giyip kılıç merdiveninden çıkmaya başlar. Ayakkabı giymez. Beline halat bağlarlar ve halatın ucunu aşağıda tutar. Yeni şaman merdivenin en üst basamağına vardığında yardımcı ruhlarına ve şaman atalarının ruhlarına dua edip onlardan yardım ister. Bu sırada aşağıda halatı çekip şamanı yere çekerler. Merdiven etrafına önceden saman koymalarına rağmen bu düşüş oldukça tehlikeli olabilir. Yeni şamanın çoğu zaman kafası, kolu, ayağı veya vücudunun başka yeri ağır yaralanır, kimi zaman da ölür. Düşüşü sağlam atlattığında hakkıyla şaman olabilir. (Diószegi, 1998a: 31.)

Sibolar'ın inanışlarına göre şamanın ağır yaralanması veya ölmesi ruhların onu kollamadıklarının işaretidir. Şanslı olup bu düşüşü sağ salim atlattığında onun ruhların koruması altında olduğunun ispatı olarak kabul edilir.

Şamanlığa kabul töreninde merdiven hayat ağacını sembolize etmektedir. Hayat ağacına çıkmak şamanın ruhların dünyasına girmesi, ruhlarla iletişim kurabilmesi anlamına gelmektedir. Kimi halklarda şaman sınavında adayın görevi merdiven aracılığıyla gökyüzüne çıkmak değil, yeraltı âlemine inmektir.

Mançularda şamanlık kabul törenindeki şaman sırta erme sınavında, buz tutmuş bir gölde dokuz tane delik açılır. Yeni şaman ilkinden dalıp ikinciden çıkmalı ve dokuzuncu deliğe kadar bu uygulamaya devam etmelidir. Bu sınav da oldukça tehlikelidir. (Şirokogorov, 1935: 352.) Bütün bu aşamaları geçtikten sonra yeni şaman tam güçlü bir şaman olur ve toplumdaki görevlerini tamamlamaya başlayabilir.

1.10. Şamanın Ritüel Avadanlığı: Şaman Giysisi ve Şaman Davulu

1.10.1. Şaman Giysisi

Şamanın görevine başlamadan önce kalan tek işi şaman ritüel aletlerine sahip olmasıdır. Bu aletler şaman giysisi ve şaman davuludur. Şamanların güçlerini sembolize eden bu giysi özel bir giysidir. Şaman, tören sırasında mikro kozmos ve makro kozmos arasında aracılık ettiği için, bu aracılık rolü kıyafetlerinin sembolizminde ifade edilir. (Hoppál, 2010: 116.)

Şamanın cübbesi için Altaylılar *manyak* kelimesini kullanırlar. Şamanlar cübbelerini sadece esrime sırasında giyerler. (Bayat, 2006: 176.) Altay şamanları giysilerini kışın bir gömlek üstüne, yazın ise doğrudan çıplak bedenlerine giyerler. (Eliade, 1999: 176.)

Kuzey Sibirya'da yaşayan Nganaların şaman kıyafetine baktığımızda şamanın cübbesinin ön tarafı siyah, arka tarafı ise kırmızıdır. Kostümün parçaları ve renkleri, şaman halklarının kozmos hakkındaki fikirlerini yansıtmaktadır. Bu tür kıyafet düzeni Nganasanların renklerle olan ilişkisini de göstermektedir. Kıyafetin kırmızıya boyanmış kısmı güneşi veya doğuyu, aydınlığı ve Güneş'i sembolize ettiği için ona

daha çok saygı duyarlar. Bununla birlikte kıyafetin siyah kısmı kuzeyi, batıyı ve yeraltını sembolize ettiği için ölüm ile ilişkilendirilir. (Gračeva, 1978: 319.)

Şaman elbisesi veya şaman cübbesi genellikle çift renklidir: beyaz-siyah, kırmızı-siyah veya ten rengi-kırmızı. Pelerin, zırh ya da yelek durumunda da bu çifte muhalefetin örneklerini bulabiliriz. Genel bir kural olarak, daha açık renk sağ taraftadır ve bunun erkekliğin ve üst âlemin simgesi olduğu düşünülür. Daha koyu renk sol taraftadır; kadınlığın ve alt âlemin sembolü olarak kabul edilirdi. Kuzeydoğu Sibirya’da yaşayan Yukagirlerin şaman pelerini de iki parçadan oluşmaktadır ve sol tarafı yedi insan şekilli figür (şamanın atalarının ruhları) ve yedi haç şeklindeki figür (şamanın yardımcı ruhları olan kuşlarının sembolleri) ile süslenmiştir. Sağ ve sol tarafın, yani insanların ve ruhların âleminin, yaşayanların ve ölülerin, yeryüzünün ve öbür dünyanın muhalefetini açık bir şekilde görebiliriz. Cübbenin arkasında, orta kısımda insanların âlemini (mikro kozmos) ve ruhların âlemini (makro kozmos) birbirine bağlayan hayat ağacını sembolize eden üç katmanlı bir ağaç bulunur. (Serov, 1988: 248.)

Yakutlar şaman giysilerine bazen on yedi kiloyu geçen ağırlıkta ay, güneş ve yıldızlar şeklinde takılar takarlardı. Madenlerden en çok demiri tercih ederlerdi çünkü inanışlarına göre demirin kötü ruhlardan koruma özelliği var. Giysilerine yardımcı ruhları olan kutsal hayvanların figürlerini de dikerler. Kuş şeklindeki yardımcı ruhları sembolize etmek için çoğu zaman giysiye kuş tüyleri de dikilir. (Sieroszewski, 1896: 321.) Şamanlar kıyafetlerine aynalar takarlar. İnanışlarına göre güçlü şamanların hepsi birer mavi aynaya sahiptir. Ayna şamanlık yapmak için vazgeçilmez bir alettir. Tuvalı şaman olan Sat Soyzul’un on iki tane aynası vardı. Ayna fal bakma aracı olmasının yanı sıra hastaların iyileştirmesinde de kullanılır. İnanışa göre ayna hastalık ruhlarını kendi içine toplarmış. (Kenin-Lopsan, 1987: 56.)

Ritüel giysilerinin bir diğer önemli aksesuarı şamanın başlığıdır. Nenetslere ve Evenkilere göre şaman giysisinin en önemli parçası şaman başlığıdır çünkü inanışlarına göre şamanın gücü başlığında yatmaktadır. Evenklerin şaman başlığının ortasında küçük bir çubuk ve muhtemelen gökyüzü ve kozmos ile temas kurmayı amaçlayan daire şeklinde çapraz şekilli bir rozet bulunur. Kozmik kuvvetlerle olan temas, kapaktan çıkıntı yapan küçük boynuzlarla sembolize edilir. Udehelere göre

insanın ruhu başından çıkabiliyor ve bu yüzden esrime sırasında ısınmış şamanın ruhu başından çıkmasın diye şaman başlık giymelidir. (Hoppál, 2010: 119.)

Orta Asya şamanları arasında en yaygın başlıklar kuş tüylü başlıklar ve geyik başlıklarıdır. Gördüğümüz üzere şaman başlığı şaman giysisinin en yukarıda olan parçası olarak yerüstü âlemiyle olan temasın en önemi aletidir. Şaman, sembolik olarak bir parçasını üstüne aldığı hayvanın karakteristik özelliklerini edindiğini, yani ona yardım eden hayvanla özdeşleştiğini düşünmektedir. Kuşların uçmasına sahip oldukları hafif tüyler izin verir ve bu nedenle kuşlar havanın efendileri olarak görülür. Bu durumu ışığın sembolizmi ile de ilişkilendirebiliriz. (Ripinsky-Naxon, 1998:130–134.)

Tuva şamanları başlıklarında genelde yabani ördek, yabani kaz, turna kuşu, şahin, bayağı şahin, kulaklı orman baykuşu ve kartal tüylerini kullanırlar. Kartal, şamanların kutsal kuşu olarak bütün Sibirya’da bilinir. Yakut ve Mançu efsanelerine göre ilk şamanın annesi de bir kartaldan hamile kalmıştır. (Hoppál, 2010: 120.)

Soyotlar ve Kargaslar başlık süslemelerinde genelde kahverengi baykuş, Altaylılar ise kahverengi baykuşun yanı sıra kartal tüylerini de kullanırlar. (Harva, 1952: 508.)

En yaygın şaman başlığı, şaman tacıydı. Taç, şamanın gücünü ve özel yeteneklerini sembolize etmek üzere ilk başta demirden yapılırdı.

Araştırmacılar, Ngana şamanlarının, şaman ayini sırasında hangi amaca ve hangi âleme başvurdıklarına göre üç farklı taç kullandıklarını tespit etmişler. Böylece yerüstü âlemi ile iletişim kurmak için farklı bir taç, yeraltı yolculuğu için farklı bir taç ve bir bebeğin doğumunda takılan üçüncü bir taç bulunur. Yerüstü âleminin ruhları ile iletişim kurmak için kullanılan taçta kartal benzeri bir figür ve iki çıkıntılı boynuz yer alı. Boynuzlar, göksel geyiği, şamanın gökyüzüne uçmasına yardımcı olan efsanevi yarattığı sembolize etmektedir. (Gračeva, 1978: 320.) Boynuzlarla süslenmiş taç şamanın gücünün ve erkeksiliğin sembolüdür. Bunu, şamanlar ve rakipleri arasında bir nevi sembolik silah olarak da tanımlayabiliriz. Şamanın boynuzlu başlığı geyik şeklindeki yardımcı ruhunu temsil eder. Bazı araştırmacılara göre bu şaman başlıkları Avrasya’da çok eski bir geyik kültürünün, göksel geyiğe gösterilen saygının izlerini taşımaktadır. (Martynov, 1991: 55.)

1.10.2. Şaman Davulu

Şamanın en önemli aleti davuludur. Davul hipnotize edici telkinin ideal aracı olduğu için bütün dünya çapında büyü'nün ve sihrin önemli aletidir. Araştırmalara göre davul sesinin sinirler üzerinde özel bir etkisi vardır. Bazı sinirli durumlarda davulun sesi mecburi bir ihtiyaçtır, mesela gergin bir insan parmaklarıyla masaya vurur. Modern ordulara bakacak olursak askerler saldırıya davul sesiyle eşlik ederek giderler ve ilerlemelerinin ritmini de davulun ritmik vuruşu belirler. Davulun sesi, şamanın sinirli durumunda da şarttır. Şamanın hem kendi kendine telkin transa girmesi için hem de dinleyicilere olan etkisini arttırması için davula ihtiyacı vardır.

Yeni şamanın henüz davulu yoktur, çünkü davulun yapılması belli bir zaman alır. Bu şekilde, davul tamamlanıncaya kadar davul yerine başka aletler kullanılmalıdır. Bu aletlerden birisi şaman sopası ve davul tokmağıdır. Yakut şamanları davul yerine at kuyruğu da kullanabilir. (Bayat, 2006: 211.)

Yeni şaman sırta erdikten sonra yaşlı şaman ona hemen bir davul tokmağı yapmasını emreder veya ona kendi tokmağını ödünç verir. Yeni şamanın davulu olmadığı için davul tokmağı ile sol bacağına vurarak şarkı söyler. Bu vuruşlar tıpkı bir atı kamçı ile kışkırtan bir binicinin hareketlerine benzer. (Diószegi, 1998b: 27.)

Burada sihirli bir sembol ile karşı karşıyayız. Şaman öbür dünyadaki at sürüşünü taklit eder ve bu şekilde aslında kendi kendini kışkırtır. Şaman davulu, şamanı ruhların âlemi olan yeraltı veya yerüstü âlemine götüren attır. Şaman sopası, yayı, davul tokmağı da atın birer sembolüdür. Öte yandan Şamanın gerçek at sesiyle transa girmesine yardımcı olan alet de davuldur.

Şaman davulunun yapılışı, şamanın, atasının ruhunu çağırmasıyla başlar. Şaman atanın ruhu, yeni şamana kaç tane ve nasıl bir davul yapması gerektiğini söyler. Davulların sayısı her zaman doğrudan şamanın yaşı ile bağlıdır. Davulların sayısı üç ve dokuz arasında değişebilir ve davulların kullanım süresi bir ile dokuz yıl arasında olur. İnanışa göre son davulun son tarihi geçtiği zaman şaman ölür. (Diószegi, 1998a: 29.) Davul malzemesinin bulunması da ritüel bir eylem olarak yapılmaktadır. Bir ağacı kesmek ve davul yapmak kolektif bir çalışma, sosyal bir etkinliktir. Ostyak-Samoyedler davul ağacını seçtikleri zaman yeni şaman olan kişi, baltasını alıp gözlerini kapatıp ormana gider ve rastgele bir ağaç seçer. Şamanın akrabaları, şamanın

seçtiği ağaçtan, ağaç seçiminin ertesi günü davulun kasnağını yaparlar. (Popov, 1934: 94.) Altaylıların inanışına göre, davul ağacının yerini şamana rüyasında ruhlar söyler, sonrasında yeni şaman o ağaçtan dal kesmek için ormana akrabalarını gönderir. (Eliade, 1999: 201.)

Davulu ve tokmağını hazırladıktan sonra davulu kullanmaya başlamak üzere davul canlandırma ritüeli yapılır. Davul canlandırma ritüelinde davul ruhlara tanıtılır ve onlar özel güçlerini davula bağışlayıp kullanmasına izin verirler. Davul canlandırma töreninde, şaman davul üstüne votka veya bira gibi alkollü içecekler döküp davulu canlandırır. Canlanma sonucunda şamanın aktarması ile davul hayat hikâyesini anlatmaya başlar. Davul, ormanda kesildiği ağacın büyümesinden başlayarak dalın koparılıp davul olana kadarki süreci anlatır. Davul derisinin sahibi olan hayvanın da hayat hikâyesini, doğumundan avcılar taraflarından vurulana dek detaylı bir şekilde anlatır. Canlandırma ritüeli, davulun şamana her işinde yardımcı olacağına söz vermesiyle sonlandırılır. (Popov, 1934: 94.) Davulun şekli ovaldir ve şaman davulu kayın ağacından yapılır. Davul tokmağı bir küreye benzer ve genelde kayın ağacından veya çam ağacından yapılır. Davulun derisi genellikle ren, boğa veya at derisinden hazırlanır. (Harva, 1952: 526.) Davulun arkasında ağaçtan ve demirden yapılmış dikey bir tutamak yer alır. Bu tutamağı şaman sol eliyle tutar. Davul derisine sembolik anlamı olan bir sürü resim çizilir. Tatarlarda davulun iki tarafı da güneş, ay ve hayat ağacı gibi farklı motiflerle doludur. (Anohin, 2006: 55.)

Tıpkı şaman cübbesi olan manyağın tasarım yapısının mikro kozmosu, yani üç âlemi birleştirmesi gibi şaman davulunda görülen tasvirler de bu görevi tamamlamaktalar. Davulda görülen hayat ağacı yeryüzünü, hayat ağacının kökleri yeraltı âlemini, güneş ve ay yerüstü âlemini temsil etmektedir. Şaman davulu, şamanın âlemler arası dolaşabilmesinin bir sembolüdür. Şaman davullarının üzerine hayvan resimleri çizilir. Bazen bu hayvan, derisinden davul yapılmış hayvan olurdu ve böylece şamanın en önemli yardımcı ruhu olarak görülür kimi zaman ise şamanın rüyasında gördüğü hayvan yardımcı ruhunun tasviri yapılır. Altay, Yakut ve Buryat davullarında genelde at resmi bulunur. (Radloff, 1954: 18-28.)

1.11. Şamanlık Mesleği

1.11.1. Şaman ve Yardımcı Ruhları

Kutup koşullarında yaşayan avcılarının ve çobanların düşüncesi bizim düşüncemizden farklıdır. Onlar nesnel güçlerini kişileştirdikleri için bilinçsiz durumlarda gerçekleşen çeşitli aktivitelere yol açan fiziksel belirtilerini ruhların vücuda girmesiyle açıklarlar. Şaman dünya görüşüne göre, bu dünya çeşitli ruhlarla doludur. Onlara göre iyi ve kötü, güçlü ve zayıf, zararlı ve yardımsever, korkunç ve iyi niyetli her türlü ruh vardır.

Toprağın, gökyüzünün, ormanın, tarlanın, hayvanların ve bitkilerin, hastalıkların ve sağlığın, iyi şansın ve talihsizliğin, böylece her yarattığın ve nesnenin iyi veya kötü bir ruhu vardır ve bunlara dikkat edilmelidir. Doğa insanının temel kaygısı, ruhları kendisi için kazanması ve kötü ruhları kendisinden uzak tutmasıdır.

Şaman, insanlar ve ruhlar arasında bir bağlantı ve arabulucu olarak kabul edilir. Şamanın gücü, onların görüşüne göre insanüstü ve doğaüstüdür çünkü şamana gerektiği gibi itaat eden yardımcı ruhlarla sürekli temas halindedirler. Bu ruhlar şamanı kötülüklerden koruyup himayeleri altına alırlar, esrime sırasında ona kendi güçlerini verip yol göstererek yardım ederlerdi. (Hoppál, 2010: 147.)

Şaman inancına göre her şamanın yardımcı ruhları ve koruyucu ruhları vardır. Şamanların gücü yardımcı ruhlarının sayısı ile ilgilidir. Sadece birkaç yardımcı ruhu olan şaman zayıf şaman olarak, yirmiden fazla yardımcı ruhu olan şaman güçlü şaman olarak kabul edilirdi.

Yardımcı ruhlarının şekilleri ve isimleri bölgeden bölgeye değişebilir. Sibirya ve Altay halkları arasındaki yardımcı ruhlar genelde hayvan şekline sahiptir: boğa, ayı, kurt, geyik, tavşan, yılan, kuş (özellikle kaz, kartal, karga, baykuş) şeklinde olabildikleri gibi aynı zaman su, toprak ve ocak ruhları şeklinde de bulunabilirler. (Ohlmarks, 1939: 170.)

Hayvan şeklindeki yardımcı ruh düşüncesi, muhtemelen insanın orman hayvanlarını nadiren ve sadece sihirli bir şekilde yenebildikleri için doğal olarak insanların onlara hayran oldukları eski zamanlara dayanmaktadır. (Vitebsky, 1995: 28–29.)

Yardımcı ruhlar genellikle şamanlara danışmanlık yaparlar ve şaman esrime ritüeli sırasında çeşitli hayvan şekillerinde ortaya çıkarlar. Bu ruhlar, şamanın “özgür ruhunun” aktivitesini temsil ederler. Bu; esrime sırasında, yani ruhun yolculuğunda balık şeklinde yeraltı sularında ölümlerin âlemine seyahat ettikleri ve dünyadaki kuşlar şeklinde gökteki tanrılara seyahat ettiklerinde, yeryüzünde Ren geyiği veya boğa güreşi sırasında diğer şaman yardımcılarla veya kötü ruhlarla savaştıkları anlamına gelmektedir. (Qiu, 1989: 255.) Yardımcı ruhların yanı sıra her şamanın koruyucu ruhları vardır. Koruyucu ruhlar arasında birisi diğerlerinden daha güçlüdür ve bu koruyucu ruh daima hayvan şeklindedir. Bu koruyucu ruhun adı Hayvan-ana veya Baş ruhu. Orta Asya inanışına göre zayıf şamanların hayvan anası bir köpektir, güçlü şamanların ise genelde bir boğa, at veya kartaldır. (Seroşevskiy, 1896: 312-313.) Şaman esrime sırasında hayvan anası olan ruhun şekline girebilirdi, dolayısıyla ana koruyucu ruhuyla bir olup onun öteki benliği olarak da tanımlanabilir. Efsanelere göre farklı bölgelerin şamanları hayvan anaların şeklinde dövuştükleri zaman hayvanlardan birisi dövüşme sırasında ölürse şamana dövuştüklerinde öteki benliği olan şaman da ölür.² (Diószegi, 1952: 316-318.) Hayvan ana koruyucu ruhu yanında şamanın başka bir koruyucu ruhu da bilinmektedir. Onun adı Emegettir. Emeget, yeni şamanı göreve seçen ve ona her zaman yol gösteren ölmüş bir şamanın ruhudur. İnanişaya göre Emeget, şamanın bedenine girip onun gözlerini başka insanların göremediği şeylere açar. (Popov, 1947: 290.)

Şamanların ruhlarını nasıl hayal ettiklerini daha iyi anlayabilmek için Nanay şamanın hikâyesine bakabiliriz:

"Hastalandığım zaman gözümün önünde bir ruh belirdi ve şaman atalarımın ruhu olduğunu ve bana da şamanlık mesleğini öğreteceğini söyledi. Yanıma üç tane yardımcı ruh verdi: bir pars, bir ayı ve bir kaplan ruhunu. Bunlar beni rüyalarımnda ziyaret ederler ve şaman esrime sırasında onları çağırdığımda da yanıma gelirlerdi. Birisi gelmek istemediği zaman şaman atalarımın ruhu onu zorlardı. Şamanlık yaptığım sırada hem şaman ata ruhu hem de yardımcı ruhlar gelip içime bir duman olarak girer, otururlar."(Diószegi, 1998b: 42.)

Şaman ve onun büyümlü gücünü, ruhsal-duygusal kararsızlıktan kaynaklanan kendi kendini ve kitlesini telkin etmek ve bunlardan kaynaklanan bir hayal olarak

² Ayrıca bkz. Taltoş Mücadeleleri Bölümü

tanımlayabiliriz. Şaman gördüğü hayalleri kendi “ruhları” olarak adlandırır. Bu hayali varlıklar onun zanaatında çok önemlidir, çünkü kendisinin ve halkının inançlarına göre, tüm gücü onlara aittir

1.11.2. Esrime

Esrime şamanların ayin sırasında ulaştığı değişmiş ruh haline ulaşmaya denilmektedir. Esrime kelimesi Yunancadaki *extsis* kelimesinden gelmektedir. Kelimenin anlamı: mantığın üzerinde bir konumda bulunma. Esrime ya da başka deyişle trans veya kendinden geçme şamanlığın en önemli özelliklerinden biridir. (Bayat, 2006: 75.)

Esrime sırasında şamanın ruhu, âlemler arası yolculuk yapar: kâh yerüstü âlemine çıkar, kâh yeraltı âlemine iner. Şaman davul çaldığı ve şarkı söylediği zaman transa girer ve bu trans esnasında doğaüstü varlıklarla iletişime geçer. (Eliade, 1999: 26.)

Şamanların kendinden geçip trans haline gelmelerine halüsinasyonları ve vizyonları (görü) oluşturan bazı bitkisel karışımlar, mantarlar ve tütsüler yardımcı olur. En yaygın sarhoş edici içkiler rakı ve votkadır. Ritüel şaman ayininden önce Kuzeydoğu Sibiry şamanları deniz suyu, Batı Sibiry şamanları ise sinek mantarından yapılan karışım içerken, Güney Sibiry şamanları geyik, Güneydoğu Sibiry şamanları ise domuz kanı içerlerdi. Tütsü bitkileri arasında Sibiry'nın doğu kesiminde yabani biberiye ve güneyde ardıç çamı kullanılmaktadır.

Trans sırasında yardımcı ruhlar şamanın vücuduna girip şamanı konuştururlar ya da şamanın ruhu, ruhları bulmak için yola çıkar.

Bir Yakut halk rivayeti şaman esrimesini şu şekilde anlatmıştır:

"Gün batımından sonra şaman insanları oturttu ve şaman ayinine başladı. Davulu vurmaya başlayıp doğaçlama olarak şarkılar söyledi...Gökyüzünün katmanlarının ruhlarını yanına gelmeleri için çağırıyordu. Uzun süre, saatlerce ruhların gelmesi için yalvardı ve sonunda çağırdığı ruh şamanın içine girdi. O zaman işte şaman artık şaman değildi, içine girmiş ruhun kendisiydi."(Szendrey, 1946: 34–46.)

Nanay şamanları ruhları çağırdığı zaman onları yutabilmek için ağızlarını açarlardı. (Diószegi, 1998a: 34.) Nenets şamanları ayin sırasında ilk başta sessiz, sonra git gide daha sesli bir şekilde davul çalarlardı. Şaman, en son yerinden kalkıp yurt

içinde koşmaya başlar ve davulu elinden atardı. Uzun süre ateşin dumanından sarhoş bir şekilde hararetlenirdi ve en son baygın bir şekilde yere yığıldı. Yere yığılmak şamanın ruhunun vücudundan çıkıp ruhların diyarına gittiğinin işaretiydi. Kimi zaman ruhlar şamanın içine girmezlerdi. Böyle durumlarda onların diyarına şaman giderdi ve o zamanlar bu trans durumundan sonra hipnotik bir uykuya dalardı ve uyandığı zaman diğer âlemde görüp duyduklarını anlatırdı. (Szűcs, 1943: 84-85.)

Şaman esrimesi ile kitlesel bir psikolojik ihtiyaç karşılanmaktadır: şamanın kendinden geçmiş durumu belirli gerilimlere yol açmıştır. Davulun ses efektleri, melodiler, sözlerin nakaratları ve çeşitli uyuşturucu maddeler esrimenin gerilimini arttıran etkenlerdir. Bu açıdan şaman dünyadaki diğer sihirbazlarla benzerlik göstermektedir.

1.11.3. Şamanın Görevleri

Şamanizm'in özünü tanımak için şamanın kendi toplumunda nasıl bir rol oynadığına bakmamız lazım. Gördüğümüz gibi, ruhlara olan inanış nesnel güçlere karşı hissedilen çaresizlikten kaynaklıyor ve Sibirya'nın avcısı ve çobanı ruhlardan kendi maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından başka bir şey istemiyordu. Dolayısıyla şaman da dolaylı olmamakla birlikte, maddi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadır. Şamanın görevini özetlemek gerekirse ölümlü insanoğlunun temel yaşamı için gereken şeyleri tanımak ve yapmaktır.

Şamanın en önemli işlevi mekân ve zaman açısından uzakta olan eşyaları bulmaktır. Böylece halk kayıp bir Ren geyiğinin nerede oluşunu bulmak, hava durumunu öğrenmek veya gelecekteki avın başarılı olup olmayacağını öğrenmek üzere şamana başvurur. Falcılık görevi dışında şaman toplumunun şifacılığı görevini de üstlenilmiştir: hastaların hastalıklarını tespit edip onlara ilaç yaparlar. İnsanın bedenini iyileştirmek dışında insanın ruhu ile ilgilenmek de şamanın görevidir. Ölmüş insanların ruhunu, yeryüzünde huzursuzluk vermemeleri için ölümlerin diyarına götürür. Doğüstü varlıklar ve insanlar arasında bir arabulucu olarak ruhları kazanmak için kurbanlar sunmak da şamanın görevidir. (Diószegi, 1998b: 33.)³

³ Ayrıca bkz. Hasta Tedavi Etme Motifi ve Fal Bakma Motifi Başlığı altında.

İKİNCİ BÖLÜM MACARLARIN KISA TARİHİ (14.YÜZYILA KADAR) VE ESKİ MACAR İNANÇ SİSTEMİ)

2.1. Macarların Tarih Öncesi Tarihi

Bir halkın tarihinin en eski bilindik dönemine tarih öncesi tarihi denilmektedir. Genellikle bu süreç, insanlar kendi iç yazılı kaynaklarına sahip olana veya daha fazla sayıda dış kaynak bulana kadar sürer ve böylece tarihin süreci daha iyi bilinir hale gelir. Bu dönem çok heyecan verici bir dönemdir: bir yandan başlangıç, topluluğun tarihinin şafağı, tarihin sahneye çıktığı dönemdir; öte yandan da topluluğun doğduğu ve kendi kaderini tayin ettiği dönemdir.

2.2. Macar Adı

Bir halkın adını araştırırken üç önemli faktörü göz önünde bulundurmakta fayda var: halkın kendini adlandırması, diğer halklar tarafından o halka verilen ad ve tarih yazarları tarafından kaydedilmiş adları. Macar halk isminin kökeni konusunda kabul edilmiş bir ortak görüş mevcut değildir. Bazıları Macar ismini, iki Fin-Ugor ortak isminin bileşiminden doğduğunu diğerleri de başka dilden alınan bir sözcük olduğunu kabul ederler.

Macar adı ilk olarak M.S. 930 civarında İbn Rüsteh⁴ tarafından kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra Macar adı, yazarı bilinmeyen M.S. 982-983 arasında Farsçada yazılmış *Hudûd el-âlem*⁵ eserinde ve Ebu Said Gerdzînin⁶ M.S. 1050-1053 arasında yazılmış eserinde de bulunmaktadır. (Kiszely, 2001: 13.)

Macarların kendilerini adlandırmaları olan Macar kelimesi bu şekilde kaynaklarımızda nispeten geç ancak 13.yüzyıldan sonra görülmeye başlamıştır.

⁴ İbn Rüstah, İran'ın İsfahan eyaletinin Rosta semtinde M.S. 10. yüzyılda doğmuş Persli bir kaşif ve coğrafyacıydı. M.S. 9.yüzyılın ikinci yarısının ünlü coğrafyacı Ceyhani'nin günümüzde kayıp olan eserini kendi eserinde ilk kullanan yazardır. Eserinin Macar tarih açısından olan önemi o dönemde Karadeniz bölgesinde yaşayan Macarlar hakkında verdiği bilgilerdir. (Font-Sudár, 2019: 17.)

⁵ M.S. 10.yüzyılda tanınmamış bir yazar tarafından Farsça yazılmış bir coğrafi kitaptır. (Halil, İnalçık "Hudûd el-âlem", The Encyclopaedia of İslam New Edition, ed. C. E. Bosworth, Leiden: Brill, 1998, 18/340.)

⁶ M.S. 11.yüzyılda yazdığı Zeynü'l-Ahbâr adlı eseriyle tanınmış Fars asıllı tarihçi ve coğrafyacı ("Gardîzî, Abū Sa'îd 'Abd-al Ḥayy", Encyclopaedia Iranica, ed. C.E. Bosworth, 2000, X/3/314–315.)

Moğollar 13. yüzyılda Macarlar için Macar kelimesini kullanırlardı. (Moğolların Gizli Tarihi, 262.) Moğollar Macar kelimesini muhtemelen kendilerine Macar diyen Volgalı Macar tercümanlardan duymuşlardır. Bu isim daha sonra Moğollar tarafından Doğuya yayılmıştır. Kelimenin Farsça ve Çince kaynaklardaki göçünü takip edebiliriz ve daha sonra söz konusu olan isim diğer kaynaklarda da ortaya çıkmıştır. (Róna-Tas, 1997: 233.)

Macar halkının kendileri için kullandıkları Macar isminin kökeni ve etimolojisi tartışılır ancak araştırmacıların çoğu iki parçadan oluştuğunda hemfikir. Kabul görmüş araştırmalara göre kelimenin ilk parçası olan ‘*magy*’ sözcüğü, Mansilerin kendilerini adlandırmaları ile ilişkilendirebilir. Vogulların kendilerini adlandırdıkları ‘Mansi’ ile benzerlik göstermektedir. Hipotezlere göre ‘*mansi*’ kelimesi Mansilerin soylu kavimleri için kullanılan ‘*mōs*’ kelimesinden türemiştir. (Font-Sudár, 2019: 22.)

Bazı yeni hipotezlere göre Macar kelimesi İran kökenli olup Avesta’da ve Şahname’de geçen mitolojik kahraman olan *Manushcihr* özel isminden kaynaklanmaktadır. Bu düşünceye sebep veren faktör, Fin-Ugor halklarla İranlıların eski zamanlara dayanan ilişkisidir. Sanskritçede *manuṣ* kelimesi insan anlamına gelmektedir. İnsan kelimesi Mordvinler’in ön adında da *mard* şeklinde tespit edilebilir. Ancak bu hipotezi kabul edebilmek için kanıttan daha çok tezat mevcuttur. *Manuṣ* kelimesi Zerdüşt inancındaki bir figürün ismi olup Fin-Ugor halklarla ilişkide olan Kuzey ve Kuzeybatı İranlılar arasında bilinmezdi. Böylece hem semantik hem de dilsel açıdan Macar halk ismiyle bir ilgisi olma ihtimali imkansız görünen bir tezdır. (Harmatta, 2000: 5.)

Macarca sözcüğün kökeni hakkındaki ilk bilimsel görüş 1747’de St. Petersburglu bir Alman bilim adamı, Johann Eberhard Fischer tarafından formüle edildi. *Vocabularium Sibiricum* adlı eserinde Macar (Madshar) halk adı, Samoyed *mádschi*, *mači* (orman) kelimesi ile karşılaştırılmıştır. Fischer’in bu bulgusu bilim tarihinde bir kabul görmemiştir. (Gulya, 1997: 96.)

András Róna-Tas’a göre, kelimenin Macarca <*madzsar* <*madžer* şeklindeki değişimi tamamen Macarca bir dil gelişimi olarak görülmelidir ve Macarların yedi kabilesinden biri olan *Megyer* (*Medyer*) ile ilişkilendirilebilir. (Róna-Tas, 1997: 236.) Macarların ön adı olan *magyar* kelimesinin ikinci kısmı olan *-ar* (*er*)’i açıklamak için bir dizi teori ortaya çıkmıştır ancak araştırmalar şimdiye kadar net bir sonuç

verememiştir. Macarların adının ilk kısmı, Macarların en yakın akrabaları Manşi ve Ostyaklarda şartlı olarak tespit edilebildiğinden ikinci kısmının sadece Macarların bu akraba halklarından ayrıldıktan sonra oluştuğu aşikârdır.

Avrupalılar tarafından daha önce bilinmeyen Macar halkının Avrupa’da ansızın ortaya çıkması Latince, Yunanca, Arapça ve Slav dillerinde yazan yazarlarca Macarların kendi adından başka bazen diğer halk isimleriyle Macarlar’dan bahsetmişlerdir. Bazı Bizans kaynakları Macarlar’dan İskitler olarak bahseder ancak Avrupalı yazarların İç Asya’dan Avrupa’ya gelen halkların çoğuna- Hunlara, Avarlara, Hazarlara, Bulgarlara, Peçeneklere, Kumanlara ve hatta Moğollara da aynı adla atıfta bulunduklarını biliyoruz. (Kiszely, 2001: 13.)

M.S.6-11. yüzyıl arasında yazılmış birçok Bizans ve Arap kaynaklarında Macarlar’dan Türk olarak bahsederler. Bunun sebebi Macarlar’ın Türkler’in siyasi çevresinde yaşadıklarından dolayı onları Türk olarak görmeleridir. (Vásáry, 2003: 83.) O zamanki Türk tabiri bugünkünden oldukça farklı olduğundan bu konudan bahsetmemizde fayda var. Türk tabiri, günümüzde Türkçe konuşan halklar için genel bir adlandırmayken tarihin o döneminde sadece Göktürkler ve ardıl devletleri için kullanılırdı.

Anglosakson halkları tarafından öteden beri Macarlar’a Hun denilmektedir. Batı dillerinde Macarlar için kullanılan *Hungarus*, *Ungurn*, *Hungary* isimlerinin kökeni Türk Onogur kavmine dayanmaktadır. Ünlü Macar tarihçi, İstván Kiszely’e göre On-ogurlar (“on ogur “veya “on kavim “) kavim ittifakını büyük olasılıkla Ogur Türkleri ve Macarlar beraber kurmuşlardır. Sonradan *unugor* kelimesinden meydana gelen *Ungarus*, *Ungar*, *Venger* türevleri artık sadece Macarlar için kullanılırdı. Orta Çağ’da Latin kökenli olan *Ungarus* ve *Ungria* kelimeleri Fransız yazı diline *Hungarus* ve *Hungaria* şeklinde girmişti. Kelimenin bu yeni hali bütün Anglosakson halkları tarafından kullanılmıştır. (Kiszely, 2001: 13.)

Gördüğümüz üzere Macarların tarihi kaynaklardaki isimlerinin hepsinde ortak biçimde bulunan ‘g’ harfi onları Hunların isimlerinden ayırmaktadır. Tarihi kaynaklarda Hunlara verilen isimler: *Unni*, *Hunni*, *Hunnen*, *Huns*, *Gunni*; devletlerinin ismi ise *Hunnia* veya *Hunorum*’du (Orosius: The Seven Books of History Against the Pagans, 7.Kitap 41/9.)

Avrupa dillerinde kullanılan *Ungarus*, *Macarca*, *Hongrois* vb. isimleri Bulgar-Türk ilişkilerinin izlerini göstermektedir. Bu isimlerin hepsi *Onogur* halk isminin Eski Slav *ongr* köküne dayanmaktadır. Macarlar, Doğu Slavlar ve Bizans tarafından ve daha sonra tüm Avrupa tarafından bu isim altında biliniyorlardı, bu yüzden Macarların Onogurlarla bir bağlantısı olması muhtemeldir. Ancak bunun ne zaman gerçekleştiğine ve ne tür bir ilişki olduğuna dair bir verimiz mevcut değil. (Vásáry, 2003: 82.) Bu büyük belirsizlik, Onogur-Macar ilişkilerinin başlangıcını araştıran teoriler arasında zamanla büyük farklılıkların meydana gelmesine yol açmıştır.

Türkolog Gyula Németh tarafından ortaya konmuş yaygın bir teoriye göre, Macarlar, M.S. 460'lı yıllarında Batı Sibirya'daki anavatanlarından Ogur halklarıyla beraber Kafkasya'nın kuzeyine, 7. yüzyılda altın çağını yaşayan Bulgar İmparatorluğu'nun Kuban nehri bölgesine yerleşmişlerdir. Dört yüz yıl boyunca burada kalıp Bulgar bağımsızlığının sona ermesinden sonra 7. yüzyılın ortalarından itibaren Hazar egemenliği altında yaşamaya devam etmişlerdir. Daha sonra 830'larda Hazarlar'dan bağımsız hale geldiler ve birkaç batı göçünden sonra 896'da Karpat Havzası'nda ortaya çıkmışlardı. Böylece, Macarlar için kullanılan Onogur ismine dayanan *Ungarus* adı, büyük olasılıkla Macarların M.S. 460 yıllarında değilse de daha sonra Onogur-Bulgar grubuyla temasa geçmeleriyle açıklanabilir. Ancak Onogur isminin Macarlara sadece Karpat Havzası'nda, orada bulunan geç Avarların Onogur isminden geldiğine dair bir fikir de mevcuttur. Ancak her iki durumda da Onogur-Bulgar gruplarının yurt tutuşundan önceki Macarlar üzerinde olağanüstü bir etkiye sahip olması inkâr edilemez bir gerçektir. (Németh,1930:125-126.)

2.3. Macar Dili

Macar dili Ural dil ailesinin Fin-Ugor koluna ait olan Ugor dil grubuna mensup olan bir dildir. En yakın akraba dilleri Obi-Ugor dillere ait olan Mansi ve Hanti'dir, ancak bu dillerden de binlerce yıl ve kilometre uzaktadır. Dilbilim araştırmalarının kanıtlarına göre Ural dil ailesinin dağılması altı bin yıl öncesine tarihlendirebilir. Fin-Ugor ata dili yaklaşık dört bin yıl önce Ugor ve Baltık-Fin kollarına ayrılmıştır. (Sudár, 2018: 16-17.) Ugorlar akraba halklarından ayrıldıktan sonra ana vatanları olarak gördükleri Ural'ın batısında kalmışlardır. Ugor dilsel topluluğu en geç iki bin beş yüz

sene önce Macarların atalarının Obi Ugor halklarından ayrılmasıyla beraber varlığına son vermiştir. (Papp, 2014: 14.)

Macar dilinin dil dizgesi tarihçesini üç büyük devre ayırabiliriz: Ön Macar Devri, Eski Macar Devri ve Tarihi veya Kaynakları Bilinen Devir. (Gombocz, 1950: 5-6.)

I. Ön Macar Devrinde bugünkü Macar dili henüz yoktu, önceden Ural, sonrasında da Fin-Ugor dil ailesi içindeki gruplarda yalnızca öncülleri mevcuttu. Bu devri de üç döneme ayırabiliriz:

1. Ural'daki birlikte yaşama dönemi
2. Fin-Ugor birlikte yaşama dönemi
3. Ugor birlikte yaşama dönemi

II. Eski Macar Devrinde Macar dilinin bağımsız hayatı başlamıştır, ancak bu devirden hatırı sayılı derecede yazılı kaynak kalmamıştır. Eski Macar Devri iki döneme ayrılmaktadır:

1. Ural bölgesindeki anayurdun dönemi en geç 6. yüzyılın ortasında sona ermiştir. Macarlar diğer Ural halklardan bağımsız olarak halen Ural bölgesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

2. Göçlerin veya Türk etkileşiminin dönemi 6. yüzyılın ortasından M.S.1000'e kadar sürmüştür. Macarlar bu dönemde göçleri sırasında Türk halklarıyla iletişime geçmişlerdir.

III. Tarihi veya Kaynakları Bilinen Devir: ilk bininci yıldan günümüze kadar süren devirdir ve üç dönemden oluşmaktadır:

1. Eski Macar dönemi (M.S.1000-1350) Bu dönemden çok az ve kısa yazılı belge kalmıştır.
2. Orta Macar dönemi (M.S.1350-1600): Bu dönemde el yazma eserlerin sayısı artar.
3. Yeni Macar dönemi (M.S 1600'den günümüze kadar): basılmış kaynakların sayısı gittikçe artmıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri 19. yüzyılın başındaki dil reformudur.⁷

⁷ Ayrıca bakınız: Szinnyei József: Magyar tájszótár, 2003, Budapest, Nap Kiadó.

Macar dilinde yazılmış ilk tam metin 1195'ten kalma *Halotti Beszéd és könyörgés* (Cenaze Vaaz ve Namaz). Bu eser aynı zaman tüm Fin-Ugor halklarının da en eski bitişik metnidir. Bu eser Latince yazılmış kısa bir ayin kitabı olan Kodeks Pray'de korunmuştur. (Papp, 2014: 24.)

Ugor ve Baltık-Fin dilleri arasındaki benzerliği ilk kez 1770'te János Sajnovics ve Miksa Hell⁸ adında iki astronom keşfetmiştir. Macar dilinin kesin sınıflandırılması 18. ve 19. yüzyıllar arasında da fikir ayrışmalarına ve tartışmalara yol açmıştır. Macar halkının ve Macarca'nın kökeni hakkındaki en hiddetli tartışma 19. yüzyılın ikinci yarısında Macar dilinin Türk veya Fin-Ugor kökenli olmasını sorgulayan tartışma tarihe Ugor-Türk tartışmaları olarak girmiştir. Ugor-Türk tartışmaları hem araştırmacıları hem halkı ikiye böldü. Tartışma Ármin Vámbéry'nin⁹ 1869'da yazdığı *Magyar és török-tatár szóegyeztetése* (Macar ve Türk-Tatar Kelime Mutabakatı) adlı eserinin yayınlamasıyla başladı. Vámbéry, Türk dilleri ile Macarca arasındaki çok sayıda benzerliğin bu dillerin ve bu halkların ortak Asya kökenine işaret ettiğini savunmuştur. Fin-Ugor dilbilimcisi József Budenz'in¹⁰ 1871'de yayınlandığı *Jelentés Vámbéry Ármin magyar-török szóegyezéséről* (Ármin Vámbéry'nin Macar-Türk kelime mutabakatı hakkında rapor) adlı eserinde Vámbéry'nin çalışmasını sert bir şekilde eleştirdi. Budenz Ugor tartışmada yer aldığı tarafın lideri olmuştur. Tartışmanın en önemli dilbilimsel eserleri 1870 ve 1880 arasında yazılmıştır. Ugor-Türk tartışmalarının bitişini genelde Vámbéry'nin 1995'te *Küzdelmeim*

⁸Gökbilimci Miksa Hell ve dilbilimci János Sajnovics, Fin-Ugor dil araştırmalarının öncülerindendir. İkisinin ortak projesi, İskandinav Yarımadası'nın kuzey ucunda bulunan Vardo adasında yapılan bir keşif gezisidir. Amaçları öncelikle astronomik gözlem yapmak olsa da keşfin sonuçları arasında Macar ve Lapon dil akrabalığının tanınması ve kanıtlanması da mevcuttur. Macarca ve Laponca dillerini karşılaştırma fikri Miksa Hell'den gelmiş olsa da ayrıntılı uygulaması, araştırma yöntemlerinin hazırlanması ve karşılaştırmalı kelime hazinesinin toplanması János Sajnovics'in eseridir. *Demonstratio idioma ungororum et lapponum idem esse* (İspat: Macar dili ve Lapon dili aynıdır) adlı eseri 1770 yılında yayınlanmıştır. (Hadobás, 2008: 3-14.)

⁹Ármin Vámbéry 1832 doğumlu dünyaca ünlü bir şarkiyatçı, üniversite profesörü ve Türk filolojisinin mükemmel otoritesidir. Şaşırtıcı dil yeteneği sayesinde, başta Türkçe olmak üzere birçok Avrupa ve doğu dilini de öğrenmiştir. Baron József Eötvös'ün yardımıyla İstanbul'da dört yıl geçirdi. Bu süre zarfında Macar bilimsel dergilerinde Türk-Macar tarihi ile ilgili bir takım makale yayınladı. Orta Asya'nın coğrafyası ve etnografisi ile Türk filolojisi alanındaki çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Orta Asya meselelerinde tavsiyeleri İngiliz ve Türk hükümeti tarafından sıklıkla kullanıldı. (Sudár, 2018:68-70.)

¹⁰József Budenz 1836 doğumlu Alman kökenli Macar Fin-Ugor dilbilimcisi, üniversite profesörü, Macar Bilimler Akademisi üyesi. ("Budenz Jozsef", Magyar életrajzi lexikon I. (A–K). Ed. Kenyeres Ágnes. Budapest: Akadémiai. 1967. 275–276.)

(Mücadelelerim) adlı otobiyografik kitabının yayınlanmasına bağlarlar ancak yazar yenilgisini *A magyarság bölcsőjénél* (Macarların Beşiğinde) adlı çalışmasında kabul etmiştir. (Sudár, 2018: 23.)

Ugor-Türk tartışmalarının 20. yüzyılın başında kapanmasıyla beraber karşılaştırmalı dilbilim araştırmaları sonucunda Macar dilinin kökeninin Fin-Ugor dil ailesine ait olduğu kabul görmüştür.

2.4. Macarların Kökeni

Tarih öncesi zamanlarda Ugor halkı Orta-ve Güney Ural bölgesinde yaşamıştır, ancak anavatanlarının Ural'ın ötesinde olması veya Batı Sibirya'ya kadar uzanması konularında fikir ayrılıkları mevcuttur. Ugor halkı avcılık ve balıkçılıkla uğraşıyordu, ancak bazı dilbilim araştırmalarına dayanarak, ilkel bir hayvancılık da yaptıklarını varsayabiliriz. Ugor dil birliğinin muhtemel dağılması M.Ö. 1.binyılın ortasına tarihlendirilebilir. Bu dağılmanın muhtemel sebebi Kama bölgesine gelen *Ananyino* arkeolojik kültürünü¹¹ taşıyanların ortaya çıkmasıdır. Fin-Ugor halklarıyla ilgili ilk raporlar M.Ö.5. yüzyılda Herodot'un eserinde kaydedilmiştir. Ancak Herodot'un hiçbir verisini Macarlarla dolaylı yoldan ilişkilendirmek mümkün değil çünkü Obi-Ugorların Rus kaynaklarında görülen *Yugra* ismi, Herodot'un kullandığı Yürka halk ismiyle aynı değildir. (Vásáry, 2003: 81.)

Macarlar Eski Türk dili konuşan halklarla erkenden, bağımsız yaşama süreçlerinde iletişime geçmiştir. Macar dilinin ana kelime hazinesinin yurt tutuştan önce aldığı yaklaşık üç yüz Eski Türkçe kelime, Ugorlardan ayrılan Macarların Türk halkları tarafından aldığı büyük etkileşimin kanıtıdır. Bu kelimelerin ışığında Macarlar'ın Türk etkisi sonucunda daha yüksek seviyeli hayvancılık ve tarımla tanıştıklarını görebiliriz. Bu kelimelerin çoğu Çuvaş özelliklerini taşıdığı için Macarcaya bir Ogur-Bulgar dilinden geçmiş olması muhtemeldir. (Gombocz, 1908: 3.)

¹¹ Orta Volga ve Kama Nehri havzasının topraklarında bulunan, M.Ö. 8. yüzyıl sonlarından M.S. 3. yüzyıla kadar uzanan arkeolojik bir kültürdür. (Kosmenko, 1996: 51.)

Bizans imparatoru VII. Konstantinos¹², Macarlar'a katılan üç Kabar kabilesinin daha önce Hazarlara karşı ayaklanmada yenildiğini ve ardından Macarlar'a katıldığını bildirmiştir. Kabarlar, sekizinci kabile olarak Macarlar'ın yedi kabilesine katılan Hazar nüfusundan ayrılmış bir gruptur. Türk kökenli olan Hazarlar'dan ayrılan Kabarlar Macarlar'a kendi dillerini öğretip kendileri de Macarca'yı öğrendiler ve M.S. 10. yüzyılın ortalarında hala her iki dili de kullanırlardı. (Németh, 1930: 236-240.) Bu, Türk etnik gruplarının Macarlar'a nasıl katıldıklarının ve asimile olduklarının açık bir örneğidir.

Türkçe konuşan çeşitli halklar arasında yüzyıllardır iki dillilikle karakterize edilen kalıcı bir ortak yaşam vardı. Devasa Türk dilsel etkisi sadece basit bir dilsel gerçek değil aynı zamanda önemli boyutlarda bir Türk kültürel ve sosyal etkisinin göstergesidir. Macar halkının tarih öncesi en önemli iki unsuru Fin-Ugor ve Türkçedir, ancak daha da önemlisi, diğer birçok etkiyi birleştiren ikisinin nasıl eşsiz bir Macar kaynaşması haline geldiğidir. (Vásáry, 2003: 84- 85.)

Hunların ve Macarların muhtemel akraba olduklarının teorisi çok yaygın ve tartışmaya açık bir teoridir. Hunların ve Macarların ortak bir kökene sahip olduklarının fikri Orta Çağ'a kadar uzanan bir gelenektir. M.S. 11. ile 16. yüzyıllar arasında Avrupalı halklar Macarlar'a Hun derlerdi.

Macarlar'ın Hunlarla olan akrabalığının fikrini ortaya koyan ilk Macar kroniğimiz Anonymus'un M.S. 1200 civarında yazdığı *Gesta Hungarorum* adlı eseridir. Anonymus'a göre Álmos ve Árpád Atilla'nın torunlarıdır ve Sekeller Macarlara katılmadan önce Kral Atilla'nın halkıydı. (Sándor, 2011, 322.)

Simon Kézai *Gesta Hunnorum et Hungarorum*¹³ adlı eserinde Macar etnogenezisini (halkın asıl kaynağını) çok ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Kézai, Macar-Hun akrabalık düşüncesinin temelini atmıştır. Kroniğindeki efsaneye göre Kuzeydoğu Afrika'da Menrot adında bir kral varmış. Kralın iki büyük oğlu ava

¹² VII. Konstantinos veya "Mor Oda'da Doğan" Konstantinos; Bizans imparatoru ve Makedon Hanedanının dördüncü imparatorudur. M.S. 913-959 yılları arasında hüküm süren imparator yazar ve ayrıca bilim insanıdır. Macar tarihi bakımından çok önemli olan *İmparatorluğun Yönetişimi Üzerine* adlı eserini M.S. 950 civarında yazılmıştır. (Font-Sudár, 2019: 17.)

¹³ Kézai Simon, M.S. 13. yüzyılda yaşamış Macar kronik yazarıdır. M.S. 1282 civarında Latince'de yazılmış *Gesta Hunnorum et Hungarorum* adlı eserinde akraba olarak gördükleri Hunlar'ın ve Macarlar'ın tarihini anlatmaktadır. Kralın şahsi sekreteri olarak kraliyet arşivlerinde çalıştı ve malzemelerini orada korunmuş eski kroniklerden topladı. (Pintér, 1930: 281-282.)

çıktıklarında muhteşem bir geyiği görüp onu takip ederlermiş. Geyiği takip ederken Meotis bataklıklarını ve etrafını otlamaya uygun bir bölge olarak bulmuşlar. Oraya taşınıp Belar'ın oğullarının eşlerini ve kızlarını kaçırap onlarla evlenmişler. Onlar Hunlar'ın ve Macarlar'ın ataları oldular. Kézai'ye göre Hunor'un ve Magor'un torunları tarihin sahalarında ilk önce Hun, sonra da Macar ismi altında ortaya çıkmışlardır. Ancak onlar aynı halk olarak görülürdü. (Anonymus-Kézai, 2004: 91-92.)

Kézai'nin kaydettiği efsanelerin o dönemde halkın ağzında yaşayan hikâyeler mi veya Kézai'nin kendi yazdığı hikâyeler mi olup olmadığı tarihçiler tarafından tartışma konusudur. Orta Çağ Macar ve Avrupalı tarihçilerin çoğu eserlerinde bu fikri savunmaktadır. Onların teorilerine göre, Macar yurt tutuşu, Hun halkının Atilla'nın ölümünden sonraki toprak geri alma seferiydi. Erdel'deki Sekelleri büyük Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Karpat Havzasında kalmış Hun halkı olarak görürlerdi. (Németh, 1940: 215-216.)

19. yüzyılda Hun-Macar akrabalık fikriyle ilgili efsanelerin çoğu Latin kroniklerinden kaynaklandıkları için tamamen çökertilmiştir. Antropolog Makkay Jánosa göre kroniklerdeki Attila ve Hun hikâyelerinde iki tane Attila söz konusudur. Bunlardan biri M.S. 5. yüzyıldaki büyük Hun kralı, diğeri ise geç Avar döneminin son kağanlarından birisi. Avar hükümdarı olan Attila Alman kroniklerde payitahtı Pannonia'nın şehrinde olan Avarların kralı olarak geçmektedir. (Makkay, 2009: 119.)

Kroniklerdeki Hun efsanelerinin gerçekliğini kanıtlamak imkânsız olsa da Macarlar'ın Hun geleneklerinin olması ve bunu doğudan getirdikleri bir gerçektir. Macarlarda bir nevi Hun menşei bilinci mevcuttu. Kroniklerde okuduğumuz efsaneler bu gerçeğin süslenip edebi hale getirilmiş halidir. Macarlar ve Hunlar arasında bir türlü ilişki, kısmi bir süreklilik muhtemeldir.

2.5. Macarların Anayurtları ve Yurt Tutuş

Fin-Ugor dilbilimciler uzun zamandır Ugor dilbilimsel birimin parçalanmasının M.Ö. 5. yüzyılda ortaya çıktığına inanırlardı, ancak arkeolojik ve tarih öncesi araştırmaların en son sonuçlarına göre, bu muhtemelen daha erken gerçekleşmiştir. M.Ö. 12. yüzyılda küresel iklim değişikliği meydana gelmiştir. Bu

değişim, yeni yaşam tarzlarına ve göçlere yol açmıştır. Daha sonra Ugor yerleşim yerleri bataklığa dönüşmüştür ve Ugor gruplarının yolları ayrılmıştır. Macarlar güneye göç ederken Obi-Ugorlar yerlerinde kalmıştır. (Veres, 2007: 11-12.)

Macarların antropolojik görüntüsü M.Ö. 12.yüzyıl ve M.Ö. 2. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin Aral Gölü'nün kuzeyindeki ve Ural Nehri'nin doğusundaki bozkır bölgesinde meydana çıkmıştır. Macarlar da çevrelerine (İran ve sonra Türk) kıyasla büyük bir dil farkı nedeniyle dillerini koruyabilmişlerdi. (Veres, 1997: 109–134.)

Macarlar'ın yaşama alanlarıyla ilgili, ilk kaynaklara göre; Macarlar'ın M.S. 8-9.yüzyıllarda Levedia'da yaşadıklarına işaret edilmiştir. VII. Konstantinos, Levedia'nın Hazar Kağanlığı'nın yanında olmasını, iki nehre sahip olmasını ve Macarlar'dan sonra oraya Peçenekler'in yerleştiğini iddia etmiştir. (Moravcsik, 2003: 39-40.) Bununla birlikte, M.S. 8.-9. yüzyıllarda Hazar Kağanlığı'nın sınırları bilinmemektedir ve bahsedilmiş iki nehir tanımlanamaz. Kafkasya'nın kuzey etekleri ve Volga'nın alt kısımları Hazar Kağanlığı'na ait olduğundan, Macarların atalarının yerleşim alanının Don, Donets Nehri ve Azak Denizi arasındaki alan olması muhtemeldir.

Macarlar kısa bir süreliğine Levedia'da kalmışlar ve Hazarlar'la beraber yaşamışlardır. Peçenekler Hazar İmparatorluğu'na saldırdıktan sonra Macarlar batıdaki Etelköz'e taşınmıştır. (Németh, 1930: 152-153.) Macarlar Hazarlar'ın hakimiyeti altında muhtemelen 200-300 yıl yaşamışlardır. M.S. 9. yüzyılda Macarlar'ın Bizanslılar tarafından ve içlerinde bazı Macarca kelimeler de geçen Müslüman kaynakları tarafından da Türk olarak adlandırılmaları şüphesiz Hazar siyasi bağımlılığının hatırasıdır. Hazar hanedanının Türk kökenli olduğundan dolayı Hazarlar genellikle Türkler olarak adlandırılmaktadır. (Vásáry, 2003: 84.)

Peçenek saldırısından batıya kaçan Macarlar Etelköz'e yerleşti. İmparator VII. Konstantinos'a göre Macarlar Hazarlar'ın yanından Dinyeper, Dinyester, Bug ve Siret nehirleri yanına yerleşmiştir ve bu bölgeye Etelköz (Nehir arası) derlerdi. (Moravcsik, 2003: 40.) Macar Prensligi M.S. 9. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Efsaneye göre, yedi Macar kabilesinin lideri kendi özgür iradeleriyle kabile ittifakı kurmaya ve

aralarından bir lider seçmeye karar vermişler. Sonunda Álmos'u kan kardeşliği¹⁴ yeminiyle prens olarak seçmeyi kabul etmişler. Pagan geleneği olan kan kardeşliğine göre, liderler kanlarını bir kaba döker ve birbirlerinin kanını içerek bir ittifak kurarlarmış. (Anonymus, Gesta Hungarorum: 5-6.) M.S.9. yüzyıldan itibaren Macarlar komşularının hayatlarına büyük bir güçle müdahale ederlerdi. Slavları vergilendirdiler, Hazarlara ve Yunanlılara karşı savaştılar. Bu dönemde Macarlar Hazar etkisinden kalıcı şekilde kopmak ve bağımsız bir şekilde siyasallaşmaya başlamak için yeterince güce sahip oldular. Etelköz'de Macarların dikkati Batıya ve Karpat Havzası'na döndü ve Avrupa Macar akınlarının dönemi başladı. M.S. 852'de Macar birlikleri Doğu Frenk İmparatorluğu'na kadar gidip M.S. 881'de ise Viyana'ya ulaştılar. (Kiszely, 2001: 38.)

M.S. 881'de Macarlar ve Kabarlar, Moravya Prensi Svatopluk'un bir müttefiki olarak Viyana'nın altındaki Doğu Franklar'a karşı savaştılar. Bu sırada Etelköz, Macarlar için giderek daralmaya başlamıştı. M.S. 908'de tamamlanmış Prüm başrahip Regino'nun¹⁵ kroniğine göre, Macarların toprakları aşırı kalabalıktı. Ruslar Kiyev'i işgal ederken Tuna'daki Bulgar Devleti Tuna Nehrin'in alt bölgesindeydi ve bölgenin diğer halkları Karpat Havzası'nın bozkırını genişlemeleri için bir fırsat olarak görüyorlardı. (Tóth, 2008: 11-13.)

M.S. 890'lı yıllarında Macar kabile liderleri Etelköz'den çıkıp batıya doğru yönelmiştir. M.S. 892 yazında Macar ordusu, itaatsiz sadakati nedeniyle Moravya prensi Svatopluk ülkesine bir sefer başlatan Doğu Frank kralı Arnulf'a yardım etmiştir. (Font-Sudár, 2019: 43.) Tarihçilerin bir kısmı, bu olayı yurt tutuşun muhtemel başlangıcı olarak görmektedir, çünkü bu dönemde Karpat Havzası'nın doğusu muhtemelen Macarlar tarafından işgal edilmiştir, ancak buna doğrudan bir kanıt yoktur.

¹⁴Kan kardeşliği bir İç Asya geleneğidir. İskitler'den Hunlar'a ve Moğollar'a kadar bu tür antlaşmalar mevcuttur. Kan kardeşliği akraba ve birleşmiş halkların en güçlü ittifakının mührüdür. (Kiszely, 2001: 38-39.)

¹⁵M.S. 842'de Ren Nehri yanında doğmuş Regino, aziz Benedict rahibiydi. En önemli eseri, milattan başlayarak M.S. 906'ya kadar olan olayları anlattığı *Chronicon* adlı bir dünya kroniğidir. (Font-Sudár, 2019: 45.)

Yurt tutuş Macarların Pannonia'ya¹⁶ yerleşmesine denilmektedir. Tarih bilimi yurt tutuşun başlangıcı olarak Bulgarlara ittifak olan Peçeneklerin saldırısını işaret etmektedir. Peçenek saldırısını sadece tek bir yazar, VII. Konstantinos kaydetmiştir. Bu da olayın önemsizliğini göstermektedir. M.S. 895 baharında, Árpád Kabar gruplarıyla beraber artık muhtemelen bugünkü Macaristan'ın bölgesine ulaşmıştır. Karpatlar'ın doğu bölgesindeki Macar kabileleri büyük olasılıkla 10 Mayıs civarında en yakın olan Verecke-, Tatár-, Radnai-, Borgói Geçitlerini ve Békási-, Ojtozi- ve Bodza Boğazlarını geçerek Karpat Havzası'na girmişlerdi. Macarların olası saldırılarını önlemeleri için uygun savunma gücü mevcuttu. Yurt tutuştan dört yıl sonra Macarlar Batı Avrupa için planlanan keşif yolculuklarına başlamışlardır. Macaristan'ı fetheden yarım milyon Macar, kısa sürede burada bulunan az sayıda Slav ve Bulgar nüfusunu asimile etmiştir. Ülkenin fethinden sonra, muhtemelen 895 Mayıs'ın sonunda, Tisza ve Maros nehirlerinin birleştiği yerde bir ormanda, Árpád bir parlamento düzenleyip ülkenin yasalarını belirtmiştir. Transdanubia'nın işgali ve Moravyalılar'ın Küçük Macar Ovası'ndan ve Vág Vadisi'nden sürülmesinden sonra M.S. 900 yılında tüm Karpat Havzası Macarların eline geçmiştir. (Kiszely, 2001: 43.) Yurt tutuşunu tamamlanan tarih olarak M.S.900 senesi kabul edilmektedir. Macarlar'ın tarih öncesi dönemi M.S. 900'da sona erip Macarlar'ın tarihi dönemi başlamaktadır.

Macarlar'ın Avrupa'daki akınlarının sosyal sebebi atlı göçebe bir halkın asla çiftçi olamadıklarının gerçeğidir. Dolayısıyla asker olmuş süvariler, Pannonia'da savaş becerilerinden yararlanamadıkları için Batıya yönelmiştir. Stratejik olarak Macarların başarılarını Avrupa'nın iç gerilimleri ve savaşlarla bölünmüş fırtınalı dönemi mümkün kılmıştır. (Font-Sudár, 2019: 69.)

Kaynaklarda Kuzey İtalya'daki Modena şehrinin sakinlerinin M.S. 900 yılında Aziz Geminian'a: "*Tanrım, Macarların oklarından kurtar bizi!*" şeklinde dua ettikleri kaydedilmiştir. Batı Avrupa Macarlar'ı M.S. 955 yılında Augsburg'da durdurulmuştur. Avrupa, Macarlar'ın savaş tarzını tanıdıktan sonra hafif süvarilerini Macar modeline

¹⁶ Pannonia, Roma İmparatorluğu'nun bugünkü batı Macaristan'a ve Doğu Avusturya'nın bazı bölgelerindeki bazı eyaletlerini ve başta Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan (Voyvodina) olmak üzere birkaç Balkan devletinin bazı kısımlarını kapsayan bölgedir. Pannonyalılar çoğunlukla İliryalıydı, ancak eyaletin batı kesiminde bazı Keltler de vardı. ("Pannonia", *Encyclopædia Britannica*. 20 (11th ed.), 1911. 680.)

göre örgütlemiştir. Macar prensi Géza, Batı akınları maceralarının yerleşik Macarlar için çıkmaz bir yol olacağını anlamıştır ve Avrupa ile yüzleşmek yerine barışçıl bir iş birliği seçmiştir. Bu Macarların Avrupa'ya entegrasyonunun başlangıç noktası olmuştur. Augsburg'dan on sekiz yıl sonra, Prens Géza artık bir savaş ilanı değil Alman imparatoruna Quedlinburg'a bir elçilik göndermişti ve bu barışçıl adımla Aziz İstván Hristiyan devletinin temelini atan yeni gelişmelere yol açmıştır. (Kiszely, 2001: 49.)

2.6. Macarların Tarih Öncesi İnanış Sistemi

Eski kadim Macar inanış sistemi Macarların doğuşundan Hristiyanlığın kabulüne kadar Macarların dini olarak hizmet eden teori, tören ve sembol sistemi birliğidir. Eski Macarlar ağırlıklı olarak paganlardı yani dinleri tektanrıcılığa dayanmıyordu, üstün bir varlığa tapmıyorlardı ancak semavi dinlerle aynı ahlaki, manevi ve yaşam odaklı düşünce sistemine sahiptiler. (Varga, 2006: 16.) Hristiyanlık öncesi Macar inanış sistemi muhtemelen Şamanizm ve Tengrizm olarak bilinen inanç sistemlerinin Macar unsurlarıyla özelleştirilen bir versiyonudur. (Kósa, 1998: 89-90.) Eski kadim Macarlar yazılı kayıtlar yapmadıkları için yalnızca diğer halkların yazılı kayıtlarına, arkeolojik buluntulara ve daha sonraki raporlara ve folklora güvenebiliriz. Üstünlük ilkesine dayanan Hristiyanlık, eski pagan inancının öğretilerinin manevi ve maddi hatıralarının da yok edilmesini sağlamıştır.

Kadim Macarların bir kısmının yurt tutuş öncesinde doğu kilise geleneğine göre vaftiz edildiği düşünülmektedir. (Szabó, 2005: 79.) M.S 9. yüzyılda, Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki bölgenin çoğunu yöneten Hazar İmparatorluğu'nun seçkinleri (himayeleri altında yaşayan Macarlar dahil) Yahudi inancına geçtiler. Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa'da Hristiyanlık tarafından yürütülen yoğun misyonerlik faaliyetlerine rağmen Macarların çoğu 9. yüzyılın sonunda bile pagan kalmıştır. (Zimonyi, 2014: 241.) M.S. 10. yüzyılda prenslik döneminde, Árpád'ın torunu olan büyük prens Taksony ve Yedi Macar Boyu'nun başkanı olan oğlu, Prens Géza zamanında, Macarlar üzerinde eski dinlerini terk etmeleri için güçlü bir jeopolitik baskı vardı. Géza, Avrupa akınlarının zararlı etkilerini ve komşu devletlerinin güçlenmesi tehlikesini fark ettiğinde barışa yönelmiştir. İyi bir politikacı olarak, milletin komşu halklarının ebedi düşmanı olarak kalamayacağını anlamıştır ancak

Macarları komşularından ayıran dini bir farklılık var olana kadar komşu halklarla bir barış söz konusu olamazdı. Hristiyan dinine geçiş ve eski Macar gelenekleriyle olan hesaplaşma, dini inançlardan ziyade gerçek siyasi sebeplere dayalı bir karar olarak kabul edilebilir. Macarlar, Avrupa'nın orta kısımlarına yerleşmeleriyle beraber yüzlerce yıldır Hristiyanlığın yoluna girmiş bir kıtaya uyum sağlamak zorunda kalmışlardı. Macarlar, Batıda Kutsal Roma İmparatorluğu ve Güneyde Bizans İmparatorluğu olmak üzere Hristiyan süper güçleri ile çevriliydi dolayısıyla iki imparatorluk birlik olup Macarlar'ın kabile ittifaklarını kolayca yenebilirdi, bu nedenle eski dini koruma şansı neredeyse imkansızdı. M.S. 10-11.yüzyıldaki Avrupa'da pagan bir devletin hayatta kalmasının imkansız olduğunu Prens Géza ve I. István da anladığı için sert ve kesin bir karar vermişlerdir: Macar halkının hayatta kalması için Macaristan'ı Hristiyan Avrupa'ya entegre etmek istediler. Hristiyanlığın benimsenmesiyle, eski Macar inanış sistemi için pagan ifadesi kullanılmaya başladı ve uygulaması yasaklandı. Buna rağmen tam bir "başarı" elde edemediler, çünkü birçok durumda eski Macar inancının unsurları Hristiyan görüşüyle uyum gösterirdi ve böylece bu unsurları ufak-tefek değişikliklerle yeni dine kolayca entegre edebilmişlerdi. Ancak bunu yapamadıkları durumlarda bile bu unsurlar kırsal toplumun halk geleneğinde masal figürleri olarak yaşamaya devam etmişlerdir. (Závodszy, 1904: 7.)

Bu zorlamanın etkisi altında Prens Géza, Hristiyanlığı kabul etmeye karar verdi. İlk zamanlarda birçok eski dine ait olan geleneği Hristiyan törenlerine dahil ederek halkın daha kolay kabul etmesini sağlama fikrindeydi. Magdeburg piskoposu olan Alman tarihçisi Dithmar, bu senkretizm nedeniyle ona sitem ettiğinde, Prens Géza iki tanrıya da kurban verebilecek kadar büyük bir bey olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Géza, ülke liderlerini kendi örneğini izlemelerine ve aileleriyle beraber Hristiyan inancına geçmelerine davet etmiştir. (Hohenauer, 1870: 38.) Bu dönemde Hristiyan papazlar çoktan ülkeye yerleşmeye başlamıştır. O zamanlarda hala yüksek derecede bir din özgürlüğünün mevcut olduğu bilinmektedir. Pagan halk ne gelen Hristiyan papazlarını ne de Hristiyanlığı kabul edenleri umursamıştır.

Bunu, Macarlar'ın Hristiyanlaştırma sürecinde önemli rol oynayan Alman piskopos Pilgrim'in M.S. 974'te Papa'ya yazdığı mektubu da göstermektedir:

"Macarlar hala paganizmin prangalarının tutsaklığında olsalar da Yüce Tanrı'nın lütfuyla ne yurttaşların vaftiz edilmesini ne de rahiplerin serbest dolaşımını engelliyorlar. Paganların Hristiyanlar'a karşı olan hoşgörüsü o derecede yüksek ki Hz. İsa'nın kehaneti burada gerçekleşmiş gibi görünüyor: Kurtla kuzu bir arada yaşayacak, aslan ve besili sığır yan yana duracak."(Cey-Bert, 2018: 144.)

Ancak, halkın Hristiyanlığa geçmesi ancak şiddetli mücadelelerin pahasına gerçekleşmiştir. Géza'nın oğlu, çocukken vaftiz edilmiş I. István, kendisini Tanrı'nın lütfuyla Hristiyan bir kral olarak meşrulaştırdı. M.S. 25. Aralık 1000 veya 1 Ocak 1001'de papa tarafından gönderilmiş bir taç ile taçlandırılarak Hristiyan Macar Krallığı'nın ilk kralı olmuştur. Hristiyanlık etkisi altında büyümüş I. István kiliselerin yapılmasını teşvik etmiştir. Ülkeye Batılı papazları getirerek Hristiyanlığı zorunlu din haline getirmiştir. Hristiyanlığı zorla yaymaya başlamıştır ve halkın çoğu vaftiz olmayı ancak mecburiyetten kabul etmiştir. I. István eski pagan geleneklerini unutturmak için toplumun yaşamını kanunlarla düzenlemiştir. (Kristó, 2001: 15-18.)

István'ın ölümünden sonra tahtta meydana gelen belirsizlik, önceden gizlenmiş pagan inanışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk başta başarılı olan Hristiyan propagandalarını izleyen birkaç on yılda Macar Krallığı pagan isyanlarından oldukça etkilenmiştir. İlk Macar pagan isyanı M.S. 1046'da Vata¹⁷ liderliğinde gerçekleşmiştir. (Font-Sudár, 2019: 121.)

Vata desteğiyle 1046'da taçlandırılmış I. Andrew pagan geleneklerini yasaklamıştır:

"Bu nedenle, kelle almak tehdidiyle tüm millette umutsuzluk yüküyle, önceden vaat ettiği pagan geleneğini terk etmesini, İsa Mesih'in gerçek imanına dönmesini ve Kral István'ın yasalarının gösterdiği yola göre yaşamasını emretti."(Geréb, 1978: 31.)

Pagan halkın son isyanı 1601'de gerçekleşti. I. Andrew'dan sonra gelen I. Béla 1060'ta tahta çıktıktan sonra gücüne meşruiyet kazandırmak üzere her köyden ikişer ihtiyarı çağırarak 1601'de Kraliyet Konseyi'ni kurmuştur. Konseydeki yaşlılar kraldan

¹⁷ Csolt klanın atası olan Vata I. István'ın emriyle zorla Hristiyan olan bir derebeyidir. István'ın pagan inancına sahip kuzenini, Vazul'un oğullarının tahta çıkmasını destekleyen M.S. 1046 ayaklanmasına önderlik etti. İsyen sırasında Vazul ve önderliğindeki insanlar birçok papazı öldürmüşler ve kiliseleri yağmalamışlardı. İsyen, amacına ulaştıktan sonra Vazul'un oğlu, I. Andrew tarafından bastırıldı, ancak Vata iyi hizmetlerinin karşılığında kralın hizmetinde kalmıştır. (Kristó, 1965: 36-38.)

atalarının geleneklerini izleyerek pagan şeklinde yaşamalarını, vergi toplayan Hristiyan papazlarını kovmasını ve Hristiyan kiliselerini yıkmalarını talep etmişlerdi. Kralın topladığı delegasyon saray surlarının dışarısında kamp kurdukları sırada karşılarına ilk pagan ayaklanmasının liderinin, Vata'nın oğlu Janus'un önderliğinde bir sürü pagan isyancı çıkmıştır. Kral karar vermesi için delegasyondan üç gün süre istemişti ve bu süreçte askerleri isyancıları bastırmışlardı. (Kristó, 2006: 122-123.)

1061'de meydana gelen bu isyan pagan halkının eski dine dönmeleri için düzenlenen son birleşik eylemiydi. Yurt tutuş öncesindeki ve sonrasındaki kuşakların dini görüşleri günlük inançlardan başlayıp hükümdar sınıfının ideolojisine kadar birçok yönden katmanlaştırılabilirdi. Yurt tutuş döneminde Macarlar'ın Hristiyanlığı tanınmasıyla beraber aralarında İslam ve Yahudi gruplarının da var olduğu muhtemeldir.

2.6.1. Kaynaklar ve Yeniden Yapılandırmanın Metodu

Macarların eski kadim inanış sistemi ve gelenekleri hakkında çağdaş raporlar mevcut değildir. Bu nedenle, eski Macar inanış sisteminin yeniden yapılanması için Macarlar'dan bahseden çağdaş kaynakların seyrek imalarından, arkeoloji buluntularından, Macarlarla iletişime geçmiş halkların dinlerinden, akraba halklarının inanç sistemlerinden ve Macar halk inanışının en arkaik katmanlarından yola çıkabiliriz. (Szegfű, 1996: 5.)

Macarların mit olarak sayılabilecek metinleri günümüze ulaşmamıştır, ancak eski kadim Macar inanç sistemini yeniden yapılandırılmasını denemek için çeşitli kaynaklar kullanılabilir. Muhtemel bir kaynak halk kültürüdür: halk inanışları, halk masalları, efsaneler, arkaik halk duaları, halk sanatı (özellikle ahşap oymacılığı ve nakış süsleri), halk gelenekleri vb. folklor, eski inanış sisteminin izlerini hala korumaktadır. Diğer olası kaynaklar: arkeolojik buluntular, eski çağdaş yazarların Macarlar hakkında kaydettikleri veriler, Orta Çağ kronikleri ve edebiyat verileridir. Eski çağdaş yazarların eski kadim Macarlar hakkında kaydettikleri veriler üç gruba ayrılmaktadır: Müslüman yazarların coğrafi eserlerini kapsayan Doğulu kaynaklar, Bizans ve Batılı kaynaklar ve Macar kronik ve hukuk geleneğidir.

Müslüman kaynaklarına bakacak olursak, Müslüman yazarlar öncelikle anlık durumları bildirip halk ve ülke tanımlarını veriyorlar. Bunların çerçevesinde, bazı halkların dinine ait verilere de sık sık rastlanmaktadır. (Sudár 2018: 168.)

M.S. 10.yüzyılda Abu Abdullah Ceyhânî¹⁸ yedi ciltten oluşan *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* adlı coğrafya kitabında Macarlar'ın ateşe taptıklarını kaydetmiştir. Eseri kaybolmuştur, ancak İbn Rüste 10.yüzyılda yaşamış İranlı coğrafya yazarı *Kitâb al-A'lâk al-Nafîsa* adlı kitabında yeniden düzenlemiştir. (Abu-Ali Ahmed Ben Omar Ibn-Dasta, 1869: 26.)

M.S. 11.yüzyılın sonunda yaşamış Endülüs-Arap coğrafyacı ve tarihçi olan Al-Bakri *Kitâb al-Masâlik wa-al-Mamâlik* adlı kitabında Macarlar'dan şu şekilde bahsetmiştir:

"Onlar, yüce Tanrı'dan başka ilaha inanmayan bir halktır. Göklerin efendisine inanıyorlar ve onu tek güç olarak kabul ederler. Domuz eti yemekten kaçınıyorlar ve Tanrı'ya kurbanlardan sunarlar. Herhangi birinin önüne yemek geldiği zaman, ateş yakar ve sonra ekmeğinin ve yemeğinin en iyi kısmını alır ve en sevdiği atalarının isimlerini sayarak ateşe atar." (Sudár, 2018: 170.)

Batılı kaynaklar, Roma İmparatorluğu ve halefi olan Bizans, Göktürk İmparatorluğu ve Moğol Dünya İmparatorluğu döneminde Avrasya bozkırlarının ve ötesinin halkları hakkında güvenilir verilere sahiptir. Her iki imparatorluk da Moğolistan'dan Karadeniz'e kadar uzanıp Doğu ile Batı arasındaki mal ve haber dolaşımını sağlardı. (Zimonyi, 2014: 106.) Herodot¹⁹ tarih kitabında Macarların akrabaları olarak görülen İskitler'in at kurban geleneklerini ve Güneş'e olan saygılarını kaydetmişti.²⁰ Teofilakt Simokata²¹ Bizans tarihçisi Macarların ateşe duydukları saygı hakkında bilgi vermiştir.²²

¹⁸ M.S. 9. yüzyılda yaşamış anadili Farsça olan, Arapça dilinde yazan Buharalı bilgin ve devlet adamı. Coğrafya kitabı, eski kadim Macar tarihinin en değerli kaynaklarından birisidir, bu nedenle çalışmaları Macar tarihi için önemlidir. (Zimonyi, 2006: 7-10.)

¹⁹ M.S. 5. yüzyılda yaşamış Herodot, Antik Yunan tarihçi ve yazar. Gezilerinde gördüğü yerleri ve insanları anlattığı, *Herodot Tarihi* olarak bilinen eseriyle tanınır.

²⁰ Ayrıca bkz. Hayvanlar Bölümü

²¹ 7.yy. başlarında aktif olan Bizans tarihçisidir. İlk Çağ'ın son tarihçisi sayılmaktadır. Sekiz kitapta, İmparator Mauricius döneminin tarihi olaylarını yazmıştır.

²² Ayrıca bkz. Elementler Bölümü

Doğulu Arap yazarları ve Batılı Yunan ve Bizanslı yazarların eserlerinde eski kadim Macar tarihiyle ilgili verilere ne kadar sıkça rastlasak da eski Macar inanış sistemiyle ilgili o kadar az bilgi mevcuttur. Arap ve Yunan bilim adamları birer baskın dinin temsilcileri olarak başka bir dinin araştırmasını veya tanımasını günah olarak ve kendilerinden aşağı olarak görürlerdi. Yunan ve Arap yazarların eserlerini ve Batılı rahiplerin yıllıklarını değerlendirirken Macar koşullarının sadık bir tanımını vermelerinin oldukça zor olduğunu unutmamak lazım çünkü Macarlar binlerce yıl boyunca sınırlarında beliren her yabancıyı gizli bir casus olarak gördükleri için ülkelerine kabul ettiklerinde düşmanların faydalanabilecekleri bir şey görmemeleri için yanlarına tedbir amaçlı onlara eşlik eden birini verirlerdi. Aynı şekilde Macarlar başka halklara elçi olarak gittiklerinde onlara güvenmedikleri için herkese kısa ve öz cevaplar verirlerdi. (Pálffy, 1941: 4-5.)

Eski Macar inanış sisteminin en önemli yazılı kaynakları en yakın dönemden kalma Latin ve Macar kroniklerinin yanı sıra I. István'ın ve I. Ladislaus'un kanunnameleridir (M.S. 11.yüzyıl). Latin ve Macar kroniklerinde ise Macarlar'ın eski tarihi, efsaneler şeklinde kaydedilmiştir ve içlerinde eski inanış sistemine ait veriler de mevcuttur.²³ M.S. 16. ve 18. yüzyıllar arasında gerçekleşen cadı engizisyon kayıtları da yazılı kaynaklar arasında önemli bir yer tutmaktadır.²⁴ Orta Çağ Macar kaynakları eski pagan dininden genelde Hristiyanlığın zıddı olarak bahseder ve Macarların geniş kitlelerinin atalarının inancına geri dönmek istediklerine tanıklık etmektedir. Bu inancın nasıl olabilmesi hakkında görece az bilgi mevcuttur. Merseburg Prensi-Thietmar Alman kronikçisi M.S. 10. yüzyılın başında kroniğinde Prens Géza'nın her şeye gücü yeten Tanrı'ya ve çeşitli hayali tanrılarına kurban verdiğini kaydetmiştir. (Sudár, 2018: 134.)

Eski Macar geleneklerinin 11. yüzyılda halen yaşadığını kanıtlayan en net kaynaklar ilk kanunnamelerdir. Macarların ilk kanunnamesini I. István düzenlemiştir ve bu kanunname iki kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap otuz beş bölümden, ikinci kitap yirmi bir bölümden oluşmaktadır. En eski ve eksik olan metin 1846'da Alman bilim adamı Wilhelm Wattenbach tarafından keşfedildi. Wattenbach, kanunnameyi

²³ Ayrıca bkz. Efsane Bölümü

²⁴ Ayrıca bkz. Taltoş Bölümü

Steiermark'taki Admont manastırının kütüphanesinde, 12. yüzyıla ait bir kodekste bulmuştur. Kanunlar Alman modeline göre yazılmış olup aynı zamanda bazı maddelerde Macaristan'daki özel koşullar da dikkate alındı. (Mikó, 214: 723-724.) István'ın kanunnamesinde eski Macar inanış sistemine ait olan üç madde bulunmaktadır.

I. István'ın Kanunnamesinin birinci kitabının 27.bölümünde eski Macar geleneğinde yaygın olan kız kaçırma ile ilgili bir madde bulunmaktadır:

"Herhangi bir yiğit edepsizce bir kızı ailesinin rızası olmadan evlenmek için kaçırırsa, ona karşı şiddet uyguladığı halde de kızı ailesine iade etmeli ve kızın ailesine on tane öküz ödeme yapılmalıdır. Eğer ki bunu yapmaya cesaret eden halktan bir yoksulsa, soygun için beş öküz vermelidir." (Závodszy, 1904: 38.)

I. István'ın Kanunnamesinin birinci kitabının 33.bölümünde cadılarla ilgili bir madde yer almaktadır:

"Bir cadı bulunduğunda, yargıçların kanununa göre kilisenin önüne çıkarılacak ve oruç tutması ve imanı öğretmesi için rahibe emanet edilecektir; oruç tuttuktan sonra evine gitsin. Bu günahları ikinci kez işleyen kimse, oruç tutarak tekrar alçakgönüllü olsun; sonra göğsüne, alnına ve omuzlarına kilise anahtarıyla haç şeklinde mühür vurulmuş halde evine gitsin. Üçüncü kez günah işleyen kimse yargıçlar tarafından yargılsın." (Závodszy, 1904: 42-43.)

I. István'ın Kanunnamesinin birinci kitabının 34.bölümünde büyücüler ve şarlatanlar konu alan bir madde yer almaktadır:

"Şarlatanlar ve büyücüler önüne büyük yasaklar ve kurallar koyuyoruz ki, hiç kimse bir büyü ile insanların zihnini bozmasın veya öldürmesin. Yine de erkek ya da kadın, herhangi biri gelecekte bunu yapmaya cesaret ederse, yargılatılmak üzere bozulmaya uğranan kişiye veya akrabalarına teslim edilecek. Küllerle veya farklı şekillerle falan bakan kimselere rastlanıldığında kamçılarla cezalandırılacaklar." (Závodszy, 1904: 43-44.)

I. Ladislaus adı altında üç kanunname yazılmıştır. Birinci kitap dini ve dünyevi meseleleri ele alırken, ikinci ve üçüncü kitap cezai tedbirleri içermektedir. I. Ladislausun I. Kanunnamesinin 22.bölümünde de pagan geleneklerini düzelmek üzere kurban sunmakla ilgili bir madde bulunmaktadır.²⁵

²⁵ Ayrıca bkz. Elementler Bölümü

Paganizm, Hristiyan dini tarafından tamamen ortadan kaldırılamazdı. 1595'te Medgyes Konseyi bile, halkın başvurduğu büyücüler ve falcılar hakkında yasalar çıkarmıştır:

"Büyücüler veya falcılara gidip herhangi bir ilaç isteyen ve bazı hastalıklar için yardım isteyen kimseler, kutsal komünüyondan mahrum bırakılmalıdır. Papazlar bunu yaptıkları durumda, köyün büyüklerinin huzurunda bir ay içinde görevlerinden uzaklaştırırlar ve onlara layık bir ceza verilecektir." (Diószegi, 1978: 83.)

Pagan isyanlarının bastırılmasından sonra, eski inanç sisteminden hayatta kalmış gelenekler, kilise tarafından "batıl inanç" olarak kabul edilip böylece bu inanış yeraltına itilmiştir. Pagan ritlerine karşı gerçek ve etkili bir zulüm başlamıştır: pagan cenaze törenleri yasaklanmıştır. (M.S. 1100'de vefat edenler genellikle tapınağın etrafına gömüldü), atlı mezarlar ve at etini yemek de yasaklandı, ayrıca taltoşların halka açık faaliyetleri de yasaklandı. Diğer şeylerin yanı sıra; İsa, Meryem ve havarilere destansı bir girişle başlayan ve belirli sayıda dua söylemek için zorunlu bir sona sahip olan pagan okumalara izin verildi ve hatta bunlar halk arasında geniş çapta yayılmıştır. Papazlar büyülü pagan uygulamalarını bu şekilde kutsayıp yaşamalarına mecburen izin vermişlerdir. (Makkai, 1983: 107.)

2.6.2. Eski Macar İnanış Sisteminin Araştırma Tarihçesi

Eski kadim Macar inanç sisteminin meselesi, konunun araştırmacılarının yüzyıllardır ilgisini çekmiştir. Araştırmacıların çoğu Macarların atalarının inanış sistemini keşfetmeyi hedefliyordu ancak bu mesele bugüne kadar henüz birleşik bir teori oluşturamamıştır. Bin yıldan fazla bir perspektiften bakıldığında ve yazılı kaynakların yokluğunda, bunu açığa kavuşturmak oldukça zor bir iştir. Eski Macar inanış sisteminin yeniden yapılandırılması, öncelikle Macarlar'ın atalarının dini izlerini korumuş olan Macar etnografik materyallerinin (halk inançları, halk gelenekleri, halk masalları, batıl inançları, efsaneleri, deyimleri ve çocuk oyunları) yardımıyla mümkündür.

Eski kadim Macar inanış sisteminin tarihini ve kökenini bilimsel olarak yorumlamaya çalışan ilk araştırmacı Ferenc Otrókoci Fóris. 1693'teki *Origines*

Hungaricae (Macarların Kökeni) adlı çalışmasında Macarların Hristiyanlık öncesi düşüncelerini çok eski, Yahudilikle yaşıt bir din olarak adlandırmaktadır. Bir asır sonrasında 1784'te Dániel Cordines *Commentatio de religione veterum Hungarorum* (Eski Macarların Dini Üzerine Yorum) adlı kırk bir sayfalık tezini yayınlamıştır. Bu çalışmada eski tarihi kaynaklardan bilinen veriler, çağın anlayışına göre bir din olarak değerlendirilmektedir. (Balassa-Ortutay, 1979: 53.) Cordines'in eleştirel anlayışı sadece çağının ilmi düzeyinde kalmıştır, çünkü ne mevcut etnografik verileri kullanmıştır ne de Macar ve Fin-Ugor halklarının inançlarını ve adetlerini karşılaştırmıştır ayrıca Fin-Ugor akrabalık konusunu da görmezden gelmiştir. Şamanizm sembolizmiyle (özellikle taltoş figürü) ile geleneksel Macar halk inancını karşılaştıran ilk Macar etnolog István Sándor araştırmalarını 18. yüzyılın sonlarında yapmıştır. (Voigt, 2012: 85-86.) János Horváth'ın 1817'de *A Régi Magyaroknak Vallásbéli's Erkölcsi Állapotjokról* (Eski Macarların Dini ve Ahlaki Durumları Üzerine), Sibiry etnografik literatürünü ve Fin-Ugor akrabalık meselesini dikkate alarak eski Macar inanış sistemi hakkında kapsamlı bir çalışma hazırlamıştır ancak şamanın ve taltoşun benzerliğinden bahsetmemiştir. (Diószegi, 1964: 672.) Pál Hunfalvy, eski kadim Macar inanışlarını ve kelimelerini kültür tarihi ve dil tarihi açısından incelemiştir. 1840'ta dilbilim araştırmalarına başladı. Macar karşılaştırmalı dilbiliminin kurucularından biridir.²⁶

Ferenc Kállay, 1861'de yazdığı *A pogány magyarok vallása* (Pagan Macarların Dini) adlı eserinde tarih öncesi sorunları incelemiştir. Macar tarih öncesinde Fin-Ugor akrabalıklarına büyük bir önem vermiştir. Ural ve Sibiry halklarının dini olan Şamanizm'in pagan Macarları'nın inanış sistemini tespit etmek için kullanılabileceğini keşfetmiştir. Ferenc Kállay çağdaş ve eski gezginlerin yazılarını iyi bildiği için şaman, davulu, kıyafeti ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi vermiştir. Ancak topladığı bu bilgiler eski Macar inanış sistemini detaylıca tarif etmek için yeterli değildi.²⁷

19. yüzyılın ikinci yarısında Grimm kardeşler ve Alman filolojisi, Alman mitolojisinin derlemesi üzerinde çalışmıştır ve Macarlar da o zamanlar çağdaş olarak

²⁶ Ayrıca bkz: Domokos, Péter (1986): Hunfalvy Pál. Budapest. Akadémiai Kiadó.

²⁷ Ayrıca bkz: Kállay, Ferenc (1861): *A pogány magyarok vallása*, Budapest, Lauffer és Stolp.

kabul edilen bu din tarihi yeniden yapılandırma yöntemini izlediler. Bu alanda en önemli çalışma, Arnold İpolyi'nin 1854'te yayınladığı Macar Mitolojisi adındaki el kitabıdır. (Kiszely, 2001: 112.) İpolyi, eserinde Macarların eski dinini inceledi. Macar etnografik materyalinin eski Macar inancını öğrenmek için önemli olduğunu düşündü ve karşılaştırmalı etnografya yöntemini yarattı. Çalışmaları çağının çok ilerisindeydi. Cordinesten Kállay'ya kadar süren dönemde 'eski kadim Macar dini' terimi kök salıp, İpolyi'den sonra halefleri 'Macar mitolojisi' düşüncesini ön plana koydular. O dönemde bu konuyla birçok araştırmacı ilgileniyordu. 1855'te Antal Csengery, keskin bir tartışmada İpolyi'yi eleştirdi, çünkü ona göre İpolyi'nin çalışması bir mitoloji değil, sadece bir veri yığınıydı. Csengery'ye göre, eski Macar dininin kökenleri Fin-Ugor halkları arasında aranmalıdır. (Sudár, 2018: 15.) 19. yüzyılın ikinci yarısında, Lajos Kálmány halk şiiri araştırmalarına öncülük eden bir halk bilimcisiydi. Etnografik bir bölgenin derinlemesine incelemesinin önemli olduğunu düşünme eğilimindeydi. Çalışması sırasında, masallardaki dünya kozmolojisinin mitolojik yönlerine ilişkin önemli bulgular elde etmiştir. Karşılaştırmalarında Fin-Ugor halklarının geleneklerine dayanan önemli sonuçlar elde etmiştir. Sadece etnografik koleksiyon çalışması yapmasıyla kalmadı, aynı zamanda mitolojik konuları da inceledi. (Diószegi, 1978: 354.) Kandra Kabos'un 1897'de yayınladığı *Magyar mitológia* (Macar Mitoloji) adlı eseri, Macar mitolojisinin romantik dönemini sona erdirdi. Kandra, seleflerinin sonuçlarını özetledi ve o zamana kadar yayınlanmış etnografik koleksiyonları düzenledi.²⁸ Lajos Katona (1862-1910), 19.yüzyılın sonunda bir yandan seleflerinin çalışmalarını özetleyen, diğer yandan da gelecek neslin yönünü belirleyen en önemli araştırmacıydı. Katona'ya göre eski Macar inanış sistemini araştıran bilimler için kullanılan "Macar mitolojisi" terimi, İpolyi'den beri kullanılmıştır. Macar mitolojisine semavi dinlerin erken dönem Macar kültürü üzerindeki etkisini inceleyerek yaklaşılabileceğini savundu. (Balassa-Ortutay, 1979: 504.) Psikanalitik antropolojinin kurucusu Géza Róheim, psikanalizi eski Macar dini ve folklor araştırmalarıyla birleştirmeye çalıştı. 1925'te yayınladığı *A magyar néphit és népszokások* (Macar Halk İnancı ve Halk Gelenekleri) adlı çalışmasında canlı olan Macar halk inancını anlattı. (Balassa-Ortutay, 1979: 507.) Sándor Solymossy (1864-1945) *A Magyarorság Néprajza*

²⁸ Ayrıca bkz: Kandra, Kabos: *Magyar mitologia*, Budapest, Magyar ház, 2006.

(Macarların Etnografyası) kitabı için halk inancı bölümünü hazırladı ve bu bölümde halk inanışlarını ve eski Macar inanış sistemini ayrı başlık altında inceledi. Solymossy'ye göre 'mitoloji' kelimesinin kullanılması ancak klasik antik medeniyetler için uygundur ve bu sebeple o, Macarlar için 'inanış sistemi' ifadesini kullanmayı tercih etti.²⁹ Gyula Sebestyén (1864 – 1946) Eski Pagan Macar inanış sistemi, halk inanışları ve anonim halk edebiyatı (halk türküleri, balatlar, kelime oyunları, halk masalları, efsaneler) konusunda kapsamlı araştırmalar yaptı.³⁰ János (1879-1946) A Magyarorság Néprajza (Macarların Etnografyası) kitabı için halk masalları bölümünü hazırladı. Bu bölümde “Eski Dini Kalıntılar” alt bölümünde bazı halk masalları tiplerini ele alarak eski Macar dini hakkında bir bölüm yazdı. (Voight, 1997: 403.) Dezső Pais geleneksel dilbilimin bir temsilcisiydi ve yurt tutuş zamanından Macarların bazı dini kavramlarına atıfta bulunarak kelime etimolojisi araştırmalarını yaptı. 1975'te yayınladığı *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből* (Eski Macar Dininin Dilsel Hatıralarından) adlı eserinde Macar dinine ait kelimelerin etimolojilerini ayrıntılı olarak ele aldı. Ákos Szendrey (1902-1965) Macar halk inancı üzerine yaptığı araştırmalarına öncelikle halk geleneklerini sistematik hale getirmekle başladı. Sándor Szűcs (1903-1982) Macar halk inancı konusunda araştırmalar yapan bir eser koleksiyoncusudur.³¹ Gyula László bozkır halklarının göçleri üzerine yaptığı araştırmalar sırasında dini olgular da ilgisini çekti. 1944'te yayınladığı *A honfoglaló magyar nép élete* (Yurt Tutuş Dönemindeki Macarların Hayatı) adlı monografisinde Macar halk inancı ve halk geleneklerinden detaylı şekilde bahsetmiştir.³²

20. yüzyılın ortalarındaki en iyi Macar halkbilim araştırmacılarından biri olan Vilmos Diószegi, hayatı boyunca Macar ve Sibirya Şamanizm'ini araştırıyordu. Ona göre, Macar halk inancı figürleri aslında günümüze kadar hayatta kalan eski Macar şamanlarıdır. Öğrencisi Mihály Hoppál da bu eğilimi izlemektedir ve Sibirya Şamanizmi konusunda büyük bir veri tabanı derledi. (Sudár, 2018: 159.)

²⁹ Ayrıca bkz: Solymossy Sándor: A magyar ősi hitvilág A magyarság néprajza IV. Budapest, 1937., s. 402-449.

³⁰ Ayrıca bkz. Sebestyén Gyula: Öshiedelmek – Öt regében. In: Gesta Hungarorum – A magyar hősmondák öt könyve, Budapest, 1925.

³¹ Ayrıca bkz. Szűcs, Sándor: Adatok az alföldi táltosok ismeretéhez in: Ethnographia Sayı 54, s. 84-85., 1943.

³² Ayrıca bkz: László, Gyula: A honfoglaló magyar nép élete Budapest, Magyar Élet, 1944.

Macaristan'da Eski Macar inanış sisteminin araştırılması, Diószegi'nin ölümünden sonra da gündemden düşmedi, ancak artık geçmişte olduğundan çok daha farklılaştı. Günümüzün araştırmacıları öncelikle dilbilim ve arkeolojinin yardımıyla Ural halklarının genel inanç sistemini yeniden yapılandırarak yurt tutuş dönemindeki Macarların muhtemel inanç sistemini yeniden inşa etmeye çalışıyorlar. Macar araştırmacılarının çalışmaları, Finlandiya'da olduğu gibi Rusya'da da Şamanizm'in genel teorik konularının araştırılmasının büyük bir çaba ile yürütülmesiyle kolaylaştırılmıştır. Tekla Dömötör, 1991'de yayınladığı *Magyar néprajz* (Macar Etnografyası) adlı eserinde Macarlar'ın eski inancı hakkında günümüzde bilindik ve kesin olan inanışları anlattı. Dömötör'e göre, Macarlar'ın yurt tutuş döneminde semavi dinleri tanımaları kesindir ve Macarların bir kısmı bir şekilde bu dinlerden birisine geçmiş de olabilirdi, ama bunun yanında ana inanç sistemi kuşkusuz Şamanizm'di. Şamanizm'in Ugor veya Türk kökenli olması muammadır.³³ István Dienes (1929 - 1995), eski kadim Macar inanış sisteminin arkeolojik kalıntılarını birleşik bir sisteme dahil etti ve bunun ışığında eski din hakkında birkaç önemli sonuç çıkardı. Dienes atlı göçebe devletlerde şamanların sosyal rolünü inceledi.³⁴ Éva Pócs (1936-) Diószegi'nin halk inançlarını toplama çalışmasında yardımcı oldu. Öncelikle halk inancının doğaüstü varlıkları olan perilerle, iblislerle, cadılarla, taltoşlarla ilgilendi ve Macaristan'daki cadı avı engizisyon kayıtlarını araştırdı.³⁵ Vilmos Voigt'e (1940-) göre, Şamanizm konusunda güvenilir sonuçlar ancak kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-tipolojik karşılaştırmalı araştırmalarla elde edilebilir. Ona göre Şamanizm'in salt varlığı bir halkın etnik özgünlüğünü niteleyemez dahası içinde bulunduğu halklar arasında bile tek tip olmayıp kabileden aileye farklılık göstermektedir.³⁶

Mihály Hoppál'e (1942-) göre, şamanlık terimi Şamanizm'den daha uygundur, çünkü Şamanizm bir din değil, aslında çevreye ve dünyaya dair bir tür dünya

³³ Ayrıca bkz: Dömötör, Tekla: *Magyar népszokások*, Budapest, Corvina Kiadó, 1972.

³⁴ Ayrıca bkz: Dienes, István: *A honfoglaló magyarok*, Budaoest, Corvina Kiadó, 1972.; Dienes, István: *A sámánok társadalmi szerepe a nomád államokban*. In: *Világosság*. Sayı. 5. s. 296-299., 1982.

³⁵ Ayrıca bkz: Pócs, Éva: "Élők és holtak, boszorkányok és varázslók a kora újkori hiedelemrendszerben", *Ethnographia*, Sayı 106. s.1-11.1995.; Pócs, Éva: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határára*, Budapest, L'Harmattan, 2002.

³⁶ Ayrıca bkz: Voigt, Vilmos: *A sámánizmus, mint etnológiai kutatási probléma* in *Nyelvtudományi Közlemények* Sayı. 67. s. 379-390., 1965.

görüştür. Hoppál'a göre doğu verileri arasında Macar halk folklorunun en yakın paralelleri Altay -Türk, Tuva ve Moğol Şamanizm'dir.³⁷ István Sántha (1968-), Diószegi'nin çalışma yönteminin olduğu Diószegi koleksiyon kitapçıklarını ve günlüklerini düzenledi. Sánta Buryatlar ve Evenkiler arasında saha çalışması yaptı. Kırgızistan'daki araştırmasının ardından, Şamanizm'in önemli bir rol oynadığı ve bugün hala canlı olan Kırgız inanç sistemini anlattı.³⁸

Özetle, Şamanizm araştırmaları Macar bilim hayatının temsilcilerini 17.yüzyıldan beri meşgul etti ve 19. yüzyılın ortasından beri düzenli olarak bu konuyla ilgilendiler. Konuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan tartışmalı soruları yorumlamaya çalıştılar. Bunlardan en çok eski Macar inanış sisteminin paralelleri Ural veya Altay halklarının dinlerinde aranıp aranmayacağı sorusuna cevap aranıyordu. Tüm bunların sonucunda birçok teori meydana geldi, ancak yurt tutuş dönemindeki Macarların dini konusuna halen ortak bir fikir birliği yoktur. 20. yüzyılın ortalarından beri araştırmacılar, pagan Macarların Hristiyanlık kabul edilmeden önce Sibirya Şamanizm'ine benzer bir dine sahip olabileceğine dair geniş ölçüde birleşik bir görüşe sahiptir.

2.6.3. Eski Macar İnanış Sisteminde Kozmoloji

Eski Macar inanış sistemine göre evren yerüstü âlemi, yeraltı âlemi ve yeryüzü âlemi olarak üç âlemden oluşmaktadır. Macar halk geleneğine göre bu üç âlemi göklere kadar uzanan tepesiz bir ağaç birleştirmektedir.

Eski Macar inanış sistemindeki yeryüzü-yerüstü-yeraltı âlemi üçlüsüne bakacak olursak evrenin merkezi olan yerüstü yaratılışın gerçekleştiği âlemdir ve insanların yanı sıra; doğaüstü varlıklar da bu âlemde yaşamaktadır. Göklere uzanan ağacın dalları üstünde tanrıların, kahramanların, ölmüş ve doğacak olan ruhların yaşadığı yerüstü âlemi veya gökyüzü bulunmaktadır. Tepesiz ağacın köklerinin uzadığı yeraltı âleminde kurbağa, kertenkele, yılan ve ejderha şeklinde tasvir edilmiş kötü niyetli iblisler ve günahkâr ruhlar yaşamaktadır. Halk inanışına göre göklere

³⁷ Ayrıca bkz: Hoppál, Mihály: "Sámánok világa", Budapest, Püski Kiadó., 2010.

³⁸ Ayrıca bkz: Hoppál, Mihály: Halkuló sámándobok (Diószegi Vilmos szibériai napló, levelei I.1957-1958), Budapest, 2002.

kadar uzanan hayat ağacı tıpkı bir yurdun direği gibi evreni tutmaktadır.³⁹ Hayat ağacının yedi veya bazen dokuz dalı gökyüzünün katmanlarıyla bağdaştırılabilir. Tasvirlerle göre Güneş, Ay, Yıldızlar ve farklı ruhlar hayat ağacının dalları arasında yaşamaktadır. (Bosnyák, 1977: 14.)

Dünyanın tanrı ve şeytan tarafından gerçekleştirilmiş çifte yaratılışı hakkında mevcut olan efsaneler 20.yüzyıla kadar korunmuştur. Bu efsanelere göre şeytan dünyayı tanrının denizin dibinden getirdiği kum ile yaratmıştır. Efsanenin kadimliliğinin en göze çarpan kanıtı, *'föld'* (toprak) kelimesidir. *'Föld'* kelimesindeki *'föl'* kökü yukarı anlamına gelmektedir ve nominal sıfat eki (adı belirten sıfat eki) olan *[-d]* ile beraber kelime “derinlerden yükselen küçük kara parçası” anlamına gelir. Bu yaratılış düşüncesi Avrasya’da ve Amerika’da yaygın bir görüş olup taş devrine kadar uzayan bir düşüncenin Macar versiyonudur. (Varga, 2006: 18.)

Eski Macar inanış sistemindeki öbür dünya düşüncesi ile ilgili bilgiler arkeoloji yardımıyla elde edilmiştir. Eski Macar inanış sisteminin temelinde birçok halk arasında bilinen “ters öbür dünya” inanışının yatması düşünülmektedir. Tarih öncesi Macar dönemini araştıran tarihçi ve arkeolog Gyula László'ya göre, eski Macar mezarlarında bazı nesnelerin asıl kullanma yerlerinin ters tarafında bulunduklarının sebebi öbür dünya inançlarında aramalıdır. Kadınların mezarlıklarda -eski doğu atlı göçebe kültürünün geleneklerinden farklı olarak- erkeklerin solunda değil, sağında bulunmaları da bu inancın bir ispatıdır. Eski Macarlar öbür dünyada her şeyin dünyevi hayattakinin tersi olacağına inanırlardı. İnanışlarına göre bu dünyada ölü olan her şey, öbür dünyada yeni bir hayata başlar ve öbür dünyada tıpkı sudaki yansımaya göre yukarı ve aşağı, sağ ve sol, her şey yer değiştirecektir. Orada ağaçlar bile aşağıya doğru büyürler. Bu inancın temeli antik çağlara kadar uzamaktadır çünkü göllere ve başka sulara yansıyan görüntünün cazibesi eski insanların hayal gücünü hep ele geçirmiş ve inançlarını da etkilemiştir. (László, 1998: 54-56.)

2.6.4. Eski Macar İnancındaki Ruh Olgusu

Şaman inancında, tıpkı animizmdeki gibi insanın birden fazla ruha sahip olduğuna inanılmaktadır. Macarlar’ın diline en yakın dillerdeki çok ruhlu inancının

³⁹ Ayrıca bkz: Hayat Ağacı Bölümü

kelime hazinesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün Macar dilinde ruhu ifade etmek için tek bir kelime kullanılmaktadır: '*lélek*' (ruh) kelimesidir.

Macarca'da günümüzde mevcut olan 'ruh' anlamına gelen tek kelime Fin-Ugor kökenli olan '*lélek*' kelimesi hem Fincede ('*lőly*') hem de Obi-Ugor dillerinde (Ostyak: '*lil*', Vogul: '*lel*') bulunabilir. Macar kaynaklarda ilk kez 1195'te yazılmış *Halotti beszéd és könyörgés* (Cenaze Vaaz ve Namaz) eserinde '*lilkiért*' (onun ruhu için) şeklinde geçmektedir. '*Lil*' kelimesinin orijinal anlamı "nefes, buğu" idi, dolayısıyla ruh anlamı muhtemelen Ugor çağında ortaya çıkmıştır. Tarihi verilere göre, ruh kelimesi 'nefes' anlamında da kullanılmaktaydı. Obi-Ugor ve Samoyed halkları genelde nefes ruhu(''*lil*'') ve gölge ruhu(''*is*'') olmak üzere sadece iki tür ruh bilmekteler. '*Lil*' ruhu nefesle ilgilidir ve yaşam gücünün, canlılığın bir göstergesidir; *is* ruhu ise gölge kavramıyla bağdaştırılabilir. (Fancsaly, 2011: 105-106.) Obi-Ugorların inancına göre, insan yaşadığı sürece, sağlıklı olduğu sürece, gölge ruhu içindedir ve sadece rüya sırasında kısa bir süreliğine bedeninden ayrılır. Düalistik ruh inancı, Kuzey Avrasya'nın tüm halkları arasında bilinen bir olgudur. (Diószegi, 1978: 26.)

Yurt tutuş sonrası dönemindeki Macarları arasında düalistik ruh inancının var olup olmaması etnograflar ve arkeologlar tarafından çok tartışılan bir mevzudur. 1975'te Macar arkeolog István Dienes bir kroniğin hayatta kalan bir bölümünü inceledikten sonra Macarların yurt tutuş döneminde düalistik ruh inancının var olduğu kanısına vardı. Dienes'in incelediği Cambria Piskoposu'nun kroniğine göre, Püspökvár kuşatması sırasında Macar Prensi Taksony'un askeri lideri, Bulcsú'nun yeğenini tutsak etmişler ve kellesini alıp onu şehrin duvarına asmışlar. Bulcsú yeğeninin kellesini almak için bölgede aldığı tutsakları ve tüm ganimetlerini teslim edip barışçıl bir şekilde geri çekileceğine söz vermiş. Bulcsú'nun eski inanca göre davrandığını varsayarsak akrabasının kafatası için tüm ganimetini vermek istemesi durumu daha açıklığa kavuşturulamamıştır. Bulcsú muhtemelen düalistik ruh düşüncesine derinden inanıyormuş. Düalistik ruh düşüncesine göre insanın ölümü ancak gölge ruhun yuvası olan kafatası yok edildiğinde gerçekleşir. Yaşayanlar ve ölümler topluluğunun iletişimde kalma düşüncesi hayatta kalan özgür ruh fikrinden kaynaklanmaktadır. Bulcsú akrabasının sadece kafatasını değil, onun öbür dünyadaki varoluşunu sağlayan özgür ruhunu da geri almak istiyormuş. Her halükarda pazarlığa

konu olan kafatasına dair hayatta kalan eski veriler, M.S. 10. yüzyılın Macarlar arasındaki ruh fikrinin Kuzey Avrasya'nın şaman halklarının benzeri olduğunu düşünmemizi sağlamaktadır. (Dienes, 1978: 187.)

Özgür ruhun kafatasında yaşadığı inancından yola çıkarak düalisttik ruh inancı hakkındaki arkeolojik araştırmalara bakabiliriz. Karpat Havzası'ndaki sembolik trepanasyon (başın delinerek ameliyat edilmesi) uygulaması, birkaç geç Avar dönemi ve Árpád Hanedanı dönemi vakası dışında, neredeyse tamamen yurt tutuş dönemindeki Macarlar ile ilişkilendirilebilir. Trepanasyon işlemi sırasında kafatasının dış katmanları keskin bir bıçakla kazınır veya oyulur, ancak kafatası boşluğu açılmaz. (Sudár, 2018: 180.) Trepanasyonun birçok çeşidi bilinmektedir. Bunlardan biri, genellikle savaş yaralanmalarında kullanılan, ancak beyin bölgesini etkileyen herhangi bir anormallik veya patolojik süreçle de gerekçelendirilebilen gerçek trepanasyon olarak da bilinen kasıtlı cerrahi prosedürdür. Macarlar'ın pagan dönemine dair hiçbir yazılı kayıt günümüze ulaşmadığı için arkeologlar ve antropologlar sembolik trepanasyonun nedenlerini keşfetmekte zorlanıyorlar. Buluntuların büyük çoğunluğu 9–10. yüzyıl mezarlıklarından çıkmıştır. En çok kabul gören teori bu geleneği eski kadim Macar inanç sistemine bağlar. İnanişe göre bedende iki tür ruh vardı. İnsanın özgür ruhunun kafanın içinde yaşadığına inanılırdı. Özgür ruhun zaman zaman bedeni terk edebilmesi için kafatası kemiğini yer yer incelterek özgür ruhun girip-çıkmasını kolaylaştırma girişiminde bulunmuş olmaları bir olasılıktır. Bu gelenek, Hristiyanlığın benimsenmesiyle beraber çok nadir hale geldi ve Árpád Hanedanı döneminin sona ermesinden önce Macarlar'dan tamamen kayboldu. (Erdélyi Eszkimó, 2016: 70-71.) Macar etnolog Mihály Hoppál da eski Macarlarda düalisttik ruh inancının mevcut olduğu fikrindedir:

"Fin-Ugor halklarının düalisttik ruh inancı hemen hemen tüm halklarda izlenebilir. Bunun kanıtı Fin-Ugor halklar arasında en erken vaftiz edilmiş olan Macar halkında, ruh anlamına gelen 'lélek' (beden ruhu, yaşam ruhu) ve tat anlamına gelen 'iz' kelimeleri buna işaret etmektedir."(Hoppál, 1975: 225.)

Hoppál'ın bahsettiği 'iz' kelimesi 'Ağız hastalığı, hastalık' gibi anlamlar taşır ve ilk kez 1577'de belgelenmiştir. Vogullar ve Ostyaklar is kelimesini "özgür ruh" ve "gölge ruhu" anlamında kullanmaktalar. İnanişlarına göre bu ruh insanın vücut dışındaki görünümüdür. Kuman Kıpçak Türk kökenli olarak düşünülen Kuzey

Macaristan’da yaşayan Palóc adı verilmiş Macar gruplarında halen arkaik şekilde korunmuş bazı deyimler mevcuttur: "*Seni iz yesin!*", "*Seni iz parçalasın!*"(Grynaeus, 1996: 19)

Macar etimoloji sözlüğüne göre '*iz, isz*' kelimesinin orijinal anlamının "gölge" ve "gölge ruhu" olması muhtemeldir. Günümüzdeki hastalık anlamı büyük ihtimalle gölge ruhu '*árnylélek*' → 'korkunç ruh'; → hasta eden ruh anlam değişiklikleriyle meydana gelmiştir. (Zaicz, 2006: 319.)

Vilmos Diószegi’ye göre üç ruh türü vardır: Birincisi "gerçek ruh", ikincisi "taşıyıcı-iletici ruh" ve üçüncüsü "dış ruh". İlk ruh olan gerçek ruh aslında bilinçtir. Bilinç bedeni hezeyan veya uyku sırasında sık sık terk edebilir. İletici ruh, yaşam gücünün kendisidir. İnanişâ göre bedeni terk ettiğinde insan ölümcül bir tehlike altına girer ve hatta ölebilir. Bu durumda insanın ruhu yeni doğmuş bir bebeğin vücuduna yerleştirilir ve bir önceki insan kalıcı olarak yok olur. Dış ruh vücuttan vücuda insandan hayvana veya hayvandan insana göç edebilir. Vücudu terk eden ruh inancı Macar bir deyimde de korunmuştur: "*Ruh ona sadece uyumak için girer.*" (Diószegi, 1998: 23-24.) Bu deymi sağlığı kötü olan hastalar için kullanırlar. Deyimin arka planında, ruhun zaman zaman bedeni terk ettiği, ancak onu kalıcı olarak terk etmediği, uyumak için geri dönmesi inanişâ yatmaktadır. Macar halkı ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi fikrini sadece bir deyim olarak değil aynı zamanda yaşayan bir inanç olarak da bilmektedir. Güney Macaristan’daki Kisherend’de kaydedilmiş bir efsaneye göre bir madende çalışan bir çocuk uykuya daldığında onunla çalışan bir işçi çocuğun aklının kuru bir at kafasına girdiğini görmüş. Çocuğun akli bir nefes şeklindeymiş ve sonra çocuğun kafasına geri girmiş. (Diószegi, 1978: 25.)

Macar tarihçi Gyula László’, Macar kültüründeki çoklu ruh inanişının yurt tutuş zamanında yaşayan bir gelenek olduğunu düşünmemektedir. Bu düşüncesinin sebebi olarak Macar dilinde ruh ile ilgili sadece "insan kişiliğinin maddi olmayan taşıyıcısı olarak bilinen *lélek* kelimesinin kalması"nı öne sürmüştür. (László, 1990: 161.)

Tarihi ve arkeolojik araştırmaların ışığında eski kadim Macar inancındaki ruh fikrine bakacak olursak düalistik ruh düşüncesinin var olması muhtemeldir. Yurt tutuş sonrası Macar Krallığın’ın ortaya çıkmasıyla beraber eski pagan dinini silme çabaları sonucunda bu konu ile ilgili yazılı kaynaklar günümüze ulaşamamıştır. Yeniden

yapılandırma yönteminden yola çıkarak eski Macar inanış sisteminde düalistik ruh düşüncesinin var olmuş olabileceği büyük olasılıktır ancak bu ihtimal kesin ve net verilerle desteklenememiştir.

2.6.5. Macar Halk İnancındaki Doğaüstü Varlıklar

Macar halk inancındaki doğaüstü varlıklar, işleyen bir dini sistemin hiyerarşik sırasındaki figürleri değildir. M.S. 11.yüzyılda Macarların Hristiyanlığa geçmesiyle birlikte o zamana kadar var olan sistemdeki dini varlıklar Hristiyan dininin varlıklarıyla değiştirilmiş bir kısmı ise Hristiyan dinine dahil edilmiştir. En yüce dini varlık Hristiyan Tanrısı olmuştur ve Macar Orta Çağ boyunca insanlara yardım etme ve koruma rolleri büyük ölçüde azizler, Mesih ve Meryem Ana tarafından yerine getirilmiştir. (Paládi- Kovács, 1988: 544.)

Macar halk inanışındaki doğaüstü varlıklara bakacak olursak; doğa ruhları, yer ruhları, ev ruhları ve yardımcı ruhlar, şeytani varlıklar ve kurgusal varlıklar olmak üzere beş alt sınıf tespit edebiliriz.

2.6.5.1. Doğa Ruhları

Doğa ruhları, bir yer veya bir varlık ile yakından bağlantılı olan, orada ikamet eden ve otoriteleri olan doğaüstü varlıklardır. Macar halk inancında izleri çok azalmıştır ve bunlar genellikle Macarların komşuları olan dillerden yakın geçmişte devr alınmışlardır. (Róheim, 1925: 100–107.)

Doğa ruhları, Macarlar'a akraba topluluklarda bilindiği gibi Avrupa'nın tamamı tarafından da bilmektedir. Yurt tutuş dönemindeki Macarların da muhtemelen doğa ruhları vardı ancak onlarla ilgili has Macar özelliklerinin hayattaki varlığı hakkında bir bilğimiz mevcut değildir. Macar halk inancının hem orman hem de su ruhu şeklindeki varlıkları genel Avrupa özellikleriyle karakterize edilmektedir. İnsan dünyasından ayrı olan doğa dünyasında yaşarlar, doğa ve faunanın izlerini taşırlar ayrıca hayvani görünümlere sahiptirler. Onlar hakkındaki inançlar, insan ve doğaüstü dünyası ile kültür ve doğa arasındaki zıtlığı ifade etmektedir. Halk inanışına göre orman ve su varlıkları insanı doğaya, ormana, suya çekerler buna karşın insanlar onları

kültür nesneleriyle evcilleştirebilir. Bütün bunlar, benzer inançlara sahip tüm insanların ortak özelliğidir. (Paládi-Kovács, 1988: 543.)

Doğa ruhları; orman varlıkları, su varlıkları ve hava iblisi olan ejderha olarak üç gruba ayrılmaktadır.

2.6.5.1.1. Orman Varlıkları

Orman varlıklarıyla ilgili az sayıdaki veriye sahip olan Macar halk inanışına göre, orman varlıkları; cinsiyetleri, isimleri ve özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. En çok veriye sahip olan figür, *Transilvanya'nın ihtiyar adamı* veya diğer adıyla *vahşi adam* ve *vahşi kız* figürleridir. İhtiyar vahşi adam ormanı ve doğayı koruyan uzun sakallı, kıllı, yaşlı bir adamdır. İnsanlara karşı kararsız bir tutumda olup onlara çoğu zaman düşmanca davranmaktadır. Kendisini kızdıranları veya kendisine saygısızlık edenleri genelde cezalandırırdı. İnanışa göre yemek karşılığında oduncuların işini yapardı. (Paládi-Kovács, 1988: 553.) Eskiden oduncular bir ağaç altına bir parça et ve birkaç damla şarap koyarlardı ve vahşi adam eti yiyip, şarabı içip akşama kadar oduncuların ağır işlerini bitirmeye çalışırdı. Ancak zamanla oduncular şarap yerine su koydukları için vahşi ihtiyarı kızdırıp onun intikam almak için bütün üzüm bağlarını yok etmesine sebep oldular. (Jankó, 1893: 32-35.)

Transilvanya'daki Macar halk inanışına göre; Görgény ormanında yaşlılar tarafından Tapio adı verilmiş sakal likeni ile kaplanmış bir ağaç varmış. Kimileri şans getirmesi için ağacın gövdesine ekmek bırakırlarmış. İnsanlar ona dokunmaktan çekinirlermiş çünkü şanslarının azalacağına inanırlarmış. İnanışa göre; ağacın bir dalını kopardıklarında veya baltayı ağaca sapladıklarında ağaçtan kan gelirmiş. (Zilahy, 1911: 126.) Vahşi ihtiyar inanışı ve Tapio ağacındaki inanışın ortak özelliği, ağaç altına konan yiyecek ve içeceklerin bir nevi kurban olarak görülmesidir. Kanayan ağaç, orman varlıklarına olan inancın en arkaik derecesini temsil etmektedir. (Róheim, 1990: 106.)

Macar halk inanışının, ormanda yaşadığına inanılan bir diğer figürü olan vahşi kız, uzun saçlı kız veya neşeli kız; güzel, çıplak gezen bir kızdır. Vücudu bazen kıllı olurdu, tırnakları hayvan pençeleri gibi uzundu. İnanışa göre ormanda yaşardı, ocağı yoktur, dolayısıyla yemek de yapamazdı. Tıpkı vahşi ihtiyar adam gibi onun da insanlara karşı kararsız bir tutumu vardı. İnanışa göre o, onu kızdıranlardan intikamını

alabilir veya insanlar onu yakalayıp, evlerine götürüp evcilleştirir, ona süt ve kıyafet verirlerdi. (Gunda, 1956: 62–63.)

2.6.5.1.2. Su Varlıkları

Su ruhu tipindeki yaratıkların veri sayısı orman varlıklarından daha zengindir. Ancak bu varlıkların hiçbiri tek tipte tanımlanabilir değildir. Veriler, üç figür etrafında gruplandırılmıştır.

Erkek figürü genellikle su üzerinde yüzen bir ceset gibi gözüken sert gövdeli, *ölü adam, boğucu veya su koruyucusu* adı verilen bir varlıktır. Bu varlığın suda boğulmuş insanlardan meydana geldiğine inanılırdı. Bu doğaüstü adamın balıkçılar ve değirmenciler gibi suda çalışan insanlara karşı kötü niyetli bir eğilimi mevcuttur. Güney Macaristan verilerine göre onların teknelerini bağlar ve değirmenlerinin altındaki suyu içer. İnanişâ göre ölü adam çoğu zaman teknelerde aniden belirir veya teknelere alınır ancak ona kötü davrandıklarında tekneyi batırırdı. Halk inanişâna göre ölü adamın balıkçı ağını serbest bırakmak, insanları suya çekmek, onları suda boğmak, kovalamak ve korkutmak gibi kötü huyları vardır. Görünüşü genellikle korkunçtur. Siyah yüzlü, kıllı gövdeli, uzun kavisli elleri olan, bazen çıplak bir varlıktır. Görünüşü genellikle ceset veya iblisi andırır. Aynı zaman bazen balık şeklinde görünebilir. (Róheim, 1990: 100-101.)

Su varlıkları konusunda efsane verilerinin çoğu kırmızı bereli adama aittir. Kırmızı bereli adam cüce benzeri bir yaratıktır. İnanişâ göre beklenmedik bir şekilde bir tekneye atlayıp sudakileri korkuturdu. Aynı zamanda su ve balıklar üzerinde hakimiyetinin de olduğu söylentiler mevcuttur. (Kálmány, 1895: 104-105.)

Deniz kızı, güzel kız, gece kızı veya su kızı figürü; uzun saçlı, şarkı söyleyen, belden aşağısı balık olan deniz kızına benzeyen bir varlıktır. Balıkçılara şarkı söyleyerek onları suya çektiğine inanılırdı. Genellikle gruplar halinde gezerlerdi. Güneybatı Macaristan'dan alınan bir veriye göre deniz kızı, şarkılarıyla gelecekte haber verirdi. Suyun hazinelerini korurlardı ve bazen yardımsever özellikler gösterip baltasını suya düşürmüş insanlara baltalarını geri verirlerdi. (Paládi-Kovács, 1988: 554.)

Macar halk inancında su varlıklarından bağımsız bir tür olarak su kurbanı mevcut olup suyun kurban istemesi inancı birçok yerde yaygındı.

Bu veriler, suda yaşayan varlıkların ölümlerle olan ilişkisini göstermektedir. Modern Çağ'da su ruhlarının bu tür özellikleri, esas olarak Doğu ve Batı Slav inançlarında bilinmektedir. Bu, doğa ruhlarının kökeninin ölümler kültüründe aranması gerektiğini desteklemektedir. Deniz kızı benzeri şarkı söyleyen varlıklar, daha çok Batı ve Güney Slav dillerinin konuşulduğu bölgelerle ilişkilendirilirken, su ölümlü benzeri varlıklar ve kırmızı başlıklı cüce ise Alman dil bölgeleriyle bağlantı gösterme eğilimindedir. (Paládi-Kovács, 1988: 554-555.)

Su ruhuna olan inanç, insanların genel ruh inancının bugünkü Macar topraklarında meydana gelmiş yerel versiyonudur. Macarlar'ın da tıpkı diğer Fin-Ugor halkları gibi komşu Slav halklarının su ruhlarını benimsedikleri şüphesizdir. Ancak Macar balıkçılara, suda boğulmuş insanların görüntüsü bir korku duygusu uyandırdığı için benimsedikleri yabancı efsane materyali animistik ilkel forma doğru yönelmiştir. (Róheim, 1990: 102.)

2.6.5.1.3. Hava İblisi Olan Ejderha

Macar halk inanışındaki tepeli yılan veya kanatlı yılan olarak da adlandırılan ejderha, alevler veya kıvılcımlar üfleyen kanatlı, pullu, uzun pençeli bir yılanıdır. Rengi beyaz, siyah, kırmızı, mavi, alacalı da olabilir. Bu yaratığın bataklıklarda, sulu çayırarda veya göllerin yakınlığında yaşadığına inanılırdı. Bir mağarada veya ağaç kovuğunda yaşayan ejderhaların da su ile bağlantısı olduğuna inanılırdı. Görüntüsü, ejderha öldüren kahraman efsanelerinden bilinmektedir. Genelde bir bataklıktan, bir gölden çıkar ve bir kahraman onu yenene kadar insanları dehşet içinde bırakır, hayvanları da yok ederdi. Bazı efsanelerde yedi başlı bir ejderha olarak görülmektedir. (Dömötör, 1981: 106-108.)

Bu konudaki bazı folklor verileri yine suyla ilgilidir ama yukarıdakinden farklı olan bir inanış genellikle bir kilisenin altında yaşayan başka bir yeraltı ejderha figürüne işaret etmektedir. İnanişe göre; ortaya çıktığı anda kilise çöker veya sel ve deprem meydana gelirdi. (Paládi-Kovács, 1988: 554.)

Macar halk inancının en tanınmış ejderha figürü, ejderha veya ejderha yılanı olarak adlandırılan ve bataklıklar, sulak alanlar, dolu ve fırtınalarla da ilişkilendirilen dev kertenkele benzeri yaratıktır. Bunlar, görünüşü kesin olarak tanımlanmamakla beraber kırmızı pullu olabilirdi veya kanatları, yelesi, bazen dört bacağı da olabilirdi. Vücudunun en belirgin kısmı kuyruğuydu. Macar halk inanışına göre; ejderha suda yaşayan bir hayvandan genelde balıktan, ördekten, yengeçten veya en yaygın olarak bir yılanın doğmuştur. Ejderha bir ejderhadan da doğabilirdi. Ejderhalar gizli bir yerde büyürdü. Örneğin; bir gölde, çukurda, kuyuda, mağarada veya bir ağaç kovuğunda. Yılan şeklinde, yedi veya on üç yıl boyunca burada saklanması ve bu süre zarfında onu kimsenin görmemesi gerekirdi. Halk geleneğine göre; ejderha kasırga, sağanak, dolu, sel gibi doğa felaketlere neden olurdu. Gölde çıkıp fırtına yaratırdı ya da kendisi bir bulutun, rüzgârın veya selin içine de girebilirdi. Bazen ejderhalar birbirleriyle mücadeleye girerlerdi. Bu mücadelenin sonucu olarak kaybeden ejderha ölürdü ve kötü kokunun hakim olduğu büyük bir bulut oluşurdu. Halk inancına göre ejderhaların sadece bir başı vardır, hiçbir zaman görülmez ve her zaman karanlık bulutlarda gizlidir. (Jankó, 1893: 234.)

Hava olaylarında görülen veya hava olaylarına neden olan dev yılanlar veya kertenkele benzeri kimi zaman kanatlı görünen ejderhalar, tüm Avrupa halkları tarafından bilinmektedir. Ejderha inanışı konusunda en zengin veri materyali Orta ve Güneydoğu Avrupa'da bulunmaktadır. Adı her yerde "yılan", "kertenkele", "kurt" veya bunların kombinasyonları şeklinde geçer. Bu ejderhanın fırtınaya haber verdiğine, rüzgâr, dolu veya sağanak getirdiğine inanılır. Macar kültüründeki ejderhanın bir bölgenin hava durumunu yönetebilme özelliği onları Güney Slav ve Doğu Slav ejderhalarının koruyucu ruh özellikleriyle bağlamaktadır. (Paládi-Kovács, 1988: 556.)

2.6.5.1.4. Szépasszony (Güzel kadın)

Peri dünyası tüm Avrupa halk inançlarının ortak özelliğidir. Macar halk inancının perileri bir zamanlar tüm Macarca konuşulan bölgelerde bilinmekteydi. Verilere baktığımızda peri inancının özellikle güney ve doğu bölgelerinde yoğun olduğunu görebiliriz. Macarca konuşulan bölgelerdeki peri, güzel kadın, yayla gelini

ve beyaz kadın, ufak bölgesel farklılıklarıyla beraber aynı dişi iblis figürünün farklı isimleridir. (Paládi-Kovács, 1988: 557.)

Güzel kadın (Szépasszony) figürü günümüzde tamamen gölgede kalmış cadı benzeri bir inanç figürü olup niteliklerini diğer doğaüstü varlıkların niteliklerinden ayırt etmek oldukça zordur. Güzel kadın genellikle gruplar halinde görünen, baştan çıkarıcı güzelliğe sahip, genellikle beyaz elbiseli, uzun saçlı bir genç kadındır. Gruplar halinde belirdikleri zaman dans eder, şarkı söyler, gölde yıkanır; bazen bir at arabası veya bir çarşaf yardımıyla havaya kalkarlardı. Efsanelerdeki verilere göre; erkekleri sık sık baştan çıkarıp onları kaçıırırlardı. Güzel kadının en yaygın görünüş biçimi rüzgâr ve kasırgadır ancak bazen yabani kaz, karga veya kuğu kılıfına da bürünebilirdi. İnanişaya göre; insanlara hastalık getirebilir, bebekleri değiştirebilir, atları ahırlardan çalabilirdi. Genelde gece, gece yarısı veya öğlen; terk edilmiş yollarda, köprülerde, hendeklerde, kavşaklarda, saçak diplerinde, çukurlarda, dere kıyılarında veya göllerde ortaya çıktıkları söylenmektedir. Birçok efsanede periler geceleri şarkı söylerken tasvir edilmektedir. (Zentai, 1976: 251-268.)

Güney Macaristan'daki Güzel kadın inancının bir diğer özelliği 'Güzel kadın tükürüğü' olarak bilinen, kızarıklık benzeri bir hastalıktır. İnanişaya göre; bu hastalığa, Güzel kadının tabağına yanlışlıkla basan insanlar yakalanırlardı. Güzel kadınlar öğle vakti kapı eşiğinde veya saçakların dibinde yemek yedikleri zaman birisi istemeden tabaklarına basarsa Güzel kadın intikam almak için o kişinin ayaklarını sakat bırakırdı. (Jung, 1985: 100-101.)

Szépasszony ismi, etnolog Géza Róheim'e göre cadı kelimesinin yerine kullanılan, üstü kapalı bir terimdir, yani esasen cadının tabu ismidir. Gerçekten de cadı inanç figürünün insanları istismar etmesi, özellikle tipik yerlerde ve zamanlarda yaptığı zararlı eylemleri Szépasszony birçok benzerlik göstermektedir. Ancak bu iki figür arasında iki büyük farklılık vardır. Cadı, doğaüstü yetenekleri sayesinde güzel bir peri şekline bürünebilen bir insandır, peri ise güzel bir kadın şeklinde görünen bir iblistir. Birçok yerde Szépasszony ve cadı isimlerinin karıştırılması, cadıları Szépasszony olarak adlandırılmaları, cadının çeşitli şeytani varlıkların özelliklerini kaynaştırma sürecinin sonucudur. (Róheim, 1990: 115–116.)

Macar Güzel kadın ve diğer isimleriyle anılan periler bir geçiş durumuna işaret etmektedir. Bu kavram, orjinal peri özelliklerinin çoğunu kaybetmiş, neredeyse insani bir cadı haline gelen bir iblis olarak tanımlanabilmektedir. Güzel kadın isminin ilk Macar verisi, *pulcræ mulieres* (Lat. güzel kadın), 1565'te Cluj-Napoca'da bir cadı duruşmasında çocukları değiştiren bir cadıya atıfta bulunmaktadır. (Komáromy, 1910: 3.) Orijinal peri özellikleri, Balkan Yarımadası'nın Güney Slav, Rumen, Arnavut, Yunan perilerinde daha arkaik halde kalıp Batı ve Doğu Slav halklarının inançlarında daha bulanık bir şekilde korunmuştur. (Dömötör, 1981: 82–89.)

Özet olarak Güzel kadın figürünün efsanevi bir varlık olduğunu, onun hakkındaki inanışların çeşitli doğaüstü varlıkların ve cadıların özellikleriyle karıştığını söyleyebiliriz.

2.6.5.2. Yer Ruhları

Yer ruhları; binalar, köprüler, madenler, gemiler gibi kültür nesnelerine hükmeden ruhlardır. İnsanın bu yerlerdeki davranışı genellikle tabu ve kurallarla düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra yer ruhlarına genelde kurbanlar sunulurdu. Grek-Romen ve modern Kuzey-Kuzey-Doğu Avrupa verilerinden tanıdığımız yer ruhlarından Macar halk inancında iki tane mevcuttur. Bunların her ikisi de oldukça bağlantısız yabancı figürleri olan ve hazineleri koruyan cin ve maden ruhudur. (Paládi-Kovács, 1988: 559.)

2.6.5.2.1. Hazine Koruyan Cin

Macar halk inancındaki hazine koruyan cin, zengin veri materyaline sahip olmasına rağmen az sayıda kendine özgün özelliği vardır. Hazine koruyan cin; dağ ruhu ve yer ruhları arasındaki geçici bir varlık olarak tanımlanabilmektedir. Orta ve Batı Avrupa'nın hazine koruyan cinleri genellikle dağ ruhlarıdır ancak birçok yerde ejderhaların da hazine koruma özellikleri bilinmektedir. (Paládi-Kovács, 1988: 560.) Macar halk inancındaki hazine koruyan cin, belirsiz bir hayalet figürüdür. Rolü, halk inancının herhangi bir doğaüstü varlığı tarafından üstlenilebilirdi. (Magyar, 2013: 27.) Geçmişte Macarca konuşulan bölgelerde hazine koruyan cinlerin çeşitli deliklerde, çukurlarda, tünellerde, bataklıklarda, tarlalarda ve sazlıklar gibi sulu yerlerde

yaşadıkları ve oraya gömülmüş hazineleri korudukları düşünülürdü. İnsanlar bu hazineleri ancak kurallara ve yasaklara uyarak elde edebilirlerdi. Bu inançların muhtemel meydana gelme sebebi sulu alanlarda yanan bataklık gazını yorumlama çabalarıdır. (Bán, 1915: 30-31.)

Hazine koruyan cinlerin çeşitliliği Macar halk inancının aslen hazine koruyan bir cin figürüne sahip olmadığını göstermektedir. Macarlar bu varlıkların bazı özelliklerini muhtemelen komşu halkların benzer figürlerinden almışlardır.

2.6.5.2.2. Maden Hayaleti (Bányarém)

Maden hayaleti figürü Macar kültürüne muhtemelen bir zamanlar Macaristan'a yerleşmiş Alman, Slovak ve Güney Slav madencilerinin inançlarıyla girmiştir. (Paládi-Kovács, 1988: 560.)

Maden hayaletinin çeşitliliğini, maden hayaleti, maden çobanı, maden cücesi, bergmanli, pörtmandli, birgej, permonyik gibi farklı adlandırmaları da kanıtlamaktadır. Maden hayaleti genellikle uzun sakallı, kırmızı şapkalı, cüce benzeri bir yaratık olup bazen siyah köpek veya fare gibi hayvan şekillerinde de görünebilirdi. Bazı bölgelerde uzun boylu dev olarak da bilinmektedir. Macar madenciler arasında en bilindik maden hayaletleri hem iyi hem de kötü niteliklere sahip olan maden cüceleridir. (Hála–Landgraf, 2010: 26-28.)

Macaristan'daki maden cüceleri hakkındaki veriler 17. yüzyılın başından beri bilinmektedir. Fransız gezgin Jean Baptiste Morin 1619'da yayınladığı *Nova mundi'nin sublunar* anatomi kitabında, insanlarla şakalaşan Körmöcbánya'nın cüce zenci iblisleri ve insanlara işkence eden cüceleri hakkında veriler içerir. (Magyar, 1998: 52.) Maden hayaleti hakkındaki söylentilere göre; insanlarla olan ilişkisi genel olarak olumludur. Madencilere yardım eder, onları tehlikeye karşı uyarırdı. Madencilere maden kaynağının yerini göstermek isteyen yardımsever maden hayaleti hakkında birçok hikâye mevcuttur. Bazen birtakım iyilikler şart koşarlardı. Örneğin, maden hayaleti, madenciye ettiği yardımın bedeli olarak madencinin onun hakkında kimseyle konuşmamasını veya yardımı için kendisine bir karşılık vermesini isterdi. (Hála–Landgraf, 2010: 29-30.) Maden hayaletinin figürüne ve kıyafetine gelince Slovakya'daki Kremnica'nın madencileri kırmızı pantolon ve ceket giyen, başına

kırmızı bere takan, küçük bir adam olarak tasvir edilirdi. Diğer kuzey bölgelerindeki maden hayaleti, kırmızı pantolonlu, beyaz ceketli, başı yeşil şapkalı, çizme giyen ve elinde bir maden mumunu tutan, sakallı küçük bir adam olarak düşünülmektedir. Kuzeydoğu bölgelerinde bilinen maden çobanı figürü; uzun bıyıklı, bol pantolonlu, madenci şapkalı bir cüce olarak düşünülmektedir. Güneydoğu bölgelerinde bilinen maden hayaleti çoğu zaman şekil değiştirerek ortaya çıkmaktadır. Kimi zaman uzun boylu bir kadın veya beyaz saçlı adam, kimi zaman ise baykuş, yaras, at, köpek şeklinde görüldüğü yönünde veriler mevcuttur. (Versényi, 1890: 338-339.)

Kuzey Macaristan'daki Nagybatom'da kaydedilmiş bir efsane şu şekildedir:

"Onunla bir kez ben de karşılaştım. On yedi yaşımdayken bir gün tek başıma Baglyasalja köyüne, bir tünelden geçerek gidiyordum. Şafak vaktiydi. Birden bir traverse bastığımda damarlarımda kanım dondu. Garip, gıcırtılı bir ses duydum. Korku içinde kaçtım, çünkü yaşlı insanlar madendeki tuhaf seslerin maden hayaletinin sinyalleri olduğunu söylüyorlardı. Benim yoluma da kesin o çıkmış olmalı. Bundan dolayı bir daha yalnız yürümeye cesaret edemedik, her zaman çiftler halinde yürüyorduk." (Hála–Landgraf, 2010: 52)

Maden hayaleti hakkındaki renkli veri tabanına rağmen içinde Macar bir özellik yoktur. Macar maden hayaleti Alman kökenli madencilerden her şeyi hazır alıp Macar madencileri arasında ancak 20. yüzyılın başlarında yaygınlaşmıştır.

2.6.5.3. Ev İyeleri ve Yardımcı Ruhlar

2.6.5.3.1. Ev Yılanı

Ev iyeleri, ailenin maddi ve manevi refahından sorumlu olan ruhtur. Bu inancın paralelleri Kuzey Avrasya halklarında ve Fin-Ugor halklarında da mevcuttur. Bununla birlikte, modern zamanlarda bile kurban eylemleriyle ilişkilendirilmiş ev ruhu benzeri varlıkların izleri tüm Avrupa halklarının inançlarında bilindik bir unsurdur. Özellikle Slav ve Baltık halkları arasında pek çok versiyonu bilinmektedir. Eve özgü ruhların genellikle ocak üstünde, ocak içinde veya eşğin altında; daha az sıklıkla duvarda yaşadıklarına inanılırdı. Şekilleri genelde yılan, daha nadiren *goblin* adı verilen küçük

bir insan olabilirdi. Doğu ve Batı Slavlarının inançlarına göre; ev ruhu, ataların ruhundan gelen, aileyi koruyan bir ev ruhudur. (Paládi-Kovács, 1988: 561.)

Macar kültüründeki ev ruhlarının verilerine bakacak olursak Doğu Macaristan'a özgü Szecsko ve Koupe ev ruhlarına rastlayabiliriz. Evin mahzeninde yaşadıklarını düşünülen bu ruhlara olan inanış Macaristan'a yerleşmiş Slav etnik grupların inançlarından bariz bir şekilde devralınmıştır. (Bartha, 1984: 61.) Bununla birlikte Macar dil bölgesinin çoğunda bilinen ev ruhu rolünde görülen bir ev yılanı da mevcuttur. Bu yılan duvar yılanı veya misk yılanı olarak da bilinmektedir. Ev yılanı ile ilgili inançlar özellikle kuzey-kuzeydoğu ve güney-güneybatı bölgelerinde korunmuştur. (Erdész, 1971: 75-80.)

2.6.5.3.2. Yapı Kurbanı

Macar kültüründe yeni bir ev inşa edildiği zaman belirli dini ritüeller yapılır. Yapı kurbanı inanışları ve uygulamaları Avrupa'nın çoğu yerinde Macar kültüründeki inanışlarla benzerlikler göstermektedirler. Bu benzerliklerin en önemlileri horoz, tavuk, yumurta veya kandır. (Bartha, 1984: 20–21.)

Koruyucu ruhlara ve ev iyelerine sunulmuş kurbanların izleri bilinçli bir şekilde sadece Balkan halklarında, özellikle Bulgarlar'ın ve Rumlar'ın inançlarında bulunabilmektedir. Bununla birlikte günümüzün Orta ve Güneydoğu Avrupası'nın inançlarının arka planında bu efsanevi varlıklar genellikle mevcut değildir. (Paládi-Kovács, 1988: 562.)

"Yeni ev kurban ister" inanışı Macaristan çapında bilindik bir halk geleneğidir. Bu inanışa göre eve taşınan ailenin bir üyesi yakın zamanda ölecektir. Bu nedenle, ilk gece kimseye zarar gelmesin diye yeni evde olası ölümü en az üzüntü getirecek olan kişinin kalması yaygın bir gelenektir. Böylece boş eve ilk gece için çoğunlukla köpek, kedi veya tavuk gibi hayvanları kapatılır. Daha nadiren kurban olarak en yaşlı veya ölümcül hastalığa yakalanmış bir aile üyesi seçilir. Bazı yerlerde yeni eve taşındıkları zaman evin eşiğinde kurban kesilir. Bazı arkeolojik buluntular, geçmiş yüzyıllarda daha yaygın görülen, yapıya insan kurban edilmesine dair bir geleneğin ipuçlarını taşır. Bu buluntular, insan kemiklerinin ve saç tellerinin duvarla örülmesine tanıklık etmektedir. (Bartha, 1984: 19–21.)

Macarların yaşadığı yerlerde madeni paranın evin temeline konması günümüzde halen yaşayan bir gelenektir ancak eski kurbanlık rolünü çoktan kaybetmiştir. Günümüzün insanı bu geleneği, sonraki kuşaklara bir hatıra bırakmak veya şans getirmesi amacıyla yapılan bir eylem olarak açıklamaktadır. Eski yapı kurbanı geleneğinin hatırasını koruyan ve Macaristan çapında bilinen bir geleneğe göre yeni evde ilk ölecek olan kişi, ateşi ilk yakan, uykuya ilk dalan veya lambayı ilk söndüren kişi olacaktır. Yakın geçmişin geleneğine göre bu görev, ailenin en yaşlı üyesine verilir. (Paládi-Kovács, 1988: 562-563.)

2.6.5.3.3. Yardımcı Ruh: Hayalet Tavuğu, Piritus, Yer Şeytanı (Lidéccsirke, Piritus, Földi Ördög)

Sahibini belli bir bedelin karşılığında şanslı ve zengin kılan yardımcı ruh Avrupa çapında bilinmektedir. Halk inancına göre bu yardımcı ruh sahibinin evinde küçük bir adam veya küçük bir hayvan şeklinde yaşamaktadır. Yardımcı ruhlar genellikle farklı yollarla edinilmektedir. Bu yollardan biri cadı avı yapan engizisyonun teorilerine göre insanın ruhunu şeytana vermesi, yani şeytanla bir anlaşma yapmasıdır. Yardımcı ruh bu teoriye göre şeytanın kendisi de olabilirdi. (Paládi-Kovács, 1988: 563.)

Çeşitli yardımcı ruh figürlerinin en yaygın orijinal Macar versiyonu ‘lidérc’ adı verilen şeytani varlıktır. Farklı isimlerle bilinmektedir. Macaristan’ın orta bölgelerinde Lidérc olarak, Doğu Macaristan’ın bazı yerlerinde *Mitmitke*, Güney Macaristan’da *Ludverc*, *Lüdérc* veya *Piritus*, *Pirit*, Slovakya’nın Macar bölgelerinde *Íglic* veya *Íhlic* olarak bilinmektedir. (Muraközi, 1968: 184.)

Güney Macaristan halkı Lidérc’i ateşli bir yumak, Romanya’nın Macar halkı şeytan, Güneydoğu Macaristan’ın halkı ise kızıl kıyafet giyen bir şeytan olarak tanımaktadır. (Gönczi, 1905: 34.) Macar halkının inancındaki Lidérc figürü hakkında farklı fikirler mevcuttur. Bazı verilere göre Lidérc anahtar deliklerine ve hatta kapalı yerlere, kapalı cüzdanlara, sandıklara bile onları yakmadan sığabilen bir ateş elfidir. Lidérc figürünün en temel özelliği sahibine para getirmek ve onu zengin etmektir. Lidérc’in ateşle bağlantılı olduğunu gözlemleyebiliriz. Lidérc’in bugünkü anlamı bataklıklarda gece görülen ve yakamoza benzeyen bir parıltıdır. Bu parıltının birçok

yerde bir şeytan ya da cadı olduğuna inanılır. (Diószegi, 1967: 208.) Bazı yerlerde Lidérc, uçuşu sırasında ateşli bir kuş olarak düşünülür. Bu şeytani varlığın farklı şekillere; örneğin kaz ayağına, tırmığa veya kazığa bürünebildiğine inanılır. (Relkovic, 1930: 50.) Güneydoğu Macaristan’da Lidérc, maymun kafalı, parmak büyüklüğündeki bir adam olarak tasvir edilir. (Mátyás, 1894: 337.)

Lidérc kelimesiyle ilgili ilk verimiz 1482’de bir özel isim olarak kaydedilmiştir: Paulus Lidércz. Ancak kelimenin kökeni hakkında tatmin edici bir açıklama mevcut değildir. (Muraközi, 1968: 184.) Dil tarihi araştırmalarına dayanarak Lidérc kelimesinin Slav kökenli ve Eski Çekçe’deki *ljudotvarc* (insan yüzlü) kelimesinin karşılığı olması muhtemeldir. Macarca Lidérc kelimesinin şekli bu veriye dayanabilir. Anlam olarak Lidérc, insan şekline bürünebilen bir kuştur. Ancak tek sorun Çek verilerinden başka bir yerde doğrulanmamış olmasıdır. (Kniezsa, 1955: 684-685.) Lidérc ile ilgili verilere Macaristan’daki cadı avı yapan engizisyon duruşmalarında da rastlanmaktadır. 1673’te Transilvanya’da kaydedilmiş bir dava şu şekildedir: "Bayan Andrásné Fekete, Istvánné Kovács’a “cadı, gavur ve lidercli” dediği için ona dava açıyor." Başka bir veriye göre, 1584’te Cluj’da Lidérc’in beslenmesiyle ilgili ifadeler verilmiştir. (Komáromy, 1910: 124, 541.)

En yaygın inanışlara göre; Lidérc, siyah bir tavuğun ilk yumurtasını sol koltuğunun altında tutmasıyla elde edilebilirdi. Yumurtadan çıkan Lidérc geceleri sevgilisi olarak efendisiyle uyurdu. Sahibi onu göğsünde de taşıyabilirdi. Lidérc efendisinin tüm emirlerine itaat ederdi; hazine ve para getirirdi, ancak hizmetleri karşılığında yemeğin ilk ısırığını hep kendisi için isterdi. Onunla efendisi arasında genellikle kesin anlaşma vardı. Sahibi Lidérc’e ruhunu vaat ederdi ve onu kanıyla beslerdi. Seyrek görülen bazı verilere göre, Lidérc geceleri sahibini iteler veya kanını emerdi. Böylece Lidérc’in sahibi istisnasız zayıflar, hasta olurdu veya ölürdü. (Muraközi, 1968: 187.) Hiç kimse uzun süre Lidérc’le yaşayamazdı. Eve her şeyi getirdiğinden ve ona ne emredeceklerini artık bilemediklerinde, sahipleri ondan kurtulmaya çalışırlardı. Bunu yapmanın tek yolu ona başaramayacağı bir görev vermektir. Bu durumda Lidérc sonsuza dek ortadan kaybolurdu. Lidérc’e en sık verilen görev, Tisza nehrinin dibinden bir ip içinde kum getirmesi veya bir elek içinde su getirmesidir. (Jung, 1985: 100.)

Küçük bir insan şeklinde görünen Piritus, Lidérc'e inanılan bölgelerde de bilinen zararlı bir yardımcı ruhtur. Piritus ile ilgili en zengin materyal Güneydoğu Macaristan'da mevcuttur. Doğu Macaristan'da bu varlık Mándli olarak bilinmektedir. Piritus'u elde etme yöntemi bir Lidérc tavuğu elde etme yöntemine benziyordu. Ancak Piritus genellikle tesadüfen bulunurdu veya satın alınırdı. Sahibi ondan kurtulmak istediğinde onu bir şey içine atar veya satardı. Piritus'un sayesinde efendisi aniden zenginleşir, olağanüstü işler yapabilirdi. (Csalgovits, 1938: 220.) Günümüzde şanslı olan kişilere hala "*Şeytanı var*" deyimini kullanılmaktadır.

Yardımcı ruh benzeri varlıklar Macaristan'a komşu olan Güneydoğu ve Orta Avrupa bölgelerinde de bilinmektedir dolayısıyla Macar halk inancına oralarından da zengin bir gelenek girmiştir. Küçük bir adam şeklindeki yardımcı ruh ve yumurtadan çıkan veya parayla satın alınan şeytani varlık hem Alman hem de Slav etnik gruplarının halk inançlarından bilinmektedir. Örneğin Slovak kültüründeki *Božik* figürü, sahibinin onları bir fındık ağacı içine sıkıştırarak onlardan kurtulabileceği küçük bir adamdır. Alman, Hırvat, Sloven, Romanyalı yardımcı ruhlar (Škrat, Drak, Zmaj, Spiritus, Spiridus) küçük insanlar ve hayvanlar, özellikle tavuklar veya horozlar şeklinde görünebilmekteler. Efendilerine hazine getirebildiklerine inanılırdı. Sahibi, onları Macar Lidérc tavuğu ile aynı şekilde beslerdi. Kadınlarla birlikte uyuyan, piliç veya tavuk şeklinde ortaya çıkan yardımcı ev ruhu, esas olarak Güney Slav Zmaj ve Alman Drak figürleridir. Drak aynı zamanda ateşli bir figürdür ve belirli koşullar altında efendisine para getirirdi. Ondan kurtulmak, Macar Lidérc tavuğundan kurtulmak kadar zordur. Slovak halk inancındaki Zmok figürü evin efendisine bacadan para taşıyan, uçan ateşli bir zincir olarak düşünülmektedir. Drak, Zmaj ve Zmok, isimlerinden de anlaşıldığı gibi aslında bu halkların ejderhaların iblis olarak düşünüldükleri "yeraltı" figürleridir.

Güney Slav inanışlarına göre, Macar Lidérc figürünün karşılığı olan şeytani varlıklar bataklıklardaki ejderhalardan veya yılanlardan gibi sürüngenlerden ortaya çıkmışlardır. Bu veri, Orta Çağ kilisesinin ejderhayı başka açılardan da şeytan ile özdeşleştirmesini de desteklemektedir. Bununla birlikte, Macar yardımcı ruhların ejderha inançlarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Macar kültüründeki yardımcı ruhlar ejderha kökenli olmaktan kopmuş, bağımsız bir şeytani varlık olarak yayılmışlardır. (Paládi-Kovács, 1988: 564-565.)

2.6.5.4. İnsan Dünyasının Şeytani Varlıkları

2.6.5.4.1. Karabasanlar (Lidércnyomás) ve Nora Figürü

Karabasan figürü Macarca konuşulan tüm bölgelerde “bastıran” bir ruh olarak bilinmektedir. Halk inanışına göre bu ruh geceleri insanlara baskı uygulayıp onların nefesini sıkıştırır, çeşitli nefes alma zorlukları, mide rahatsızlıkları ve kâbus gibi çeşitli gece rahatsızlıklarına neden olur. Baskı eylemi belirli bir inanç figürü ile bağlantılı değildir, genel olarak "kötüler" tarafından yapıldığına inanılır. (Paládi-Kovács, 1988: 565.) Kötüler tarafından yapılan baskı eylemi genellikle cadı figürüne atfedilmiştir. Macarca’da “cadı” kelimesini Bulgar-Türk kökenli boszorkány ('bastıran') kelimesi karşılamaktadır. (Szendrey, 1955: 129-130.) İnanişâ göre, bastırma eylemi geceleri gerçekleşir. Baskı uygulayan varlıklar kimi zaman görünmezler, kimi zaman ise kedi, köpek, domuz, kurbağa, buzağı veya tavuk şekillerinde ortaya çıkarlar. Bu hayvanlar cadının hayvan şekilleri olarak yorumlanır. Rivayete göre Karabasan, insanın üstüne oturup onu nefes alamadığı kadar bastırır. Karabasan figürü, kapalı kapıdan ve anahtar deliğinden bile geçebilir, kolayca şekil değiştirebilir veya görünmez hale gelebilir. Baskı ile ilgili efsaneler baskıdan kurtulmak veya baskı yapan varlığın tanımlanmasıyla ilgilidir. Bazen baskının kalıcı etkisi de olabilir. Örneğin ertesi gün fenalaşmak veya halsizlik. Baskı yapan varlıktan kurtulmak için ona elinin tersiyle tokat atmak, dua etmek veya geceleri ışık yakmak gibi yöntemler uygulanır. (Paládi-Kovács, 1988: 565.) Baskı eyleminin Macar cadı inancının temeli olduğunu gerçeğini engizisyon davalarındaki veriler kanıtlamaktadır. Cadının eski Macar karabasan iblisin orijinal özelliklerini tam olarak nasıl ve ne ölçüde koruduğunu tespit etmek güçtür.

Türk halk inanışındaki Al karısı figürü tüm Altay halklarında ve Anadolu çapında da bilindik bir figürdür. İnanişâ göre Al karısı lohusa dönemindeki kadınlara ve ahırdaki atlara zarar veren bir varlıktır. Al karısının, lohusadaki kadınların ve yeni doğmuş bebeklerin ciğerleriyle beslendiğine inanılır. Al karısından korunmak için insanlar muskalar takar, dualar okurlar. (Beydili, 2003: 34.) Baskı uygulayan şeytani varlıklar Türk halklarının inanışlarında da bilindik figürlerdir. Türkiye çapında yaygın olan halk inanışına göre, karabasan figürü insanlara gece uyuduklarında baskı uygulayıp onları boğmaya çalışan şeytani bir varlıktır. (Bayat, 2012: 293-294.)

Türkiye'nin Sivas şehrinde inanılan *Enkebir* figürü, geceleri insanların göğsüne oturup ağırlığıyla onları boğmaya çalışan şeytani bir varlıktır. İnanişaya göre Enkerbir siyah bir gölge şeklindedir ve ruhani âlemden gelen kötü bir ruh olarak düşünülmektedir. Ondan kurtulmanın tek yolunun ezanın okunması olduğuna inanılmaktadır. (Özen, 2011: 344.)

Gece rahatsızlıklarının insanın nefesinin sıkışmasını karabasan iblislerle olan açıklaması Avrupa halk inanışının yaygın geleneğidir. Slav (Mora, Morina, Mura), Alman (Alp, Trud, Mahr) ve Rumen (Moroi) iblisleri Macar karabasan iblisinden daha karmaşık varlıklardır. Slav halk inanışındaki Mora'nın iki şekli mevcuttur. İlki hayvan şeklindeki gerçek bir iblistir, ikincisi ise canlı bir kişinin vücudunu geçici olarak terk eden arı, sinek, kelebek şeklindeki bir ruhtur. (Zečević, 1981: 146–147.)

Macar halk inancındaki Nora figürü bu tür diğer iblislerden sonra meydana gelmiştir. Nora figürü sadece Macarca konuşulan bölgelerin Kuzeydoğu kısmında tanınan, tek vampir benzeri varlıktır. Halk inanışına göre, Nora figürü geceleri insanların memelerini emen bir iblistir. Bu varlığın, ölmüş insanlardan, vaftiz edilemeden ölmüş çocuklardan veya ölü doğmuş bebeklerden oluştuğuna inanılır. Nora figürü geceleri mezarından kalkan ceset şeklindeki gerçek bir vampir figürü değildir. Nora'nın bağlantıları, Orta Avrupa Slav etnik gruplarının yukarıda belirtilmiş Mora figürünün yanı sıra karakteristiği Doğu ve Güney Slav vampirlerine işaret etmektedir. Macar Nora figürü vampirin "evcilleştirilmiş" bir versiyonudur. Sadece sütle beslenir, kan emmez, ayrıca "sadece" bir hayalettir, mezarından kalkan "canlı ceset" değildir. (Barna, 1981: 419-425.)

Macar halk inancındaki " karabasanlar" hakkındaki rivayetler son yıllarda unutulma yoluna girmeye başladılar. Ancak bazı bölgelerde yaşlı kuşaklar tarafından hala yaşatılmaktadır.

2.6.5.4.2. Hayalet (Kísértet) Figürü

Macar halk inancının hayalet figürü doğaüstü varlıkların genel özelliklerine sahip olan bir ruhtur. Özellikleri arasında şekil değiştirebilmek, uçabilmek, ateşli bir şekilde ortaya çıkabilmek, uğursuz saatlerde (gece, gece yarısı, öğlen) ve uğursuz yerlerde (kavşak ve sınır bölgeleri) aniden kaybolabilmek ve belirebilmek vardır.

Görünüşleri at, kedi, köpek, domuz veya tavuk gibi hayvanlardan, özel kıyafeti ve ekipmanları olan insan figürüne kadar farklılıklar göstermektedir. Kuzey Macaristan'da kaydedilmiş bir veriye göre bir hayalet, bakır düğmeli, siyah pelerinli, kafasız bir adam şeklinde ortaya çıkmıştır. (Paládi-Kovács, 1988: 547-548.) Bu yaygın hayalet tasviri Macar inanış efsanelerinde çok sayıda korunmuştur. Bu efsanelerde hayalet figürünün aniden belirlenmesi ve kaybolması ve insanları baştan çıkarması anlatılmıştır. Transilvanya'da 1950'lerde kaydedilmiş bir hayalet efsanesine göre, bir adam evine doğru yürürken onu siyah bir kedi takip ediyormuş. Siyah kedi miyavlayıp durmuş ve büyümeye başlamış. Sonrasında kedi bir insana dönüşmüş. Adam çok korkmuş ve bir nehre vardığında o nehri geçmiş. İnsan şekline bürünmüş kedi nehrin diğer tarafında kalmış. Ona hayalet derlermiş. (Bosnyák, 1982: 92.)

Hayaleti diğer doğaüstü varlıklardan ayıran özelliği doğaüstü dünyayı temsil etmekten başka bir işlevinin olmamasıdır. İşlevsiz olduğundan dolayı kökeni hakkında da kesin bilginiz yoktur. Benzer hayaletler Avrupa'nın halk inanışlarında bilinmektedir. Avrupa halk inanışlarındaki hayalet, mezarında rahat uyuyamayan veya öbür dünyaya henüz geçmemiş bir ölünün ruhu olarak düşünülmektedir. Hayalet aile bağları olmayan, kişisiz bir varlıktır. (Zentai, 1974: 299-303.)

Hayaletin toplumsal doğasına göre; hayatında topluma karşı işlediği suçlardan dolayı cezalandırılmaya mahkumdur. İnanışa göre, hayalet topluluğun normlarına göre ölmeyen (ve bu nedenle düzgün bir şekilde gömülemeyen) insanlardan meydana gelir. Örneğin intihar etmiş, suda boğulmuş, bir cinayet kurbanı olmuş veya vaftiz edilmeden ölmüş kimselerden hayalet olur. İnanışa göre, hayalet suçunu telafi edene kadar sınır bölgeleri, mezarlıklar, caddeler ve meydanlar gibi halka açık alanlarda dolaşır. Rivayete göre; hayalet mezarında huzur bulamadığı için geceleyin mezarından çıkar. Kefareti için ona belirli bir süre tanınmaktadır. İntihar etmiş bir kişi yerine başka bir intihar etmiş kişi gelene kadar, vaftiz edilmemiş çocuklar için ise vaftiz edilene kadar zamanları bulunur. (Paládi-Kovács, 1988: 549.)

Hayalet inancının kökenlerinden biri, olağanüstü doğa olaylarını yorumlanma arayışıdır. İnanış efsanelerinin hayalet motifleri arasında en yaygın olanı gece sokakta aniden beliren domuz veya tavuktur. Bu düşünce ölümden sonra ruhun hayatta kalması

inancına dayanmaktadır. Bu nedenle, hayalet figürü esasen tüm Avrupa halkları tarafından aynı şekilde bilinmektedir. (Róheim, 1990: 83–85.)

2.6.5.4.3. Hastalık İblisleri

İnsanlara hastalıklar bulaştıran iblis figürü Macar halk inancında pek yaygın değildir genellikle sadece inanış efsanelerinde korunmuştur. Macar kültüründeki hastalık iblisleri, veba, çiçek hastalığı, kolera ve İspanyol gribi gibi kişileştirilmiş hastalıklardır. Macar halk inanışındaki hastalık iblisleri kolera getiren Csuma ve veba getiren Mirigy figürleridir. Hatıraları inanış efsanelerinde yaşamaktadır.

Bu efsanelerin ortak motifi köye gelen bir yabancının veya tuhaf, alışılmadık bir görünüme sahip olan bir kişinin, hastalığın kendisi olarak görülmesidir. (Nagy, 1977: 266.) Hastalık iblisi ile ilgili efsaneler bazı Moldavya efsaneleri haricinde oldukça dar bir alanda, sadece Transilvanya'nın bir kısmında bilinmektedir. Bu efsanelerde Csuma figürü (kolera iblisinin Romence adı) kıyafeti yırtık pırtık bir avare, cüce, çıplak çocuk veya köpek şeklinde tasvir edilmektedir. İnanişâ göre, köyden köye yürüyüp hastalığı yayardı. Penceresinden içeriye baktıkları evlerdeki insanların öleceklerine inanılırdı. (Simonović, 1898: 31.)

Hastalık iblisleriyle ilgili efsanelerin konusu genellikle salgın hastalıkları somutlaştıran şeytani varlıklarla olan karşılaşmalardır. Hastalık iblisinden korunmak için uygulayan büyüler sadece Macar inanış efsanelerinde korunmuştur. Ancak geçmişte bir salgın durumundaki gerçek bir önlem uygulamasının olması da muhtemeldir. Efsanelerdeki verilere göre; Csuma figürünün yaydığı kolera hastalığını durdurmak için köyden dokuz bakirenin veya benzer isimlere sahip beş kadının kenevirden Csuma gömleği örmeleri gerekirdi. Bu gömleği köyün sınırında bir ağaca asarlardı ve Csuma gömleği beğenip aldığında salgın köy içine girmezdi. (Paládi-Kovács, 1988: 568.)

2.6.5.4.4. Lohusa İblisi

Lohusa iblisi hastalık iblisleriyle ilişki göstermektedir. Ana faaliyeti lohusa kadınların ve yeni doğan bebeklerin istismarı, bebeklerin takası ve kaçırılmasıdır. Bu inanç Macar halk inancında net bir inanç figürü değildir; cadılara, Güzel kadına ve şeytana da benzer şekilde bir inanış kalıbı atfedilmiştir. Halk inancı yeni doğmuş bir bebeğin ölümünü veya değiştirilmesini genelde "kötülere" bağlarlardı. Lohusa iblisi bazen belirsiz bir kadın figürü olarak anılmaktadır. Güney Macaristan'daki verilere göre Güzel kadın'ın faaliyetleri arasında sadece bebek değiştirmek değil, bebeğin annesini incitmek ve onu tokatlamak da yaygın görülmüştür. (Paládi-Kovács, 1988: 568.)

Güneydoğu Avrupa'da ve İslam dünyasında lohusa annelerini ve bebeklerini tehdit eden şeytani kadın figürleri (Antik Yunan *Lamia*⁴⁰ ve *Gello*⁴¹, Yahudi *Lilith*⁴², Arap *Qarina*⁴³) eski çağlardan beri bilinmektedir. Bu iblisler, ana hatlarıyla Babil Lamaştura'ya ve diğer yeraltı dünyasına ait farklı hastalıklara neden olan, vampir benzeri veya yeni doğan çocukları kaçıran ve yiyen iblislerle akrabalık göstermektedirler. (Pócs, 2002: 141.)

Güneydoğu Avrupa'da bu tür şeytani varlıklara olan inancın sürekliliği Orta Çağ boyunca yakın geçmişe kadar görülmektedir. Bu inanışların ortak özelliği lohusa annenin doğumdan sonraki korumasız, güçsüz halindeyken istismar edilmesidir. Son yüzyıllarda hemen hemen her halkın inanışındaki gibi Macar kültüründe de bu işlev cadı ve Güzel kadın olmak üzere lohusa iblisleri yerine inanç sisteminin başka bilindik olumsuz karakterlerine geçmiştir. Figürlerin belirsizliğine rağmen, lohusa

⁴⁰ Lamia, Babilon kökenli Antik Yunan mitolojisinde çocukları yediğine inanılan yeraltı dünyasına ait bir dişi iblistir. (Vlachos, 1971: 234-235.)

⁴¹ Gello adı verilmiş iblis, Yunanlılar tarafından antik çağlardan beri bilinmektedir. Gello erken çocuk ölümüne neden olan, erken ölmüş bir anneden oluşmuş, vampir benzeri, çocuk kaçıran bir iblis olarak anılmaktadır. (Herter, 1950: 118-119.)

⁴² Lilith, Yahudi folklorunun dişi iblisidir. İnanışa göre; yeni doğmuş bebeklere ve loğusa kadınlara karşı tehlikeliydi ve kötülükler yapardı. Adının ve kişiliğinin lilû adı verilen Mezopotamya iblisleri sınıfından geldiği düşünülüyor ve adı genellikle "gece canavarı" olarak çevrilmektedir. Lilith kültü bazı Yahudiler arasında M.S. 7. yüzyıla kadar hayatta kaldı. (Jeremias, 1913: 412.)

⁴³ Qarina İslam dünyasının korkunç dişi iblisidir. Qarina'nın erken doğuma, ucubelerin doğumuna ve kadınların kısırlığına neden olduğuna inanılırdı. Kendi çocuğunu kaybettiğinde yeni doğan bebeklere zarar verirdi. Çeşitli çocukluk hastalıklarını getiren bir hastalık iblisidir. Küçük çocuklar ondan muskalarla korunurlardı. (Pócs, 2002: 136.)

dönemindeki bebek değiştirilme korkusu yakın zamana kadar lohusa iblislerinin yerine geçen cadı ve Güzel kadın inancını yaşatmıştır.

2.6.5.5. Kurgusal Varlıklar

Kurgusal varlıklar bir kütle veya insan ve doğaüstü dünyalar arasındaki temas kurmanın diğer büyü-dini yöntemleriyle ilişkili olmayan doğaüstü varlıklardır. İşlevleri öncelikle pedagojiktir. Kurgusal figürler kısmen doğa olaylarını açıklayan köken efsanelerinde, kısmen de günlük yaşamını ve davranışı düzenleyen yasaklar ve çocuk korkutan şarkılarda ortaya çıkmışlardır. Daha geniş anlamda Macar halk inancında rol oynamayan, yalnızca yazınsal folklor çalışmalarından bilinen tüm doğaüstü varlıklar, kurgusal varlıkları temsil etmektedir. Tüm bu varlıkların rolü, inanç sistemi açısından çevreseldir ancak birçok özelliği onları halk inancının gerçek varlıklara bağlamaktadır. Ortak rollerde göründükleri zaman birbirlerinin işlevlerini alır veya değiştirebilirler. (Paládi-Kovács, 1988: 569-570.)

2.6.5.5.1. Floral İblisleri

Floral veya bitki iblisleri, aslında ağaçlarda yaşayan, doğanın döngüsüne dahil olan, Avrupa köylü kültüründe zamanla tahıl iblisleri haline gelen ağaç ruhlarıdır. Tahıl iblisleri hem Slav hem de Cermen halklarının zirai törelerinde ve diğer dilbilimsel basmakalıp inanışlarında tahıl büyümesinin somutlaşmış hali olarak görülmektedir. (Paládi-Kovács, 1988: 570.)

Tahıl iblislerinin inancının varlığı yalnızca Cermen ve Slav komşularda değil, aynı zamanda Macar halk inancında da mevcuttur. Örneğin, hasatta son yığına *kurt yığını* adı verilmesi, hayvan biçimli bir bitki iblisine işaret etmektedir.

Délibaba, délibáb (Serap) adı verilen, Slav ve Cermen muadilleri gibi muhtemelen aslen bir doğa olgusunu açıklayan bir gelenektir ve rollerinden biri çocukları, olgunlaşan tahıldan uzak tutmaktır. Délibáb, rüzgârlı ve sıcak günlerde ovalar ve büyük su yüzeyleri üzerinde gözlemlenen ve havaya kaldırıldığında daha uzaktaki nesnelerin görüntüsünü tersine çeviren atmosferik bir kırılma olgusudur. Slav geleneğinin benzer biçimleri Polonya ve Slovak halk inanışının Poludnica şeklidir. Délibáb kelimesinin etimolojisi belirsizdir. (Ujváry, 1964: 129-131.)

Délibáb günümüzün Macar halk geleneğinde pek görülmez, ancak geçen yüzyıldan gelen bir rapora göre, eskiden yaygın bir inanç figürüydü. Güneybatı Macaristan'ın halk inanışına göre Délibáb buğday, çavdar veya mısır tarlasında yaşayan beyaz veya siyah elbise giyen, genellikle tahıl çiçeğinin solduğu zaman ortaya çıkan bir kadın veya kız figürüdür. Tahıl dalgalandığında Delibaba'nın geldiği düşünülürdü ve çocuklar buğday tarlalarından kaçarlardı, çünkü Delibabanın buğdaydan çıkıp demir bir halka ile ayaklarını devireceğinden korkarlardı. (Gönczi, 1914: 179-180.)

2.6.5.5.2. Cezalandırıcı Varlıklar

Yasakların yaptırımlarında ve tabu efsanelerinde görünen cezalandırıcı figürler kurgusal varlıkların özel bir grubunu oluşturmaktalar. Onların görevi yasaklara uymayanları cezalandırmaktır.

Bazıları, Macar halk inancında başka bir rol oynamayan, sadece bu yazınsal bağlamlarda bilinen inanç figürleridir. Ancak bu rolde Hristiyan dininin doğaüstü varlıkları da ortaya çıkabilirler. Kimi cezalandırıcı figürler, çalışmanın yasak olduğu günlerin kişileştirilmiş halleridir. Macar halk inanışında salı günü kişileştirilmiş olup Salı kadını figürü ortaya çıkmıştır. Salı kadını salı günü örmek, yıkamak, dokumak gibi yasak olan kadın işlerini cezalandıran figürüdür. Salı kadını ceza olarak salı günü dokumacılık yapan kimseyi tokatlar, gece kapıyı açar ve çığırın üstüne oturur.

Salı günü çalışma yasakları Macarca konuşulan bölgelerin Güneydoğu kesiminde Salı kadınıyla ilişkilendirirken diğer bölgelerde bu rolleri Aziz Anne veya Meryem Ana üstlemektedir. Günlerle ilişkilendirilmiş cezalandırıcı kadın figürleri Rus halk geleneğinde Cuma karısı, Türk halk geleneğinde ise Çarşamba karısı olarak bilinmektedir. (Róheim, 1913: 90-92.)

Macar Salı kadısı kısmen St. Anne⁴⁴ figürü ile birleşmiştir. St. Anne'nin Salı gününün cezalandırıcı varlığı olarak gösterilmesinin muhtemelen sebebi Salı gününün 15. yüzyıldan beri Roma Katolik Kilisesi'nde Aziz Anne Günü olmasıdır. (Katona, 1905: 5.)

⁴⁴ Hristiyan inancına göre, Aziz Anne, Meryem Ana'nın annesi, Hz. İsa Mesih'in büyükannesi dolayısıyla Hristiyanların koruyucu azizidir. (Bálint, 1977: 95.)

2.6.5.5.3. Luca Figürü

Aslen gerçek bir doğaüstü varlığın özelliklerine sahip olan Luca figürü Macar halk inancının en bilindik cezalandırıcı figürüdür. Luca Günü'nde (13 Aralık) kadınların çalışma yasağı Macarca konuşulan bölgelerin Doğu kısmı haricinde her yerde bilinmektedir.

Yasakları ihlal edenleri tehdit eden ve cezalandıran Bayan Luca figürü, özellikle Kuzey Macaristan'da kaydedilmiş efsanelerde yaygın bir unsurdur. Bu efsanelerin kahramanı, bazen cadıya benzeyen veya perili görünüme sahip, neredeyse kişiliksiz bir varlıktır. Çirkin bir yaşlı kadın veya beyaz kefenli bir figür olarak tasvir edilmektedir. İnaniş'a göre, Luca figürü dokuma, yıkama ve ekmek yapma yasağını ihlal edenlere musallat olur. Luca gününde dokuma yapan kimselerin evlerinin bacasından boş makaralar atıp sabaha kadar onların hazır olmasını ister. (Paládi-Kovács, 1988: 569-570.)

Macarca konuşulan bazı bölgelerde Hristiyan inancının Azize Barbara⁴⁵ karakteri bazı konularda Luca figürü ile iç içe geçmiştir. Azize Barbara Günü'nde (4 Aralık) kadınların çalışma yasakları Güneybatı Macaristan'da bilinmektedir. Azize Barbara bu bölgelerde Luca ile benzer bir rol oynamaktadır. Bu figür, Luca'nın yerine geçmiş tabu efsanelerinde görünmektedir. (Gönczi, 1914: 258.)

Avusturya-Slovenya-İtalya'nın halk inancında Azize Lucia⁴⁶ "ışık getiren" bir aziz olarak görülmektedir. Göz hastalıklarını iyileştiren bir aziz olarak düşünülmektedir. Bunun aksine Macar halk inancında Luca figürünün takvimde aynı isimle anılan Azize Lucia'yla hiçbir bağlantısı yoktur. Hem bu bölgelerde hem de Orta Avrupa'nın Çek, Moravya ve Hırvat Katolik bölgelerinde Luca gibi başka cezalandırıcı kadın figürleri de bilinmektedir. Bu cezalandırıcı varlıklar, çalışma yasaklarını koymalarının yanı sıra, kadın işlerinin koruyucuları, ayrıca gelecek tarım mevsiminin doğurganlığını garanti eden varlıklar olarak da bilinmekteler. (Róheim, 1920: 206.)

⁴⁵ Azize Barbara M.S. 3. yüzyılda, 306 dolaylarında Nikomedia'da doğmuştur. Madencilerin, topçuların, mimarların, itfaiyecilerin, top ve çan dökümcülerinin koruyucu azizi olarak bilinmektedir. (Ferguson, 1959: 107.)

⁴⁶ Azize Lucia adı "ışık" (lux, lucis) anlamına gelen, M.S. 310 civarında Sicilya, Siraküza'da dünyaya gelmiş bir Sicilyalı azizedir. (Hamer, 2006: 25.)

Macar halk inancında Luca Günü (13 Aralık) gelenekleri günümüzde de yaşatılmaktadır. Bu geleneklerden biri Luca takvimidir. Luca takvimine göre; bir sonraki yılın ocak ayında gözlem alanındaki hava durumu Luca günündeki gibi olacaktır, şubat ayında ise Luca günün ertesi günündeki gibi hava beklenilecek ve diğer aylar da bu şekilde devam edecektir. (Barabás, 1998: 2.)

Halk inanışında Luca geleneğine bağlı olan başka bir hava durumunu tahmin eden yöntem Soğan takvimi yöntemidir. Soğan takvimine göre; bir baş soğan on iki dilime bölünür ve dilimlere tuz atılır. Soğanın on iki dilimi yılın birer ayını sembolize etmektedir. Halk arasında ıslanmış dilimin sembolize ettiği ayın önümüzdeki yıl daha sağanaklı olacağı düşünölmektedir. (Keszeg, 2013: 156.)

Luca buğdayı filizlendirme geleneği, gelecek yılın mahsulünü tahmin etmek için uygulanan canlı bir gelenektir. Luca Günü'nde ocağın yakınında Noel civarında yeşile dönen buğday tanelerini filizlendirmeye başlanır. Buğday ihtiyaca göre sulanıp bitkinin gelişimine bakılır. Bu gelişim gelecek yılki buğday hasadından ve ailenin sağlığından haber vermektedir. Bu gelenek başlangıçta taklitle istenilen sonuca varma düşüncesini destekleyen analogi büyüsu kategorisine ait, ekinin büyümesini etkileyen sihirli bir eylem olabilirdi. Miladi takvimden (1582) önce, 13 Aralık kış gündönümü zamanıydı. Gündönümleri eski zamanlardan beri birçok gözlem ve gelenekle ilişkilendirilmiştir. Başlangıç ile sonun, karanlık ile ışığın buluşmasını anımsatan, hızlı büyüyen, yeşil ve çiçek veren bitkilerin dikilmesi de bu geleneklerden biriydi. Luca buğdayının kök örneği Antik Yunan Adonis Bahçeleri⁴⁷ geleneğinde aranmalıdır. Adonis Bahçeleri hazırlama geleneği, tanrıça Afrodit'in aşığı olan, genç yaşta ölen,

⁴⁷ Antik Yunan mitolojisine göre; Adonis bir gün bir av gezisi sırasında bir yaban domuzu tarafından yaralanmış ve aşığı olan Afrodit'in kollarında ölmüş. Efsaneye göre; Adonis'in kanı Afrodit'in gözyaşlarına karışmış ve bu karışımından anemon çiçeği olmuş. Bu olaydan sonra Tanrıça Afrodit, her yıl yaz ortasında kadınlar tarafından kutlanan Adonia festivalini ilan etmiş. Bu festivalde Yunanlı kadınlar, evlerinin üstüne sıcak güneşte hızlı büyüyen bitkiler içeren küçük saksılar dikerlerdi. Bu bahçeler başlangıçta kırık testilerden yapılmış ve içlerine rezene, marul, buğday veya arpa ekilmişti. Bu bitkiler hızlı filizlenirmiş ancak tıpkı Adonis gibi çok geçmeden kurur ve ölmüş. Çiçeklerin solduğu zaman kadınlar, Adonis'in ölümünün yasını tutmak için kıyafetlerini yırtarmış ve herkesin önünde keder içinde yaslarını göstermek için dövünürlermiş. Bundan sonra bir Adonis heykelciğini bir çalı yığının üzerine koyar, sonra onu tüm solmuş bitkilerle birlikte bir cenaze alayı olarak denize taşırlarmış. Festival, kadınların Adonis'in heykelini ve solmuş bitkileri denize atmasıyla sona erermiş. Bu gelenek Adonis'in ölümünün yanı sıra; doğanın ölümünü ve yeniden canlanışını sembolize etmektedir. (Burkert, 1985: 177.)

ölümlü mitolojik prens Adonis hatırasına yapılmaya başlanmış bir antik Yunan geleneğidir. Yaz gündönümünde toprak kaplara, hızlı çiçek açan ve hızlı solan bitkiler dikilirdi. Böylece Adonis Bahçeleri doğal yenilenme ve yıkılma sembolü haline gelmiştir. Macar kültüründeki Luca buğdayı geleneği Adriyatik bölgesinden gelen ve Katolik Hırvatlar tarafından yerleşik kılınmış bir gelenektir. Kilisede ilk olarak Fransisken rahipler Noel sunağında yenilenmenin sembolü olarak bu geleneği uygularlardı. (Bálint, 1977: 70.)

Luca Günü, Macarca konuşulan tüm bölgelerde kötü ruhların serbest gezdiği bir gün olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla insanlar kendilerini her yerde cadılara karşı farklı yöntemlerle savunurlardı. Luca Günü'nün gecesine 1940'lı yıllarda bile bir dizi mistik ritüel eşlik etmekteydi. Örneğin hayvanların başları, cadılar tarafından zarara uğramamaları için sarımsak ile ovuşturulurdu. Bazı bölgelerde ahırın kapısına da sarımsak sürerlerdi ve önüne kül serpiştirirlerdi. Böylece kedi şeklindeki cadının izlerini külün içinde bulabildiklerine inanırlardı. Ev halkı cadılardan korunmak için yatmadan önce birer diş sarımsak tüketirdi. (Csáky, 2004: 453.)

İnsanlar cadıların tespit edilmesinin de çok önemli olduğunu düşünüyorlardı. Bunun en etkili yollarından biri Luca sandalyesi yapma geleneğidir. Luca sandalyesi Luca Günü'nde oyulmaya başlanırdı ve her gün sadece bir tane oyma işlemine izin verilirdi. Luca sandalyesinin on üç farklı ağaçtan yapılması ve Noel arifesine kadar hazır olması gerekiyordu. Bu sandalye, sahibi tarafından, Noel arifesindeki gece yarısındaki Katolik ayinine götürülürdü. Sandalyenin etrafındaki kareye kutsal su serpilirdi ve böylece üzerinde duran kişi öküz veya boğa boynuzlu cadıları görebiliyordu. İnanişe göre sandalyedeki kişinin eve çabucak gitmesi gerekiyordu, çünkü cadılar onu kovalamaya kalkarlardı ve kaçan kişi onlardan ancak evinin eşliğini geçip kurtulabilirdi. Cadıları yavaşlatmak üzere, peşinden haşhaş saçılması gerekirdi, çünkü cadılar ancak bütün haşhaşları topladıklarında ilerleyebilirlerdi. Cadılar tarafından yakalananlar iyice dövülürdü bazen de öldürülürdü. (Diószegi-Nagy, 1980: 471-473.)

Macar halk inancı, Luca'nın kurgusal cezalandırıcı figürünü ne Luca Günü'nde gerçekleştirilen bolluk büyüleriyle ilgili geleneklerle, ne de Luca sandalyesi gelenekleriyle ilişkilendirilemez.

2.6.5.6. Macar Halk İnancındaki Doğaüstü Yeteneklere Sahip Olan İnsanlar

2.6.5.6.1. Durugörür

Durugörür karakterine atfedilen inançlar, aşağıda tartışılacak olan Bilge figüründen keskin bir şekilde ayırt edilemez. Bazen aynı özelliklere sahip ve aynı faaliyetleri olan figür Bilge veya Durugörür olarak da adlandırılmaktadır. Esas olarak cadıavı yapan engizisyon davalarından elde edilmiş tarihsel veriler, temel işlevi kehanet olan Durugörür olarak adlandırılmış bir uzmanın rolünü vurgulamaktadır.

Durugörür kelimesi Modern Çağ'da neredeyse hiç kullanılmamıştır ya da çok nadiren ruh çağırabilen falcı anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte tarihsel verilerin ışığında Orta Çağ'da ve nadiren olsa da 16- 17. yüzyıllarda dini metinlerden anlaşıldığı gibi Hristiyan vizyonları gören falcı anlamında kullanılmıştır. Durugörür kelimesi Transilvanya'nın çoğu yerinde şifacı anlamına gelmektedir. (Pais, 1975: 250-255.) Durugörür bilgisini dişli doğma veya 'sırma erme' yoluyla elde ederdi. Ona atfedilen faaliyet öncelikle yerde saklı hazineyi görmek, izini sürmek, ayrıca kayıp nesneleri ve insanları bulmaktır. İnanişe göre Durugörür duvarın arkasına da bakabilir ve hava durumunu da tahmin edebilirdi. (Ferenczi, 1959: 435-438.) Günümüzün inanış efsanesi verilerinin aksine, engizisyon mahkemesinin cadı davaları 16. yüzyılda hâlâ faaliyetlerini sürdüren, hazineleri gördüğüne inanılan insanlara atıfta bulunmaktalar. Bu rol, engizisyon davalarında kimi zaman "hazineyi gören" taltoşlar rolüyle aynıdır. (Komáromy, 1910: 251.) Durugörür figürünün Avrupalı benzerlerine gelince; iyi niyetli büyücülerin ana rollerinden biri kehanette bulunmaları ve insanlardan gizlenmiş gerçekleri görmeleridir. (Jahoda, 1975: 185.) Cadılara yapılan zulümler sırasında Avrupa köylü toplumlarının şifacılarının ve büyücülerinin temel görevi cadıyı tespit etmek ve ortadan kaldırmak ve cadının neden olduğu hasarları onarmaktır. (Paládi-Kovács, 1988: 602.)

Durugörür figürü 16-18. yüzyılların cadı engizisyon davalarında taltoş figürü kadar unutulmuştur, bu yüzden bir zamanlar taltoşlarla ne derecede bağlantılı olduğu, Şamanistik yeteneklerine ve aracılık faaliyetlerine sahip olup olmadığı muammadır.

2.6.5.6.2. Bilgeler

Macar halk inancındaki Bilge figürü çok yönlü bir kavramdır. Daha geniş anlamda bilge; taltoş, şifacı, ruh çağıran falcı, durugörür, bilge arabacı ve bilge çoban gibi doğaüstü yeteneklere sahip olan tüm inanış figürlerine ve halk inancının uzmanlarına verilen addır.

En geniş anlamıyla bilge; belirli özelliklere sahip, bağımsız bir inanç figürü değil, atfedilen inançlar ve efsaneler düzeyinde var olan bir inanış figürüdür. Yeteneklerini tıpkı taltoş, ruh çağıran falcı ve cadı gibi dişli veya altı parmaklı olarak doğması, ailenin yedinci çocuğu olarak dünyaya gelmesi, bebekken konuşması, dokuz gün saklanması ve o sırada sırta ermesidir. Transilvanya'da kaydedilmiş bir veriye göre; bir kadın üç gün "saklanıyormuş" ve bu süreçte ruhu bedenini terk etmiş. Uyandığında bilge olmuş. (Paládi-Kovács, 1988: 603.) Bilge adamının yeteneklerine ve faaliyetlerine gelince, mevcut veriler kısmen genel bilgi, kısmen özel bilgi hakkında kanıt göstermektedir. Bilgeler iyileştirme gücüne, yerdeki saklı hazineyi, kaybolmuş hayvanları, kayıp nesneleri bulma, insanları ve geleceği görme yeteneklerine sahip olan kişilerdir. Bilge adamının bu inanış rollerinin arkasında gerçek bir faaliyet veya sosyal rolü yoktur.

Bilge figürü, şüphesiz ikincil bir inanç biçimidir. Bir zamanlar faaliyette bulunan taltoş, şifacı, ruh çağıran falcı ve durugörür figürlerinden soyutlanmış, onların efsanevi niteliklerine sahip olan bir inanç figürüdür. (Bihari, 1980: 113-114.)

2.6.5.6.2.1. Şifacı

Şifacı bilgelerin kategorisine ait olan bir halk inanış figürüdür. Folklorla göre, doğaüstü yeteneklere sahiptir ve bu yeteneğini şifa vermek için kullanır. Bilimine çeşitli yollarla sahip olur. Ataları şifacı olduğu durumda şifacı bilimini miras yoluyla elde eder. Kaydedilmiş verilere göre, yaşlı şifacı bilgisini el sıkma yoluyla birisine aktarmadan ölemez. Aile büyüğünün erkek olduğu durumda bilimini ailedeki bir kadına, kadın olduğu durumunda ise bilimini bir erkeğe aktarması gerekmektedir.

Bilge olarak doğan insanlar da vardır. Bu insanların bilge olmaları dişli doğmalarından veya ailenin yedinci çocuğu olarak doğmalarından anlaşılmaktadır. (Grynaeus, 1974: 234.)

Şifacılar sihirli yöntemlerin sayesinde daha çok ortalama üzerindeki bilgileriyle bir inanış figürü haline gelmişlerdir.

Kara büyü inancı Macar folklorunun yaygın ana motiflerinden biridir. Başarısız tedavi veya ölümle sonuçlanan hastalıklar, çoğu zaman kara büyü varsayımına yol açabilirdi. Kara büyü'nün pratik yöntemleri doğaüstü bir eylem olarak görülmüyordu. Ancak kara büyü'nün sonucunda meydana gelen hastalıkların arka planında çoğu zaman doğaüstü yeteneklerin olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle zarara uğratan cadı figürüne çoğu zaman şifa verme yeteneği atfedilmiştir, dolayısıyla onların hem zarara uğrattıklarına hem de kara büyü yoluyla şifa verebildiklerine inanılırdı. Engizisyon davalarından anlaşıldığı üzere yalnızca yakın geçmişte değil, 16-18.yüzyıllarda da pek çok şifacı cadı olarak anılmaktadır. Engizisyon davalarındaki cadıların büyük bir kısmı aslında bir şifacıydı. (Paládi-Kovács, 1988: 605.)

2.6.5.6.2.2. Ebe (Bába)

Şifacının gibi, ebenin sosyal rolü de bir yandan olumlu, öte yandan ise olumsuzdur. Ebelerin görevleri doğum yaptırmanın yanı sıra doğumdan sonraki zor ve riskli dönemde lohusa annelerin bakımıydı. Lohusa anneler bu dönemde nazardan ve bebeğinin çalınıp değiştirilmesinden de çok korkarlardı. Ebenin yaptırdığı doğumların belirli bir yüzdesi, o zamanki sosyal ve sağlık durumlarından dolayı başarısız olurdu. Ebelerin aynı zaman hem yeni hayat verme gücü hem de alma gücü olduklarına inandıklarından dolayı, ebeler doğaüstü güçlere sahip insanlar olarak bakarlardı. (Dömötör, 1981: 126–128.)

Macaristan çevresindeki Slav dillerinde, örneğin Sırpça, Hırvatça, Slovence, Çekçe, Slovakça ve Ukraynaca'da; Macarca'da ebe anlamına gelen *bába* kelimesinin anlamı yaşlı teyze, büyükanne veya ebe de olabilir. (Bárczi, 1941: 13). Ebe kelimesi Besztercei Sözlüğünden (1395) beri yaşlı teyze, büyükanne, ebe ve cadı anlamında karşımıza çıkmaktadır. (Deáky, 1995: 830.) Péter Melius'un 1578'de yayınladığı Herbarium'unda ebe kelimesi on kere geçmektedir. Ebeden, şifa veren, ot toplayan ve büyü yapan bir kimse olarak bahsedilmiştir. (Melius, 1578: 162-328.)

Köy topluluklarındaki ebenin özel rolünü ve marjinal yerini, murdarlıkla ve ölümle olan ilişkisi açıklamaktadır. Diğer insanlardan farklı olduğu için toplumdaki yeri ve yargısı genellikle çelişkili bir şekilde gelişirdi. (Deáky, 1995: 837.)

Macar kültüründe cadıların yaptığı nazar değdirme faaliyetleri ebelerle de ilişkilendirildi. Bu inanışlar Macar efsanelerinde de korunmuştur. Özellikle Trans-Tisza bölgesinde cadı ve ebe inançlarının örtüşmesi söz konusudur. Bu bölgede cadıların tüm faaliyetleri bilge ebeye atfedilmektedir. "Ebe-cadı" figürünün çok eski bir geçmişi vardır. Macaristan dışında Orta ve Batı Avrupa'daki engizisyon mahkemelerinde de cadılık yapmakla suçlanan çok sayıda ebe vardır. Ebelerin cadı pozisyonuna geçmelerinin muhtemel sebeplerinden biri, cadıların cadı eğlencelerindeki yemeklerini katledilmiş bebeklerden yaptıklarının düşüncesi idi. Bu görüş Macar kültürüne engizisyon davalarıyla beraber Batıdan ithal edilmiştir. (Paládi-Kovács, 1988: 605.)

2.6.5.6.2.3. Bilge Arabacı

Bilge veya şeytani arabacı, mesleklerle ilgili inanış figürleri arasında önemli bir yerdedir. Bilge arabacı figürü zengin ve çeşitli efsane verilerine sahiptir. Bilge arabacı efsanelerinin yapısı genellikle aynıdır. Bu hikâyelerin ana motifi yolda giden bir arabanın veya daha az sıklıkla bir kızağın birisi tarafından durdurulmasıdır. Sonra arabacı ve bilge adam arasında kısa bir diyalog gerçekleşir ve bu diyalog sonucunda arabacının da aslında bilge olduğu ortaya çıkar. Bilge arabacı karşısındaki bilgeyi yenmek için değişik yollara başvurduktan sonra mücadeleyi kazanıp yoluna devam eder. Hikâyelerdeki temel fikir iki bilgenin mücadelesidir. Ancak ikisinin bilimi eşit güçte olmadığı için biri hep kaybetmeye mahkumdur. Bu mücadelelerde daha güçlü, daha bilgili taraf istisnasız bilge arabacıdır. (Jung, 1985: 89-90.)

Bilge arabacı efsanelerinin en önemli inanış unsuru arabacının bilgeliğini kazanmasıdır. Bu sırta erme doğaüstü yollarla, farklı sınavlardan geçmekle, kavşakta çizilmiş sihirli bir çemberde durmakla, yüksek bir bitkiye çıkmakla, bazen de rüyalarda, yardımcı şeytanların veya sihirli eşyaların yardımıyla gerçekleşirdi. Bu yardımcı şeytanlar aslında arabacının yanında çalışan, atlara bakan ufak insanlardır. Şeytani arabacının at arabaları, atlar, trafik ve yollar üzerinde sihirli gücü vardır.

Bağlanmış atı uzaktan çözebilir ve hareket eden arabayı durdurabilirdi. Tüm bunları at nalı veya kamçı gibi sihirli nesnelerin yardımıyla gerçekleştirirdi. Bilge arabacılar birbirlerinin hareket etmelerini büyüyle engelleyerek, daima rekabet halindedirler. Şeytani arabacı ölü atı canlandırabildiği gibi yolda bulduğu ölü hayvanı da eve götürebilirdi, hatta arabasıyla havaya uçabilirdi. (Ferenczi, 1957: 57-68.)

Bilge arabacı efsanelerini araştıran Imre Ferenczi, Orta Avrupa'nın birçok yerinde paralellikler ve hatta Fin-Ugor ve Türk halklarında benzerlikler bulmuştur. Şeytani arabacı inançlarının Avrupa'nın çoğu yerinde yaygın olması bu yardımcı şeytanların imajına aittir. Géza Róheim'e göre atları canlandıran ve havada koşturan arabacı figürü ilkel, Şamanist bir inanç figürü olarak tanımlanmıştır. Bazı efsanelere göre fırtına yaratabilen bilge arabacı figürü, ejderhasıyla seyahat eden garabonciaş figürüyle de ilişkilendirilebilir. (Róheim, 1990: 25.)

2.6.5.6.2.4. Bilge Avcı

Bilge avcı inanış efsaneleri Macarca konuşulan bölgelerde dağınık bir şekilde bilinmektedir. Figürün temel özellikleri onun doğaüstü yardımcılarının (hayalet veya şeytan) olması ve doğaüstü güçlere sahip olmasıdır. Bazı verilere göre doğaüstü güçlerini yükseklerle uzanan bir ağaca çıkararak elde ederdi. Bu özelliği onu taltoş figürüyle ilişkilendirmektedir. Bilge avcı bilgisini genellikle avcılıkta doğrulardı. İnanışa göre tüfeği kendiliğinden ateş eder, hatta tavşanlar bile silahının önüne gönüllü olarak geçerlerdi. Kimi inanışlara göre bilge avcı mucizevi bir tavşan tarafından sık sık ziyaret edilir, avcı onu besler ve onunla konuşur. Avrupa'da bilge avcı efsaneleri çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bilge avcı ile ilgili hem Orta Çağ Cermen hem de antik Yunan gelenekleri mevcuttur. (Paládi-Kovács, 1988: 609.)

Halk inanışının doğaüstü varlıklarının temel düşüncesi, yabancı ve Hristiyan etkileri altında kalmasından öte, daha eski, hatta ilkel kökenlere dayanmaktadır. Doğaüstü güce sahip olan insanlar ve varlıklar, insanların anlamadıkları tuhafliklara ve duyuşal aldanmalara cevap aradıklarında meydana gelmişlerdir. Halk inanışına göre doğaüstü varlıkların çoğu gece figürüdür. Ormanlarda ve sularda yaşayan bu doğaüstü varlıklar, ateşi ve ışığı canlandıran kimselerdir. Buna karşın doğaüstü yeteneklere sahip olan insan figürleri gündüz figürleri olarak bilinmekte.

Yakın geçmişte halk inanışlarının yok olma süreci hızlanmıştır. Doğaüstü varlıklara olan inanç ve onlarla bağlantılı büyü, kurban etme ve diğer bağlantı kurma ritüellerinin hatıraları artık çoğunlukla yalnızca inanış efsanelerinden anlaşılmaktadır. Doğaüstü varlıklar hakkındaki efsaneler onların faaliyetleri ve insanlarla olan ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Bu efsaneler farklı kökenli ve farklı çağlardan kalma bileşenlerden oluşmaktadır. Doğaüstü varlıkların metamorfoz yetenekleri, hayvana dönüşmeleri, görünmez olmaları, ani belirlemeleri ve kaybolmaları gibi ortak özellikleri, onların doğaüstü dünyaya ait olduklarını ifade etmektedir.

2.6.5.6.2.5. Cadı Figürü

Yakın geçmişteki Avrupa'nın köylü topluluklarında olumsuz inanış figürlerinin en önemli temsilcisi cadıydı. Cadı figürü ve kendisine atfedilen faaliyetleri yakın geçmişe kadar orijinal işlevlerinde bilinmekteydi. Cadı, kara büyü konusunda gerçek bir uzman olmayan, nazar değdirmesinden şüphelenilen bir kişiydi. (Palládi-Kovács, 1988: 609-610.)

Genelde düzensiz bir yaşam tarzına sahip, kötü görünümlü, fakir, hasta; şifacı veya ebe gibi meslekleri yapan kişileri büyücülük yapmakla suçlardı. Ancak köy topluluklarında belirli bir sorun yaşanıldığında, mağdur olan kişi genelde aralarında çözülmemiş bir sorun olduğu kişiyi de cadılıkla suçlardı. Bu süreci anlatan veriler cadılık pratiğinin en parlak döneminden kalma engizisyon mahkemelerinde korunmuştur. 16-18. yüzyıl arasındaki verilere göre; davaların çok büyük bir yüzdesinde cadılıkla suçlanan insanlar sanığa karşı yükümlülüğünü yerine getirmeyen veya topluluk içinde yaşama normlarını ihlal eden kimselerdi. (Komáromy, 1910: 35.) Cadının kimliği durugörür tarafından veya başka bir yöntemle tespit edilirdi. İlgili materyallerden elde edilen verilerden görüldüğü gibi cadı olduğu düşünülen kişiden neden olduğu hastalığı iyileştirmesinin istenmesi yaygın bir uygulamaydı. Bu uygulamanın temellerinden biri, nazarı yalnızca nazara uğratan kişinin geri alabilme düşüncesi idi. (Palládi-Kovács, 1988: 610-611.)

Macar halk inancının cadısına, kısmen köylü geleneklerde bilindik olan iyileştirme ve nazar değdirmeye faaliyetleri, kısmen de doğaüstü yetenekler gibi özellikler atfedilirdi. Geleneğe göre cadı bilimini başka bir cadıdan öğrenerek veya el

sıkmakla elde ederdi. Şahsına atfedilen zararların en yaygın olanları akciğer hastalıkları, hareket kaybı, aşk büyüğü veya ineklerin sütünü kesmesidir. (Pócs, 1983: 135.)

Cadının en karakteristik doğaüstü yeteneğı şekil değıştirebilmesidir. İstediği gibi kedi, kurbağa, köpek, tavuk, hindi, kaz veya karga şeklini alabilirdi. Ayrıca bitki (kabak, böğürtlen) veya nesne (yuvarlanan varil, araba tekerleği) şeklinde de görünebilirdi. İnanişa göre; cadı görünmez hale gelebilir, kapalı yerlere girebilir, herhangi bir yerde beklenmedik bir şekilde belirlenebilir, hatta insan şeklini de alabilirdi. İnaniş efsanelerinin cadısı genellikle hayvan şekline bürünerek görölmektedir. Faaliyetleri, Luca Günü, Noel gecesi, yeni ayın cuması veya pazarı, salı ve cuma geceleri gibi, yılın belli günleri etrafında gruplandırılmıştır. Cadıların kavşaklarda ortaya çıkabileceğine dair genel bir inaniş mevcuttur. (Palládi-Kovács, 1988: 611.)

Cadı figürüyle ilgili inaniş efsanelerinin en zengin gruplarından biri, cadı eğlencelerini veya cadı toplantılarını anlatan efsanelerdir. Cadı eğlencesinin belli bir zamanı ve belli bir yeri vardır. Eğlencenin yeri genelde köy kenarındaki bir çayır, orman, koru, ada, tepe veya dağdır. Cadılar buralara süpürgelerle, kediye veya köpeğe dönüştürölmüş insanların sırtına binerek veya bir araba tekerleğine dönüşerek giderlerdi. Cadılar güzel kadınların kılığına girerek, eğlencede yiyip içerek, dans ederler ve yanlarına aldıkları insanlara hazineler verirlerdi. Eğlencenin sonunda cadılarla birlikte yiyecekler, içecekler ve hazineler de ortadan kaybolurdu.

Güney Macaristan'daki cadılarıyla önlü olan Szeged şehrinde kalma bir inaniş efsanesi şu şekilde:

"Bir zamanlar iki kişi Szeged'deki pazara Tisza nehrinden bir tekneyle gitmiş. Nehirde ilerlerken akşam olmuş ve karanlık çöktüğü için yollarını kaybetmişler. Birdenbire bir şarkı sesi duymuşlar. Sesi takip etmişler ve sese yaklaştıklarında şaşkınlıktan ağızları açık kalmış. Güzel elbiseler içinde güzel kızları görmüşler. Peri benzeri bu kızlar ay ışığı altında dans ediyorlarmış. İtikleri bardak bile gümüştenmiş. Kaybolmuş yolcuları görür görmez onları dans etmeye, eğlenmeye, yemeye ve içmeye davet etmişler. Saat gece on ikiye gelince aniden karanlık çökmüş, müzik kesilmiş ve ellerdeki bardaklar yere düşmüş. İki adam kendine geldiklerinde, eğlencenin hiçbir izi kalmamış. Sabah etraflarına baktıklarında, gümüş kaplar yerinde her tarafta at, buzağı, domuz ve keçi toynakları görmüşler. Gece peri olduğunu düşündükleri güzel kızların aslında cadı olduklarını ancak o zaman anlamışlar." (Jung, 1994: 18-19.)

Cadılık ideolojisi toplumdan topluma büyük ölçüde değişiklikler göstermektedir. Cadı figürünün büyücüler ve şifacılar gibi farklı doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılan varlıkların özelliklerinin hepsini içermesi, tüm Avrupa cadılarının ortak karakteristiğidir. Macar araştırmalar cadıyı, büyücülerin ve karabasanın bir kombinasyonu olarak görmektedir. Bu ikiliğe I. István dönemindeki kararnamelerle de atıfta bulunmaktadır. Bu ikilik, cadının aslında bağımsız bir inanç figürü olarak var olmadığını kanıtlamaktadır. Karabasan figürünün atalarının, eski Macarlar inanış sistemindeki gibi, Avrupa'daki inanç dünyasında da mevcut olma ihtimalleri var. (Palládi-Kovács, 1988: 612.)

Güzel kadın figürünü anlatan bölümde daha önce bahsettiğimiz gibi, Macar halk inancının cadısının şeytani özelliklerine Güneydoğu Avrupa'nın perileri de birçok özellik katmışlardır. Macar perilerin cadıya ve peri kültürünün cadılığa dönüşmesi, muhtemelen cadılık kavramının Avrupa'nın bu uç bölgesinde 17. yüzyılda henüz yaygınlaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Avrupa cadı inanışının Antik Çağ'a dayanan bir başka figürü; geceleri ortaya çıkan, uçabilen, yamyam, şeytani kadın ve kuş olan Strigadır. Güneydoğu Avrupa'nın birçok halkının (Sırp, Hırvat, Arnavut, Yunan, Rumen) cadısı vampir özelliklerine sahip olan Striganın hatırasını korumaktadır. M.S. 500'de ortaya çıkan Lex Salica⁴⁸ ve ondan sonra çıkarılmış birçok dini yasaya göre; Striga bir cadının görünüşü olarak kabul edilmiştir. İnsan şeklindeki cadının bu uçan canavara dönüşmesinin yalnızca bir yanılsama olup olmaması, Orta Çağ boyunca teolojik ve adli tartışmaların gündemi olmuştur. (Elsie, 2001: 236-237.)

Güney Slav Kreşnik ve Ştuha adındaki büyücülerin transta yaşadıkları transandantal savaşları hem Güney Slav ve Romen hem de Macar cadılarının trans tekniği ve uhrevi yolculukları önemli bir öncül olarak görülmektedir. Macar, Avusturya ve Sloven cadı tespit etme yöntemlerinde büyücülerin sırra erme motifleri, yardımcı ruhlar ve uhrevi savaşların şeytani rakipleri yaygın unsurlardır. (Klaniczay, 1983: 119-122.)

⁴⁸ Salic yasası (Latince: Lex salica) Frankların ilk kralı I. Clovis saltanatı sırasında M.S. 500 civarında yazılmış eski Frank medeni kanunudur. (Hessels, 1880: 438.)

Macar cadı inancı, Avrupa'nın farklı halklarında birçok yerel özelliğe sahip olan ortak Avrupa cadı inançlarının bir parçasıdır. Hem aktif olarak çalışan büyücülerin hem de doğaüstü şeytani varlıkların yerel gelenekleri farklılıklar göstermektedir. Özellikle Orta ve Batı Avrupa'da cadılara yapılan baskı ve zulümler cadı inançlarının birleşmesine büyük bir katkıda bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MACAR HALK MASALLARINDA VE EFSANELERİNDE ŞAMANİZM MOTİFLERİ

3.1. Masal

Masal, edebiyatın en eski edebi türlerinden biridir. Türk Dil Kurumu'nun Yeni Türkçe Sözlüğüne göre masal: *"Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür."* ("Masal", TDK sözlüğü, 2005.)

Masal Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlükte: *"Mesel, terbiye ve ahlaka faydalı olan hikâye"* olarak açıklanmıştır. (Develioğlu, 1978: 747.). Magyar Néprajzi Lexikonu'na (Macar Halkbilim Leksikonu) göre halk masalı: *"Anonim halk edebiyatının en büyük gruplarından biridir."* (Magyar néprajzi lexikon, 1980: III/739.) Magyar Értelmező Kéziszótár'a (Macarca Açıklayıcı El Sözlüğü) göre masal: *"Olağanüstü motifleri barındıran, naif tonlu hayali hikâyedir."* (Tótfalusi, 1996: I/950.) Macarcada *mese* kelimesi masal anlamına gelmektedir. *Mese* kelimesinin etimolojisine bakacak olursak, kelimenin –*mes* kökü muhtemelen Ugor döneminde Ostyak *mant-* 'masal anlatmak' fiilinden türemiştir. (Zaicz, 2006: 478.)

Halk masalının mesajı hep genel, ebedi ve ezeli bir gerçektir. Çeşitli masal türleri farklı halkların, zamanların, dönemlerin eserleri olsalar da ortak özellikleri; sağlam yapıları, sözel ritimleri ve şiirsel kompozisyonlarıdır. Halk masallarının özel sihri ve gerçekçiliğini, gerçek dünyanın ilginç ve özel bir aynası olması gerçeğinde aramalıyız. Masallar içinde masalı yaşatan halkın geçmişini, bugününü ve her günkü yaşamının motiflerini de bulabiliriz. Halk masallarında bulunan mucizevi unsurlardan

dolayı halk masalları, eski kadim halk inancının ve halk geleneklerinin hatırasını koruyan kapalı bir sistem oluşturmaktadır.

3.1.1. Macar Halk Masalının Kökeni

Geçmiş araştırmak açısından halk masalları maddi kültürden bile daha önemli konumda bulunmaktalar çünkü eşyalar her zaman duygusal hayatımızın ürünleridir. Bu özelliğiyle masallar atalarımızın düşünce dünyasının içyüzünü anlamamıza yardımcı olurlar. Macar halk masalının geçmişi bugüne kadar yeterince incelenmemiş bir hazinedir, zenginliği ve çeşitliliği dünyada benzersizdir. Değeri eski kadim bilginin kalıtsal evrenselliğini korumasında gizlenmektedir.

Macar halk masallarının içinde birçoğu yurt tutuş öncesi zamanlara ait olan motifler barındıran en arkaik katmanlarının gelişimi M.S. 900 civarına tarihlendirilebilir. (Banó, 1988: 523.) Bu teori doğrultusunda Atilla zamanında yani M.S. 5. yüzyılda halk masalları henüz yoktu, olsa olsa halk masallarının motifleri mevcuttu. Aynı zamanda Fin-Ugor dilbilimi araştırmacıları tarafından Macar dilinin en az 5-6 bin yıllık olduğu düşünülmektedir. (Domokos, 1991: 11.)

Varsayılan Fin-Ugor dil birliği 5-6 bin sene önce Fin ve Ugor olmak üzere iki dala ayrılmıştı. Sorumuz Macarcanın beş bin sene boyunca konuşulduğu halde halk masallarının mevcut olup olmadığıdır.

Göklere kadar uzanan ağaç, yani hayat ağacı motifi Macar mitolojisinin merkezindedir. Göklere kadar uzanan ağaç masal tipinin akrabalarını sadece Ugor ve Sibiry Türkleri'nin masal geleneğinde bulabiliriz. (Berze Nagy, 1958: 20.) Bunun sebebi Macarlar'ın en yakın akrabası olan Ugorlar'dan binlerce sene önceden ayrılması ve aralarındaki her türlü dilsel ve kültürel bağın yok olmasıdır. Dolayısıyla Macar mitolojisinin M.S. 1000'den sonra meydana gelmesi gerekirdi ancak bu ihtimalin olasılığı düşüktür.

Sembollerin ve mitlerin meydana gelmesi en az iki milyon sene öncesine tarihlendirilebilir. Halk masalı eski kadim dinin ayrılmaz parçasıysa eğer halk masalının da iki milyon sene önce var olması gerekirdi. Halkların kendine özgü olan masalları bu halklarla ve bu halkların dilleriyle paralel olarak meydana gelmişlerdir. Halk, kendi tarihinin gerçeklerini kronikçilerden bile daha iyi bilirdi. Çiftçilerin

anlattığı masallar ve kemancıların çaldığı şarkılar ortak geçmişi çoğu zaman tarihçilerin kroniklerinden daha gerçekçi şekilde korumuşlardır. Macar anonim halk edebiyatının kökleri eski kadim inanış sistemine, eski kültün dünyasına kadar uzamaktadır. Ata kültü, insanların atalarının yaptıklarının hatırasının korunmasını ve sürekli anılmasını gerektirirdi. Bu kahraman hikâyelerini anmak demek cenaze törenlerinde ölmüş kişinin yaptıklarını, vahşi hayvanlarla, insanla ve doğa elementleriyle olan mücadelelerini anlatıp sonraki nesillere aktarmak anlamına gelirdi. (Balassa-Ortutay, 1979: 517.)

Macarlar Karpat Havzası'na yerleştikten sonra güçlü liderlerin, hükümdarların ve savaşlardaki kahramanların hikâyeleri nesilden nesle aktarıldı. Bu hikâyeler çoğu zaman hayali motiflerle zenginleştirilerek veya şarkı söyleyerek ağızdan ağıza aktarıldı. Yaşayan veya ölmüş kahramanların hikâyeleri törenlerde ozanlar tarafından söylenirdi. Kahraman hikâyelerinin yanı sıra halk doğaüstü varlıklarla zenginleştirilen masalları anlatmaya başladılar. M.S. 1000'de Hristiyanlığa olan geçişle beraber yeni hikâyeler, eski kadim efsanelerin ve masalların bir kısmını unutturmaya başladı. Günümüzde az sayıda korunmuş olan halk masalları ve kahraman hikâyeleri Macar halk edebiyatının ve aynı zamanda Macar tarihinin ilk ürünleri olarak kabul edilmektedir. Meşhur kronikçi Anonymus'a göre asilzade Macar halkının kökenini ve kahramanlıklarını en güzel şekilde ozanların şarkılarından ve çiftçilerin masallarından öğrenebiliriz. Eski Macar kodekslerde masal kelimesinin bilmece anlamı vardı. Bugünkü anlamı ancak 1733'te yazılmış bir cenaze töreninde kaydedildi. Metne göre masal hazinesi eşsiz bir zenginliğe sahiptir çünkü Macarlardan başka bir halkta peri dünyası hakkında bu kadar anlatı olması düşük bir ihtimaldir. (Kiszely, 2001: 117-118.)

Etnolog Ferenc Vámos Macar halk masallarının en eski kadim katmanının Hint-Avrupa halkının yerleşiminden önceki zamanlarda meydana geldiği düşüncesindedir. (Vámos, 2017: 25.) Hint-İran-Arap ve Cermen-Fransız-İspanyol masal hazinesinde halk inanışlarının yanı sıra; Orta Çağ'da meydana gelen tarihi efsaneler, romanlar ve kodeks edebiyatı da büyük bir iz bırakmıştır. Ancak genel olarak Macar masal hazinesi krallık sınıfının edebiyatından ve düşüncelerinden uzak kalmıştır. Bunun sebebi kuşkusuz Macar halk masallarının Hint-Avrupalı halk

masallarından daha derin köklere sahip olmasıdır, bu da dolayısıyla yabancı etkilerden daha güçlü bir duruş sergilemesini sağlamaktadır. (Kós, 2012: 87.)

Hint-Avrupa Çağının Bakır Çağı ile başlamasına rağmen Sibirya'daki Sakalar'ın masallarındaki *ilk adamın* sık sık görülen bir motif olması dikkat çekmektedir. (Berze Nagy, 1958: 243-273.) Yunan tarihçi Herodot'a göre, İranlılar İskitler için *Saka* derlerdi. Bundan da anlaşıldığı gibi Sakalar, Antik Çağ'da en eski halk olarak düşünülen İskitler'dir. İlk insan hakkında kaydedilmiş Yakut masalları ve halk gelenekleri⁴⁹ bu düşüncüyü kanıtlamaktadır. (Herodot VII. Kitap: 64.)

3.1.2. Macar Halk Masallarının Araştırılması

Macar halk masallarının ilk bilinçli derlenişi Grimm kardeşlerin masal koleksiyonlarının ortaya çıkması ile başlamıştır. 1812'de iki Grimm kardeşi: *Jacob ve Wilhelm Kinder-und Hausmärchen* adlı eserlerinde iki yüz halk masalı yayınlamışlardı. Grimm kardeşler bu masalları köy köy gezerek halkın ağzından dinleyip kaydetmişlerdi. Grimm kardeşler, halk masalları ve eski Cermen mitolojisi arasında paralellikler keşfetmişlerdir. Grimm kardeşlerin, mitlerin yeniden yapılmasına yönelik çabaları diğer Cermen bölgelerinde de halk masallarının derlenmesini gerektiren bir durum yaratmıştı. Sonraki yıllarda halk masalları araştırmaları Alman bölgeleriyle sınırlı kalmayıp İskandinav, İngiliz, Danimarkalı masal koleksiyonları da meydana getirilmişti. (Braun, 1923: 20.)

Macar halk masallarının derlendiği ilk dönem 1822'dir. Grimm kardeşlerin ve diğer araştırmacıların yolunu izleyen yazar, György Gaal⁵⁰ 1812-1822 arasında mektuplaşma yoluyla ve Viyana'da duraklayan Macar kraliyet süvari alayının askerlerinin yardımı ile üç ciltlik bir masal koleksiyonu yayınlamıştır. Bu masal koleksiyonun dili Almanca'dır. (Solymossy, 2017: 10.) Macar dilinde yayınlanmış ilk masal koleksiyonunun adı *Népdalok és mondák* (Türküler ve efsaneler). Bu üç ciltlik eser

⁴⁹ Ayrıca bkz: Ksenofontov, G. V., Elleyada (Materialı po mitologii i legendarnoy istorii yakutov, Nauka, Moskova 1977.

⁵⁰ 1783 doğumlu Macar yazar, kütüphaneci ve halk masalı koleksiyoncusu. Eserlerini Alman dilinde yazdı. Birçok Macar eserini Almancaya çevirdi. Macar halk masalı koleksiyonunun öncülerindendir. Macar halk masallarının ilk koleksiyonunu Almanca olarak yayınladı ve Macarca olarak ancak ölümünden sonra yayınlandı. ("Gaal György", *Magyar életrajzi lexikon I.*, 1967: 555.)

1846'da János Erdélyi⁵¹ tarafından yayınlanmıştır. 1863'te János Kriza⁵² *Vadrózsák* (Yabancı Güller) adlı koleksiyonunda Sekel topraklarına ait on üç masal yayınlamıştır. (Voigt, 1979: 386.) Macar halk masallarının derlendiği bir sonraki döneminin en önemli araştırmacısı Elek Benedek'tir⁵³. Elek Benedek masalları halka hitap eden bir şekilde yeniden yapılandırmıştır. *Magyar mesék es mondavilág* (Macar Masalları ve Efsane Dünyası) adlı masal koleksiyonu 1894 ve 1896 arasında beş ciltte yayınlanmıştır. Bu eser, 1920'ye kadar üç yüz bin adet basılmıştır. Bu masal koleksiyonu orta sınıfın çocuklarının kitabı olarak kalmayıp 20.yüzyılın masal anlatıcılarını da derinden etkilemiştir. (Gulyás, 2012: 326.) 19. yüzyılın ortasında, 1854'te Arnold İpolyi⁵⁴ ve Benedek Csaplár⁵⁵ *Magyar Mythologia* (Macar Mitolojisi) adlı şaheserinde bini geçen masalı, halk inanış efsanesini ve çocuk oyununu yayınlamıştır. (Magyar Néprajzi Szótár, III: 741.) 1940'lı yıllardan itibaren Macar halk masallarının derlenmesinde Gyula Ortutay'ın⁵⁶ eserleri yeni bir dönem açmıştır. Ortutay, masalları kaleme dökmekten daha çok hikâyecilerin özelliklerini tanıtmayı ve masalların sosyal altyapısını betimlemesi hedef belirlemiştir. (Gulyás, 2012: 322.)

⁵¹ 1814 doğumlu Macar şair, filozof, halk şiiri koleksiyoncusu. Halk türkülleri, masallar, oyunlar ve atasözleri topladı. A *Népdalok és mondák II.* (Türküler ve Efsaneler II.) kitabında etnopsikoloji düşünceleriyle çağının ötesinde geniş bir halk şiiri makalesi yazdı. Macar halk şiirinin tüm üsluplarını, iç-dış şekil ve ritim konularını ayrıntılı bir şekilde inceledi. ("Erdélyi János", *Magyar életrajzi lexikon* I., 1967: 434.)

⁵² 1811 doğumlu Macar piskopos, halk şiiri koleksiyoncusu ve şairdir. Birçok edebi cep kitabını düzenledi ve yazdı. 1842'de bir halk şiiri koleksiyonunun yayınlaması için çağrı yaptı. Kriza'nın *Vadrózsák* (Yabancı güller) adlı halk şiiri koleksiyonunu 1863'te yayınladı. ("Kriza János" *Magyar néprajzi lexikon* III., 1980: 334–335.)

⁵³ 1859 doğumlu Macar gazeteci, yazar. Birinci ağızdan halk şiiri örnekleri (masallar, balatlar) topladı. Topladığı halk edebiyatı koleksiyonundan, klasik Macar masal koleksiyonlarına ve çağdaş yabancı şiir antolojilerine dayanan edebi eserlerden ilham alan halk masalı uyarlamaları daha önemlidir. Günümüzde derlediği Macar halk masalları çeşitli dillere çevrilip Macar halk edebiyatını dünyaya tanıtmaktadır. ("Benedek Elek", *Magyar életrajzi lexikon* I., 1967: 174.)

⁵⁴ 1823 doğumlu Macar etnolog ve sanat tarihçisi. 1854'te *Magyar mythológia* (Macar Mitolojisi) adında eski Macar inanç sisteminin hatıralarını düzenledi. (Voigt, 1999: 152-153.)

⁵⁵ 1821 doğumlu Macar Piarist rahibi, öğretmen ve folklor koleksiyoncusudur. Öğrencileri yardımıyla İpolyi'nin *Magyar mythológia* adlı eseri için önemli bir halk masalı koleksiyonu derledi. ("Csaplár Benedek", *Magyar életrajzi lexikon* I., 1967: 298.)

⁵⁶ 1910 doğumlu Macar etnolog ve Macar Bilim Akademisinin Halk Bilimi Araştırmaları müdürü. 1930'lardan beri yaptığı çalışmalar modern Macar folklorunun gelişiminde önemli rol oynamıştır. Yaratıcılık psikolojisi araştırmaları ve sosyal vizyonlu araştırmaları yeni bir eğilimin meydana gelmesine yol açtı. Hikâye anlatıcısının kişiliğine önemli rol atfeden Macar folklor okulunun kurucusu ve tüm Avrupa çapında tanınmış bir temsilcisidir. Bilimsel ilgi alanları arasında Macar halk bilimi tarihi ve kültür politikası konuları yer almaktadır. Macarca'da ve yabancı dillerde yayınlanan birçok halk şiir antolojisinin editörlüğünü de yaptı. ("Ortutay Gyula" *Magyar néprajzi lexikon*, IV., 1981: 114–115.)

Masal en tipik halk edebiyatı türü olmasına rağmen 18.yüzyılın sonundan 1860'lı yıllara kadar kaydedilmiş Macar halk masallarının keşfedilmesi ve yorumlanması 2000'li yıllara kadar halk biliminde uygun bir araştırma eğilimi olarak görülmemiştir. Eserlerinin temelini oluşturan bir yardımcı metin olarak görülmesinden dolayı halk masalı yakın geçmişe kadar Macar edebiyatçıların dikkatini çekmemiştir. Macar edebiyat tarihi araştırmacılarının literatür sisteminde görünen masallara önem vermemelerinin muhtemel sebebi masalın 19. yüzyıldan beri edebi türler arasındaki aykırı yeridir. (Gulyás, 2012: 317.)

3.1.3. Macar Halk Masallarının Türleri

- 1.Peri masalları veya asıl masallar
- 2.Fıkralar
- 3.Efsane masalları
4. Hayvan masalları

1.) Peri masallarının veya asıl masallarının en önemli unsuru mucizevi motiflerdir. Bu masalların yapısı mucizevi motifler olmadan meydana gelemez. Peri masallarının tipik özelliği iyiliğin ve genelde fakir insanların kazanmasıdır. Halk masallarının yüzyıllar boyunca korunmasının bir sebebi belki de çaresiz insanların daha iyi hayata olan ümitlerini teşvik etmiş olmalarıdır. Peri masalı halk masalının en kalabalık alt grubudur. Macar halk masallarının hazinesinin yarısı bu gruba aittir.

2.) Fıkralar, peri masallarından daha kaba ve gerçekçilerdir. Fıkraların ana motifi güçsüz ve zaman zaman beceriksiz bir karakterdir. Fıkralarda güçsüz karakterin tökezlemesi acımasız bir mizah ile anlatılmıştır. Bu fıkralar muhtemelen zor ve çekilemez bir hayatı dengelemek üzere meydana gelmişlerdir. Mucizevi motifler taşımayan fıkralarda grotesk motifler egemendir.

3.) Efsane masalları, azizleri konu alan aziz efsanelerinden farklı olarak Katolik kilisesine ait azizlerin hayat hikâyelerini değil, Macar kültüründe de önemli rol oynayan azizleri konu alırlar, örneğin Hz. İsa ve Peter, melekler ve şeytan.

4.) Hayvan masallarında hayvanlar da insanlar gibi düşünür ve konuşurlar. Bu masallarda hayvanlar olağanüstü özellikler taşımamakla beraber, insanlar gibi davranmaları alışıldık bir unsurdur. Hayvan masallarında hayvanların konuşması

normal görülürken, peri masallarında bu motif doğaüstü bir durum olarak adlandırılmaktadır. (Banó, 1988: 526.)

3.1.4. Macar Halk Masallarının Kozmolojisi

Macar halk masalı hazinesinde çok değişik bir dünya, düşünce sistemi ve bilgelik, varlığın ve dünyanın evrensel hayali gizlenmektedir. (Vámos, 2017: 12.)

Macar halk masallarının temel motifleri; doğaüstü güçlerin vücut bulması, göklere kadar uzanan ağaç, periler ve ejderhalardır. Macar halk masallarının ana fikri doğaüstü unsurların yaydığı sihirli hayat gücüdür. Bu noktada şaman kozmolojisine benzediğini tespit edebiliriz. Macar halk masallarının dünya çapında eşsiz olmalarının bir diğer sebebi Macar folklorundaki perilerin Avrupa masallarında yaygın olan perilerden farklı karakteristik özellikleri taşımalarıdır. Batı Avrupa'daki masalların perileri genelde kötü niyetli cücelerdir. Macar halk masallarındaki perilerin ruhu yoktur, ölümden sonra birden yok olurlar. (Evans-Wentz, 1990: 167.) Macar halk masallarının perileri tanrıçalara benzerler, insanlığa ve doğaya iyilikler yapan analar olarak tasvir edilmektedir. Macar halk masallarının perileri mucizevi güce sahip olan varlıklardır ve istediği gibi şekillere bürünüp farklı varlıkların şeklini alabilirler. (Ipolyi, 2011: 137.)

Macar perilerin şekil değiştirme özelliği, doğanın dış duyu organlarımıza mecburen uyum sağlamış olan modern bilincin alışık olmayan derinliklere inmesini gerektirmektedir. Masallardaki peri karakterlerinin okuyucuya en önemli mesajı aslında dünyanın dış duyu organlarıyla algılanamayacak kadar büyük olmasıdır. İç duyularımızla ve zihnimizle algılanan dünyanın da doğal kuralları ve kendi kaynakları mevcuttur. Halk masallarının mucizevi unsurları, eski kadim halk inanışlarının geleneklerini ve eski dünya hakkında olan tasvirlerin hatırasını korumaları için kapalı bir sistem oluşturmaktalar. Mucizevi unsurların yanı sıra; halk masallarında günlük yaşamın anıları: tarım, çobanlık, balıkçılık, bayramlar da korunmuştur.

3.2. Efsane

Efsane veya diğer adıyla söylence, yaşanmış olayları doğaüstü unsurlarla zenginleştirerek anlatan kadim epik halk şiiri türüdür. Tarihi olayların hatırası,

gerçekte yaşanıldığı gibi insanların hafızasında kalmayıp er ya da geç, olaylar arasında bir bağlantı arayan ve yaratan, özgürleşen hayal gücü onu değiştirmeye başlamaktadır. Böylece halk bazen beğenmediği unsurları, bu edebi doğrultuda istediği gibi değiştirir veya silerdi. ("Monda" *A Pallas nagy lexikona XII.*, 1896/756.)

Bazı kaynaklarda efsane yerine mit kelimesi kullanılmıştır. Bu iki halk edebi türünü ayırt etmek önemlidir. TDK'ya göre efsane eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hayalî hikâye veya söylencedir. Mit geleneksel şekilde yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi veya mitostur. ("Efsane", TDK Sözlüğü, 2005.) Efsaneleri mitlerden farklı kılan nokta, efsanelerin yapı taşlarının insanlardan, yarı kutsal canlılardan ve yaratıklardan ibaret oluşudur. Mitlerin ana motifi genellikle tanrılar, tanrı-insan ilişkileri ve doğaüstü güçlerdir. Efsane mitten farklı olarak, bilinen veya az bilinen geçmişte gerçekleşmiş olaylardır ve kahramanları genelde tarihi kişilerdir. Efsanelerin yeri her zaman az çok bilindik dünyevi bir yerdir ve konusu dinden ve herhangi bir dünya görüşünden daha çok tarihidir. (Goody, 2010:5 5.)

Her kadim halkın şiirsel ruhuyla orantılı sayıda bir efsane hazinesi vardır. Bu efsaneleri aslında saf destanın kaynakları olarak da tanımlayabilirsiniz, çünkü büyük halk destanları bu kaynaklardan doğmuşlardır. Halkın bilincinde yaşayan hikâyeleri toplayıp bütün bir hale getiren kişi bir şair olsa bile derlediği halk destanı milli bir varlık olarak kabul edilmektedir. Destanların meydana gelmesinin tarihi genelde bir halkın düşüncelerini meşgul eden önemli olayların yaşandığı dönemlere dayanmaktadır.

Başka halkların folklorundaki efsane hazinesine bakıldığında bazen benzerlik gösteren unsurlarla karşılaşabiliriz. Uluslararası olarak bilinen bu öyküler, kaynaklarda göçmen efsanesi olarak bilinmektedir. (Christiansen-Reidar, 1958: 175.) Avrupa halklarının efsane hazinelerinin toplanması ve düzenlenmesi 19. yüzyılda başlamıştır. Efsane Romantizm'in en popüler edebi türlerinden biriydi. Avrupalı yazarlar ve şairler ulusların kadim geçmişini ve kökenlerini aradıkları için halk şiirine yönelmişlerdir. Genelde Orta Çağ tarihi ve edebi kaynaklarından ilham alıp onları büyük ölçüde değiştirerek yeni eserler yazarlardı. Bu akım Grimm kardeşlerin *Deutsche Sagen* (1816-1818) adlı iki ciltlik eseriyle başlamıştır. Grimm kardeşleri takip eden bilim adamları, insanlara doğa ve tarihi bilgilerini özetleyen hikâyeler

yazmaya başlamışlardır. 20.yüzyılda ortaya çıkan sistematik halk bilimi koleksiyonları tüm Avrupa ülkelerindeki efsane zenginliğini bir araya getirmiştir. (Nagy, 2015: 29-30.)

3.2.1. Macar Efsaneleri

Macar efsanelerinin ilk yazılı hatırası Orta Çağ Macar kroniklerinde korunmuştur. Ancak bu efsanelerin çoğu muhtemelen yurt tutuştan önce ortaya çıkmıştır. Bu nedenle en eski kadim efsaneler, Macar tarih öncesinin ilginç ve tarihi bakış açısından da gerçekçi bir resim vermektedir.

Bu efsaneler muhtemelen profesyonel gezgin şarkıcılar tarafından yüzyıllarca yayılıp sürdürülmüştür. Kronikler, bu şarkıcıların metinlerinden bariz bir şekilde etkilenmiştir. Düzyazı şeklindeki peri masalları ve masalsı efsaneler de erken dönemlerde meydana çıkmışlardır. Devletin kuruluşunu izleyen yüzyılların halk efsaneleri hakkında kayıtların kalmamasından dolayı çok az verimiz mevcuttur. Bunun sebebi o dönemde okuma yazmayı yalnızca feodalizmin hizmetindeki din adamlarının bilmesidir. Onlar halkın şikayetlerini ve arzularını dile getiren şarkıları ve masalları hor görüp ortadan kaldırmak için peşine düştüler. Bununla birlikte, kilisenin halk şiirine yaptığı zulme ve baskıya rağmen bu şarkılar ağızdan ağıza geçmeye devam etmiştir. (Balassa-Ortutay, 1979: 552-554.)

Efsane araştırmaları Macar etnologlar için oldukça zengin bir alandır. Araştırmacılar tek tip ilkelere dayanarak ulusal efsane katalogları oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu katalogların yardımı ile farklı ülkelerin efsane hazinelerinin karşılaştırılabilmesi halk bilimine büyük katkı sağlamıştır. 1963'te Budapeşte'deki *International Society for Folk Narrative Research* toplantısı, efsaneler konusunda ortak bir zemin oluşturmak üzere düzenlenmiştir.

Toplantıda efsaneler konularına göre şu şekilde sınıflandırılmışlardır:

- 1.Yaradılış (köken) efsaneleri ve kıyamet efsaneleri
- 2.Tarihi efsaneler ve kültür tarihi efsaneleri
- 3.Halk inancı efsaneleri
4. Dini efsaneler (Hála-Landgraf, 2010: 9-10.)

Efsane yapısal olarak tek elementli, tek motifli bir hikâye veya uzun soluklu tarihi bir konuya dayalı hikâyedir. Efsane öncelikle, bir topluluğun tarihi çağından

kalma kadim geleneklerini izlemektedir. Halk inanışı efsanesi, doğal oluşumlarının, tabiat varlıklarının (dağ, mağara, göl) veya insana ait yapıların (kale, harabe, köprü) meydana gelmesi ile ilgili bazen doğaüstü unsurlarla harmanlanmış efsane türüdür. Köken efsanesi veya diğer adıyla yaradılış efsanesi, halk inanış efsanesiyle akrabalık göstermektedir. Köken efsanesi bir nesnenin, doğal bir oluşumun veya insana ait bir yapının meydana gelme sebebini ve sürecini anlatmaktadır. (Dömötör, 1964: 166-167.) Tarihi efsaneler tarihi bir kişinin hatırasını korumuş efsanelerdir. Macar tarihi efsanelerini sınıflandırırken konusu ve yapısının yanı sıra; efsanenin geçtiği tarihi dönem de oldukça önemli bir etkidir.

Tarihi dönemlere göre efsaneleri aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- 1.Hun-Macar dönemi efsaneleri (M.S.500-862)
- 2.Yurt tutuş (M.S.896.) ve Avrupa'daki Macar akınları dönemi (M.S.862-970)
3. Árpád Hanedanı efsaneleri (M.S.1000-1310)
- 4.Macar Krallık dönemi efsaneleri ve Matthias Corvinus dönemi efsaneleri (M.S.1301-1526)

Yukarıda gördüğümüz sınıflandırma efsanelerin geçtiği dönemleri belirtmektedir. Efsanelerin çoğu M.S. 12. yüzyıldan sonra kaydedilmiştir. Efsanelerin hangi döneme ait olduklarına efsanedeki tarihi kişiler, olaylar ve yerler ipucu vermektedir. Bu çalışmanın sınırlarını aşmamak için sadece konu ile ilgili efsaneler ele alınmıştır. Şamanizm'in izini taşıyan efsanelerimiz Hun-Macar dönemi, yurt tutuş ve Avrupa'daki Macar akınları dönemlerinin yanı sıra; Árpád Hanedanı döneminin başında da mevcuttur.

3.2.1.1.Hun-Macar Dönemi Efsaneleri

Hun-Macar dönemi efsaneleri özgür bir şiirsel kompozisyon halinde çağımıza ulaşamamıştır. Hun-Macar akrabalık düşüncesi ve buna bağlı olan gelenekler Anonymus'un M.S. 13.yüzyılda yazdığı *Gesta Hungarorum* ve Simon Kézai'nin yazdığı *Gesta Hunnorum et Hungarorum* adlı kroniklerde korunmuştur. Hun-Macar efsanelerinin hangi dönemde ve ortamda kök saldıklarıyla ilgili net bir bilğimiz mevcut değildir. Bu soruyu açıklığa kavuşturmak için bilim adamları araştırmalarında farklı teoriler ortaya koymaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macarların Fin-Ugor, Hunların ise Altay-Türk etnik kökenli oldukları düşüncesinin ağırlık kazanmasıyla beraber, birçok bilim adamı Hun-Macar efsanelerinin Macar folklorunun yurt tutuştan önceki kadim hatırasının olabileceğinden şüphelenmeye başlamıştır. Araştırmacılar, bu efsanelerin analizine dayanarak çeşitli kültür araçlarının olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Bu kültür araçları Pannonialı Almanlar, Macar şehirlerinin Alman vatandaşları, Alman yerleşimciler ve gezgin şarkıcılar (*Spielmanns*) arasında aranmalıdır. Araştırmacıların bir kısmına göre; Doğu Gotların Attila Destan'ı Macarlar'a Pannonia'nın Sloven sakinleri aracılığıyla ulaşmıştır. Bununla birlikte Hunlarla doğrudan temas halinde olan doğu halklarından Avarlar'ın, Peçenekler'in veya yurt tutuştan önce Macarlar'a katılan Kabarlar'ın kültür araçları olduğu da bir ihtimaldir. (Hóman, 1925: 10-20.) Yurt tutuş öncesi Çuvaşça'dan gelen yabancı kelimelerin incelenmesi sonucunda, Türk-Bulgar kültürünün önemli etkilerinin olduğu keşfedilmiştir. Bununla birlikte 20. yüzyılın başından beri Hun-Macar efsane hazinesi farklı bir açıdan görülmeye başlanmıştır. Macar halkı Fin-Ugor ve Türk-Bulgar halklarının unsurlarıyla olan temasları sayesinde birleşik bir etnik grup olmuştur. Dolayısıyla Onogur-Bulgarları'nın da Attila'nın Hun İmparatorluğunun bir parçası oldukları şüphesizdir. (Gombocz, 1921: 15–21.)

Macar kadim efsaneleri Macar kültürüne, kültür elçilerinin vasıtasıyla girmiş olsalar da eski pagan dönemlerin hatıralarını çok belirgin bir şekilde korumuşlardır.

3.2.1.2. Yurt Tutuş ve Avrupa'daki Macar Akınları Dönemi Efsaneleri

Yurt tutuş dönemi efsaneleri Macarların kökenini, göçlerini ve yurt tutuşunu anlatan hikâyelerin derlemesidir. Yurt tutuş efsaneleri ve Avrupa'daki Macar akınları dönemi ve Árpád Hanedanı dönemi efsaneleri kısmen 13. yüzyılda yazılmış olan Anonymus'un ve Simon Kézai'nin yazdığı kroniklerde, kısmen Thuróczi János⁵⁷ adlı Macar tarih yazarının M.S. 1488'de yayınladığı *Chronica Hungarorum* adlı

⁵⁷Thuróczi János 15.yüzyılda yaşamış Macar tarih yazarı ve hukukçudur. 1488'de yayınlanmış kroniğinde Macarların eski kadim döneminden Matthias Corvinus dönemine kadar süren tarihini kaydetmiştir. (Boia-Lucian, 1989: 207.)

kroniğinde korunmuştur.

Tarihi efsanelerinin yanı sıra; araştırmamız açısından önemli olan bir diğer efsane türü halk inanış efsanesidir. Halk inanış efsanesinin özellikleri araştırmacılar tarafından çoğu zaman masallarla karşılaştırılmıştır. Ancak bu iki tür arasındaki farka bakacak olursak; halk inanış efsanesinin amacı gerçekten olmuş olayları anlatmak ve onlara inanmaktır. Masal böyle bir talepte bulunmaz, anlattığı hikâyeye inanmak şart değildir. (Paládi-Kovács, 1988: 140.) Masal çoğunlukla bir çekişmeyi çözerek, bozulmuş düzeni geri getirirken efsane bunun tam tersini yapmaktadır. Efsane genellikle çözülmemiş bir durumla biter veya çözülmemiş bir durumla karşı karşıya kalır. Masalın genellikle mutlu bir şekilde ancak efsanenin çoğu zaman trajik bir şekilde sona erdiği söylenebilir. Masal kahramanının başarısızlığı sadece geciktirici bir motiftir ancak efsanede trajedi motifi kalıcıdır. (Röhrich, 1991: 12-14).

Halk inanış efsaneleri kısmen ulusal kısmen uluslararası özellikler taşımaktadırlar. İncelemeleri ancak inanç unsurları temelinde yapılabilmektedir. Halk inanış efsaneleri iki büyük gruba ayrılmaktalar. Bunlardan biri doğaüstü güce sahip olan insanları, hayvanları, bitkileri ve nesneleri konu alan efsaneler, diğeri ise kendileri doğrudan doğaüstü olan varlıkları konu alan efsanelerdir. Macar halk inanış efsanesi hazinesine bakacak olursak, birinci gruptaki efsanelerin sayısı baskınken, ikinci gruba ait olan efsanelerin sayısı oldukça azdır. Avrupa'nın efsane hazinesinde bu durumun tam tersini görebiliriz, böylece Macar inanış efsaneleri daha büyük önem kazanmışlardır. (Balassa-Ortutay, 1979: 556.)

Halk inanış efsanelerinin ilk asıl toplayıcıları engizisyon mahkemelerinin kayıt memurlarıydı. Sanıkların ve tanıkların ifadelerinin doğru bir şekilde kaydedilmesinde, halk inanış efsanesi olarak kabul edilebilen çok sayıda metin korunmuştur. Bunlardan sadece çağdaş cadı inancını değil, aynı zamanda efsanenin türüyle ilgili olarak incelediğimiz bağlantıları da yeniden inşa edebiliriz. İfadelerin hangi koşullar altında kaydedildiğini bilmemizin yanı sıra; lehçeyi de yansıtan veri kaydı sayesinde, metinlerin şekillerini de inceleyebiliriz. (Paládi-Kovács, 1988: 146.)

Doğaüstü güce sahip olan insanları konu alan efsanelerin yarısı cadılarla ilgilidir. Cadı figürünün bazen taltoş figürüyle bağdaştırılmasından dolayı bu efsanelerde de Şamanizm'e ait olan bazı motiflere rastlayabiliriz. Taltoş efsanelerinin ve garabonciaş efsanelerinin sayısı cadı efsanelerinden çok daha azdır. Bu efsanelerin

hepsi içlerinde şaman motifleri bulundurmaktadır.

3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Şamanizm Motifleri

3.3.1. Hayat Ağacı

İnsanlığın tarihiyle yaşıt olan hayat ağacı motifi en eski medeniyetlerde de sıkça görülen bir semboldür. Hayat ağacı motifine dünyanın farklı yerlerindeki mitlerde ve efsanelerde çok yaygın rastlanılmaktadır.

Eski Mısırlıların hayat ağacı *sikomor* denilen çınar ağacına benzeyen bir ağaçtır. İnanişâ göre sikomor veya daha bilindik adıyla firavun inciri ağacı, aşk tanrıçası Hathor ve gökyüzü tanrıçası Nut'un kutsal ağacıydı.

"Osiris Ani şöyle söylemiş: Selametler sana Nut tanrıçasının sikomor ağacı. İçinde olan sudan ve havadan bana da ver. Unudaki tahtaya sarılıp Nekerur'un Yumurtası yanında nöbet tutarım. Bu güzelleşiyor ve ben de güzelleşiyorum, bu yaşıyor ve ben de yaşıyorum, bu nefesi içine çekiyor, ben, sözü doğru olan Osiris Ani de nefesi içime çekiyorum, huzur içinde."(Book of the Death, Chapter LIX. The Capter of Sniffing the Air, and of Having Power Over The Water in Khert-Neter, 109.)

Ölülerin Kitabındaki alıntıya göre Osiris Ani sikomor ağacından su ve hava, yani hayat istemiştir. Nut tanrıçasının kutsal ağacı olan sikomorun ölümsüzlüğün kaynağı olduğuna inanılırdı. Eski Mezopotamya'da, yani Fırat nehri ve Dicle nehri arasındaki bölgede M.Ö. 3. binyılların sonunda insanlık tarihinde ilkler arasında olan yüksek medeniyet derecesine ulaşmış refah kültürler ortaya çıkmıştır. Bunu Sümer mitolojisini anlatan, tarihteki ilk yazılı destan olan Gılgamış Destanı da göstermektedir. Sümerlerin kutsal gördükleri ağaç *huwawa/humbaba* (sedir ağacı) Gılgamış Destanı'nda da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bir efsaneye göre hükümdar Fırat Nehri'nin sürüklediği cesetleri gördükten sonra ölümden çok korkmuş. Ölümsüzlüğün tek yolunu güçte ve şöhrette gören Gılgamış, hizmetçisi Enkidu ve elli askeri ile sedir ağacı ormanında yaşayan güçlü Humbaba'yı öldürmek için yola çıkmış. (Gılgamış Destanı II. Tablet) *Humbaba*'yı bulup kellesini almayı başarmış. (Gılgamış Destanı VI. Tablet). Bir diğer efsaneye göre ölümsüzlüğün çaresini arayan Gılgamış, tufan zamanında tanrılardan ölümsüzlüğü kazanmış bir atası, Ziusutra'nın yanına

gitmiş. Ölümsüzlüğü kazandıran bir otun olduğunu öğrendikten sonra otu almak için için denizin dibine dalmış. Karaya çıktıktan sonra tam otu yiyecekken, otu önünden bir yılan kapmış. Böylece ölüme karşı hiçbir çare olmadığını kabul etmek zorunda kalmış. (Gılgamış Destanı X. Tablet).

Çin kültüründe de hayat ağacı motifi önemli bir yer tutmaktadır. İnanışlarına göre dünya iki katmandan oluşur: gökyüzünden ve yeryüzünden.

20. yüzyılın başlarında Edward Theodore Chalmers *Werner İngiliz Sinolog* Çin efsanelerin baş kaynakları olan *Li tai shên hsien t'ung Chien*'i, *Shên hsien lieh chuan*'ı, *Fêng shên yen i'yi*, *Sou shên chi'yi* ve *Li tai shên hsien t'ung chi'yi* Çince'den İngilizce'ye çevirdi:

"Shên güneşin aktif prensibini yedikten sonra, Doğu Denizi'nin ortasındaki fu-sang ağacının üzerine oturan üç ayaklı bir kuş biçimini almıştır. Bu ağacın yüksekliği binlerce metreymiş ve güneşin doğduğu yerde yaşarmış. Fu-sang şafağın kaynağına yakın duruyormuş. Kuş, şafağın kaynağının yakınında dururmuş ve güneşi sabah banyosunu yaparken gördüğü zaman cenneti sallarmış ve tüm insanlığın uyanışını açığa çıkarırmış." (Werner: Chapter V.140.)

Bu efsaneye göre *fu-sang* ağacı Doğu Denizi'nin ortasındaydı ve dalları güneşin doğduğu yere kadar uzarlarmış. Kuş biçimini almış *Shên* bu ağaç sayesinde şafağın kaynağına gidip gün doğumunu izlemiş ve diğer insanların ulaşamadığı bir bilgiye sahip olmuştur.

Kapı Tanrılar efsanesine göre bu *fu-sang* ağacı bir şeftali ağacıydı ve alt dalları iki dünya arasındaki geçişi oluşturlardı:

"Eski bir efsaneye göre çok eski zamanlarda Doğu Denizinde, Tu-Shou Dağında dalları binlerce metre kareyi kaplayan muhteşem bir şeftali ağacı varmış. Kuzey-doğuya doğru yönelen alt dallar, milyonlarca insanın içine girip Şeytanların Kapısını (kuei) oluşturmış. Shên Shu (veya Shu Yü) ve Yü Lü adlı iki ruh bu geçişi korumakla görevlendirilmiş. İnsanlığa karşı kötülük yapanları derhal bağlamışlar ve onları kaplanlara teslim etmişler." (Werner: Chapter IV.129.)

Hayat ağacını sembolize eden *fu-sang* ağacının yanı sıra; bazı efsanelerde ağaçlar ömrün simgesi olarak da görünebilir. Aşağıdaki Çin efsanesine göre insanların ruhu şeftali ve nar ağacının içindedir. İnanışlarına göre bu ağaçların kesilmesiyle beraber bağlı oldukları insanların ruhu da ölecektir:

"Yang Chien daha sonra Chiang Tzu-ya'ya gitti ve ona şöyle dedi:» Bu iki kardeş güçlü şeytandır; Daha etkili önlemler almalıyım. Nerede yardım istemeliyim? «diye sordu Chiang Tzu-ya. Sana söyleyemem çünkü duyacaklar diye yanıtladı Yang. Sonra gitti. Elverişli Rüzgar Kulak bu diyalogu duymuş ve Bin Göz onun ayrıldığını görmüştü. Nereye gittiğini söylemedi, ama ben ondan korkmuyorum. Yang Chien, Yü-ting Chên-jên, 'Kahraman Yeşim-üçayakı' nı yaşadığı Yü-chuan Shan'a gitti. Ona iki düşmanından bahsetti ve onları nasıl yenebileceğini sordu.» Bu iki cin «, diye cevap verdi Chên-jên,» Ch'i-p'an'dan Shan, Satranç Tahtası Dağındadır «. Biri tanrısız şeftali ağacı, diğeri ise tanrısız nar ağacıdır. Kökleri otuz kareli bir alanı kaplar. O dağda Huang-ti'ye adanmış bir tapınak var ve orada Ch'ien-li Yen ve Shun-fêng Êrh denilen iki şeytanın kil görüntüleri var. Manevi varlıklar haline gelen şeftali ağacı ve nar ağacı da bu görüntülerde yer aldılar. Biri bin li mesafe içinde nesneleri görebilen gözlere sahip, diğeri ise bin li mesafe içinde sesleri duyabilen kulaklara sahiptir. Fakat bu mesafenin ötesinde ne görüp ne duyabiliyorlar. Dön ve Chiang Tzu-ya'ya, bu ağaçların köklerini kes ve yak, sonra iki cini kolayca yenebileceksin." (Werner: Chapter IV. 121-122.)

Zerdüştlükte, yani Eski İran inancında da hayat ağacı motifine rastlanmaktadır. İnanişâ göre Haoma adı verilen bitki insanlara ölümsüzlük kazandırma gücüne sahiptir. Zerdüştlere kutsal kitabı olan Avesta'nın Yasna bölümünde haoma bitkisini yücelten dualar yer almaktadır:

"Ahura Mazda'nın yarattığı iyi suları teskin etmek için Haomalar'a şükranlarımla yaklaşmak istiyorum. Ve Mazda tarafından yaratılmış suları teskin etmek için şükranlarımla Haoma-suyuna, taze süte, kutsallıkla sunulan Hadhanaepata bitkisine yaklaşmak istiyorum"(Avesta, III.Yasna: 3.)

"Havani saatinde. Haoma Zerdüş't'e geldi, (kutsal) Ateşe hizmet ederken ve (onun alevlerini) kutsayıp, bir yandan da yüksek sesle Gathaları okudu. Ve Zerdüş't ona sordu: Kimsin sen ey adam! Şimdiye kadar gördüklerimin bedeninde (sen) görkemli (ölümsüz) en güzel biçimde cisimleşmiş bütün bu dünyanın en güzel olanı?"(Avesta, IX. Yasna:1.)

"Bunun üzerine, ölümü uzaklaştıran kutsal biri olan Haoma cevap verir: Benim Ey Zerdüş't, ölümü uzaklaştıran kutsal Haoma; dua et bana ey Spitama, beni tat için hazırla. Diğerler için dua ettiğin gibi bana da dua et."(Avesta, IX. Yasna: 2.)

Avesta'da gördüğümüz üzere, tanrı kutsal Haomayı yarattı. Hem su hem de bitki olarak tanımlanan Haoma ölümsüzlüğün kaynağıdır. Haoma insanlar ve tanrı arasındaki bağ olmak üzere yaratıldı. Haomayı tadan kimse ölümsüzlük kazanırdı. Muhtemelen buradaki "tatmak" kelimesi sembolik bir ifade de olabilir ve aslında tanımak anlamına gelmektedir. Böylece Haomanın öğretilerini tanıyan ve benimseyen insanlar ölümsüzlüğe kavuşabilirler.

Zerdüştlükte Haoma olarak bilinen ölümsüzlük içeceği Hinduizm’de Soma adıyla yer alır. İnaniş’a göre somanın kaynağı hayat ağacıdır. Hinduizm’in temelini oluşturan dört Veda’nın en eski parçası olan Rigveda M.Ö. 3.yüzyılda yazıya aktarılmaya başlamıştır. Vedalar’da yaklaşık on bin kelime Soma ile ilgilidir:

"Sanki beni rüzgar savruluyor, içecek beni yükseltiyor. Soma içmedim mi ben?"(Rigveda: Hymn CXIX. Indra. 2.)

"Kanadımın biri gökyüzünde diğeri ise yeryüzünde yeri siliyor. Soma içmedim mi ben?" (Rigveda: Hymn CXIX. Indra.11.)

Bu satırları okurken Soma içceğini bir nevi halüsinasyon yapan ilaç olarak da algılayabiliriz:

"Biz Soma’yı içtik ve tanrıların keşfettiği ışığa katıldık." (Rigveda: Hymn XLVIII. Soma. 3.)

"Güzel Vayu, gel, sana bu Soma damlaları hazırlandı: Onları iç, çağrımıza kulak ver."(Rigveda: Hymn II. Vayu, 1.)

"Gökyüzüne dokunan iki tanrı, Indra ve Vayu, bu Soma suyunu içiyorlar"(Rigveda: XXIII. Vayu and Others.2.)

"Soma! kafa, merkez noktası, sev onları; Soma! Onları, Ölümsüzlüğün Çocuklarını tanı, kutsal kanunun en yüksek noktasında". (Rigveda: HYMN XLIII. Rudra 9.)

Tanrıları insanlardan ayırt edebilen en önemli özellikleri ölümsüz olduklarından kaynaklanan güçleridir. Rigveda’ya göre Somadan içmiş kimse ölümsüzlüğe kavuşur, yani tıpkı tanrılar gibi olacaktır çünkü tanrılar da hep Soma içerler.

Budizm’de güçlü bir ağaç sembolizmi bulunmaktadır. *Tipitaka* veya *Pali Derlemesi*, Theravada Budizmi’nin doktrinsel temelini oluşturan birincil Pali dil metinlerinin toplamasıdır. Pali Derlemesi’nde Gotama Buda’nın *Bodhi* ağacının kökünde olan aydınlanması anlatılıyor. Budizim’de *Bodhi* ağacı Tanrı ile konuşmanın aracı olarak görülmektedir:

"Bir keresinde, Mübarek Olan’ın Uruvelā’de, Bodur ağacının kökündeki Uruvelā Nehri’nde- uyanış ağacı- yeni uyanmış olduğunu duydum. Ve bu vesileyle, Bodhi ağacının kökünde yedi gün boyunca bir oturumda oturdum, serbest bırakmanın mutluluğuna duyarlıydım. Yedi gün geçtikten sonra, bu konsantrasyondan çıktıktan sonra, gecenin ilk saatinde ileri düzene bağlı"

olarak birlikte ortaya çıkan ortaklığa çok dikkat etti, böylece [1]: Bu olduğu zaman odur. Bunun ortaya çıkmasından onun ortaya çıkması gelir..."(Pali Canon, Sutta Pitaka, Ud 1.1: Bodhi Sutta — The Bodhi Tree 1/Awakening 1.) Eski Yunan mitolojisinde *nympheler* (driyadlar) adı verilmiş ağaçlardan doğan

ağaç perileri bulunmaktadır. M.S. 2. yüzyılda yaşamış Eski Yunan coğrafya yazarı Pausanias'ın on kitaptan oluşan *Ellados Perigesis* (Yunanistan'ın Betimi) adlı eserinde Yunanistan ve Roma gezintilerini anlatılmıştır. Eserinde driyadlar hakkında da etraflıca bilgi vermiştir:

"[*Nymphai Dryades (Dryad Nymphs)*], şairlerin hikâyesine göre, günlerden günümüze kadar, ağaçlardan, özellikle de meşelerden çıkmışlardır." (Pausanias, Description of Greece X. 32/9.)

Nonnus Roman dönemindeki en önemli epik şairlerindendir. Tanrı Dionysos'un hayatını ve Hindistan seferini ve Batı'ya muzaffer bir şekilde dönüşünü anlatan şaheseri *Dionysiaca*, kırk sekiz kitaptan oluşmaktadır. (Hopkinson, 1994: 1-2.)

5. yüzyılda yazılmış bu eserde Yunan mitolojisindeki ağaç motiflerine de rastlayabiliriz.

"*Hadryades Nymphalar (Hamadryad Nymphalar)*, onlarla yaşıt olan ağaçlarının kaybettiği gölgesi yüzünden yas tutuyorlardı. [*Tiphoeus canavarı tarafından baskın sırasında yok edildi.*]" Bir Hamadryas, onun büyümesiyle birlikte büyüyen bir gür defne ağacının(*daphne'nin*) gövdesinin çatlağından çıktı ve bir başka genç kız çam ağacından çıkarak onun sürgüne uğrayan komşusu *nymphenin* yanında belirdi ve şöyle dedi: *Laurel (Daphnaie)* Hamadryas, evlilik yatağından öyle utandı ki, ikimiz birlikte bir yol tutalım; *Phoebus [Apollon]* bizi görmesin, *Pan* bana casusluk etmesin! Ormancı, bu ağaçların yanından geç! Mutsuz *Daphne'nin* dertli çalılıklarına düşme! *Tersane işçisi*, başıyla beni! *Afrodit'in*, *Denizin Hanımının* dev dalgalarını hissedebilecek bir gemi yapmak için benim çam ağacımdan bir kereste kesmeyin! Evet, oduncu, bu son lütfü bana ver..." (Nonnus, *Dionysiaca* II. 94.)

Cermenlerin mitolojisine göre dünyayı yaratan ruh kuzeyde buzların diyarını, güneyde ise ateşlerin diyarını yaratmış. İnanışlarına göre tanrılar erkekleri dışbudak ağacından, kadınları karaağacından olmak üzere ağaçtan oyup yaratmışlar. Dünya dokuz katmandan ibarettir; bunlardan üçü yeraltında, üçü yeryüzünde, üçü de gökyüzündedir. Cermenlerde hayat ağacı olan yaprak dökmeyen Yggdrasil'in tepesi bulutlar arasındadır ve gövdesi altında Urd kaynağı bulunmaktadır. Kökleri arasında yaşayan Mimir adında bir devin bilgeliğin kuyusunu koruduğuna inanılmaktadır. (Hoffman, 1913: The Story of Odin and the Gods, 18-19.)

"Yggdrasil'in altında üç kök üç şekilde yayıldı: Birisi Hel'in⁵⁸ ülkesine, diğeri devlerin ülkesine, üçüncü ise insanoğluların ülkesine". (Edda Destanı, Grímnismál: 31.)

Kelt mitolojisinde de ağaçların önemi büyüktür. *Druid* adı veriler Kelt rahiplerine göre ağaç yeraltını, yeryüzünü ve gökyüzünü birbirine bağlamaktadır. Meşe ağacı gücü sembolize ederken, elma ağacını ölümsüzlükle bağdaştırmışlardır. Druidler'deki ağaç kutsallığının bir diğer sebebi ise Druidler'in ölümlerinin ruhlarının dallar arasında veya ağacın gövdelerinde yaşadıklarına olan inançlarıdır. Druidler fala bakmadan önce meşe palamudunu yerlerdi, karanlık bir odaya kapanırlardı ve büyüleri şarkılar söylerlerdi. (Monaghan: 2004: 137-138.)

Druidlerin en eski raporlarından biri, M.Ö. 6. yüzyılda Julius Caesar tarafından yazılmıştır. Galya Savaşı adlı eserinde prestijli erkeklerin Druidlere veya soylulara ayrıldığını yazmıştır:

"Druidler din işleriyle ilgilenirler, resmi ve özel kurban törenlerini yaparlar, ayinlerle ilgili sorunları çözerler. Gençler onlardan ders almak için toplanırlar ve büyük saygı gösterirler. 5. Genel ve özel bütün anlaşmazlıkları Druidler çözümlerler. Herhangi bir suç işlenirse, birisi öldürülürse ya da miras ve sınır anlaşmazlıkları olursa Druidler çözer. Verilecek ödül ve cezaları da onlar belirler. 6. Herhangi bir kabile ya da kişi kararları uygulamazsa Druidler onları cezalandırır. En ağır cezayı verirler. En ağır ceza kurban kesmenin yasaklanmasıdır. 7. Kurban kesmesi yasaklananlar dinsiz ve vahşi sayılırlar. Herkes onlardan kaçır. Kimse onlarla konuşmaz. Bu insanlara dokunsalar bile zarar geleceğine inanırlar. İsteseler bile hakları verilmez. Hiçbir hakları yoktur. 8. Bütün Druidlerin bir önderi vardır. Aralarında büyük otoriteye sahiptir. 9. Önderleri öldüğü zaman eşit rütbede olan birkaç Druid varsa yeni önderi seçmek için oylama yaparlar. Hatta bazen iş çarpışmaya kadar gider. 10. Druidler yılın belli bir zamanında Carnutların topraklarındaki kutsal bir yerde toplanırlar. Kavgalı olan herkes buraya gelir ve Druidlerin kararlarına boyun eğirler." (Caesar, Gallia Savaşı 6.Kitap, XIII. Bölüm, 142-143.)

Druidler ve Avrasya şamanları arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Druidler de tıpkı şamanlar gibi fala bakmak için transa girerlerdi. Druidler de din işleriyle ilgilenir, kurban törenleri düzenlerdi ve insanların sorunlarını çözme yeteneğine sahiptilerdi. Bu konuyu daha detaylı olarak incelemek bir sonraki araştırmamızın konusu olabilir.

⁵⁸ Ayrıca bkz. Edda Destanı: Vafþrúðnismál: 43.

Yahudilikte, Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te hayat ağacı motifi şimdiye kadar bahsedilmiş mitolojilerden ve dinlerden farklıdır.

İncil'de ve Tevrat'ta da hayat ağacı ölümsüzlüğün kaynağı olarak anlatılmıştır:

"RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu"(Tevrat: Tekvin (Yaratılış): 2:8.)

"Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı." (Tevrat: Tekvin (Yaratılış): 2:9.)

"Sonra, "Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu «dedi,» Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli «." (Tevrat: Tekvin (Yaratılış): 3:22.)

İncil'de de hayat ağacı ölümsüzlüğün sembolüdür ve iyi insanlar ağacın meyvesinden yemeğe hak kazanıp, böylece ölümsüz olabilirler:

"Kaftanlarını yıkayan, böylelikle yaşam ağacından yemeye hak kazanarak kapılardan geçip kente girenlere ne mutlu!"(İncil, Vahiy: 22:14.)

"Her kim bu peygamberlik kitabının sözlerinden bir şey çıkarırsa, Tanrı da bu kitapta yazılı yaşam ağacından ve kutsal kentten ona düşen payı çıkaracaktır." (İncil, Vahiy: 22:18.)

Kur'an-ı Kerim'de de İncil ve Tevrat'taki gibi hayat ağacı ölümsüzlüğü sembolize etmektedir:

"Dedi ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz «"(Kur'an-ı Kerim: Bakara: 35.)

"Sonra Allah, Âdem'e hitap etti:» Ey Âdem! Sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yiyin; fakat su ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz. «" (Kur'an-ı Kerim Araf: 19.)

"Derken (şeytan) onların, kendilerinden gizli kalan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı:» Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi su ağaçtan menetti «dedi." (Kur'an-ı Kerim Araf: 20.)

3.3.1.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hayat Ağacı

Avcı yaşamından atlı göçebe yaşamına geçmiş Ural-Altay halkları sürekli göç ettikleri için ev yapma gelenekleri bu duruma göre gelişmiştir. Tatar Türklerine göre yaşadıkları çadırlar bir gökyüzü misalidir. Onlara göre Samanyolu yurdun dikiş yerine benzer, yıldızlar da ışık gelmesi için açılmış deliklerdir. Kutup Yıldızı'nın da tıpkı yurdun ortasındaki direk gibi göğü tuttuğuna inanırlardı. (Eliade: 1999: 292-293.)

Oldukça geniş bir coğrafyada var olan bu görüş sayesinde Avrasya'daki şaman inancında hayat ağacı önemli bir sembol haline gelmiştir. Ural-Altay halkları dünyanın üç âlemden ve gökyüzünün yedi katmandan oluştuğuna inanırlardı. Altay Türkleri'ne göre gökyüzü on yedi katmandan; Yakutlara göre beş, yedi, dokuz veya on iki; Çuvaşlara göre ise yedi katmandan oluşmaktadır. (Varga: 1956: 266.)

Altay Türk yaratılış efsanesine göre en güçlü Tanrı Tengere Kayra Kan insanı yaratmış, ancak insan Tanrı'dan daha güçlü olma çabalarına girdiğinde Tengere Kayra Kan onu yeraltına indirmiş ve ona Erlik ismini koymuş. Sonra dokuz dallı bir ağacı yaratmış. Dokuz dalın kökünden dokuz kişi, dokuz kişiden de dokuz ulus yaratmış. (Radloff: 1956: 4.)

Şamanizm'in temel düşüncesindeki üç farklı âlem arasında yalnızca şamanlar geçiş yapma yeteneğine sahiptiler. Türk, Moğol ve diğer Altay halklarının inancına göre şamanlar ayın sırasında ruhlarla iletişim kurmak üzere genelde çadırın ortasına dikilmiş hayat ağacına çıkıp zaman zaman göğe tırmanır, zaman zaman ise yeraltına inerlerdi. Bu paralel üst ve yeraltı âlemlerin sakinleri yeryüzünde yaşayan insanlar tarafından, şaman hariç, görünmezlerdi. Yeraltı orada yaşayan canlıların bedeninde eksik olan ami ruhu yüzünden çok soğuk olduğu düşünülen karanlık bir yerdir. Üst âlem yeryüzünden daha aydınlıktır ve kimi halklara göre de yedi güneşi vardır. (Bedir: 2016: 107-109.)

Sibirya şamanları arasında şamanın yeraltına olan ilk seyahati gelecek nesillere farklı efsanelerle aktarılmıştır. Bunlardan biri Nenetsler'e ait olan bir efsanedir. Bu efsaneye göre esrime sırasında şamanın ruhu gökyüzüne, Num Tanrı'nın yanına gitmiş. Ancak Num onu yanına çağırmadığını söylemiş. Şamanın yeraltına Ngaa'nın, yani Ölümün yanına gitmesini ve onun damadı olmasını emretmiş. Şaman, yeraltında yedi gün boyunca dolaştıktan sonra nihayet Ölüm'ün evini bulmuş, ancak Ngaa iki

kızını da şamana vermek istememiş. Şamanı kölesi yapmak istemiş ve bunu kabul etmediği takdirde onu yiyeceğini söylemiş. İki gün boyunca dövüşmüşler. Ölüm o kadar yorulmuş ki şamana onu bırakması için yalvarmaya başlamış ve küçük kızını ona vermiş. Bundan sonra şaman Ölüm'ün yanında kalmış, onun damadı ve yardımcısı olmuş. Ölüm'le olan anlaşmasına göre eğer yeryüzünde bir şaman bir hastayı iyileştirmek için esrime yaparsa, Ölüm o hastanın ruhunu serbest bırakacakmış. (Hoppál: 2010: 108.)

Buryat'ların efsanesine göre güçlü büyüler yapan bir şaman varmış. Yeraltında insanların ruhları kötü ruhlar tarafından tutsak tutulurmuş. Şaman bir çocuğun ruhunu bulmak için yeraltına inmiş. Sular altına bakmış, ormanlara bakmış, mağaralara bakmış, ancak çocuğun ruhunu bulamamış. Bu yüzden de davuluna atlamış ve onunla gökyüzüne çıkmış. Şaman, Tanrının gökyüzünde çocuğun ruhunu bir şişeye kapatılmış halde bulmuş. Tanrı sağ elinin başparmağıyla şişenin ağzını kapatmış. Şaman diz çökmüş Tanrıya yalvarmaya başlamış, ancak Tanrı bir türlü ikna olmamış. Şaman en son eşek arısına dönüşmüş ve Tanrının alnını sokmuş. Tanrı korkusundan sağ eliyle alnına vurmuş ve şişeyi elinden düşürmüştür. Böylece şaman çocuğun ruhunu kaçırıp yeryüzüne geri götürebilmiş. (Diószegi: 1998: 57.)

M.S. 17.yüzyıldan kalma, bir önceki efsaneye benzeyen, Mançu bir efsane mevcuttur. Efsaneye göre meşhur bir şaman kadını olan Nisan bir gün zengin bir aileden olan genç bir çocuğun ruhunu bulmak istemiş. Yola çıkmak için güçlü sesini duyurup yardımcı ruhlarını çağırmış, dokuz kuşlu tacını takıp Ölülerin Diyar'ına doğru yola çıkmış. Günlerce dolaştıktan sonra Kızıl Nehr'in kıyısına varmış, ama onu öbür tarafa götüren sandal hiçbir yerde yokmuş. Davulunu nehre atıp onun üstüne çıkmış ve tıpkı bir fırtına hızıyla öbür tarafa varmış. Ölülerin Diyarının üç kapısını geçtikten sonra genç çocuğun ruhunu kurtarıp yeryüzüne geri götürmüştür. (Melles: 1987: 21-28.)

Altay Türkleri'ne göre dünyadaki bütün ağaçların en yükseği olan çam ağacı dünyanın merkezinde bulunmaktadır ve tepesi baş tanrı olan Bay Ülgen'in evine kadar uzanmaktadır. (Diószegi: 1978: 13.)

3.3.1.2. Macar Kùltüründe Hayat Ağacı

Macar masal hazinesinin "gökyüzüne kadar uzanan ağaç" yani hayat ağacı motifi Hint-Avrupa kùltürlerinde çok yaygındır. Ancak Macarlar'ın hayat ağacı ve Hint-Avrupa kùltürlerindeki hayat ağacı arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Macar kùltüründe ağacın ucunda veya dalları arasında hayali gök cisimleri vardır. Bu düşünce yalnızca Macar folklorunda ve süsleme sanatında bulunmaktadır, Hint Avrupa halkları arasında tanınmamaktadır. Ancak Altay ve Sibirya halkları arasında buna benzeyen tasvirlerle sık sık rastlayabilmemiz aramızdaki akrabalığa şahitlik etmektedir. (Diószegi, 1978: 12.)

Macar kùltüründeki ağaç kùltünün önemi Macar geleneklerinde ve bazı bayramlarda da görölmektedir. Paskalyadan kırk gün sonra kutlanan Hamsin Yortusu⁵⁹ Hristiyan bayramı zamanında Macarlar kapılarını mürver ağacı dallarıyla süslerler. İnanişlarına göre yeşil dal bereket getirme gücüne sahiptir, aynı zamanda da eve girmek isteyen kötü ruhları ve cadıları korkutup kaçırmaktadır. Macarca konuşulan bölgelerde bu gelenek halen yaşamasına rağmen bu inanişların asıl sebebini hatırlayan çok az kişi kalmıştır. Bunun nedeni büyük ihtimalle bu geleneğe özgü eski Macar inancı ve Hristiyanlık unsurlarının birbiriyle karışmasıdır.

1 Mayıs İşçi Bayramı Avrupa çapında bilindik bir bayramdır ancak en arkaik şekilde Macarlar tarafından yaşatılmaktadır. Bu kutlamanın kökleri de Hristiyanlık öncesine kadar uzanmaktadır ve ilkbaharın gelişile ilgilidir. İnsanlar ormandan bir direk getirip köy meydanına diker ve süslerlerdi. Bu gelenek günümüzde de yaşatılmaktadır. (Tátrai: 1990: 2.)

⁵⁹ Hristiyan dini bayramı olan Hamsin Yortusu bayramı Paskalyadan yedi hafta sonra, 50. günde kutlanır. İnanişına göre; Hamsin Yortusu gününde Kutsal Ruh Havarilerin üzerine geldi. ("Pentecost", *Encyclopædia Britannica VII*. (11th ed.). 1911: 403.)

3.3.1.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayat Ağacı

Macar halk masallarındaki ve efsanelerindeki "mucizevi", "gökyüzüne kadar uzanan" veya "tepesiz" ağaç şaman inancındaki üç âlemi birleştiren hayat ağacıyla aynıdır.

Macar efsanelerine bakacak olursak, hayat ağacının bu efsanelerde yaygın bir unsur olduğunu görebiliriz. Batı Macaristan'ın Sárretudvar ilçesinin 1820 yılından kalma bir tutanağında hayat ağacı ile ilgili ilginç verilere rastlanmaktadır. Tutanağa göre İstvánné Parázsló adında bir kadın belediyeye gidip köyde Balázs Hő adında bir adamın köyün kadısını tehdit ettiğini anlatmış. Kadının anlattığına göre yukarıda adı verilmiş Hő, büyük ağaca çıkacağını, orada da köyün içinde yaşayan köpeğini bulacağını, sonra kadı ve hain köyü ile bir hesaplaşma yapacağını söylemiş. Mátyásné Varga adında bir görgü tanığı da bu olayı kendi gözleriyle görmüş ve anlattığına göre Hő geceleri bile güneşli olan büyük bir ağaca çıkıp orada köyün kadısını erkek köpeğe dönüştüreceğini söylemiş. Balázs Hő'nün şaman olduğunun göstergesi olan bu yazılı hatıranın yanı sıra; Sárretudvari'de yaşamış seksen dokuz yaşındaki Sámuel Víg adında bir çobanın 1921 yılında kayıt altına alınmış anlattıkları da dikkat çekicidir. Çobanımızın anlattıklarına göre çocukluğunda koyun sürüsüyle gezdiği zaman bir bataklık etraflarında dolaşırken bir turna kuşçusu olan, Bütöm isimli, yaşlı bir adamla sık sık karşılaşmış. Yaşlı amca çobana bir hikâyeye anlatmış. Hikâyeye göre dünyada mucizevi kocaman bir ağaç varmış. Ağacın dokuz dalı varmış ve hepsi birer orman kadar büyükmüş. Bu dallar fırl fırl dönmeye başlarken dünyada rüzgârlar oluşmuş. Bu ağaç o kadar kocamanmış ki dalları arasında hem Ay hem de Güneş dolaşmış. Bu ağacın nerede olduğunu sadece dişlerle doğmuş, dokuz sene boyunca ağzına süttten başka bir şey almayan bir kimse bulabilirmiş. Bilindiği üzere bu özellikteki kişiler taltoşlardır. Zira bu mucizevi ağaç öyle bir yerdedir ki ona sadece böyle bilgili adamlar ulaşabilirlermiş. Sıradan insan sadece onun bir yerde var olduğunun haberini duyar, onu göremezmiş. (Szűcs, 1945:23.)

Ünlü Macar etnolog Sándor Solymossy'e göre tepesiz ağaç aslında bir halk masalı motifi olmayıp, artık yapılmayan bir şaman ritüelinin gökyüzüne seyahat etme

sahnesiydi. Ancak güncelliğini kaybettikten sonra masal motifi olmuş ve bu şekilde korunmuştur. (Solymossy, 1929: 133.)

Birkaç örnek getirerek masallarımızdaki hayat ağaç motiflerine bakalım.

Göklere kadar uzanan ağaç (*Az égig érő fa*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş bir kral varmış ve bu kralın bahçesinde göklere kadar uzanan bir ağaç varmış. Bir gün kralın tek kızı ağaç altında otururken ağacın dallarından bir ejderha inmiş ve prensesi kaçırmış. Kral çok üzülmüş ve bir duyuru yapmış: "Kızımı kim kurtarırsa kızımı onunla evlendireceğim." Uzak diyarlardan nice kral ve prens gelmiş ancak ağaca hiç birisi tırmanamamış. En son fakir bir çoban gelmiş ve baltasıyla basamakları kese kese ağaca tırmanmaya başlamış. Akşama doğru ağacın gövdesinden, balta seslerini duyan yaşlı bir teyze çıkmış ve çobanı içeriye davet etmiş. Çobanın seyahat amacını öğrenince yardım için ablasına gitmesini tavsiye etmiş. Ağacın dallarına varırken önünde kocaman bir çayır gözükmüş. Orada bir at bekliyormuş, çoban ata binmiş ve at rüzgârdan hızlı koşmuş. Birtakım engelleri aştıktan sonra daha büyük bir çayıra varmış ve orada ejderhayı yenip prensesi kurtarmış. Bir ömür boyu beraber mutluluk içinde yaşamışlar. (Benedek: 1998:8-13.)

Bu masaldaki göklere kadar uzanan ağaç motifini şamanların hayat ağacıyla bağdaştırabiliriz. Tıpkı başkahramanın ağaca çıkıp kraliçeye ulaştığı gibi şaman da ayin sırasında bir hastayı iyileştirmek için ağaca çıkıp ruhların diyarına gidiyordur. Bu iki eylem paralellik göstermektedir. Başkahramanın ağaca tırmanabilmesi onu tıpkı şaman gibi özel kılmaktadır, bu, onun doğaüstü güçlere sahip olduğunun bir göstergesidir.

Aynı motif göklere kadar uzanan fasulye (*Az égig érő paszuly*) masalında da mevcuttur:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir kadın varmış. Kadının bir oğlu varmış. Bir gün bütün paraları bitmiş. Kadın oğlunu ineği satmak için pazara göndermiş. Çocuk ineği bir fasulyeye takas etmiş. Fasulyeyi veren yaşlı amca çocuğa fasulyeyi ekmesi gerektiğini söylemiş. Çocuk eve gelir gelmez fasulyeyi ekmiş. Sabah uyanınca bahçede tepesi gözükmeyen, gökyüzüne kadar uzanan bir fasulye varmış. Çocuk fasulyenin tepesine çıkmaya karar vermiş. Fasulyenin tepesine vardığı zaman

gökyüzünü görmüş. Gökyüzünde küçük bir delik varmış, çocuk o delikten içeriye girmiş. Akşam olmuş ve kalacak yer aramaya başlamış. Bir ev bulmuş ve evde yaşayan kadından kendisini bir gece misafir etmesini istemiş. Kadın çocuğun kalmasına izin vermiş ancak kadının kocası yedi başlı ejderhaymış ve kadın çocuğa evde kalabileceğini ama evin içinde saklanması gerektiğini söylemiş. Çocuk iyice saklanmış, ancak korkudan gözlerine uyku girmemiş. Saat tam on iki olunca ejderha eve gelmiş ve masaya altın yumurta yumurtlayan bir tavuğu koymuş. Akşam yemeğini yedikten sonra karısına, yabancı bir koku hissettiğini söylemiş ve evde yabancı birisinin olup olmadığını sormuş. Kadın evde hiç kimsenin olmadığını söylemiş ve ikisi de uyuyakalmış. Çocuk saklandığı yerden çıkıp altın yumurtayı yumurtlayan tavuğu almış ve eve doğru koşmaya başlamış. Ejderha uyanıp onun peşine düşmüş. Çocuk fasulyeden inip balta ile fasulyenin gövdesini kesmiş. Ejderha yere düşmüş ve çocuk onu öldürüp yakmış. Altın yumurtlayan tavuk sayesinde çocuk ve annesi çok zengin olmuş ve mutlu mesut yaşamışlar. (Kovács, 2012: 140-141.)

Yukarıda örnek verdiğimiz masalların yanı sıra; Taltoş Keçi (A táltoş kecske) isimli masamızda da hayat ağacı motifi şu şekilde anlatılmaktadır:

Başkahramanımız gökyüzüne kadar uzanan bir ağaç görmüş. Ağacın tepesinde bir kartal yuvası varmış. Ağaca, yavru kartalları yemek isteyen bir yılan çıkıyormuş. Delikanlı ağaca çıkıp yılanı öldürmüş böylece kartal yavrularını kurtarmış. (Benedek, 1998:134-138.) Pelikan kuşu (A pelikánmadár) isimli halk masalında da benzer motife rastlayabiliriz: Okyanusun kenarında gökyüzüne kadar uzanan bir ağaç varmış. Delikanlı ağacın tepesine çıkıp okyanusu aşmış (Benedek, 1998: 373-377.)

3.3.2. Taltoş-Macar Şamanı

Büyülü insanlar dünyamızın tüm eski kültürlerinde ortaya çıkmışlar ve bunu 21. yüzyılın modern dünyasının karmaşasında yaşayan halkların gelenekleri de ispat etmektedir. Seçilmiş bu insanların-şamanların- özelliği ruh dünyası ile iletişim kurabilmeleridir. Macar şaman inancının temelleri Hun-İskit bozkır kültürüne kadar uzanmaktadır ve bazı farklılıklara rağmen ortak bir köke dayanmaktadır.

Macarların şamanlarına *taltoş* adı verilmiştir. Taltoş kelimesinin etimolojisini şu şekilde gösterebiliriz: [(*taltoş*, *tatoş*) *táltoş* <Eski Macar: *talt* <Ugorca: (*tult* <büyü)].

Macarcada ‘*talt*’ kelimesi denominal sıfat eki olan –s (-lĭ) eki alarak “büyülü” anlamına gelmektedir. (Lakó, 1978: 610-611.) Macar kültüründeki taltoş kelimesi hem Macarların şamanı için hem de özel güce sahip olan atları için kullanılmaktadır.⁶⁰

Halk inanışına göre taltoşlar dişli olarak veya fazla parmakla doğar, ancak onları ilk kez kucaklarına alan ebeleri bu sırrı açığa vurduklarında çocuğun kaçınılmaz sonu ölüm olurdu. Taltoşlar daha çocukluk dönemlerinde bile olağanüstü bir güce sahiplerdir. Yedi yaşına geldikleri zaman düşüncelerine hükmeden bir hissiyat sonucunda evden kaçıp uzaklaşmaya başlarlar. Taltoş diğer taltoşlarla tanışıp onlarla olan mücadelesine başlayacaktır. Taltoş adayı yedi yaşına geldiğinde taltoş mesleğini öğrenmesi için yaşlı ve tecrübeli taltoşlar tarafından kaçırılırdı. Taltoşluk mesleğine erişirken rüzgâr, fırtına, yağmur, ateş ve sel yaratmayı, görülmez olmayı, hayvan kılığına bürünmeyi ve hasta tedavi etmeyi öğrenirlerdi. Taltoş şifalı otların sırrını da bilirdi çünkü otlar onunla insan dilinde konuşurlardı. (Diószegi, 1971: 255-256.)

Taltoşlar genellikle süt ürünleri ve yumurta ile beslenirler. Macar halk geleneğinde sürekli olarak evin eşiğinde belirdikleri ve süt istedikleri şeklinde alışıldık motiflerle karşılaşılmaktadır. Taltoşlar köy merkezlerine hiç gitmezler, tek uğradıkları yerler çiftliklerdir. Çiftliklere de kimseye görülmeden gidip gelirlerdi. Kimseye görülmeden gidip gelmek taltoşların hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Öyle ki taltoşlar yedi yaşında başladıkları bu serüveni yirmi iki yaşlarına geldiklerinde ebediyen ortadan kaybolarak sonlandırırlardı. (Kálmány, 1917: 262.)

Macar taltoş inancına göre taltoş vasfına hem kadınlar hem erkekler ulaşabilirlerdi. Kadın şamanlar erkek şamanlardan daha güçsüz oldukları için taltoş mücadelelerini genelde kaybederlerdi. (Ferenczi, 1980: 316.) Taltoşlar, yarım taltoşlar ve tam taltoşlar olarak iki gruba ayrılıyorlar. Yarım taltoşlar tam taltoşlardan farklı olarak mücadele edemezler, sadece hastaları tedavi edebilirler. (Róheim, 1990: 17.)

Macarların yaşadığı bölgede Orta Asya kökenli taltoş esrime ritüeli geleneğinin tek yazılı örneği 19. yüzyılda kaydedilmiştir. 1848’de Frensizken rahip Mark Bandinus bugünkü Romanya’nın Bacsu şehrinin kardinali Moldavya’ya yaptığı bir seyahatte kaydettiği raporda Moldavyalı Macarlar’da gördüğü büyücülerin esrime ritüellerini anlatmıştır. Kardinalin kaydettiklerine göre İtalya’daki bilim adamları

⁶⁰ Taltoş atı hakkında Şamanizm’de hayvan motifleri başlığı altında detaylı bilgi verilmiştir.

kadar Macarlar'ın büyücüleri de toplumun saygıdeğer üyeleridir. Büyücülük mesleğini uygulamak herkes için serbest ve onur verici bir görevdir. Moldavya'daki Macarların büyücüleri geleceği bilmek istediklerinde, mırıldanarak, başlarını çevirerek ve ağızlarını çekerek, ellerini ve ayaklarını sallayarak, bacaklarını titreterek kendilerini yere atarlardı. Bu pozisyonda bazen üç-dört saat tıpkı bir ölü gibi yatarlardı. Sonrasında kendilerine geldikleri zaman izleyici korkunç bir manzarayla karşı karşıya kalırlardı: Önce elleri ve ayakları titreye titreye ayağa kalkarlardı, sonra sanki içlerine kötü ruhlar girmiş gibi bakarak bir rüyadan uyanmış gibi, rüyalarını gelecek olarak anlatırlardı. (Domonkos, 1931: 332-333.)

Doğarken dişlere sahip olan taltoşlar on beş yıllık görev sürelerinde yeni dişlere kavuşurlardı. Bunun yanı sıra; ansızın yaşlanmak onların bir diğer fiziksel özelliğidir. Taltoşlar yaşadıkları bölgenin halkına çeşitli yardımlarda bulunurlardı: hastaları tedavi etmek, şifa dağıtmak, hava durumunu tahmin etmek ve hava olaylarını kontrol etmek taltoşların en bilinen özelliklerindendi. Fakat buna rağmen taltoşlar toplumdan uzak yaşayan kederli ve ciddi ruh haline sahip olan insanlardı. Halk taltoşlara saygı duymak yerine, onların ruhlarla olan bağlantısından ötürü onlardan korkarlardı. (Róheim, 1990: 14-16.) Halkın taltoşlara karşı olan korkusu Batı kültüründeki cadı inancının olumsuz etkisi olarak görülmektedir. Macar engizisyon mahkemelerinde çoğu zaman taltoşlardan cadı olarak bahsedilmektedir ancak bu iki karakteri ayırt etmekte fayda vardır. (Orovec Borbély, 2019: 178.)

Macaristan'daki taltoş inancının en zengin veri tabanını 17-18.yüzyıllarındaki engizisyon mahkemeleri kayıt defterlerinde bulunan otuz beş taltoşun belgeleri sağlamıştır. Macarların yaşadığı bölgelerde taltoşla ilgili birtakım veriler mevcuttur. Bu verilerden birine göre; 1728/29'da Kuzey Macaristan'da Anna Fejer adında bir kadına şarlatanlık suçuyla dava açılmıştır. Anna Fejerin ifadesinde; şifacı bir taltoş olduğunu kabul etmiştir. (Komáromy, 1910: 420.)

Doğu Macaristan'da Gyula Sólyom adında bir adamın anlattıklarına göre 1870'li yıllarda babası ve babasının üç hizmetçisiyle beraber işten sonra ısınmak için soba etrafında oturdukları sırada birdenbire içeriye on altı yaşında bir genç çocuk girmiş. Gyula'nın babası ona pastırma ve ekmek ikram etmiş, ancak çocuk onları istememiş. Hiçbir kelime etmeden kocaman gözleriyle devamlı ateşe bakıyormuş. Sonra uykuya dalmış. Ev sahipleri bu sırada çocuğun ağzında iki sıra diş olduğunu

görüp onun taltoş olduğunu anlamışlar ve onu kızdırmadıkları için tanrıya bin şükretmişler. (Szűcs, 1942: 125-126.)

Doğu Macaristan'dan kalma Szeged bölgesinde yaşamış József Tóth Siha adında bir adamın anlattığı başka bir hikâye bu şekilde:

"Fırtınalı havalar geldiği zaman, yaşlı insanlar, taltoşların geleceklerini söylerlerdi. Benim vaftiz babamın adı Jozsef Bali'ydi, ancak insanlar ona Taltoş József derlerdi çünkü onun taltoş olduğunu düşünürlerdi. Büyük fırtınalar geldiği zaman büyükbabam evden kaybolurdu ve hiç kimse onun nerede olduğunu bilmezdi. Bazen ancak üç-dört fırtına geçtikten sonra evine dönerdi." (Polner, 2001: 110.)

Başka bir efsaneye göre:

"Taltoşlar yalnızca süt ile beslenirlerdi. Bu bölgede iki zengin adam vardı, Pali Takacs ve Pali Szabo. Onların evine bir taltoş gelip giderdi. Ona iyi bir hasat olması için hep süt verirlerdi. Bir keresinde taltoşa süt vermeyip onu kovdular. Çeyrek saat sonra bu taltoş öyle bir fırtına yaptı ki evin çatısını uçurdu." (Jung, 1994: 121.)

3.3.2.1. Garabonciaş Öğrencisi Figürü

Garabonciaş öğrencisi, 20. yüzyıl Macar halk inanışında bile iyi bilinen bir figürdür. Garabonciaş öğrencisi Avrupa kökenli bir figürdür. Macarca'daki *garabonciás* kelimesi Macarca'ya Hırvatça'daki *grabancia* kelimesinden geçmiştir. Hırvatça'daki kelime Hırvatça'ya İtalyanca'daki *gramanzia* kelimesinden geçmiştir. *Gramanzia* kelimesi İtalyanca'da "kara büyü" anlamına gelen *nigro-mantia* kelimesinden türemiştir. (Róheim, 1990: 35.)

Halk inanışına göre garabonciaş öğrencisi elinde kitap, başında şapka ve bastonla gezerdi. Tıpkı taltoşlar gibi onların da temel besinleri süt ve yumurtadır. Sakin bir yapıda olmalarına rağmen süt ve yumurta alamadıkları zaman sinirlenir ve onlardan bu ürünleri esirgeyenlerin evlerini yok ederlerdi. (Kálmány, 1917: 263.) Garabonciaşlardan süt ve yumurtayı esirgeyen kimsenin köyünü ve tarlasını buz keserdi. Fırtınadaki şekli, ateşli veya kuş şeklinde olabilir; Macarlar'ın güney ve güneybatı bölgelerinde de "küçük siyah adamlar" ve dev figürler hakkında da bilgi sahibiyiz. Bunun yanı sıra; fırtınalara, ejderhaların ve garabonciaşların mücadelelerinin sebep olduğu düşünülürdü. İnanişe göre çan çalmak, fırtınaya neden olan Garabonciaş öğrencisini köyden uzak tutardı. Kiliselerinde çan çalınan köylerin

tarlalarını garabonciaşın dolu ile yok edemediğine inanılırdı. Hep yanında taşıdığı kitabından yağmuru tahmin edebileceğine veya köye yaklaşan dolu bulutunun yönünü değiştirebileceğine inanılırdı. (Balassa-Ortutay, 1979: 598.)

Güneybatı Macaristan’da kaydedilmiş bir Garabonciaş öğrencisi efsanesi şu şekilde:

"Köyümüze geldiğinde onu gördüm. İki sıra dişi vardı. Evimize girip süt istedi. Kısa boylu, uzun saçlı, uzun sakallı bir adamdı. Biz ona evde sütümüzün olmadığını söylediğimizde ona neden yalan söylediğimizi sordu. Sonra komşumuzun evine gitmiş ve onlardan süt alınca kimseye zarar vermeden köyden çıkmış." (Diószegi, 1973: 192.)

Kuzey Macaristan’da on üç aşamadan oluşan bir okulun mezunlarının garabonciaş olmaya hak kazandıklarına inanılırdı. Bu okulun son aşaması okyanusların ötesinde uzak diyarlarda bir mağaradaydı. On ikinci okulu bitirmiş öğrenci, arkadaşlarıyla beraber bu mağaraya yol alır ve buradan mezun olurdu. Efsanelerdeki meşhur on üçüncü okul, İtalya’nın Bologna şehrinde yer almaktadır. Bu efsaneleri destekleyen bir Hırvat-Macar koleji Orta Çağ döneminde Bologna’da bulunmaktaydı. (Jung, 1985: 72.)

Garabonciaşlarla ilgili de birçok efsanemiz kalmıştır. Örneğin János Tombacz adında bir adam şu hikâyeyi anlatmış:

"Bir keresinde bir adam varmış. Bu adam babamla beraber tarlada çalışmış ve sonrasında eve doğru yola çıkmışlar. Babam adamı atlı arabasına davet etmiş ancak adam bunu kabul etmemiş, babamdan önce eve varacağını ve babam için kapıyı açacağını söylemiş ve gerçekten babam eve vardığı zaman adam orada bekliyormuş." (Polner, 2001: 248.)

Macaristan’ın güney bölgesinde bir efsane şu şekilde kaydedilmiş:

*"Köydeki bir eve bir garabonciaş girmiş ve çok acıktığı için şöyle sormuş:
-» Bana biraz süt verir misiniz? «
-» Ben sana süt veremem çünkü evde bir damla bile yok. Nereden olsun ki... «-
diye söylenmiş evin kadını. Oysaki evde altı tencere süt varmış.
Garabonciaş bunu gayet iyi biliyormuş ve şöyle cevap vermiş:
-» Altı tencere sütün olduğunu biliyorum... Neyse, sütün yoksa suyun bol
olacak, merak etme. «
Evden çıkar çıkmaz ağaçları koparan bir dolu gelmiş, pencerelerden eve su
girmiş, evin çatısını da sökmüş."* (Jung, 1994: 8-9.)

Garabonciaş öğrencisi Macar halk inanışının en karmaşık figürlerindendir. Slav kültüründen Macar folkloruna geçen garabonciaş öğrencisi, Macar kültürüne

girdikten sonra taltoşun özelliklerini almıştır. Bu üstünde durulmayı gerektiren bir durumdur. Gezgin öğrenci olan garabonciaşlar, muhtemelen Orta Çağ'ın taltoş inancının yavaş yavaş unutulmaya başladığı bir döneminde ortaya çıkmışlardır. Köylerde ansızın belirlenen ve kaybolan, yabancı dilde yazılmış kitapları taşıyan ciddi ve kederli garabonciaş öğrencisi taltoş figürünün somut bir yansıması olarak düşünülebilir. Bunun bir diğer ispatı Macar folklorundaki taltoş figürünün Güney Slav folkloru etkisinde kalmasından dolayı Orta Asya'daki taltoş figüründen farklı oluşudur. Buna rağmen Macar folklorundaki garabonciaş öğrencisi figürü taltoş figüründen de bazı izler taşımaktadır. Garabonciaş öğrencisinin kapı çalarak süt ve yumurta istemesinin yanı sıra; hava durumunu yönetebilmesi bu durumun örneklerindendir. Hırvat folklorunda garabonciaşların süt ve yumurta tüketmesine dair hiçbir veri yoktur, dolayısıyla bu özelliklerini taltoştan almış olmalıydılar. Taltoşların süt ve yumurta tüketmelerinin kaynağı bilinmemektedir. Sonuç olarak Şamanizm izlerini taşıyan taltoş figürü garabonciaş öğrencisi figürünü büyük ölçüde etkilediği halde garabonciaş öğrencisinin taltoş figüründe hiçbir etkisi görülmemektedir. (Orovec Borbély, 2019: 182.)

Taltoşların ve garabonciaş öğrencilerinin süt sevdasını Géza Róheim ana sütü ile ilişkilendirmektedir. Motifleri psikanaliz yardımıyla açıklayan Róheim'e göre bebeklerin süt emme eylemi dünyadaki bütün alma güçlerinin atasıdır. Bebeklerin dişlerinin çıkmaya başlamasıyla beraber ısırma eylemini tecrübe ettiklerinde agresifliğin ilk ve en saf hali ortaya çıkmaktadır. Bu, bebekler için dünyayı tanıma yolculuklarında önemli bir dönüm noktasıdır. Dişlerin sayesinde gerçekleşebilen ısırma eylemi bilinçsiz agresifliğin ilk adımı, bebeklerin saflıklarını kaybettiklerindeki ilk ve en masum adımdır. (Róheim, 1990: 27.) Bu anlamda taltoşların ve Garabonciaş öğrencilerinin köylülerin süt esirgemesiyle karşılaştıkları zaman tıpkı bir bebeğin süt alamadığı zaman verdiği öfkeli bir tepkiyi sergilerlerdi. Macar halk inanışın bu iki figürünün dişli doğması onları diğer insanlardan daha tecrübeli biri haline getirmektedir.

3.3.2.1.1. Macar Kùltüründe Taltoş Mücadeleleri

Şamanizm inanışında şamanların diğler şamanlar ile hayvan bedenlerine bürünerek mücadele ettikleri bilinmektedir. Şaman mücadeleleri çeşitli Ural ve Altay halklarının doğal ortama uygun hayvan figürleriyle bilindik bir motiftir. Şaman, öbür dünyada görevlerini yerine getirmesini engelleyen düşman ruhlarla mücadele etmelidir. Mücadele, bu nedenle şamanın toplumu için yerine getirmesi gereken görevinin sembolik ifadesidir. Bu nedenle, Macar taltoş inançlarındaki mücadelelerin nedenleri, geçmişte taltoşun toplumsal rolünün izlerine başvurmaktadır. Macar taltoş inanışlarında taltoşu mesleğe çağırın hayvanlar, şamanın hayvan şeklinde beliren yardımcı ruhuna işaret eden bir iz olarak tanımlanabilir. Öteki dünyadaki mücadelelerin kahramanı, hayvan şekline bürünmüş serbest ruhun kendisidir. (Diószeđi, 1952: 352.)

Taltoşun mücadele sırasında bedenine bürünen hayvanın aslında taltoşun yardımcı ruhunun olabilme gerçeğini Macarların düalist ruh kavramını bilmeleri destekleyebilir. Macar halk inanışına göre insanın gölge ruhu ve hayat ruhu olmak üzere iki ruhu vardır. İnsanın başında yaşadığı düşünölen hayat ruhu sahibinin uyuduğu zaman bir hayvanın şekline bürünerek başından çıkabilirdi. (Szendrey, 1946: 41.)

Şaman mücadelesi motifi için Orta Asya Şamanizm'indeki örneklere bakacak olursak Lapon şamanların ana ruhunun Ren geyiği olduğuna inanıldığını görürüz. Şamanın gücü ana ruhu olan Ren geyiğinin gücüne bağlıdır. Lapon şamanları, mücadele ettikleri zaman ren geyiklerinin bedenlerine bürünürler. (Diószeđi, 1953: 323-324.) Şaman mücadeleleri Altay Türkleri arasında da görölen bir ögedir. Altay- Türk halkı olan Şorlar tıpkı Laponlar gibi şamanların Ren geyiği bedenine bürünerek mücadele ettiklerine inanırlar. (Potapov, 1935: 146.) Bazı Yakutların inanışına göre en güçlü şamanlar, ana ruh hayvanı aygır olan şamanlardır. (Seroşevskiy, 1896: 626.)

Diószeđi'nin Yakutlar arasında derlediği bir efsane şu şekildedir:

"Bir akşam İçim adında bir şaman uyumaya hazırlanırken ailesine» Düşmanımın Belüeke Uloa'nın beni öldüreceği saat yaklaşıyor. Gelin ey benim güneşimin altında yürüyen insanlar. Gelin ve buzkıranlarınızla, mızraklarınızla onunla mücadele ettiğimde bana yardım edin. Yalnız hep arkamda kalın, hiçbir şekilde önüme geçmeyin! «Bunları söyledikten sonra yatmış ve yerde takla atıp tıpkı bir boğa gibi böğürmüş ve elleriyle toprağı kazmaya başlamış. Başından boynuzlar çıkmış. Boynuzlarıyla toprağı kazmaya

devam etmiş ve kapı beşiğinin altında bir çukur kazıp o delikten bahçeye koşmuş. Evdekiler İçim'in gözle görülmez bir boğayla mücadele etmesine benzeyen hareketlerini görünce korkup eve kapanmışlar. İçim mücadeleyi bitirdikten sonra ağlayarak eve girmiş ve evdekilere sormuş:» Neler olup bittiğini görmenize rağmen o şeytani varlığın beni boynuzlamasına nasıl izin verdiniz? «Biraz vakit geçtikten sonra İçim'in boynu şişmiş ve ölmüş" (Diószegi, 1998a: 38.)

Yakutlarda da boğa şeklinde dövüşmelerle karşılaşabiliriz. Bir Yakut efsanesine göre vakti zamanında iki kardeş varmış, *Dzanay* ve *Çuburuku*. Bu iki kardeş boğaya dönüşüp dövüşmüş ve bu mücadeleyi *Çuburuku* kazanmış. (Diószegi, 1971: 115-116.)

Macar taltoşların mücadele nedenleri hakkında Macar halk geleneği farklı görüşlere sahiptir. Bunun sebebi, taltoş inancının hatıralarının zamanla başka inanç kavramlarıyla karışmasıdır. Macar halk geleneğinin en belirgin hatırası taltoşların hava durumu unsurlarıyla olan bağlantısıdır. Taltoşların hava durumunu yönetmek için kavga edişleri bunlardan biridir. Gerçekten de bu onların ritüel mücadelelerinin gerçek nedeni olarak düşünülebilir. Taltoş mücadelesinin asıl amacı havayı yönetip onu iyiye ya da kötüye çevirmektir. (Szűcs, 1951: 403.)

Doğada yaşayan göçebe insanların mutluluğu hava durumuna bağlıdır. Böylece çobanlıkla ve ardından tarımla uğraşan Macarlar da bununla mücadele etmiştir. Halkın, hava durumunu etkilemeyi, olağanüstü güce sahip olan taltoşlardan beklemeleri gayet anlaşılabilir bir durumdur. Taltoşlar da belki gerçek anlamda belki de sadece insanların hayal gücünde birbirleriyle dövüşüp hava durumunu olumlu veya olumsuz yöne çevirebildiler; bir bölgeye yağmur yağıp yağmayacağına veya buğday tarlalarına dolu yağıp yağmayacağına karar verebildiler.

Taltoşların her biri genellikle bir komşu köyü temsil etmek üzere hava durumunu yönetmek için mücadele ederlerdi. Kavgaya, taltoşun köyüne değmeyen bir fırtına, rüzgâr, dolu eşlik eder veya taltoşun yaşadığı köyün kurak topraklarına yağmur yağardı. Kaybeden taltoşlar ya öldü ya da bölgeden sonsuza dek kaybolurlardı. Bedenlerine büründükleri boğalar ve atlar beyaz, beyazımsı ve siyah-dumansı renkte olurlardı. Kazanan her zaman açık renkli boğadır. (Ferenczi, 1974: 270.)

Macar halk inanış efsaneleri ve verileri ışığında Macar taltoş mücadelelerinin amacı hava durumuyla ilgilidir: kendi topluluğuna yağmur "sağlamak", onu dolu hasarından zarar görmekten korumaktır. Bu rol, bu konuyla ilgilenen tüm

araştırmacıların vurguladığı gibi ikincildir. Aslen topluluğun büyücüsü olarak çalışan taltoş bu rolü çiftçilik yapan köylülerin hava durumundan dolayı şikayetlerini artırdığı zaman kazanmıştır. (Szűcs, 1951: 403.)

Orta Asya'daki şaman mücadelelerinin özelliklerini Macar taltoş mücadelelerin olgularıyla karşılaştırdığımızda bazı farklılıkların olduğunu görebiliriz. Bu farklılıklardan biri şamanların ve taltoşların mücadelelerinde büründükleri hayvanlardır. Orta Asya'daki şamanlar genelde Ren geyiği ya da aygır bedenine bürünerek Macar taltoşlar ise daima boğa bedenine bürünerek mücadele ederler. Bunun sebebi muhtemelen Orta Asya şamanlarının ve Macar taltoşların bölgesel farklılıklarıdır. Orta Asya soğuk bölgelerinin en yaygın hayvanı Ren geyiği ve aygır olurken, boğa çok yaygın görülen bir hayvan değildir, dolayısıyla o bölgenin şamanları arasında boğaya dönüşmek çok sık görülen motifler arasında değildir. Boğa ana ruhunu tanıyan tek halk Yakutlar'dır. Macarlar'ın yaşadığı bölgede Ren geyiğin bulunmadığı için şaman kültüründen getirdikleri mücadele geleneklerindeki Ren geyiğinin yerine zamanla bozkırda yaşayan boğa geçmiştir. (Orovec Borbély, 2019: 181.)

Bu farklılıkların yanı sıra; Orta Asya'da mücadeleler, uyuyan bir şamanın bedeninden ayrılan ruhunun başka bir şamanın ruhuyla çarpışması sonucu gerçekleşirdi, yani bir nevi astral bir seyahat ile gerçekleşen bir mücadelenin söz konusu olduğunu görebiliriz. Ancak Taltoş inancında mücadele sırasında ruhlar bedenden ayrılmaz, bedenler hayvanlara dönüşürdü. Dönüştükleri hayvanlar öküz ya da aygırdı. (Diószegi, 1998: 56.)

3.3.2.1.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Taltoş Figürü ve Taltoş Mücadeleleri Motifi

Güney Macaristan'da kaydedilmiş bir efsaneye göre bir fırtınada tarlalarda iki boğa belirlemiş ve mücadele etmişler. Boğalar daha insan şeklinde oldukları zaman köyün halkından yardım istemişler. Halk da kendi taltoşuna yardım etmek için tarlaya gitmiş. İki boğa tarlada mücadele ediyormuş. Boğaların biri kıızıl, diğeri beyaz rengindeymiş. (Ferenczi, 1974: 270.) Kuzey Macaristan bölgesinden 1832'de doğmuş Sámuel Vig adında bir çobanın anlattıklarına göre genç çocuk olduğu zamanlar bir gün

bir tepede oturduğunda yaşlı bir çoban ona o tepede eskiden taltoşların mücadele ettiklerini söylemiş. (Szűcs, 1951: 405.)

Güney Macaristan'da kaydedilmiş başka bir efsaneye göre dişli doğmuş çocuklara yedi ve on dört yaşlarına geldiklerinde yaşlı taltoşlar tarafından kaçırılabilirlermiş. Bir çiftlik yardakçısı varmış ve günün birinde yaşlı bir çiftlik işçisine büyük bir kara boğa ile dövüşmek gerekeceğini söylemiş. Zamanı gelince yaşlı amcadan kara boğanın tırnaklarına bir sopa ile vurmasını rica etmiş ve böylece mücadeleyi kazanmış. (Jung, 1994: 10.)

Kuzeydoğu Macaristan'ın kırsal bölgesinde Rimóczi Lajos adında bir gezgin kemancı bir gece dolaşırken bir köprünün yanında ince bir gömlek giyen on altı yaşındaki bir oğlanın oturduğunu görmüş. Gece hava soğuk olduğu için çocuğa üşüyüp üşümediğini sormuş. Çocuk ona az önce bir kara boğa ile mücadele ettiğini, dolayısıyla üşümediğini söylemiş. Kemancıya mücadeleyi kazanması durumunda bir sonraki sene kuraklık olmayacağını söyleyip köprüye çıkmış. Köprüden boğa böğürme sesleri gelmeye başlamış, ancak yavaş yavaş bütün bozkır sessizliğe bürünmüş ve genç çocuk bir daha hiç gözükmemiş. (Szűcs, 1951: 407-408.)

1725'te kaydedilmiş bir engizisyon davasına göre Erzsebet Balasi adında bir kadın, taltoşların göklerde mücadele ettiğini söylemiş. (Komáromy, 1910: 362.) 1725'ten kalma başka bir engizisyon davasında Ilona Borsi adında bir kadının anlattıklarına göre kendisi yedi yaşındayken ona bir kadın ve bir erkek taltoş gelmiş, sonra da boğaya dönüşmüş ve bir saat boyunca mücadele etmişler. (Lehoczky, 1881: 250.)

Başka bir efsaneye göre Macaristan'ın kuzey bölgesindeki inanışa göre büyük fırtınaların sebebi taltoşların mücadele etmesidir:

"Dişli doğmuş Pista adında bir çocuk varmış. Bu çocuk hava durumunu hep doğru tahmin ettiği için tarlada çalışan kadınlar hep onu yanlarında tarlaya götürürlermiş. Günün birinde tarlada çalışırken hava birdenbire kararmış ve gökyüzünde simsiyah bulutlar gözükmüş. Pista annesine o bulutların boğaya dönüşeceklerini ve onlarla mücadele etmesinin gerektiğini söylemiş." (Diószegi, 1967: 110-111.)

Kuzeydoğu Macaristan'dan gelen başka bir veriye göre bir köyün taltoşu uzaklardan gelen kara bulutun bir kara boğa olacağını ve o kara boğayla beyaz bir boğa şeklinde mücadele etmesinin gerektiğini söylemiş. (Szilágyi, 1941: 354.)

Kızıl inek (A vörös tehén) masalında taltoş mücadelesinin çok güzel bir örneğini görebiliriz:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir adam varmış. Bu adamın bir oğlu bir de kızıl bir ineği varmış. Adamın karısı öldüğünde çocuk öksüz kalmış. Biraz zaman geçtikten sonra komşu kadın ile evlenmiş. Çocuğun üvey annesi çocuğa çok kötü davranıyormuş, onu hep dövermiş, ona yemek bile vermezmiş. Üvey annenin üç kızı varmış; en büyüğün tek gözü, ortancanın iki gözü, en küçüğünün ise üç gözü varmış. Bir gün çocuk ineği otlatmak üzere tarlaya gitmiş. Acıkınca çantasına bakmış, fakat yemek yerine orada bir tuğla bulmuş. Çocuk bunu görüne çok üzülmüş. Kızıl inek çocuğun halini görüp yanına gitmiş ve ona şöyle demiş:

-“Üzülme oğlum, boynuzumu yerinden çıkarırsan orada karnını doyuracak yemek bulursun. Seni gizlice gözetlemesi için üvey annen tek gözlü kızını yolladı. İlk önce» Uyu tek göz «de ki kız uyuyakalsın ve ne yaptığını görmesin!”

Çocuk kızıl ineğinin söylediklerini yapıp karnını iyice doyurmuş. Bir sonraki gün yine çantasında bir şey bulamayıp, önce onu gözetlemesi için gelen iki gözlü üvey kardeşini uyutup karnını ineğin sütüyle doyurmuş. Üçüncü gün peşinden üç gözlü üvey kardeşi gelmiş, fakat çocuk onun üç tane gözünün olduğunu bilemeyip sadece» Uyu iki göz «deyip iki gözünü uyutmuş. Üç gözlü kız, açık kalmış gözüyle çocuğun nasıl süt içtiğini görmüş ve evde annesine anlatmış. Annesi çok kızmış ve kocasına kızıl ineğin hiç süt vermediğini ve ona ineği öldürmesi gerektiğini söylemiş. Çocuk da bunları duymuş ve üzülerek hepsini kızıl ineğe anlatmış.

Kızıl inek şöyle demiş: "Sen hiç üzülme! Babana de ki; “Kızıl ineği ben öldürmek istiyorum!” Baltayı eline aldıktan sonra üvey annenin kafasına vur ve hemen sırtıma bin, ben seni çok uzaklara götürürüm!”

Çocuk aynı kızıl ineğin söylediği gibi yapmış ve ineğin sırtına binmiş. İnek onu bakırdan bir çayıra götürmüş. Bu çayırın sahibi bakır boğaymış. Kızıl inek çocuğun bir ağaca tırmanmasını ve bakır inek geldiğinde haber vermesini söylemiş. Bakır boğa geldiğinde çocuk kızıl ineğe haber vermiş ve kızıl inek hemen bir çukura saklanmış. Bakır boğa ineği bulamayınca çok öfkelenmiş ve çocuğa şöyle demiş:

-“Ey kızıl ineğin oğlu Janoš, annene yarın ölümüne mücadele edeceğimizi söyle!”

Sonraki gün bakır boğa gelmiş ve mücadele etmişler. Kızıl inek onu yenmiş. Ardından kızıl inek çocuğu gümüş çayıra götürmüş. Gümüş çayırın sahibi gümüş boğaymış. Kızıl ineğin gümüş boğayla da mücadele etmesi gerekirmiş. Tam üç saat boyunca mücadele etmişler ve sonunda kızıl inek galip gelmiş. Bundan sonra kızıl inek çocuğu tekrar sırtına bindirmiş ve onu altın çayıra götürmüş. Altın çayırın sahibi altın boğaymış. Kızıl inek ve altın boğa tam altı saat boyunca mücadele etmişler, fakat kimse galip gelememiş. Sonunda mücadeleyi bitirmek için altın boğa takla atmış ve bir tekerleğe dönüşmüş. Kızıl inek aynı şekilde takla atıp kendisi de bir tekerleğe dönüşmüş. İki tekerlek de birer komşu dağın tepesine çıkmış ve oradan aşağıya doğru yuvarlanıp birbirine çarpıp mücadeleye devam etmişler ancak bir sonuca varamadıkları için altın boğa mavi bir aleve, kızıl inek ise kırmızı bir aleve dönüşmüş. Uzun bir mücadele sonucunda kızıl inek galip çıkmış ve altın çayırın sahibi artık o olmuş. Kızıl inek ve Janoš sonsuza kadar mutlu yaşamış. (Majtényi-Karádi, 1999: 50-53.)

Yukarıdaki masalda Janoš, kızıl bir ineğin oğludur, yani kendisi aslında bir taltoştur. Janoš amacına ulaşmak için önce bakır boğa ile, sonra gümüş boğayla, en son da altın boğayla dövüşmüş. Burada gördüğümüz bakır, gümüş ve altın soy metalleri aslında boğaların güç seviyesini göstermektedir. Masalda Janoš'un kendisi de boğa şekline bürünüp mücadele ediyordu. Bu masalı incelediğimizde soydan gelen bir şamanlık görebiliriz çünkü kızıl ineğin oğlu da tıpkı annesi gibi bir taltoştur. Macar taltoş inancında soydan gelen şamanlığa dair başka bir ipucumuz olmasa da bu örnek de Avrasya şamanlığının ve eski Macar Şamanizm'in akraba olduklarının muhtemel bir işaretidir. Gördüğümüz üzere masamızda taltoşların ikincil rolü olan hava durumunu yönetme yeteneği motifi halk masalında yer almazken, taltoş mücadeleleriyle ilgili efsanelerin daimi motifidir.

3.3.3. Sırta Erme Motifi

3.3.3.1. Avrasya Şaman Kültüründe Sırta Erme Motifi

Orta Asya şamanı ancak üstün güçler tarafından seçilmiş bir kişi olabilirdi. Şamanlık vasfına çağrılmış aday ergenlik çağına girmesiyle beraber eski gücünü kaybedip gittikçe halsizleşmeye başladılar. Şaman adayının şaman hastalığına dair ilk

belirtileri kapsamında dengesi oldukça bozulurdu, kalbini sebebini bilmeyen bir hüzün kaplardı ve hep yalnız kalma isteği duyardı. Bu süreçte sık sık halüsinasyon görürdü. Hep uyumak isterdi, bazen günlerce uyur, sıra dışı rüyalar görürdü. (Eliade, 1999: 58.)

Bu yıpratıcı süreç sonucunda şaman adayı en az üç günlük derin bir uykuya dalıp ölümü tecrübe ederdi. Uykusunda vücudundaki fazlalık olan kemiği bulmak için üstün ruhlar tarafından parçalanırdı. Ancak fazla kemiğe sahip olan adaylar şaman vasfına ulaşabilirdi. Bu vücut parçalanma ritüelini, şaman adayının ruhu bedenini terk edip yukarıdan seyrederdi. Üç gün sonra ruhu huzur bulup artık bir şaman olarak uyanırdı, yanı sırra ererdi. (Hoppál, 2010: 110-113.)

3.3.3.2. Macar Kültüründe Sırta Erme Motifi

Macar kültüründe şamanın derin uykuya dalması 'rejtezés' yani 'saklanma' kelimesiyle ifade edilir. Uzun ve derin uykuyu ifade eden bu kavram Macar halk inanışının kendine has etnik olgusu olup komşu halklar arasında bilinmemektedir.

Sırta erme motifini barındıran kaynakların sayısı oldukça çoktur. 1584'ten kalma bir engizisyon davasına göre İstvan Kerekes ve eşi evlerinin önünde bir kadının cansız yatan çıplak bedenini bulmuşlar. Kadını uyandırmaya çalışmalarına rağmen ancak bir sonraki günün sabah sekizinde uyanmış. (Komáromy, 1910: 39.) 1720'de Şarlattanlıktan yargılanan bir sanığın ifadesine göre kendisi dokuz gün boyunca ölü gibi yatarmış ve bu sırada öbür dünyaya kaçırılmış. Öbür dünyada tanrı onu dünyadaki hastaları iyileştirmekle görevlendirmiş ve dünyaya geri göndermiş. (Diószegi, 1967: 39.)

Bir diğer veriye göre Péter Sós adında bir taltoş sırta ermesini oğluna şu şekilde anlatmış:

"Günün birinde ben daha çocukken tarlada ineklere bakıyordum ve birdenbire bana doğru gelen üç tane cadıyı fark ettim. Hemen büyük bir ıhlamur ağacının dibine yatıp uyuyormuş gibi yaptım. Cadıların birisi başımı, diğerleri ise elimi ve ayaklarımı koparmak istediler ancak ağacın dallarında oturan bir baykuş onlara benim ona ait olduğumu söyledi. Baykuş cadıları kovduktan sonra göğsüme kondu. Derin bir uykuya daldım ve üç gün boyunca uyudum. O sırada baykuş kendi bilgisini benimle paylaştı."(Diószegi, 1967: 44.)

Güney Macaristan bölgesinde kaydedilmiş bir efsaneye göre Jóska Sári adında bir adam varmış ve üç gün boyunca ölü gibi yatmış. Önce öldüğünü söylemişler ancak kalbi hâlâ atıyormuş. Adam uyandıktan sonra fala bakmaya başlamış. (Ferenczi, 1974: 267.) Güney Macaristan’da kaydedilmiş bir veriye göre Roza Bödő adında bir kadın öyle "saklanmış" ki üç gün ve üç gece boyunca ne yemek yemiş ne de su içmiş. Ölü gibi yatıyormuş. Bedeninden kanlı sular akıyormuş. Akrabaları onun hayatta olduğunu ancak nefes alıp vermesinden anlamışlar. Üç gün sonra sapasağlam uyanmış. (Diószegi, 1967: 44-45.)

3.3.3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Sırta Erme Motifi

‘Saklanma’ kavramının bir örneği de Macar edebiyatında, János Arany’ın *Toldi* adlı baladında bulunabilir:

"Ey dostum, Bence, bunu anneme söyle, / Oğlunun yıldızı kaydı şimdi böyle. / Bir süre onu ne görür ne de duyar, / Sanki ölmüş gibi hatırası bile yok olup uçar. / Ancak o ölmeyecek, / sadece derinden saklanması gerek, / Ve bir süre sonra uyandığında, / mutlu olur ondan tekrar güzel haber aldığına."

Su Peter ve Su Pal (Vízi Péter és Vízi Pál) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir kral varmış. Kral bir gün korkunç bir rüya görmüş. Rüyasında torunları kendisinden daha güçlü ve saygın krallar oluyormuş. Bu durumu önlemek amacıyla kızını kapısı ve penceresi olmayan bir demir kuleye kapatmış. Prenses, odasının toprağından çıkan kaynaktan su içtikten sonra ikizlere hamile kalmış. Oğullarına Su Peter ve Su Pal isimlerini koymuş. İkizler altı yaşlarına geldikleri zaman demirden evin duvarlarını yıkıp birbirleriyle vedalaştıktan sonra ayrı ayrı yollara çıkmışlar. Peter yolculuğu sırasında demir burunlu bir cadı ile karşılaşmış. Cadı onun kellesini aldıktan sonra bedenini parçalayıp büyük bir küvete koymuş. Ancak Peter’in ikizi cadıyı bulup onu yenmiş ve böylece cadı Peter’i ölüsünden diriltmek zorunda kalmış. Peter bu vücut parçalanma sonucunda eskisinden yedi kat güçlü olmuş. (Benedek, 1989a: 360-366.)

Jóska ve János (Jóska és János) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir kral ve bir kraliçe varmış. Kral ve kraliçe çok zenginmiş ancak mutlu değillermiş çünkü ne onların çocuğu varmış ne de onların köpeğinin yavrusu ne de atının yavrusu varmış. Bir gün kral balık tutmaya gitmiş, ancak hiçbir şey tutamamış. İkinci gün de aynısı olmuş. Üçüncü gün üç tane süs balığı yakalamış. Eve giderken balıklar konuşmaya başlamış:

-Kral hazretleri, bizi ikiye kesip, bizden iki tanemizi kraliçeye, iki tanemizi köpeğinize, iki tanemizi ise atınıza yedinin.

Kral balıkların söylediği gibi yapmış. Dokuz ay sonra kraliçenin ikiz çocukları, köpeğin ve atın ise iki tane yavrusu olmuş. İkizlerin birisine Jóska, diğerine ise Janos adını koymuşlar. İkizler on dokuz yaşlarına geldiklerinde dünyayı görmek üzere yola çıkmışlar. İki köpeği ve iki atı da yanlarında götürmüşler. Biraz dolaştıktan sonra yol ikiye ayrılmış ve iki yol arasında bir darağacı varmış. İkizler yollarına ayrı ayrı devam etmeye karar vermişler. Anlaşmalarına göre, ayrılma noktasına dönen kimse bıçağını darağacına saplayacakmış. Bıçağı darağacına sapladığı zaman ağaçtan kan geldiğinde diğer kardeşin başı büyük dertte olduğunun işareti olacakmış. Jóska sağ tarafa gitmiş. Günlerdir dolaştıktan sonra dinlenmek için bir hana girmiş. Handaki insanlar şehirde tek bir kuyunun olduğunu ve kuyu içinde yedi başlı bir ejderhanın yaşadığını söylemişler. Ejderha su verme karşılığında her gün bir kız istiyormuş, ancak şehirde ejderhaya verebilecek kız kalmamış ve sıra kralın dünyalar güzeli kızına gelmiş, bu yüzden de kral şimdiden yas tutmaya başlamış. Jóska kuyuya gidip ejderhayı öldürmüş ve kraliçeyi kurtarmış ve kraliçeyi de yanına alıp darağacına dönmeye karar vermiş. Bıçağını darağacına saplandığında darağacından kan akmaya başlamış. Kardeşinin başı dertte olduğunu öğrenen Jóska, kardeşinin gittiği yola girmiş ve ormanın ortasında siyah bir kale bulmuş. Kalenin bahçesinde bir cadı varmış. Jóska'ya köpekten korktuğunu ve ona bir ip uzatıp köpeğini bağlamasını istemiş. Fakat Jóska kardeşinin köpeğinin arka bahçede demir zincirlerle bağlanmış olduğunu görmüş, böylece kardeşinin de burada olduğunu anlamış. Jóska cadıya bağırıp ondan kardeşini vermesini istemiş. Köpekten korkan cadı bodrumdan Janos'un parçalanmış bedenini getirmiş. Bedene bir nefes vererek onu tekrar hayata döndürmüş. Jóska ve János cadıyı öldürüp mutlu mesut yaşamışlar. (Géczy, 1989: 128- 135.)

Demir Laci (Vas Laci) masalı:

Bir varmış bir yokmuş bir kral varmış. Kralın üç kızı ve üç oğlu varmış. En küçük oğlanın adı Demir Laci'ymiş çünkü demir kadar güçlüymüş. Demir Laci çok yaramaz bir çocukmuş. Bir gün okuldan eve gittiği zaman bir sepet yumurta taşıyan bir teyzeye çarpmış ve teyzenin bütün yumurtaları kırılmış. Yaşlı teyze Demir Laci'yi:

- "İlk dilediğin dilek gerçek olsun!" -diyerek lanetlemiş.

Demir Laci eve varmış ve oynamak için bahçede top oynayan ablalarının yanına gitmiş ancak abları onun yaramazlıkları yüzünden topu hep onun üstüne attıkları için Laci sinirlenmiş ve ağzından şöyle bir cümle çıkmış:

- "Keşke yer yarılrsa ve içine girseniz!"

Bu cümleyi söyler söylemez yer yarılmış ve abları içine düşmüşler. Kız kardeşlerin kaybolması kraliyette büyük bir üzüntüye sebep olmuş. En büyük prens ve ortanca prens kızları bulmak için yola çıkmış, ancak bir daha geri dönmemişler. Yıllar sonra Demir Laci de büyümüş ve ablarının kaybolmasından kendisini sorumlu tutup onları aramak üzere yola çıkmış. Yedi gün ve yedi gece dolaştıktan sonra bir ormana varmış. Ormanda odunluk dallarını zor taşıyan yaşlı bir teyzeye rastlamış. Teyzeye yardım etmiş ve bu iyiliği için teyze de ona yardım etmiş. Yaşlı teyze yere vurmuş ve yerden demirden bir sandık çıkmış. Yaşlı teyze Demir Laci'ye demirden sandığa girmesini söylemiş. Laci sandığa girdikten sonra yer yarılmış ve sandık içine düşmüş. Yedi gün yedi gece gitmiş ve sonunda Yeraltı Dünyasına varmış. Yeraltı Dünyasında gümüşten bir saray varmış. Saraya girmiş ve orada en büyük ablasını görmüş. Ablası yedi başlı ejderhanın karısı olmuş ve ablasının eve dönmesi için önce ejderhayı öldürmek gerekirmiş. Demir Laci ejderhayı öldürüp kardeşini saraydan çıkarmış ve sarayın önünde bekleyen yaşlı teyze kız kardeşi demirden bir sandığa koyup yeryüzüne götürmüş. Demir Laci yoluna devam etmiş. Biraz dolaştıktan sonra yaşlı teyzenin abisinin evini bulmuş. Bu adam Demir Laci'nin bedenini silahtan etkilenmemesi için çelikle kaplamış. Laci yoluna devam etmiş ve sonunda altın bir saraya varıp orada ortanca ablasını bulmuş. Ablası on dört başlı ejderhanın karısı olmuş ve onun da eve dönmesi için önce ejderhayı öldürmek gerekirmiş. Demir Laci ejderhayı öldürüp kardeşini saraydan çıkarmış ve yaşlı teyze bu kızı da demirden bir sandığa koyup yeryüzüne götürmüş. Demir Laci yoluna devam etmiş. Yanan bir ot yığınının içinde sıkışıp kalmış küçük bir yılan görmüş. Yılanı yangından kurtarmış ve küçük yılan

birden insan dilinden konuşmaya başlamış. Küçük yılan Demir Laci'yi evine davet etmiş. Yılanın babası yılanların kralıymış ve kral kızının hayatını kurtaran Laci'ye minnettarmış. Laci'nin ondan ne istediğini sorduğunda Laci kurtardığı yılanı dinleyip kralın en kötü atını, en paslı kılıcını ve en kirli gömleğini istemiş. Küçük yılan Laci'ye atın taltoş olduğunu, kılıcın herkesi öldürebileceğini ve gömlekten kılıç geçemeyeceğini söylemiş. Demir Laci yoluna devam etmiş ve sonunda elmas bir saraya varmış. Elmas sarayda en küçük kardeşini bulmuş. En küçük ablasını ve kardeşlerini ararken kaybolan iki abisini de yirmi bir başlı ejderha kapalı tutuyormuş. Ejderhanın sarayında her şeyi bilen bir cadı varmış. Demir Laci'ye gelme sebebini sormuş. Laci ablasının ve abilerinin hayatını istemiş. Cadı da Laci'den kılıcını ve kirli gömleğini istemiş. Kılıcını ve gömleğini verdikten sonra öleceğini bilen Laci son isteği olarak atıyla vedalaşmış. At ona bir akıl vermiş ve Laci ejderhadan, kendisini öldürdükten sonra vücudunu parçalayıp bir çuvala koymasını ve sonra çuvalı ata bağlamasını istemiş. Ejderha Demir Laci'yi öldürmüş ve dilediği gibi parçalanmış vücudunu bir çuvala koyup at üstüne bağlamış. At da hemen yılan kralına gitmiş ve yardım istemiş. Kral düdüğünü çalmış ve krallıktaki bütün yılanlar toplanmış ve şifalı otlar aramaya gitmişler. Kraliçe küçük yılan şifalı otları Laci'nin vücut parçalarına sürüp onları birleştirmiş ve Laci eskisinden yedi kat güçlü ve yedi kat yakışıklı uyanmış. İki hafta yılan kralın evinde kalmış ve her türlü büyüyü öğrenmiş. Sonra yine yola çıkmış. Elmas saraya vardığında sarayın bahçesinde olan göle gitmiş ve takla atıp bir altın ördeğe dönüşmüş. Ejderhanın cadısı onu görünce yemek istemiş. Ejderha da ördeği yakalamak için kirli gömleğini ve paslı kılıcını çıkarıp göle atlamış. Altın ördek de hemen kıyıya çıkıp takla atmış ve Demir Laci'ye dönüşmüş. Kirli gömleği ve kılıcı giydikten sonra ejderhayı öldürmüş. Ablasını kurtarıp iki abisinin parçalanmış vücudunu yılan kralına götürmüş. Şifalı otlarla ağabeylerinin vücudunu yapıştırmışlar ve onlar da nihayet uyanmışlar. Demir Laci de yılan kralın insana dönüşmüş güzel kızı ile evlenmiş ve bir ömür boyu mutlu yaşamışlar. (Benedek, 1989a: 291-297.)

Yiğit Yılan ve Yiğit Tatar (*Kígyó Darvitéz és Tatárvitéz*) masalında da aynı motifi bu şekilde görebiliriz:

Yiğit Tatar Yiğit Yılan'ı öldürdükten sonra vücudunu parçalara ayırmış, bir çuvala koymuş ve Yılan'ın atının üstüne koymuş. At sahibinin kokusunu alıp onun vücudunu Yılanların Ülkesine götürmüş. Yılanların Ülkesinde atı küçük yılan

karşlamış ve Yiğit Yılan ismini duyunca onun vücut parçalarını hemen saraya götürüp yere dökmüş. Dödüğünü çalmış ve odası anında yılanlarla dolmuş. Yılanlara şifalı otları toplamalarını emretmiş. Yılanlar şifalı otlar toplayıp Yiğit Yılan'ın vücut parçalarına bu otları sürerek yılanın vücudunun parçalarını tek tek birleştirmişler. Küçük yılan prensi Yiğit Yılan'ın vücuduna nefes üflemiş ve o anda Yiğit Yılan kendine gelip yerden kalkmış ve eskisinden çok daha güçlüymüş. (Benedek, 1988: 195-201.)

Karanfil saçlı Janos (*Szegfűhajú János*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir dul kadın varmış. Bir haftalık bir bebeği varmış ve ona vaftiz anne bulamamış. Üzüntüsünden yola çıkmış ve ta denize kadar inmiş. Deniz kenarında dolaşırken önüne çok büyük ve çirkin bir kara kurbağası çıkmış. Dul kadın çok korkmuş ve koşmaya başlamış, ancak kara kurbağa birden güzel bir kadına dönüşmüş. Dul kadını durdurmuş ve onun derdinin ne olduğunu sormuş. Fakir kadın derdini anlatmış ve güzel kadın, kendisinin bebeğin vaftiz anası olabileceğini söylemiş. Çocuğu vaftiz edip ona Karanfil Saçlı Janos ismini koymuşlar çünkü çocuğun saçları bir karanfil kadar güzelmiş. Çocuğun vaftiz anası Janos'u çok sevmiş ve annesinden çocuğu ona bırakmasını istemiş. Fakir kadın önce kendi öz çocuğunu başka birisine vermek istememiş ancak güzel kadın o kadar dil dökmüş ki fakir kadın bir sürü para karşılığına oğlunu güzel kadına vermiş. Güzel kadın çocuğu alıp deniz kenarına gitmiş ve altın bir değnek ile denize vurmuş ve denizi ikiye ayırmış. Kadının sarayı denizin ortasındaymış. Güzel kadın eve varır varmaz çocuğun vücudunu parçalayıp bir küvete koymuş. Üç gün geçtikten sonra çocuğun vücut parçalarına şifalı otlar sürmüş ve çocuk birdenbire on yaşındaki bir oğlan olarak uyanmış.

Oğlan vaftiz anasına şöyle demiş:

- "Canım vaftiz annem, neden uyandırdınız beni? Rüyamda o kadar güzel bir ülkeye gittim ki..."

- "Nerelerdeydin güzel oğlum"? -diye sormuş kadın.

- "Bakır Ülkesindeydim canım vaftiz annem. Ne kadar güzel şeyler öğrendim orada."

- "Üzülme oğlum, sen ileride daha güzel şeyler öğreneceksin"- diye güzel kadın oğlanı yine parçalamış ve vücut parçalarını bir küvete atmış. Üç gün sonra tekrar uyandırmış.

- "Canım vaftiz annem, neden uyandırdınız beni? Rüyamda Gümüş Ülkesindeydim ve o kadar güzel şeyler öğrendim ki orada"- diye sormuş vaftiz anasına.

- "Üzülme oğlum, sen ileride daha güzel şeyler de öğreneceksin. Ama şimdi bakalım, bir şey öğrendin mi gerçekten?"

- "Tabi ki öğrendim. Annemin deniz kenarında dolaştığını ve benim için üzüldüğünü biliyorum."

- "O halde git ve anneni buraya getir!"

Karanfil Saçlı Janos denizin kenarına gidip annesini bulmuş ve onu saraya götürmüş. Öğle yemeğinden sonra Janos annesini deniz kenarına götürüp onunla vedalaşmış. Janos saraya döner dönmez güzel kadın onu parçalayıp bir küvete atmış. Üç gün sonra vücut parçalarına şifalı otlar sürüp onu uyandırmış. Janos uyandığında eskisinden yedi kat yakışıklı bir delikanlı olmuş.

- "Canım vaftiz annem, beni neden uyandırdınız? Rüyamda Altın Ülkesindeydim ve çok güzel şeyler öğrendim."

- "Öğrendiysen ne âlâ, öğrendiklerinin bir gün faydasını göreceksin"- diye cevap vermiş vaftiz anası.

- "Annemin deniz kenarında olduğunu hissettim"- demiş Janos.

Annesini alıp tekrar saraya getirmiş ve hasret giderdikten sonra Janos'un vaftiz anası, kadını üç gün sonra ziyaret edeceklerine söz vermiş. Janos annesiyle vedalaştıktan sonra güzel kadın onu yine parçalanmış ve üç gün sonra uyandırmış. Janos eskisinden yüz kat daha güzel olmuş.

- "Canım vaftiz annem, neden uyandırdınız beni? Rüyamda Elmas Ülkesindeydim ama orada gördüklerimin yanında daha önce görüp öğrendiklerim az kalır."

- "Üzülme oğlum, sen daha nice güzellikleri göreceksin."

- "Annemin yanına gidebilsem bir daha üzülmem" - demiş Janos.

Vaftiz anası ona bir çuval altın verip annesinin yanına göndermiş. Janos bir saray yaptırmak istemiş ve izin almak için annesini kralın sarayına göndermiş. Kral izin vermeden önce kadından oğlunu saraya göndermesini istemiş. Janos kralın sarayının kapısından girer girmez güzelliğiyle herkesin gözünü kamaştırmış. Kral ve prenses Janos'un kimliğini gizleyen bir prens olduğunu düşünmüşler. Kral Janos'un saray yapmasına izin vermiş. Janos eve vardığında vaftiz anası da oradaymış. İşçileri tutup saray yapımına başlamışlar. Kısa bir süre sonra saray hazırmış ve kralın sarayından yetmiş yedi kere daha güzelmiş. Bir sonraki gün kralı ve kızını akşam yemeğine davet etmişler. Büyük bir ziyafet kurmuşlar, herkes çok eğlenmiş, ancak Janos birdenbire vaftiz anasına şöyle demiş:

- "Canım vaftiz annem, benim saatim gelmiş, burada daha fazla kalamam, dünyayı dolaşma zamanım geldi."

- "Söylemesen de bilirim canım oğlum. Git, dört rüyada gördüklerini ve benim sana öğrettiklerimi hep hatırla ve eminim ki başarılı olacaksın" - diye cevap vermiş vaftiz annesi.

Janos onu kimse görmeden saraydan çıkmış ve yola koyulmuş. Belli bir vakit sonra kral ve prenses Janos'un kaybolduğu fark etmiş ve çok kızmış. Ancak güzel kadın onlara büyü yapmış ve her şeyi unutup eğlenceye devam etmişler. Janos yola çıktıktan yedi gün sonra Kızıl Deniz'in kenarına varmış ve orada yaşlı bir teyze ile karşılaşmış. Yaşlı teyze altın değneği ile denize vurmuş ve denizi ikiye ayrılmış. Janos'u deniz ortasındaki sarayına götürmüş. Yaşlı teyze Bakır Ülkesinin kraliçesiymiş ve Janos'u hizmetine almış. Ancak Janos'a kızına göz koymasını yasaklamış. Janos kraliçeye söz vermiş. Kraliçe Janos'u at sürüsüyle birlikte çayıra göndermiş. Janos çayırdaki dolaşırken birdenbire kraliçenin bakır saçlı kızı önüne çıkmış. Bakır saçlı prenses Janos'a güzel sözler söyleyip onun durmasını istemiş. Ancak Janos kraliçenin sözlerini hatırlayıp kızın güzel sözlerine aldanmamış. Bakır saçlı kız Gümüş Ülkesinin sarayında eğlence olacağını söylemiş ve Janos'u da davet etmiş. Janos eğlenceye gitmiş ve Bakır Ülkesinin kraliçesi bunu öğrenince Janos'u zindana atmış. Janos rüyalarında öğrendiklerinin sayesinde zindanın yedi kilidini açıp

bakır saçlı prensesi içeriye almış. Prenses Janos'u kalmaya ikna etmek istemiş, ancak Janos dördüncü rüyasında Elmas Ülkesinin prensesiyle evleneceğini gördüğü için ata binmiş ve Bakır Ülkesini terk etmiş. Gümüş ve Altın Ülkesinde de aynı maceraları yaşadıktan sonra nihayet Elmas Ülkesini bulmuş ve orada onu uzun zamandır bekleyen elmas saçlı prensesle evlenmiş ve mutlu mesut yaşamışlar.

Mucizevi çocuk (A csodagyermek) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, çok fakir ve çocuksuz bir çift varmış. Bir gün evlerinin önünde üzgün üzgün oturdukları zaman oradan yaşlı bir adam geçiyormuş. Çift yaşlı adama selam vermiş ve ona üzgün olmalarının sebebini anlatmışlar. Yaşlı adam onların bir sene sonra bir oğulları olacağını söylemiş. Bir sene sonra çiftin bir oğlu olmuş. Bir gün yaşlı adam yine çiftin evinin önünden geçerken ona güzel haberi vermişler ve bu iyiliğini nasıl geri ödeyebileceklerini sormuşlar. Yaşlı adam onlara fırını iyice ısıtmalarını söylemiş. Fırın iyice ısındığı zaman yaşlı adam çiftin çocuğunu alıp fırının içine atmış ve fırının kapısını kapatmış. Bir süre sonra fırını açmış ve oradan güçlü, sağlıklı, altın saçlı büyük bir oğlan çıkmış. Yaşlı adam oğlanın onunla gelmesini istemiş. Çift üzülmekle izin vermiş. Yaşlı adam çocuğu ormandaki evine götürmüş ve orada ona farklı ilimler öğreterek büyütmüş. Çocuk büyüdüğü zaman yaşlı adam ona şöyle demiş:

"Oğlum, sana üç şey öğretmek istiyorum: sen istediğin zaman üç farklı hayvan şekline bürünebilirsin. İstedğin zaman altın güvercine, aslana veya balığa dönüşebilirsin. Bu hayvanlara dönüşebilmen için sadece bir takla atman lazım."

Oğlan hemen takla atıp altın güvercine dönüşmüş ve uzaklara uçup güzel diyarlar görmüş ve kuşların dilini de anlıyormuş. Sonrasında ona dede dediği yaşlı adama dönmüş ve tekrar takla atıp diğer iki hayvana da dönüşmüş. Onların dilini de anlayabilme yeteneğe sahipmiş. Dedesi onu iş aramaya yollamış. Yollarken ona kızıl sakallı insanlardan iş kabul etmemesini söylemiş. Oğlan yola çıkmış ve ormanda kızıl sakallı bir avcı ile karşılaşmış. Çocuk adamın kızıl sakalı olmasından dolayı dedesinin sözlerini hatırlayıp iş teklifini reddetmiş. Kısa bir zaman sonra kızıl sakallı adam kıyafet değiştirip tekrar çocuğun karşısına çıkmış ve iş teklif etmiş. Çocuk teklifini reddedince kızıl sakallı adam sinirlenmiş ve ona gülerek bu ülkede sadece kızıl sakallı adamların yaşadığını söylemiş. Oğlan adama inanıp iş teklifini kabul etmiş ve onunla

kralın sarayına gitmiş. Kral bir gün büyük bir av düzenlemiş. Av sırasında barut bitmiş ve kral şöyle demiş:

-Bir saat içinde bana saraydan barut ve kızımdan bir gül getiren kimseye kızımı vereceğim!

Kralın bu sözü ciddi bir söz değilmiş çünkü bu isteği yerine getirmek imkânsızmış. Ancak kralın kızını çoktan beğenen kızıl sakallı adam şeytanın ta kendisiymiş. Takla atıp kargaya dönüşmüş ve saraya gidip barutları aldıktan sonra tekrar avcıya dönüşmüş ve prensesten gülü istemiş. Ancak prenses ona gül vermek istememiş, dolayısıyla avcı kızgın bir şekilde boş elle dönmüş. Oğlana dönmüş ve ona yardım etmesini söylemiş. Oğlan bir kaya arkasına gidip takla atmış ve altın güvercine dönüşmüş. Güvercin şeklinde prensesin odasına girmiş ve orada oğlana dönmüş. Birbirlerini çok sevmişler ve prenses ona bir gül vermiş. Oğlan da kıza güvercinin bir tüyünü, aslanın bir kılını ve balığın bir pulunu vermiş. Oğlan tekrar güvercine dönüşüp ormana doğru uçmuş. Ormanın kenarında takla atıp tekrar oğlana dönmüş ve kızıl sakallı adamın yanına o şekilde gitmiş. Kızıl sakallı adam barutu ve gülü alıp çocuğu derin bir çukura atmış. Bundan sonra kralın yanına gitmiş ve ona sözünü tutmasını söylemiş. Kral da çok üzülerek bir sonraki gün için düğünleri olacağını ilan etmiş. Oğlan o derin çukurdan hiç çıkamamış çünkü hayvana dönüşme yeteneğini kaybetmiş. Dedesi onun yanına gitmiş ve onun sözünü dinlemediği için çok kızmış. Ancak çocuğun haline acıyıp onu affetmiş ve hayvana dönüşme yeteneğini ona geri vermiş. Oğlan altın güvercine dönüşüp prensesin odasına uçmuş ve beraber bir plan yapmışlar. Düğün gününde prenses babasına, müstakbel eşinin altın güvercine, aslana ve balığa dönüşebileceğini söylemiş. Kanıt olarak da altın tüyünü, aslan kılını ve balık pulunu göstermiş. Avcı çok huzursuz olmuş çünkü kendisi ancak kargaya, kediye ve kurbağaya dönüşebilirmiş. Oğlan da hemen takla atıp önce altın güvercine, sonra aslana ve balığa dönmüş. Kral avcıya çok kızmış ve onu cezalandırmak istemiş, ancak avcı kargaya dönüşüp uzaklara uçup kaçmış. Kral kızını oğlana vermiş, evlenmişler ve mutlu mesut yaşamışlar. (Haltricz-Kovács, 1979: 56-59.)

Su Péter ve Su Pál ile Jóska ile János masallarında vücut parçalama işlemi bir cadı tarafından yapılmaktadır. Bu masallarda cadının ‘demir burunlu’ sıfatı olması muhtemelen Altay kültüründe de paralelleri mevcut olan, öbür dünyanın ruhu

olduğuna inanılan demir burunlu cadıya işaret etmektedir. Bunun ışığında masalda kötü biri olarak gösterilen cadının bu vücut parçalama işlemi kötü niyetli bir cinayetten öte yeni bir anlam kazanmaktadır. Tıpkı şamanın ata ve yardımcı ruhların şamanı şaman yapmak için vücudunu parçalayıp, kemiklerini tek tek sayıp tekrardan vücudu birleştirmeleri gibi bu masallarda da muhtemelen buna benzeyen bir ritüelin kalıntıları görülmektedir. Bu motifin Şamanizm’le ilgili olmasına, kahramanın dirildiğinde eskisinden yedi kat güçlü olması bir işarettir.

Demir Laci ve Yiğit Yılan masallarında vücut parçalama işlemi Macar halk masallarında daima olumsuz bir karakter olarak tasvir edilmiştir ve halk inanışında hava iblisi olarak bilinen ejderha tarafından gerçekleştirilmektedir. Sırta erme ritüeli yılan kralının vücut parçalarını birleştirmesiyle ve kahramanı diriltmesi ile biter. Hem Demir Laci hem de Yiğit Yılan onu bekleyen sırta erme ritüelinin gerçekleşeceğini farkında oldukları için öldükten sonra vücut parçalarının bir çuvala konulmalarını bilerek isterler. Bu demek oluyor ki ikisi de taltoş olduğunun farkındadır.

Mucizevi çocuk masasında sırta erme ritüeli vücut parçalama yöntemi ile değil, çocuğu ateşin içine atmakla gerçekleşmektedir. Yaşlı adam çocuğu fırına atıp çıkarır ve çocuk çok güçlü olur. Sonra yaşlı adamın oğanı evine götürüp ona farklı ilimler öğretir. Burada gizlenen motif aslında yaşlı adam bir şaman olmasıdır. Yaşlı şamanlar ölmeden önce şamanlık mesleğini genç haleflerine öğretirler.

Karanfil Saçlı Janos masasında çocuğun, kara kurbağasından güzel bir kadına dönüşmüş olan vaftiz annesi vardır. Burada gördüğümüz şekil değiştirebilen güzel kadın muhtemelen Şamanizm’in yardımcı ruhlarının Hristiyanlaştırılmış muadilidir. Bu tespitin bir diğer ipucu ise kadının güzel olmasıdır çünkü aslında yeraltı âleminin hayvanı olan kara kurbağasına halk inançlarının genelinde olumsuz nitelik yüklenmiştir ve buradaki güzel sıfatı, onun olumlu bir karakter olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Güzel kadın çocuğun sırta erdirme ritüelini yapmak için çocuğu evine götürüp vücudunu parçalayıp bir küvete koyar. Üç gün geçtikten sonra çocuğu dirilitir. Diğer masallarının aksine burada sırta ermenin üç gün sürdüğünü görebiliriz. Avrasya şamanlarının sırta erme uykusu bildiğimiz gibi en az üç gün sürerdi. Janos bu üç günlük süreçte bir rüya görür. Gördüğümüz üzere Janos’un rüyasında gördükleri aslında onun vücut parçalanması sonucunda öğrendiği bilgilerin yansımalarıdır. Vaftiz

annesi onun öğrendiklerini yeterli bulmayıp Janoş'un sırra erme ritüelini üç kez daha tekrarlamaktadır.

3.3.4. Hasta Tedavi Etme Motifi

3.3.4.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hasta Tedavi Etme Motifi

Orta ve Kuzey Asya şamanlarının en önemli görevlerinden biri hastaları iyileştirmektir. Şamanlar hasta iyileştirmeyi şifalı bitkiler yardımıyla, tütsü kullanarak veya bazen hastalığa sebep olan kötü ruhları davul ile kovmakla yaparlardı. (Harva, 1952: 537.)

Birisi hastalandığında yurdun üstüne oraya kimsenin girmemesi için bir işaret konulurdu. Bunun sebebi içeri girenlerle beraber kötü ruhların da girmesinden korkmalarıdır. İçeriye ancak şamanlar girebilirlerdi. (Rubruk, VIII: 5.) İnanişaya göre hastalıkların sebebi ruhun kaçırılmasıdır. Bu görüşe göre şamanın hastanın kaybolmuş ya da kaçırılmış ruhunu bulması, bulduktan sonra da yakalayıp tekrar hastanın bedenine tekrar girmesini sağlaması gerekir. (Eliade, 1999: 19.)

Avrasya'daki şaman halklarının inanışlarına göre insanın birden fazla ruhu olabilir. Yakutlar ve Altaylılar insanın üç farklı ruhu olduğuna inanırlardı: *tın* hayat veya nefes anlamına gelirdi ve hem insanların hem de hayvanların içinde vardır, *kut* adı verilen ruh ikinci ruh ve *sür* ruhu da üçüncü ruhtur. (Bayat, 2006: 145-146.) *Tın* bilginin ta kendisidir. Vücudu sık sık terk edebilirdi. Bilinç kaybı, rüyalarda başka dünyalara gitmek, başka bir insanın veya hayvanın bedenine girmek bu durumlarda meydana gelirdi. Değişmiş ruh hallerinin ve halüsinasyonların sebebi tındır. İkinci ruh olan *kut* yaşam gücüdür ve daha üstün fizyolojik fonksiyonlarının taşıyıcısıdır. Tından farklı olarak, ruh kutun bedenden çıkması insan için ölümcül bir tehlikedir çünkü bu ruh yaşam gücüdür. Kut bedenden çıktığı zaman onun ana ruhuna, yani ruhları insanlara dağıtan güce geri döndüğüne inanılırdı. Ana ruh kutu yeni doğan bir bebeğe verirdi, böylece kutun eski sahibi tamamen yok olurdu. Üçüncü olan ve *sür* adı verilmiş ruh öldükten kırk gün sonra insanın bedeninden çıkan göçmen ruhtur. (Diószegi, 1998a: 15.)

Herhangi bir şifa seansının ilk unsuru şamanın yardımcı ruhlarını çağırmasıdır. Çoğu zaman bu, şarkı söylemek yoluyla gerçekleşir ve şarkıya bir müzik aleti eşlik

ederdi. Bundan sonraki adım şamanın kaybolmuş ruhu bulmasıdır. Genelde bu görevi şamanın tın ruhu yapardı, kut ruhu bu süreçte onu hayatta tutmak için bedende kalırdı. (Hultkrantz, 1984: 31–34.)

Buryat şamanlar hastayı iyileştirmek için önceden ruhunun kaybolmuş olmasını, kaçırılmış olmasını veya yeraltı âleminde Erlik Han'ın zindanında tutsak olduğunu tespit ederlerdi. Şaman, ruh arayışına köyde başlayıp, ormanları, denizleri gezdikten sonra da kayıp ruhu bulamazsa onun Erlik'in zindanında olduğunu bilirdi. Yeraltı âleminin efendisi, tutsak aldığı ruhu ancak başka bir ruh karşılığında serbest bırakırdı. Şaman bir kurban seçip yeraltı yolculuğuna çıkardı ve kaybolmuş ruhu bir kurban karşılığında yeryüzüne geri getirirdi. (Potanin, 1881: 86-87.)

Şaman yukarıda görmüş olduğumuz tedavi yöntemiyle insanların bedensel hastalıklarının yanı sıra; çoğu zaman ruhsal hastalıklarıyla da ilgilenirdi. Tıpkı şamanın değişmiş ruh halinde olduğu zamanlarda içine ruhlar girdiği düşünüldüğü gibi, normalden farklı davranan insanların içine de ruh girdiği düşünülürdü. Ancak bu ruhlar şamanın içine girdiği yardımcı ruhlardan farklı olarak kötü niyetlilerdi ve insanı hasta edip ona kötülük yaparlardı.

Şamanlar arasında hastalıkların yaygın olan bir diğer tedavisi emme yöntemidir. *Em* kelimesinin anlamı ilaç, merhemdir.⁶¹ Emme yönteminin amacı hastanın iç organını emerek içindeki kötü ruhu uzaklaştırmaktır. Emme eylemi kimi zaman sembolik, kimi zaman ise gerçek olurdu. Şaman hastadan emerek çıkardığı kötü ruhu su veya kum dolu bir kaba tükürürdü. Tedavi sürecinde şarkılar söyleyerek hastayı sakinleştirmeye çalışırdı. (Eliade, 1999: 338.)

Yukarıdaki tedavi yönteminde müziğin gücünün kullanıldığını gördük. Müziğin tedavilerde olan etkili gücü ile ilgili birçok veri mevcuttur.

Samoyedler'e göre davulun sesi ve şamanın şarkı söylemesi ruhların iyi niyetini kazanmak için birincil önemdedir ve bütün şaman ayininin başarılı olup olmadığını göstermektedir. Tedavi ritüelinde şaman, hastanın ruhunu bulmak için âlemler arasındaki yolculuğa çıktığı zaman şaman şarkı söylerdi. Bu şarkılar genelde doğaçlamalardı ve şamanın yolculuğu hakkında bilgi verirlerdi. Bu şarkıların melodileri birbirinden farklı olurlardı. Bu şarkıların bir diğer özelliği ses taklidiydi,

⁶¹ ("Em", TDK Sözlüğü, 2005.)

şaman, yardımcı ruhlarının (boğa, ayı, geyik, fare vs.) çıkardığı sesleri taklit ederdi. Ses taklidi aslında müziğin başlangıcıdır, bir insanın müzikal yeteneklerinin ilk görünümü sayılır. Etnomüzikologlar şaman melodilerinin müziğin tarih öncesinde meydana geldiği zamanların anılarını bu şekilde koruduğunu söylüyorlar. (Dobzhanskaya, 2002: 84.)

Şaman müzik tedavisinin bir diğer önemli unsuru her şamanın kendi ayrı şarkılarının olmasıydı. Bir şaman ne kadar melodi biliyorsa o kadar güçlü sayılırdı. (Gračeva, 1984: 195.)

Sibirya şaman törenlerinin en otantik tanımları, kendi insanlarından gelen araştırmacılar tarafından kaydedildi ve daha da önemlisi hala oradaki halklar arasında yaşamaktadır. Bu araştırmacıların biri olan Leonid Lar şaman şarkılarının şaman ayinlerinde oynadığı önemden bahsetmektedir:

"Şamanın şarkı söylemesi şaman ayinin kaçınılmaz parçasıdır. Şaman yardımcı ruhlarını şarkı söyleyerek çağırır, onlarla şarkı söyleyerek konuşur ve şarkıya davul ile eşlik eder. Her yardımcı ruhun, şaman töreninin katılımcıları tarafından tanınmasını kolaylaştıran kendine özgü bir şarkısı vardır çünkü aslında şarkıyı şaman değil, içine girmiş ruh söyler. Yardımcı ruhların şarkıları melodileri ve ritimleri bakımından birbirlerinden oldukça farklıdır."(Lar, 1998: 39.)

Şaman melodilerinin çoğu doğaçlamadır, şarkı başında ve sonunda söylendiği nakaratlar haricinde metinleri yoktur. Metin, Şaman ayininin amacına göre değişir. Bir hastayı tedavi ederken şarkının metni farklıdır, şaman ölmüş kişinin ruhunu öbür dünyaya getirdiğinde farklıdır, ama hepsinin ortak özelliği bir nakaratı olmasıdır. (Diószegi 1998a: 149-150.)

Şaman ayininde şarkıların nakaratını bütün dinleyicilerin tekrar etmesi gerekirdi. Bunun amacı şamanın ruhunun enerjilerini uyandırmaktı. Ritmik sesler, melodi ve titreşim, şamanın iç enerjilerini güçlendirir, daha yüksek sesle şarkı söylemeye, daha iyi dans etmeye teşvik ederdi. Şamanın fiziksel zayıflığını basit ritmik tekrarlama ile giderirdi. (Humphrey-Onon 1996: 234.)

Araştırmalar, monoton davul sesinin bağışıklık sistemini harekete geçirdiğini, bu da mutluluk hissini artırdığını ve insanlarda korku veya endişe hissini azalttığını göstermektedir. İnsan vücudu heyecanlı, dansın veya güçlü ritmik müziğin etkisi

altında, bireyin rahatlama hissetmesine neden olan, yorgunluğu gideren ve mutluluğu hissettiren bir madde üretmektedir. (Prince, 1982: 416.)

3.3.4.2. Macar Kültüründe Hasta Tedavi Etme Motifi

Macar halk inanışının yurt tutuş dönemi katmanının en kapsamlı incelemesini etnolog Vilmos Diószegi gerçekleştirdi. Macarlar'ın kadim inancının menşeyini araştırırken Macarlar'ın eski inanç sisteminin, en çok Ural-Altay halklarının şaman dünya görüşüne yakın olduğunu tespit etti. Sibirya halklarındaki şaman, hastalıklara şifa veren bir hekimdir ve topluluğun ruhani lideridir. Macarlarda bu görev taltoşlara ve taltoşlarla benzer özellikler taşıyan şifacıya düşerdi.

Her bölgenin tanınmış bir şifacısı vardı. Bu şifacının çok uzaklardan bile şöhretini duyup ona tedavi olmak için gelen hastaları olurdu. Şöhretleri, esasen zaman zaman başarılı olmalarından çok faaliyetlerini çevreleyen köylüler arasında yaygın olan derin inanca atfedilirdi. Başarılarının psikolojik temelini bir yandan bu güven oluştururdu. Şifacıyı genelde 'en çok bilen kişi' ifadesiyle tanımlarlardı. Bu kişiler, folklorla göre; doğaüstü yeteneklere sahiptir ve bu yeteneğini ve bilgisini hastalarını tedavi etmek için kullanırdı. Kimi taltoşların bilgisi onların atalarının mirası olarak kalmıştır veya bilgisini üstün ruhlar tarafından almıştır. (Grynaeus, 1974: 234.)

Taltoşlar tıpkı Avrasya halklarındaki şamanlar gibi insanüstü eylemler gerçekleştirmelerini sağlayan özel güce sahip olan bir davul kullanırlardı. Taltoş bu davulun yardımıyla yardımcı ruhlarını çağırabilir veya hastaları iyileştirebilirdi. (Diószegi, 1998a: 30.) Taltoşun davuluyla ilgili verilerimizin çoğu hasta iyileştirmek ile ilgilidir. Sibirya şamanlarının davulu at olarak kullanmaları, Macar kültüründe çok az veriye sahip olan bir alandır.

Elek şeklindeki davulla olan iyileştirme ile ilgili sayılı efsane mevcuttur. 1870'li yıllarda Batı Macaristan'ın Nagybjom köyünde Kata Matyus adında bir taltoş kadın varmış. Bir adamı iyileştirmek için onu çıırılçıplak halde yere yatırmış, göğsüne bir elek koyup eleğe madeni para atmış. Sonrasında eline bir bıçak alıp hastanın solundan dönmeye başlamış ve hastanın etrafında dönerken şu büyü sözleri söylemiş: "*Cumartesi, Cuma, Perşembe, kemik, tırnak, et, saçın özü, şeytan bir daha bağlamasın.*" (Szűcs, 1941: 269.)

Macar Ulusal Arşivlerinde bulunan bir belgede geçen; 1755'te büyücülükten suçlanan Kata Pásztor'un ifadesinin bazı noktaları incelemeye değerdir. Pásztor'un ifadesine göre büyücüler Salı, Çarşamba ve cuma günleri buluşurlardı. Şeytan tarafından verilen bir merhemleri vardı, uçabilmek için onu diğer büyücülerle beraber ellerine ve ayaklarına sürerlerdi. Ayrıca tavşana, kediye ve kaza dönüşebileceklerini söylerlerdi. Dolaşmaları sırasında yolda buldukları insanların boynuna dizgin atıp onları ata dönüştürüp onlara binerlerdi.

3.3.4.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hasta Tedavi Etme Motifi

Güney Macaristan'da Sándorné Szalai'nin anlattığı bir efsaneye göre köyde Beبری adında bir kadın varmış, ona bir hastayı getirmişler. Beبری yere bir halı serip üstüne dokuz mum dizmiş ve yanlarına bir elek koymuş. Elek etrafında üç kere dönmüş ve yabancı bir dilde bir şeyler söylemeye başlamış, ama onu kimse anlamamış. Ertesi sabah hasta kadın iyileşip evine gitmiş. (Polner, 2001: 15.)

Sára Horváth adında meşhur bir taltoş kadın varmış. Efsanelere göre hastaları eleğe tahta kaşığı ile vurarak iyileştirirdi ve şunları söylermiş: "*Sakın korkma, davul sesini duyunca senden bütün hastalıklar gidecektir.*" (Szűcs:1941: 267.)

Efsanelerimizden gördüğümüz üzere taltoşların yabancı bir dili konuştuklarını görebiliriz. Bu yabancı dil muhtemelen taltoş ve onun yardımcı ruhları arasında kullanılan özel bir dildir.

Çelik Yüzük (*Acélgűrű*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir adam varmış. Fakir adam bir gün odun toplamak için ormana gitmiş. Kuru dalları toplarken dallarla beraber küçük bir yılanı da almış. Onu öldürmek istemiş ancak küçük yılan ona şöyle yalvarmış:

"Öldürme beni, ey fakir adam. Eğer bana kıymazsan, seni ömür boyu mutlu ederim."

"Aman ne diyorsun, küçük yılan seni, ben senin sözlerine inanacak kadar aptal değilim"-diye cevap verdi fakir adam.

- "Bana güvenirsen pişman olmazsın. Bak, sana bir çelik yüzük vereceğim. Bunu parmağına tak. Bir gün herhangi bir dileğin olursa, bu yüzüğü parmağında çevir ve ben hemen yanında olacağım ve dileğini gerçekleştireceğim."

Fakir adam yüzükten bir hayır çıkmazsa da bir zararı da dokunmaz diye kabul etmiş ve eve gitmiş. Eve varır varmaz parmağındaki yüzüğü çevirmiş ve küçük yılan anında yanında belirmiş.

- "Arzunuz nedir efendim?

- "Yarın sabaha kadar Osmanlı padişahının bile sahip olmadığı güzel bir saray yaptır buraya! "

- "Olur efendim."

Fakir adam uykuya dalmış. Sabah uyandığında eski püskü kulübesi yerinde güzel bir saray varmış. Şaşkınlıktan fakir adamın ağzı bile açık kalmış. İnsan gözü böyle güzel bir saray henüz görmemiş. Etrafındaki her şey altınmış. Masa bile altındanmış, üstelik masa üstündeki tabak da.

- "Bu küçük yılan beni kandırmamış. İyi ki onu hayatta bıraktım"- diye sevinmiş fakir adam.

Yüzüğünü tekrar çevirmiş ve küçük yılan anında yanında belirlemiş.

- "Arzunuz nedir efendim?"

- "Bana kara kralın kızını getirmeni emrediyorum. Onunla evlenmek istiyorum."

- "Olur efendim "

Sabah uyandığında kara kralın kızı fakir adamın odasındaymış. Kız o kadar güzelmış ki, güneş'e bakılabilirdi ama ona bakılamazmış. Fakir adam çok mutluymuş, sultan gibi hayatını sürdürüyormuş. Küçük yılan sayesinde dilediği her şeyi alabiliyormuş. Bir gün fakir adam dışarıya çıkmış ve çelik yüzüğünü evde unutmuş. Saray önünden bir eskici "Yüzük alın, buyurun, yüzük" diye bağırıp geçmiş ve fakir adamın eşi ona çelik yüzüğünü verip kendisine altın yüzük almış. Ne yazık ki eskici, çelik yüzüğün sırrını biliyormuş. Sokağa çıkar çıkmaz yüzüğü döndürmüş ve küçük yılan hemen belirmiş:

- "Arzunuz nedir efendim?"

- "Sana bu sarayı kraliçe ile almanı ve denizin öbür kenarına götürmeni emrediyorum"

- "Olur efendim"

Fakir adam eve geldiğinde sadece sarayın boş yerini bulmuş. Adam çok üzülmüş ve sarayını bulmak üzere yola çıkmış. Gezmiş dolaşmış ve denizin kenarına vardığında yaralı bir köpek görmüş. Köpek hırlayarak adamdan yardım istemiş. Fakir adam şifalı otlar toplayıp köpeği iyileştirmiş ve yola beraber devam etmişler. Yolda hasta bir kedi bulmuşlar ve fakir adam onu da iyileştirip yanına almış. Deniz kenarında yürürken birden denizin karşı kenarında sarayını görmüş. Adam oraya nasıl gideceğini düşünürken köpek ve kedi can borcu olarak karşı tarafa gidip yardım edeceklerini teklif etmişler. Fakir adam çok sevinmiş ve onlardan çelik yüzüğü bulmalarını ve ona getirmelerini rica etmiş. Kedi köpeğin sırtına çıkmış ve köpek onu yüzerek karşı tarafa götürmüş. Saraya girmişler ve eskiciyi uyuyorken bulmuşlar. Kurnaz eskici çelik yüzüğü sakalına bağlamış. Kedi yüzüğü alıp denize doğru yol almış. Denizden geçerken köpeğin sırtında yolculuk eden kedi bir balık yakalamak istemiş ve yüzüğü denize düşürmüştü. İkisi de çok üzülmüş ve korkudan yüzüğü almadan fakir adama dönmeye cesaret edememişler. Kedi acıkmış ve bir balık yakalamış. Balık da balık kralının oğlu çıkmış. Balık yalvarmaya başlamış ve böylece kedi ona kıyamamış. Balık onları kral babasına götürmüş. Balık kralı bu iyiliğin karşılığında kaybolmuş yüzüğü arattırmaya başlamış. Kral hemen bir meclis toplamış ve her balığa yüzüğü görüp görmediğini sormuş. Yüzüğü şişman bir balık bulmuş ve köpeğe teslim etmiş. Kedi ve köpek hemen fakir adamın yanına gidip yüzüğü ona vermişler. Adam yüzüğü çevirince yılan hemen belirivermiş.

- "Arzunuz nedir efendim?"

- "Sarayımı yerine götürmeni ve eskiciyi denizin öbür tarafında bırakmanı emrediyorum."

- "Tamam efendim."

Adamın dileği gerçek olmuş, sarayı eski yerine dönmüş ve kraliçeyle, köpeğiyle ve kedisiyle beraber bir ömür boyu mutlu mesut yaşamışlar. (Benedek, 1988: 94-96.)

Mucizevi Çamur (*A csudaerejű sár*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir adam ve üç oğlu varmış. Bir gün çocuklarına şanslarını denemeleri için dünyayı gezmeye çıkmalarını söylemiş. Oğlanlar babalarının sözünü dinleyip yola çıkmışlar. Gezip dolaşmışlar ve yoruldukları zaman yemek yemek için oturmuşlar. En büyük oğlan herkes torbasını hemen açmamasını, önce birinin torbasında olan yemeklerini bitirip diğerlerinin torbasını sonra açmasını tavsiye etmiş. Kardeşleri onun sözünü dinlemişler. İlk önce en küçük oğlanın yemeğini bitirmişler, sonra yollarına devam etmişler. Ancak sıra ortanca kardeşin torbasına gelince en küçük kardeşlerine hiçbir şey vermemişler, hatta onun gözlerini oyup oracıkta bırakmışlar. Kör olan oğlan el yardımıyla yoluna devam edip bir kuyuya düşmüş. Şansına kuyuda su değil, mucizevi çamur varmış. Çamura düşer düşmez gözleri tekrar görmeye başlamış. Tanrıya şükretmiş ve çamurdan bir avuç alıp torbasına koymuş. Yolda ufak topal bir fareye rastlamış. Fare ondan yardım istemiş. Küçük oğlan torbasından çamur çıkarıp farenin ayağına sürmüştü ve fare anında iyileşmişti.

"Ey oğlan, iyiliğin için ben de sana bir iyilik yapacağım-demiş fare-, Bil ki ben farelerin kralıyım. Al, sana bir düdük vereceğim. Başın belaya girdiğinde bu düdüğü üfle, dünyadaki bütün fareler senin yardımına koşarlar. "

Çocuk düdüğü alıp torbasına koyup yoluna devam etmişti. Yolda yaralı bir arı görmüş ve ona da yardım etmişti. Arı, arıların kralıymış ve o da küçük oğlana bir düdük vermişti. Çocuk yoluna devam etmişti ve yaralı bir kurda rastlanmış. Kurdu çamur ile iyileştirmiş. Kurt da ona bir düdük vermişti ve yardıma ihtiyaç olduğu zaman düdüğü çalarsa tüm kurtların yanına geleceklerini söylemişti. Küçük oğlanın artık üç tane düdüğü varmış. Bir gün kralın şehrine varmış ve kralın sarayında çırak olmuş. Tesadüfen ağabeyleri de orada çalışıyorlarmış. Ağabeyleri küçük kardeşlerini görünce çok korkmuşlar ve kardeşlerinden nasıl kurtulabileceklerini düşünmeye başlamışlar. Kralın yanına gidip kardeşlerine şöyle bir iftira atmışlar:

- "Yüce kralımız, yeni işe aldığımız çırak ülkede olan bütün tahılları bir gecede sizin tavan arasınıza götürebileceğini iddia etmiş. "

- "Bunu görmek isterim, çırağı hemen bana gönderin! "

Küçük oğlan kralın yanına gitmiş ve kral ona bunun doğru olup olmadığını sormuş. Oğlan bunu inkâr etmiş ancak kral ateş olmayan yerden duman çıkmadığını söylemiş. Oğlana sabaha kadar ülkedeki bütün tahılları tavan arasına götürmesini emretmiş ve eğer emrini yerine getiremezse onun kellesini alacağını söylemiş. Küçük oğlan o kadar üzülmüş ki kaçmayı bile aklından geçirmiş. Sonra fareler kralının düdüğü aklına gelmiş ve onu çalmış. Fare kralı hemen orada belirmiş ve oğlana sormuş:

- "Arzunuz nedir efendim?"

Oğlan, kralın emrini anlatmış. Fare bunun zor olmayacağını söylemiş ve çocuğu uyumaya göndermiş. Farelerin kralı bir saat içinde dünyanın tüm farelerini toplamış ve onlar her türlü tahılı toplayıp kralın tavan arasına götürmüşler. Kral çok şaşırılmış, oğlanın abileri ise çok kızmışlar. Yine birbirleri arasında anlaşıp kralın yanına gidip şöyle demişler:

- "Yüce kralımız, yeni çırak bize daha büyük şeyler yapabileceğini söylemiş. Sizin sarayınızdan ta pazara kadar bir gecede balmumundan bir köprü yapabileceğini iddia etmiş."

Kral hemen çırağı çağırmış ve bunun doğru olup olmadığını sormuş. Küçük oğlan inkar etmiş, ama ne çare, kral ona köprü'nün yapılmasını emretmiş. Oğlan üzülmüş ama sonra arıların kralı aklına gelmiş. Düdüğü üfleyip arı kralı yanında belirlemiş.

- "Arzunuz nedir efendim?"

Oğlan derdini anlatmış. Arıların kralı oğlanı uyumaya göndermiş ve dünyanın bütün arılarını toplamış. Arılar bir gecede köprüyü yapmışlar. Sabah kral pencereden dışarıya baktığında çok şaşırılmış. Oğlanın ağabeyleri çok kızmışlar ve üçüncü defa da kralın yanına gitmişler.

- "Yüce kralımız, bu çırak yine bir şeylere kafa yoruyormuş. Bize sabaha on iki en güçlü kurdu getireceğini söylemiş."

Ağabeyleri bunu gerçekten yapamayacağını düşünmüşler. Ya kurtlar parçalar onu ya da kral onun kellesini alır, kurtuluş yoktur. Kral çırağını hemen yanına çağırması. Ona bu iddianın doğru olup olmadığını sormuş. Çocuk yine inkar etmiş, ancak kral sabaha on iki en güçlü kurdu sarayına getirmesini emretmiş. Küçük oğlan bu sefer hiç üzülmemiş, kurdun düdüğünü üflemiş. Kurt anında yanında belirlemiş ve oğlan ona derdini anlatmış:

"Ben sana on iki değil, bir sürü kurt getireceğim. Ancak dikkatli ol, vardığımız zaman sen benim sırtıma çık, eline kırbaç al ve gördüğün herkesi kırbaçla!"

Gece yarısına doğru kurtlar şehre inmişler. Oğlan kurdun sırtına oturmuş ve kurtlar herkesi öldürmüşler, sadece prensesi hayatta bırakmışlar. Küçük oğlan prensesle evlenip kral olmuş ve bir ömür boyu mutlu mesut yaşamışlar. (Benedek, 1989a: 239-241.)

Küçük Çoban (*A kicsi bojtár*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş küçük bir prens varmış. Bu prensin annesi bir gün çok hastalanmış. Dünyanın her tarafından nice doktorlar çağırılmış, fakat onu hiç birisi iyileştirememiş. Sarayda şeytani bir ebe kadını varmış. Bu ebe kadın bir gün kralın yanına gitmiş ve şöyle demiş:

"Ey kral hazretleri, oğlunuzun kalbini söküp serçe parmağını kesip pişirirseniz ve kraliçeye onu yedirirseniz, kraliçe hemen eski sağlığına kavuşacaktır." demiş. (Benedek, 1988: 110-114.)

Yiğit Yılan ve Yiğit Tatar (*Kígyó Darvitéz és Tatárvitéz*) masalında

Yiğit Tatar Yiğit Yılan'ın mucizevi gömleğini giymiş ve kılıcını almış ve Yiğit Yılan'a saldırmış. Yiğit Yılan'ın son isteği Yiğit Tatar'ın onun vücudunu parçalara ayırması ve atının sırtına koymasımı. Yiğit Tatar Yiğit Yılan'ı öldürdükten sonra vücudunu parçalara ayırmış, bir çuvala koymuş ve Yılan'ın atının üstüne koymuş. At sahibinin kokusunu alıp onun vücudunu Yılanların Ülkesine götürmüş. Yılanların Ülkesinde atı küçük yılan karşılamış ve Yiğit Yılan ismini duyunca onun vücut parçalarını hemen saraya götürüp yere dökmüş. Düdüğünü çalınca odası anında yılanlarla dolmuş. Yılanlara şifalı otları toplamalarını emretmiş. Yılanlar şifalı otlar toplayıp Yiğit Yılan'ın vücut parçalarına bu otları sürüp tek tek birleştirmişler. Küçük

yılan prensi Yiğit Yılan'ın vücuduna nefes üflemiş ve o anda Yiğit Yılan kendine gelip yerden kalkmış ve eskisinden çok daha güçlüymüş. (Benedek, 1988: 195-201.)

Çelik yüzük masalında fakir adam yolda bulduğu hayvanları şifalı otlar yardımıyla iyileştirir. Mucizevi çamur masalında iyileştirme eylemi aslında bir tesadüf sonucu olarak gerçekleşmektedir. Oğlanın ormanda bir kuyuya düşüp kuyudaki çamur sayesinde gözleri tekrar görmeye başlar. Sonrasında bu çamurla hasta bir fareyi, hasta bir arıyı ve hasta bir kurdu da iyileştirir.

Küçük çoban masalında hasta tedavi etmenin alışılmadık bir yolunu görebiliriz. Saraydaki ebe kadın kraliçenin iyileşmesinin tek yolu olarak oğlunun kalbini ve serçe parmağını yemesini söylemiş.

Yiğit Yılan ve Yiğit Tatar masalında hasta tedavi etme eylemi sırra erme motifinin son aşaması olarak meydana gelir. Yılan kralın sarayında yılanlar Yiğit Yılan'ın vücudunu şifalı otlarla iyileştirirler.

3.3.5. Geleceği Görme Motifi

3.3.5.1. Avrasya Şaman Kültüründe Geleceği Görme Motifi

Sibirya şamanlarının bir diğer özelliği fal bakma yoluyla geleceği görebilmeleridir. Şamanın halkı tarımı etkileyen hava durumunu, avın başarılı olup olmayacağını, yeni doğmuş bebeğin kaderini veya kaybolmuş eşyaların ve hayvanların yerini öğrenmek üzere şamanın yanına giderdi.

Eski Türkçede *ırk* kelimesi fal anlamına gelmektedir. Mahmud Kâşgârî 'nin Divanü Lugati't- Türk adlı eserine göre *ırk* kelimesi "falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek, yürektekini dışarı çıkarmak" olarak tanımlanır. (Kaşgarlı: 2007, I., 45; tercüme 42.)

Fal bakma yöntemlerine bakacak olursak en yaygın olanları kemik falı, ayna falı, eldiven falı, kumalak falı, davul tokmağı falı ve çubuk falıdır. Kemik falı Orta Asya Şamanizm'inin en yaygın fal bakma yöntemidir. Buryat bir efsaneye göre Tanrı tarafından ilk şamana verilmiş kitabı bir koyun yutmuş ve şaman kitabı geri almak için koyunu öldürmüştü. Koyunu öldürdükten sonra onun kürek kemiğini almış ve ona

bakarken her şeyi görmüş. Muhtemelen kemik falının çıkış noktası bu efsanede aranmalıdır. (Diószegi, 1998b: 58.) Kemik falı için şamanlar genelde geyiğin ve koçun kürek kemiğini kullanırlardı. Fal bakma ritüeli sırasında kürek kemiğini ateşe atıp yakarlardı. Fala bakma eylemi yanan kemikte oluşan çizgileri ve işaretleri yorumlayarak gerçekleştirdi. (İnan, 1986: 152.)

Ayna falı şamanın en kutsal aksesuarlarından biri olan ayna ile yapılır. Ayna falı genelde öteki dünyayı görmek ve ruhlarını bulmak için kullanılırdı. Tuva şamanları, hastayı tedavi ettikleri zaman aynaya bakarak hastanın iyileşip iyileşemeyeceğini söylerlerdi. (Bayat, 2006: 191.) Eldiven falı şamanın aksesuarı olan eldiven yardımıyla gerçekleştirdi. Eldivenle fala bakmak için ruhları şarkılarla çağırdıktan sonra eldiveni havaya atarlardı. Eldivenin düştüğü yere ve aldığı şekle göre yorum yaparlardı. İnanışlarına göre eldivenin iç kısmı yeri gösterdiği şekilde düştüğünde kötü bir geleceğin, iç kısmı gökyüzünü gösterdiği şekilde düştüğünde ise iyi bir geleceğin işaretidir. (Radloff, 2012: 337.)

Kumalak falı çok yaygın olan fallar arasında değildir, genelde Kırgız, Kazak ve Özbekler bu falı kullanırlardı. Kumalak falı bakmak kemik falı bakmaktan daha zordur. Fal bakmak için kırk bir tay veya koyun tezeğinin yanı sıra; kırk tane fasulye veya nohut gerekirdi. Kumalak falı bakarken tezeği veya fasulyeleri dokuz ayrı gruba bölüp yorumlardı. (Bayat, 2006: 157-158.) Davul tokmağı yardımıyla fala bakmak oldukça yaygın bir yöntemdir. Şaman ayininin sonuna doğru şaman davul tokmağını güneşe doğru havaya atardı ve tokmağın düştüğü yere ve şekle bakarak yorum yapardı. Tokmak halkaları gökyüzünü gösterdikleri şekilde düşerlerse iyi geleceğin, yeri gösterdikleri şekilde düşerlerse kötü geleceğin habercileridir. (Harva, 1952: 539.)

Çubuk falı Herodot'un da İskitler'e gittiği zaman gördüğü bir gelenektir. Anlattığına göre İskitler'de falcıların sayısı oldukça çoktur ve onlar söğüt ağacından yapılmış çubuklara bakarak falı yorumlarmış. Söğüt ağacı çubuklarından büyük demetler getirip yerde dağıtırlarmış. Sonrasında çubukları birer birer ayırıp geleceği söylerlermiş. (Herodot, IV: 67.)

Şamanlar arasında geleceği görmenin bir diğer türü ise taşlarla fala bakmaktır:

"Kardeşimin doğduğu zaman yine fala baktık. Anneannemle beraber oturuyorduk ve çakıl taşlarını attık. Birden taşların birisi, beyaz olan, bana büyümeye başladı gibi geldi. Büyüyordu, büyüyordu ve her şey bembeyaz oldu."

Anneanneme anlattığımda, kardeşimin çok güçlü olacağını ve onun koruma ruhunun balıkların efendisinin olacağını söylemişti bana."(Kerezsi, 2006: 426.)

Fal bakmanın birçok çeşidi mevcutken, şamanlar genelde gördükleri rüyaları da ruhlar tarafından iletilen bir kehanet olarak görürlerdi.

Moğolların Gizli Tarihi'nde rüyada geleceği görme motifine rastlayabiliriz:

"Kardeş Yesügey, gece bir rüya gördüm. Rüyamda elime, yanıma büyük beyaz bir akdoğan kondu, pençeleri arasında güneş'i ve ay'ı tutardı. Rüyamı insanlara anlattım. Rüyanın anlamı Yesügey, oğlunla senin ziyaretime geleceğinizin habercisiydi. Güzel bir rüya gördüm. Rüyanın anlamı nedir mi? Gördüğüm rüya Kiyet boyların uğur getiren elçileri olarak yanıma geleceğinizi önceden söyledi bana." (Moğolların Gizli Tarihi, I. Kitap: 63.)

"Kortşi Timuçin'in vardığından sonra konuşmaya başladı: Göksel bir işaret geldi ve de bunu kendi gözlerimle gördüm! Bir vahşi inek gelip Camuka'nın etrafında dönmeye başladı, sonra da boynuzlarıyla Camukanın çadırına, sonra Camuka'ya vurdu. Boynuzlarından biri kırılmış. Timuçin'in arkasından böğüre böğüre Gök ve Yeryüzü birbirleriyle anlaşıp ülkenin hükümdarının Timuçin olduğuna karar verdiğini söyledi. Göksel işaretler bunları bize gözlerimizle gördürerek, bizi uyardı. Rüyamda bunları gördüm Timuçin. Hükümdar olacağın zaman bu fal için beni nasıl bir hediye ile mutlu edeceksin?" (Moğolların Gizli Tarihi, III. Kitap: 121.)

Rubruck Moğollar arasına gittiği zaman, Moğollar'ın orada bir kadın esiri bir tarlaya götürüp yedi gün boyunca hipnotik bir uykuya yatırdıklarına şahit olmuştur. (Rubruck, XXV: 6.)

Geleceği görebilen şamanların bir diğer önemli işlevi kaybolmuş eşyaları bulmalarıdır. Sibiry'a'daki Hantiler'de yaşlı kadın şamanlar çocuklar yardımıyla kaybolmuş eşyaları bulabilirler. Bununla ilgili bir verimiz şu şekildedir:

"Ben kendim de böyle bir çocuktum. Saatin henüz çok büyük bir hazine olduğu zamanlarda babam saatini kaybetti. Büyükannem» Uyu, uyu, hızlı uyu ve babanın saatinin nerede olduğunu gör! «dedi bana. Uyuyakaldım ve sabah uyandığımda saatin olduğu yeri tam olarak gördüm. Rüyamda saatin nasıl durduğunu bile gördüm. Saati ben değil, babam kaybetti daha önce hiç gitmediğim bir yerde. Yine de yeri net bir şekilde görebiliyordum. Sabah hızlıca ayağa kalktım ve saati aramaya başladım. Rüyamda gördüğüm yere koştum. Kar çoktan düşmüştü, elimi karın içine, tam saatin olması gerektiği yere soktum ve saatin orada olacağını biliyordum. Başka bir zaman benzer şekilde bir Ren geyiği buzağısını buldum."(Kerezsi, 2006: 425-426.)

3.3.5.2. Macar Kùltüründe Geleceği Görme Motifi

Macar taltoşlar da tıpkı Avrasya şamanları gibi geleceği görebilme yeteneklerine sahiplerdir. Macar folklorunun en bilindik taltoşu Doğu Macaristan'da yaşamış Teknyőkaparó'dur. Teknyőkaparó sözlü geleneğe göre gerçek, tarihi bir insandı. Teknyőkaparó üç dişle doğmuş ve fal bakmakta çok yetenekliymiş. Baktığı fallar hep doğru çıktığı için Macar Nostradamus olarak da anılmaktadır. Teknyőkaparó daha 18.yüzyılda Modern Çağ ile ilgili şunları söylemiş: *"Torunlarımız demir kuşların uçacağını görecekler. Demir kuşlar yumurtlayacaklar ve yumurtalar patlayınca evler yıkılacaktır."* (Gerçekten de bombardıman uçakları ortaya çıktı.) *"Dünya bir kablo ile öyle bağlanmış olacak ki..."* (İnternetin ve telefonun yardımıyla gerçekten de dünya bir kablo ile bağlanmış oldu). (Polner, 2001: 246-248.)

Kuzeybatı Macaristan'da kaydedilmiş bir veriye göre hırsızları görüp bulabilen bir kadın vardı ve bu yüzden halk uzak diyarlardan bile yanına giderdi. Ayrıca define arayan insanlar da o kadının yanına giderlerdi çünkü definelerin yerlerini de görebilirdi. (Ferenczi, 1980: 319.) Macaristan'ın kuzeydoğu bölgesindeki Debrecen şehrinden kalma bir rapora göre János Csillám adında bir kişi paranın yerini gören bir taltoş olduğunu söyleyip bir sürü kişinin parasını çalmıştır. Kendisi paranın yerini çelik bir aynaya bakıp görürdü. (Széll, 1982: 111.)

Güney Macaristan'ın Szeged şehrine ait bir veriye göre Mária Lorik adında bir kadın güneşe bakıp insanların kaybolmuş eşyalarını bulabilirdi. (Reizner, 1990: 463-464.) Kendini taltoş olarak tanıtan Mihályné Szaniszlai paranın kokusunu hissederdi. İnsanlara paranın nerede gömüldüğünü söyleyebilirmiş. (Róheim, 1990: 21.)

Güney Macaristan'da kaydedilmiş bir efsaneye göre bir adamın karısı akşamüstü ineği sağmaya gittiğinde süt yerine kan akıyormuş. Yanına Jóska adında yaşlı bir amca geldiğinde ona bu durumu anlatmış. Amca sabah kadının yanına yaşlı bir teyzenin geleceğini ve kadından bir şey isteyeceğini söylemiş. Kadının yaşlı tezeyi bir ocak demiriyle dövmesi gerektiğini söylemiş. Kadın ertesi sabah amcanın dediği gibi yapmış ve yaşlı teyze korkarak kaçmış. İnekler süt vermeye devam etmiş. Yaşlı amcanın kim olduğunu kimse bilmezmiş. (Jung, 1985: 140.)

3.3.5.3. Macar Halk Masallarında Geleceği Görme Motifi

Emese'nin Rüyası (*Emese álma*) efsanesi:

Emese'nin annesi ona hamileyken rüyasında bir kuş görür, bu kuş ona Turul kuşu biçiminde görünür. Kuş, başını kadının göğsüne yaslar, ardından rahminden ılık saçan bir kaynak hâsıl olur, kaynak buradan çıkarak yabancı topraklarda çoğalır. Bu rüya gerçek olur çünkü ihtişamlı krallar onun soyundan gelmişlerdir ve daha sonra yabancı topraklarda, yani burada Pannonia'da, sayısız kavim üzerinde hüküm sürmüşlerdir. (Gaál, 1907: 69-71.)

Tanrının kılıcı (*Isten kardja*) efsanesi:

İskitler'e dünyanın bütün halklarını yenmeleri için Tanrı tarafından bir kılıç gönderilmiş. Ancak bu kadim kılıç kaybolmuş. Yaşlıların söylediklerine göre bu kılıcı bulan kimse dünyanın efendisi olacaktı. Tanrı'nın kılıcının haberi Attila'nın kulağına da girmiş. Annesinin ona anlattığına göre Attila doğmadan önce rüyasında mükemmel bir erkek çocuğu doğuracağını görmüş. Rüyasında bu erkek çocuğu beline parlak bir kılıç bağlamış. Kılıç alevler içindeymiş ve parlıyormuş çünkü onu göklerdeki tanrı, oğlu için yeryüzüne göndermiş. Attila, tanrının kılıcını beline bağlayacağını ve tanrının kırbağı olup bütün halkları işgal edeceğini bu rüyada görülen faldan anlamış. Çocukluğundan beri kılıcın bulunmasını beklemiş. Bir gün bir Hun çobanı bir buzağının topalladığını ve ayağında kanlı bir yara olduğunu fark etmiş. Buzağının ayağını acaba ne incitmiş diye düşünürken etrafına bakınmış ve toprakta içinden gaz alevleri çıkan bir kılıç görmüş. Kılıcı topraktan çıkarıp Attila hazretlerinin huzuruna gitmiş ve kılıcın ona ait olduğunu düşündüğünü ifade edip Attila'ya teslim etmiş. Attila tanrının kılıcını hemen tanımış ve kılıcı eline alıp şöyle demiş: "Tanrı'nın kılıcı ile dünyanın tüm halklarını cezalandıracağım." (Lengyel, 1972: 11.)

Attila'nın ziyafeti (*Attila lakomája*) efsanesi:

Bir gün Romalı heyetler Attila'nın yanına Erdel'e gelmişler. Attila heyetleri akşam yemeğine davet etmiş...Yemek sırasında Attila çok az yiyip içmiş, herkesle ciddi bir şekilde sohbet etmiş, ancak en küçük oğlu geldiğinde gülümsemiş ve yanaklarını çimdiklemiş. Heyetten Priskos adında bir bilgin bu durumu garipseyip yanında oturan Hun askerden bu özel ilginin sebebini sormuş. Hun askeri Attila'nın

falcılarının Attila'nın ölümüyle ulusun çökeceğini ve onu ancak en küçük oğlunun tekrardan yükselteceğini gördüklerini söylemiş. (Lengyel, 1972: 14.)

Attila'nın seferleri (*Attila hadjáratai*) efsanesi:

Attila birçok ülkeyi işgal ettikten sonra Ren Nehri'ni geçerek Katalon yakınlarına varmış. Roma İmparatorluğu generali Aetius müttefiki olan Vizigotlar'la beraber Hunlar'a beklenmedik bir şekilde saldırmış. Muharebe öncesinde Hun askerler yakındaki ormanda falcı olduğunu iddia eden bir keşişi bulmuşlar ve hemen Attila'nın önüne götürmüşler. Attila keşişe muharebeyi kimin kazanacağını sormuş. Keşiş şöyle cevap vermiş: "Sen tanrının kırbacısın. Tanrının dünyayı cezalandıran çekici sensin. Ancak Tanrı intikamının aletini istediği zaman onu kırabilir, kılıcını bir elden başka ele de verebilir. Bil ki savaşta Romalılar seni yener, böylece dünyadan gelmeyen bir güce tanıklık etmiş olursun." Bunun üzerine Attila Hun falcılara da fal bakmalarını emretmiş. Atalarının geleneklerini izleyen falcılar bir kurban kesip, kemiklerinden etlerini ayırmışlar. Kemiği ateşe atmışlar ve kemiğin çatladığı zaman onun çatlaklarından fala bakmışlar. Onların kehanetine göre kral Attila bu savaşta kazanamayacakmış, karşı taraf kazanacakmış ama liderleri de ölecekmiş... (Lengyel, 1972: 16-19.)

Attila'nın ölümü ve cenaze töreni (*Attila halála és temetése*) efsanesi:

Hunların parlayan yıldızı, tanrının kırbacı Attila beklenmedik bir zamanda ölmüş. Hun hakanının ölümü halkını yasa boğmuş. Eşi Reka'nın ölümünden sonra Attila, İldiko adında bir kızla evlenmeye karar vermiş. Her zaman ölçülü içki içen Attila, düğün gecesinde içkiyi fazla kaçırmış ve uykusunda burnu kanamaya başlamış ve bu şekilde boğulup ölmüş. Hun askerleri hakanlarına son veda için sırayla gelmişler. Hunlar, hakanları için gözyaşları dökerek değil saçlarını ve yüzlerini kesip yas tutarlarmış. Hakanın ölümünü göksel bir işaret de göstermiş. Doğu'nun hükümdarı olan Martianus rüyasında Attila'nın okunun kırıldığını görmüş. Bu rüyadan, Romalılar'ın en büyük düşmanı olan Hun hakanının öleceğini anlamış... (Lengyel, 1972: 25-27.)

Taltoş kadın (*A táltosasszony*) masalı:

Moğol istilasası zamanında Gyergyó köyünde Bákainé adında bir Sekel kadın yaşıyormuş. Bu kadının taltoş olduğu herkes tarafından biliniyormuş. Dolu, deprem,

fırtına gibi her tür felaketi önceden görürmüş. Bir pazar günü insanların kiliseden çıktığı zaman, taltoş kadın şöyle demiş:

- Efendiler, beni dinleyin, size önemli bir şey söylemek istiyorum! Bilin ki çok kısa bir zaman sonra buraya Moğollar gelecektir. Çok kalabalık olacaklar ve köylerimizi yakacaklar, erkeklerimizi öldürecekler, kadınlarımızı esir tutacaklar. Sözümü dinleyin efendiler! Köylerin yandığını gördüğünüzde tarlada çalışan her insan yere bir kazık saplasın ve kazığın üstüne şapkasını koysun. Her orakçı orağını orakladığı son demete saplasın ve üstüne şapkasını koysun. Tabaklarını herkes anıza ve çimene saklasın. Ben Moğollar buraya vardığında artık yaşamayacağım, ama mezarımdan kalkar, aranıza gelirim ve sözümü dinleyip dinlemediğinizi görürüm. O zaman kazanıp kazanamayacağınızı da söylerim size. (Benedek, 1998a: 320.)

Dünya Güzeli Ejderha Gül (Világszép sárkány Rózsa) masalı:

Bir varmış bir yokmuş bir kral varmış. Bu kralın ülkesi çok büyükmüş, ama buna rağmen ne o ne de kraliçe hiçbir zaman gülmezmiş. Zaman geçiyormuş ve kraliçe bir gün rüyasında yaşlı ak sakallı bir ihtiyar görmüş. İhtiyar ona, seneye altın dişli taltoş bir oğulun annesi olacağını söylemiş. Bu oğlanın karısının dünya güzeli Ejderha Gül olacağını da söylemiş. Kraliçe uyandığında hem sevinmiş hem de üzülmüş. (Benedek, 1989a: 94-99.)

Emese'nin rüyası efsanesinde Emese, rüyasında bir kuş görür ve kuş Emese'nin göğsüne yaslandığında rahminden ışık saçan bir kaynak haşıl olur. Bildiğimiz üzere şamanlar gördükleri rüyaları ruhlar tarafından gönderilen bir kehanet olarak gördükleri için onları sorgulamazlardı.

Tanrı'nın kılıcı efsanesinde, Attila'nın annesi Attila'nın doğacağını ve bütün halkları işgal eden büyük bir hükümdar olacağını rüyasında görmüş.

Attila'nın ziyafeti efsanesinde, Attila'nın falcıları geleceği görürler, ama fal baktıkları yöntem belli değildir.

Attila'nın seferleri efsanesinde, Hun askerleri ormanda fal bakan bir keşiş bulur ve Attila ona fal baktırır, ancak fal bakma yöntemi belli değildir. Attila falı beğenmeyince Hun falcılara fal baktırır. Hun falcıları atalarının geleneklerini izleyip fala bakarlar. Kurban kesip etlerini kemiklerinden ayırıp kemikleri ateşe atarlar ve kemikler çatladığı zaman çatlaklardan fala bakarlar. Attila'nın ölümü ve cenaze töreni efsanesinde kralın öleceğini Martianus rüyasında görür ve rüyası gerçek olur. Taltoş

kadını masalında, taltoş kadını dolunun, deprenin, fırtınanın ve her türlü felaketin geleceğini önceden görürdü. Bir gün rüyasında Macar topraklarına Moğolları'n geleceğini görmüş ve sonrasında bu rüyası gerçek olmuştur. Dünya Güzeli Ejderha Gül masalında, kadın altın saçlı taltoş bir oğlan doğuracağını görür.

3.3.6. Eski Macar İnancındaki Hayvan Motifleri

Halk inanışında olağanüstü güce sahip olan hayvanlar her zaman çok önemli rol oynarlardı. Geleneksel yaşamı sürdüren ve en eski meslekleri yapan insan, çevresinde olan hayvanların çoğu hakkında akıldışı sanılara sahipti. Bu akıldışı sanılar sonucunda farklı inanışlar meydana çıkmıştır.

3.3.6.1. Geyik

İnsanoğlu çatal boynuzlu hayvanlara hep büyük değer verirdi. Bunun başlıca sebebi geyiğin avcılık yapan insanın en önemli hammadde ve enerji deposu olmasıydı. Geyik bütün Avrasya bölgesine has yerli bir hayvandır.

Avrupa'da geyik kültürünün altın çağı son Buzul Çağının (M.Ö. 30-12000) sonundaydı. Bu dönemde Avrupa güney bölgelerinde Sibiryaya hava şartları hüküm sürerdi. Bu iklimde yaşayan geyiğe karşı duyulmuş saygının izleri mağara duvarlarındaki av sahnelerinde korunmuştur. Evcilleştirebilen tek geyik türü Ren geyiğidir. Sibiryaya'da M.Ö. 4000'den bu yana eti ve sütü için ve yük hayvanı olduğu için beslenirlerdi. Buzların geri çekilmesiyle Ren geyiği de kuzeye çekildi ve çatal boynuzluların kültürü güneyde yaşayan ve evcilleştirebilen at ve sığırın gölgesinde kaldı. Yine de bu geyik kültürü insanlarda büyük iz bırakmıştır. At yetiştiren İskitler'in sanatında, atlı halk olmalarına rağmen geyik tasvirlerinin sayısı at tasvirlerinin sayısından oldukça fazladır. At tasvirlerinin konuları genelde günlük hayattan alınmıştır; örneğin at üstünde hayvan avlamak ya da at üstünde mücadele etmek. Bununla birlikte geyikleri, stilize edilmiş ve süslüdür. Atları sık sık geyik maskesinde gömme geleneği geçmişin İskitler'e vurduğu damganın güzel bir örneğidir. (Jankovics, 1996: 20-21.) Bu gelenek muhtemelen İskitler'in Ren geyiğine bindikleri zamanların hatırasıdır. İnançlarına göre atın öldükten sonra geyiğe dönüştüğünün düşünülmüş olması bir ihtimaldir.

Gördüğümüz üzere geyik insanların hayatında, insanoğlunun hayvanları bir totem kahramanı olarak gördükleri eski zamanlarda başrol oynamıştır. Böylece geyik, mitolojik önemini kaybetmek yerine zaman onun önemini daha da arttırmıştır.

Cermen mitolojisine bakacak olursak Nesir Edda'da geyik motifine rastlayabiliriz: "*Yddrasil ağacı insanın düşünebileceğinden daha fazla acı çeker, bir geyik onu yukarıdan ısırır, Nídhöggr aşağıdan kemirerek kenarlarını çürütür...*"(Sturluson, 1916, XVI: 29-30.)

Cermen mitolojisine göre hayat ağacı olarak görülen Yddrasil üç paralel dünyayı birleştirmektedir. Ağacı yukarıdan ısırın geyik muhtemelen yeryüzündeki kötülüklerin sembolü olabilir. Yeraltında Yddrasil'in köklerini çürüten Nídhöggr bir yılandır ve yeraltının sembolüdür. Cermen mitolojisinde geyik motifinin neyi sembolize ettiği araştırmacılar tarafından henüz belirtilmemiştir.

Geyik motifine Budizm'de de rastlayabiliriz. Jataka Hikâyeleri, Gotama Buda'nın hem insan hem de hayvan şeklinde gerçekleşen reenkarnasyonlarıyla ilgili, Hindistan'a özgü, hacimli bir edebiyat eseridir. (Warder, 2000: 286.) Jataka'daki bir hikâyeye göre Magadha Krallığı'ndaki Rajagaha kentinde Bodhisatta, reenkarnasyon sonucunda bir geyik olarak dünyaya gelmiş. Büyüdükçe, ormanda binlerce geyik sürüsünün lideri olarak yaşamış. Luckie ve Blackie adında iki genç çocuğu varmış. Büyüdüğü zaman, iki oğlunun sorumluluğunu üstlenerek her birinin bakımına beş yüz geyik ayarlamış. Sonra bu iki genç geyik sürüsünün başına geçmiş. (Chalmers, 1895: 35.)

Altın geyik, Hinduizm'in Ramayana Destanı'nda önemli bir rol oynamaktadır. Ramayana'ya göre ormanda sürgündeyken, Rama'nın karısı Sita altın bir geyiği görmüş. Geyiği çok beğenip Rama ve Lakshmana'dan onu almasını istemiş. Geyik aslında kılık değiştirmiş Maricha adında bir cinmiş. Maricha, Rama ve Lakshmana'yı Sita'dan uzak tutmak için bu şekli almış, böylece yeğeni Ravana onu kaçırabilmiş. (Ramayana, VI. Kitap: Sita-Harana: 90-96.)

Geyik kültürünün paralellerini Avrasya'daki şaman halkları arasında da görebiliriz. M.S. 10.yüzyılda Çin'i işgal etmiş Türkleşmiş Moğollar olan Kitanlar ilkbaharın gelmesini ve ilk kaz avını şenliklerle kutlardı. Avcılar ava çıkmadan önce geyik derisini giyer, geyik kafasını takarlardı. Avın bereketli olması için de geyiklerin ruhu için kurban sunarlardı. (Shirokogoroff, 1935: 195.) Tunguzlar ağaçtan veya

pirinçten koruyucu ruhlarının putlarını yaparlardı. İnanışlarına göre her ruh kendine adanmış ren geyiklerine ve atlara sahiptir. Bu yüzden ruhlara kurban sunabilmek için ren geyiklerini ve atları öldürüp kanlarını putların ağzına sürerlerdi. (Eberhard, 1942: 48.)

3.3.6.1.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Geyik

Geyik, Macar kültüründe çok önemli bir hayvandır. Macarlar'ın türeyiş efsanelerinden biri olan Alageyik efsanesinin ana motifi mucizevi bir geyiktir. Geyik efsanesi M.S. 13. yüzyılın sonunda yazılmış Kézai'nin *Gesta Hunnorum et Hungarorum* adlı kroniğinde korunmuştur.

Mucizevi Geyik efsanesi:

"Nemrud Pers İmparatorluğu'na gitmiş. Eneth adlı karısından iki oğlu doğmuş: Hunlar'ın atası olan Hunor ve Macarlar'ın atası olan Magor. Bir gün bu iki kardeş ava çıkmış ve birden bir geyik görmüşler. Geyiği takip edip Meotis bataklığına doğru kovalamışlar. Geyik bataklıkta yok olmuş. Hunor ve Magor Bataklığı gezip hayvancılık için uygun bulmuşlar. Babalarına dönüp veda ettikten sonra Meotis bataklığına gitmişler. Orada beş sene yaşadktan sonra altıncı yıl çıkmışlar. Bozkırda gezip evlenmek için kendilerine kadın kaçırmışlar. Zamanla halkları oldukça çoğalmış. Bataklığa artık sığamadıkları için İskitler'in Ülkesini işgal edip oraya yerleşmişler."(Kézai: 2004: 6-9.)

Geyik efsanesi, Macar kroniğine Bizanslı tarihçi Jordanes vasıtasıyla girmiştir. Jordanes'in eserinde mucizevi geyik hikâyesi bu şekilde kaydedilmiştir:

"Böylece Hunlar Gotlar'ın topraklarına kadar geldiler. Tarihçi Priscus'un söylediğine göre Hunlar'ın vahşi milleti Meotis (Azak Denizi) bataklığının karşı tarafında yaşıyorlardı ve avcılıktan başka bir şeyden anlamazlardı. Bir ulus kadar büyüdüleri zaman hilekarlıkla ve yağmalamalarla komşu halkların huzurlarını bozmaya başladılar. Bir gün Hunlar'ın geleneğine göre Meotis sahiline avlamak üzere yola çıktılar. Birdenbire karşılarında bir geyik belirledi ve sanki bir yol gösterici gibi arada durup, arkaya bakıp Meotis bataklığına doğru ilerledi. Böylece avcılar daha önce geçilmez sandıkları Meotis Deniz'ini kolayca aştılar. Meotis'ten çıktıklarında İskit topraklarını gördüler, geyik de tıpkı geldiği gibi ansızın kayboldu. Bence bu geyiği, Hunları yaratmış ruhlar, İskitler'den nefret ettikleri için gönderdiler. Daha önce Meotis bataklığının ötesinde başka bir dünya olduğundan habersiz Hunlar ise bu olayı Tanrı'nın lütfu ve yardımı olarak kabul ettiler. Halklarının yanına gidip İskitler'in Ülkesi'ni anlattıktan sonra hep beraber yola çıktılar. İskitler'i yenip ülkelerini işgal ettiler"(Jordanes, 1915: 85-86.)

Efsane metinlerini ve içeriklerini karşılaştırdığımız zaman bazı farklılıkları görebiliriz. Jordanes'in kitabında mucizevi geyik Hunları Meotis'ten İskitlerin ülkesine, Macar kroniğinde ise Midiya'dan Meotis'e götürdü. Macar Alageyik efsanesinde geyiği çift sembol olarak görebiliriz: bunların birincisi lider bir hayvan olması, ikincisi ise bereketliliğin sembolü olmasıdır çünkü Hunor ve Magor evlenecekleri prensesleri ve kendi halklarını geyiğin yardımıyla bulmuşlardır.

Mucizevi yol gösteren geyik motifi sadece İskitlere ve Hunlara özgü değildir. Oğuz Türklerinin en eski destanı olan Dede Korkut Kitabı'nda geyiğin rehber ve haberci motif taşıdığını görebiliriz. Hikâyeye göre Bamsı Beyrek'in karşısına bir sürü geyik çıkmış ve birini kovalamaya başlamış. Geyiği takip ederek yemyeşil bir çayıra varmış. Çayırdaki beşik kertme nişanlısının kırmızı otağına rastlamış. (Ergin, 1971: 73.)

Geyik motifi Kral I. Géza'nın Taç Giydirme Töreni Hakkında adlı efsanesinde de korunmuştur:

"Prens Géza Macarların tacını kabul edip onların kralı olmuş. Taç giydirme töreninden sonra kardeşi László ile Meryem Ana'ya adamak üzere nereden manastır yapacaklarını düşünmeye başlamışlar. Bu sırada boynuzları mumlarla dolu bir geyik belirlemiş ve ormana doğru koşmuş. Askerler geyiğe vurmuşlar, ancak geyik Tuna nehrine girmiş ve bir daha görülmemiş. Géza'nın kardeşi şöyle demiş: "Vallahi bu bir geyik değil, Tanrının bir meleğiydi. Kral Géza kardeşine geyiğin boynuzundaki yanan mumların anlamını sormuş. Kardeşi şöyle cevap vermiş:» Onlar boynuzlar değil, kanatlardı. Onlar yanan mumlar da değildi, parlayan tüyler idi. Geyik, ayağıyla manastırın temelini atmamız gereken yeri işaret etti." Böylece o yerde büyük bir manastır yaptırmışlar."(Geréb, 1993: 44.)

Yukarıdaki efsane M.S. 1000 ve 1310 arasında yazılmış olup Árpád Hanedanı efsaneleri dönemine aittir. Tıpkı bu efsane gibi dönemin başka efsaneleri de o dönemde Hristiyanlığın iyice kökleştiğini gösterir. Bu dönem efsanelerinde eski inanış sistemini tamamen bastırmak için Hristiyan unsurların yaygın kullanılması din adamlarının mücadele vermesi olarak düşünülebilir.

Mucizevi su sıkma (A csodás vízfakasztás) masalı:

I. Ladislaus Kumanlarla üç kere savaşmış ve ordusunun artık ne yiyecek ne de içecek hiçbir şeyi kalmamış. O zaman kral bir kaya yanına gidip kayaya kılıcını sokup kayadan su çıkarmış. Suyu görünce bir sürü geyik gelmiş ve ordu geyikleri avlayıp hem açlığını hem susuzluğunu giderebilmiş. Tanrı ordu için geyikler göndermiş çünkü I. Ladislaus hep göğe bakıp dua edermiş. (Magyar, 2004: 154.)

Deszkavarlı Prens (*deszkavári királyfi*) masalı:

Sonraki gün ava çıkmışlar ve Daniel'i da çağırmışlar fakat Daniel onlara yetişememiş ve geride kalmış. Daniel evde yalnız kalınca dizginini silkelemiş ve karşısında hemen gümüş kıllı bir at belirlemiş ve oğlana gümüş kıyafetler getirmiş. Kayınçoları ormana vardıklarında kendisi artık dönmek üzereymiş ve atında da yeni avladığı altın geyik duruyormuş.

3.3.6.2. At

Bir kült hayvanı olan at, eski Macar inanış sisteminin taltoş atı olarak, Macar halk masallarında ve efsanelerinde sık görülen bir figürdür. Bu, halk inanış sisteminden kaynaklanan diğer birçok hatıra gibi, atla ilgili geleneklerden doğmuştur. Bu geleneklerden biri at gömme geleneğidir. Keşfedilmiş mezarlar, araştırmacılara çok şey anlatmaktadır. Halk inanışındaki taltoş atı figürü bu eski geleneğe dayanmaktadır.

M.S.10-12. yüzyıldan kalma Macar mezarlarında Orta Asya göçebelerinde yaygın olan at gömme geleneğinin izleri bulunmaktadır. At gömme geleneğinin farklı türleri vardır. İlk türü derisi soyulmuş atın derisini doldurup, atın kafasını ve bacaklarını bütün bir at gömüldüğü hissini veren şekilde düzenlemektir. Bu durumda at ölü insanın sol tarafına yerleştirilirdi çünkü gerçek hayatta da ata sol tarafından binilir. Atlı gömme geleneğinin bir diğer türü kırk gün boyunca mezar üstüne gerilip bekletilen at derisini, mezarı kazıp ölünün yanına gömmektir. Üçüncü türü ise mezara sadece at koşum takımının (semer, üzengi, başlık, at sağırsı) gömülmesidir. Çoğu zaman ölünün başını, tıpkı hayattayken açık havada uyuduğu gibi, semerin üstüne koyarlardı. Atı, koşumuyla beraber veya koşumunu sadece yanına yerleştirip gömerlerdi. Böyle değerli eşyaların mezara konulma geleneğinin sebebi belki de sadece ölünün öbür dünyadaki ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Geleneklere göre ölünün eşyalarına dokunulmazdı. (László, 1988: 54-55.)

Orta Asya kökenli atlı gömme adetlerinin kaynağı da şaman inanışında aranmalıdır. Orta Asya'da İskitler, ölen savaşçının en sevdiği atını mezar önünde kurban edelerdi. Atın derisini soyup mezara yalnızca kafasını, dört ayağını ve derisini koyarlardı. Atlı gömmelerin farklı çeşitleri vardı, bazen atın vücut parçalarını

ve at koşum takımlarını ölmüş insanın ayağının yanına koymuşlardır, bazen de içi doldurulmuş at derisine koşum takıp ölü yanına o şekilde koymuşlar, bazen ise mezara sadece semeri ve koşum takımını koymuşlardır. (Kiszely, 2001: 167.)

M.S. 9. ve 10. yüzyılın başında Macar kabilelerinin konfederasyonunun başı olan Árpád'ın mezarının nerede olduğu araştırmacıları meraklandıran konulardan biridir. Árpád'ın mezarı bugüne kadar bulunamamıştır. Bu mezarla ilgili vasiyet M.S. 13. yüzyılda yazılmış *Gesta Hungarorum*'da kaydedilmiştir:

"Bundan sonra hükümdar Árpád Rabb'in vücut bulmasının 907.yılında bu dünyadan göç etti. Kral Attila'nın şehrine taş nehir yatağında akan küçük bir derenin kaynağı üstünde defnettiler. Macarlar'ın iman etmesinden sonra aynı yerde Aziz Meryem Ana'nın saygısına Fehér adında bir kilise yaptılar." (Anonymus, 1977: 27.)

Hükümdar Attila'nın mezarı hakkında bu eser dışında başka kaynak bulunmamaktadır. Yazarın, bu kaynağı kaleme aldığı zamanda yaşayan sözel bir geleneği ya da efsane niteliğinde olan bir hikâyeyi kaydedip kaydetmediği muammadır.

Çin kaynaklarına bakacak olursak *Çov-şu* ve *Siu-şu* Yıllıklarında Göktürkler'in cenaze törenlerine dair önemli bilgiler bulabiliriz. Birisi öldüğü zaman, Türkler ölen kişinin cansız bedenini bir çadıra bırakırlardı. Ölen kimsenin akrabaları ölen kişi için at, koyun veya öküz gibi kurbanlar keserlerdi. Kurbanı çadırın önüne bıraktıktan sonra herkes atına binip çadır etrafında yedi kere dönerdi. Cesetle beraber ölen kişinin atını ve kullandığı eşyalarını da yakarlardı. Ölen kişinin küllerini bir mezara gömerlerdi ve üstüne bir direk dikerlerdi. Akrabalar cenazeye kurbanlarla beraber gelirlerdi ve kurbanların kafalarını (genelde at kafasını) direğe asarlardı. (Mau-Tsai, 2011: 21-23., 64.)

Etnolog Benedek Baráthosi-Balog 1911'de Rusya'daki ve Sibirya'daki seyahatlerinde şahit olduğu, Buryatlar'ın at adağı sunma ritüellerini şu şekilde kaydetmiştir:

"Baykal kıyılarında, üç masa uzunluğunda ve bir buçuk metre genişliğinde büyük bir taş yığınının durduğu kayalık bir kıyıya ulaştık. Sunak taşı, üzerinde ateş yakılan taze yapraklarla çevrelenmiştir. Bu sırada birkaç kısarak sağıldı ve sunak ateşine taze süt serpildi. Altı Buryat adam sunağın yanına grimsi-beyaz

bir at götürdü. İkisi, her iki tarafında uzun dizgin tuttu ve diğer dördü, ucu atın dört bacağının bileğine tutturulmuş uzun bir ip tuttu. [...] İplerin yardımıyla atı yere çektiler ve sonra atın bacaklarını zorlayıp açtılar. Hançere benzer bir bıçağı olan yaşlı bir adam, atın karnını yırttı ve hayvanın kalbine yakın ana kan damarlarını bulup kesti, at böylece sadece birkaç dakika acı çekti. Oradaki adamlar daha sonra derisini çıkardı ve sunağın üzerine koydu [...] at kurban doğrudan yüce Tanrı için bir şükrandır. Hayvanın yükselen ruhu, insanın şükürlerini Tanrı'ya ulaştırmasını sağlar... "(Baráthosi-Balogh Benedek, 1996: 126.)

Macar tarihçiler tarafından Macarlar'ın eski akrabaları olarak görülen İskitler'in ata karşı olan saygıları, at kurbanları hakkında kaydedilmiş raporlardan anlaşılmaktadır:

"İskitler bayramlarında hayvanları kurban ederlerdi, özellikle de atları. Kurban törenlerinde hayvanı öldüren kişi, hayvanı boğarken tanrıya dua ederdi. İskit topraklarında çok az sayıda ağaç bulunduğu için atın dersini soyup etini kemiklerinden ayırırlardı. Bunu yaptıktan sonra at etini büyük bir kazana atıp altında hayvan kemiklerini yakıp pişirirlerdi. Ancak kazan bulamadıkları zaman eti hayvanın karnına doldururlardı. Böylece hayvan kendi kendini pişirirdi. Ares haricindeki diğer tanrılarına bu şekilde kurbanlar sunarlardı. Ares için her eyaletin pazarında yaklaşık üç stadyum uzunluğunda ve genişliğinde birer tapınak yaparlardı. Tapınağın üç duvarı diktir, ancak dördüncü duvarına çıkılabildi. Bu duvara çıkıp her sene yüz elli arabalık çıra demeti koyarlardı. Bu kutsal yığın içine her eyalet Ares'i sembolize eden eski bir demir kılıcı koyardı. Bu kılıç için her sene at ve boğa kurbanlarını getirirlerdi." (Herodot, 1911: IV.52-59.)

"İskitler sadece tek tanrıya, güneş tanrısına taparlardı. Güneş'in, tanrıların arasındaki en hızlı tanrı olduğuna inandıkları için ona saygılarını göstermek için ölümlüler arasındaki en hızlı canlı olan atı kurban ederlerdi."(Herodot, 1890 I: 1.216.)

At kurban geleneği Hunlar arasında da yaygındı. Genelde cenazelerde at kesilirdi, ama bir kral öldüğü zaman sadece hayvan değil, başka adak da sunulurdu, örneğin pirinç ve şarap. Bunun yanı sıra; bir antlaşma yapıldığında önce beyaz bir at kesilir, ardından da antlaşma yapan iki hükümdar öldürülmüş düşman bir hükümdarın kafatasından yapılmış kadehten onun kanını içerlerdi. (Baldick, 2011: 34.)

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Macar halk inanışındaki at kültü taltoş atıyla ilgili efsanelerde korunmuştur. M.S. 1725'ten kalma bir verimize göre Güney Macaristan'da yaşayan İlona Borsi kendisinin hastaları iyileştiren yarım taltoş

olduğunu iddia etmiştir. Anlattığına göre atlar taltoş insanları tanır ve onlarla konuşabilirler. (Lehoczky, 1881: 250.) Bununla paralel olarak at motifi Orta Asya’da da sıkça görülen bir unsurdur. Orta Asya’daki halklarının şamanlarının ruhları esrime sırasında kendinden geçip uzaklara uçtukları bilindik bir unsurdur. Esrimenin en önemli aleti davuldur. Şamanizm inancına göre davul atı sembolize etmektedir. Şaman bu ata binip ruhların diyarına gidebilir. (Róheim, 1990: 10.) Şaman inancına göre at ölen kimseyi öbür dünyaya taşırdı, yani at hem göğe yükselebilir hem de yeraltına inebilirdi. (Eliade, 1999: 36.)

Macar halk geleneğinde davula özgü olan "at-davul" olgusunun hatırası bir bilmecede korunmuştur: *"Benim her eve kışneyen küçük bir atım var. Nedir?" Cevap: davul.* Günümüzde bu bilmecenin cevabının neden davul olduğuna dair bir verimiz yoktur, o yüzden bunu ancak Şamanizm’le bağdaştırabiliriz. Bu bilmeceye dayanarak davulun ata dönüşmesi inancının taltoş kültüründe de bir zamanlar var olan bir unsur oluşu çok yüksek bir ihtimaldir.

3.3.6.2.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde At

Macar halk masallarında taltoş atı onu masalın kahramanı (genelde en küçük oğlan) bulana kadar genellikle kötü, zayıf ve güçsüz bir attır. Masal kahramanı taltoş atına bir çukurda yaralı halde rastladığında onu iyileştirir ve at kendi gücüne kavuşup taltoş atına dönüşmektedir. Kimi zaman taltoş atı başkahramanın kendi ahırından çıkar. Ancak efendisiyle tanıştığı zaman doğaüstü gücünü yeniden kazanır ve insan sesiyle konuşur. Bunun muhtemel sebebi atın sahibinin de bir taltoş olması ve at onunla karşılaştığı zaman onun gücünü hissedip kendi gücünü geri kazanmasıdır. Sahibi onu yıkayıp ona yemek olarak yanan köz verdiğinde at kendini sallar ve altın kıllı bir ata dönüşür. Masallardan atın kimi zaman altı ayağı olduğunu görebiliriz. Bu motif, taltoş atı ve Macar taltoş arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir çünkü bildiğimiz üzere taltoşların ortak özelliği de fazla diş veya kemik ile doğmalarıdır. Efendisini tehlikelerden korur, saklanabileceği yerleri söyler, öğüt verir ve ona her konuda yardımcı olur. Taltoş atlarının ortak özelliği, rüzgârdan ve düşünceden bile hızlı uçabilmeleridir.

Biberiye dalı (A rozmarintszál) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir kral varmış. Kralı, halkı çok severmiş ve evlenmek istemediği için ona çok üzülmüyorlarmış. Bu kral çok seçiciymiş ve bütün dünyayı gezmesine rağmen hiç kendine göre bir kız bulamamış. Ne yapacağını artık bilemiyormuş. Bir gün, tavsiye almak üzere, ormanda yaşayan yaşlı bilge avcının yanına gitmiş. Yaşlı avcı ona bir biberiye dalını vermiş ve bu biberiye dalı hangi kız önünde eğilirse, kralın o kızla evlenmesi gerektiğini söylemiş. Kral sarayına dönmüş ve onunla evlenmek isteyen bütün kızları sarayına davet etmiş. Saray dünyanın dört kösesinden gelen güzeller güzeli kızlarla dolmuş. Kral biberiye dalını eline alıp kızların önünden geçmeye başlamış, fakat biberiye dalı hiçbir kız önünde eğilmemiş. Kral çok üzülmüş ve ikinci bir davet düzenlemiş ancak biberiye dalı orada da kimsenin önünde eğilmemiş. Kral kendini çok çaresiz hissetmiş ve üçüncü bir davet düzenlemiş, fakat ne yazık ki biberiye dalı hiç kimse önünde eğilmemiş. Kral artık derdin uyku uyuyamıyormuş. Uykusuz bir gecesinde, odasına altın ayaklı, altın tüylü küçük bir kuş uçuşmuş ve biberiye ile konuşmaya başlamış:

- "Ey biberiye dalı kralın derdinin büyük olduğunu çok iyi biliyorum, ama ben ona yardım edeceğim çünkü o da bana yardım etti, beni iki kere atmacadan kurtardı. Sen ancak bir kız önünde eğileceksin, o da peri bahçesinde yaşıyor. Yarın sabah saraydan yola çık ve kralı da çağır, ben üstünüzde uçar yol gösteririm size."

Kral bu konuşmayı duymuş ve sabahı dört gözle beklemiş. Sabah biberiye dalı yola çıkmış ve kral onu ve altın tüylü kuşu takip etmiş. Ormanları aşp gece gündüz yürüyorlarmış. Bir ormanın ortasında yolun kenarındaki çukurda yaralı bir at görmüşler. At konuşan bir atmış ve krala vücudundaki gümüş oku çıkarmasını rica etmiş. Bu at bir taltoş atıymış çünkü kral oku ondan çıkardığı zaman hemen ayağa kalkmış, kendini silkelermiş ve on kat daha güzel bir ata dönüşmüş. At kralın iyiliğinin karşısında kralı sırtına alıp onu evleneceği kıza götürmek için göklere uçmuş ve düşünceden bile daha hızlı ilerlemiş. Biraz zaman geçtikten sonra camdan bir saraya varmışlar.

Camdan sarayda camdan bir adam oturuyor ve bağıırıyormuş. Camdan adamın karnında büyük bir sinek varmış ve karnını delmeye çalışıyormuş. Yanında camdan bir kadın oturuyormuş, örümcek onun etrafına ağ çekiyormuş. Sineği yok etmenin tek bir yolu varmış o da onun annesini yani çift kılıçlı örümceği öldürmekmiş. Kral çift

kılıçlı örümceğe saldırmış ama örümcek çok güçlü çıkmış. Mücadele seslerini duyan taltoş atı krala yardım etmek üzere saraya girmiş ve örümceği öldürmüş. Annesinin durumunu gören sinek ona yardım etmek için camdan adamın ağzından dışarıya çıkmış. Taltoş atı sineği de öldürmüş ve camdan adam yakışıklı bir adama, camdan kadın ise güzel bir kadına dönüşmüş. Meğerse bu kadın peri bahçesinde yaşayan kızın ablasıymış. Kral, taltoş atına binip peri bahçesine doğru yola çıkmış. Oraya vardıklarında bütün perilerin yas tutmakta olduğunu görmüşler çünkü peri kraliçesi örümceğin elinde tutsak olan ablasına o kadar çok üzülmüş ki beyaz bir zambağa dönüşmüş. Kral, beyaz zambağın yanına gitmiş ve biberiye dalı zambağın önünde eğilmiş, altın tüylü kuş da zambağın üstüne konup şarkı söylemeye başlamış ve zambak dünyalar güzeli bir prensese dönüşmüş. Kral çok sevinmiş, papazı çağırıp evlenmişler ve mutlu mesut yaşamışlar. (Benedek, 1988: 242-244.)

İpek çayırı (A selyemrít) masalı:

Bir kral, oğluna en iyi atını göstermek üzere onu ahıra çıkarmış. Oğluna, ata yemek vermesini söylemiş. Ancak bu at taltoş atıymış ve yalnızca yanan kömür yiyormuş. Prens arka bahçede büyük bir ateş yakmış ve atı yattığı çukurdan alıp kömüre götürmüş. At kömür yemeğe başlamış ve birdenbire kılları parlamaya başlamış. Prens, atın altı ayağı olduğunu ancak o zaman fark etmiş. Prens ata binmiş ve at havaya uçup düşünceden bile hızlı uçmaya başlamış. (Kovács, 1987: 120-125.)

Hayat kurtaran taltoş (Az életmentő táltos) masalı:

Ahırda hasta bir at varmış ve en küçük prene şöyle seslenmiş:

-Beni seç!

-Ben seninle ne yapayım? Yürümeyi bile beceremiyorsun, diye şaşırmış küçük prens.

-Sen onu boşver, beni seç! diye ısrar etmiş hasta at.

Prens atı bahçeye götürmüş ve at birdenbire kendini yere atmış. Küçük prens çok korkmuş çünkü atın öldüğünü sanmış. Ancak at düştüğü gibi aniden yerden kalkmış, kendini silkelemiş ve çok güzel bir taltoş atına dönüşmüş. (Majtényi, 1999: 25-37.)

Deszkavarlı kral (A deszkavári király) masalı:

Daniel, bahçede dolaşırken yanına atı gelmiş ve nasıl olduğunu sormuş. Sonra ona bir bakır dizgin vermiş ve bir şeye ihtiyacı olduğunda bu dizgini sallamasını ve ona sorulan her soruya "bilmiyorum" diye cevap vermesini söylemiş. Bundan sonra at kaybolmuş. Daniel'in hiçbir şeye ihtiyacı yokmuş ama yine de meraktan bakır dizgini sallamış ve önünde bakır rengi bir at belirlemiş ve Daniel onu denemek için üstüne binmiş. (Benedek, 1988: 253-260.)

Üç altın yüzük (*A három aranygyűrű*) masalı:

Küçük kral uyandığı zaman hasta atını yürütmek üzere şehir dışına götürmüştü. Hasta at zar zor yürüyormuş, sürekli düşüp duruyormuş. Şehirden çıkana kadar karanlık çökmüş. Hasta at birdenbire kendini silkelemiş ve çok güzel altı ayaklı bir ata dönüşmüş. Sahibi üstüne binmiş ve rüzgârdan bile hızlı uçmuşlar. (Benedek, 1989a: 41-50.)

Batı Kralının Kızı (*A napnyugati király leánya*) masalı:

Prens atına yemek vermek üzere bodrumdan çıkmış ancak taltoş atı başını sallamış:

- "Tatlı sahibim, ben samanla beslenmiyorum, bana bir ekmek ve Macar şarabı getir.

Prens atını iki hafta boyunca beyaz ekmekle ve Macar şarabıyla besledikten sonra taltoş atı yola çıkmak için hazır olduğunu söylemiş. Prens ailesiyle vedalaşıp ata binmiş ve at üç gün üç gece düşünceden daha hızlı bir şekilde uçmuş." (Benedek, 1989b: 240-245.)

Dünya Güzeli Ejderha Gül (*Világszép sárkány Rózsa*) masalı:

Kraliçenin altın dişli bir taltoş oğlu dünyaya gelmiş ve doğduğu gün ayağa kalkıp babasına okula gitmek istediğini söylemiş. Bir-iki sene sonra çocuktan güçlü bir oğlan olmuş, okullarını bitirip dünyayı gezmiş. Taltoş prens ailesine veda etmiş ve Gül'ü bulmak üzere yola çıkmış. Bir ormana vardığında yolun ortasında bir su birikintisinde bir ışık görmüş. Su birikintisinde küçük bir araba varmış, arabada ise çok güzel bir kadın oturuyormuş. Prens, kadını su birikintisinden çıkarmış. Güzel kadın kendisinin perilerin kraliçesi olduğunu söylemiş ve prensin bu iyiliğinin karşılığında ona bir ödül vermek istemiş. Prens, kadının Gül'ün annesi olduğunu anlayınca ondan Gül'ün elini istemiş. Perilerin kraliçesi Gül'ün ejderha kralının

ülkesinde olduğunu söylemiş ve prense yardım etmek için üç saç teli ve bir ip vermiş ve;

-Bu iple, saç tellerine vurduğun zaman saç telleri altın rengi bir taltoş atına dönüşecektir, ipten ise altın bir dizgin olacak. Sonra ata bin ve o at seni yüksek bir dağa götürecektir. Dağda bir pınar bulacaksın. O pınarda yıkanman gerek. Yıkandıktan sonra saçların altına dönüşecek, vücudun yara tutmayacak ve şimdiki halinden yedi kat güçlü olacaksın. Pınarın kenarında söğüt ağaçları arasında yere saplanmış bir kılıç göreceksin, onu yerden çıkarıp yanına alman gerek. Bu kılıç mucizevi bir kılıçtır, sen yorulduğunda o senin yerine mücadele edecek. Ancak ejderha çok güçlüdür ve onu yenebilmen için sana bir şey daha vereceğim. Bu üç şişeyi yanına al. Şişelerde güç veren bir içecek var. Güçsüzleştiğin zaman ilk önce en küçük şişedeki içeceği, sonra orta şişedekini, en son da en büyük şişedekini içmelisin, demiş.

Prens, perilerin kraliçesinin söylediği gibi üç altın saç teline iple vurmuş ve saç telleri bir taltoş atına dönüşmüş. Prens ata binmiş ve at havalara yükselmiş. Taltoş atı bakır bir köprü önünde durmuş ve prense köprüyü koruyan iki ejderhayı yenmesi gerektiğini söylemiş. Taltoş prens bu iki ejderhayı kolayca yenmiş ve Ejderha Ülkesi'ne girmiş. Ülkenin ortasında elmas bir saray varmış ve onun bahçesinde Dünya Güzeli Ejderha Gül oturuyormuş. Prens Gül'ün yanına gitmiş ve kendini tanıttıktan sonra ejderhanın evde olup olmadığını sormuş. Gül ejderhanın evde olmadığını söylemiş ve bodrumda bir fıçının olduğunu ve o fıçıda ejderhanın gücünün olduğunu söylemiş. Gül bodruma inip prense fıçıdan bir bardak içecek getirmiş. Zaman çok hızlı geçiyormuş ve öğle vaktinde ejderha eve varmış. Prensi gördüğünde onu mücadele etmek için tarlaya çağırmış. Saatlerce dövüşmüşler ama birbirlerini bir türlü yenememişler. Mücadele sırasında prensin gücünün azaldığı zaman perilerin kraliçesinin ona verdiği şişelerdeki iksirleri içip iyice güçlenmiş. Sonunda ejderhayı yenebilmiş ve Gül'ü kurtarmış. Perilerin ülkesine gidip evlenmişler ve mutlu, mesut yaşamışlar. (Benedek, 1989a: 94-99.)

Beyaz Atın Oğlu (Fehérlófia) masalı:

Bir varmış bir yokmuş bir beyaz at varmış. Bu beyaz at bir gün bir oğlan doğurmuş. At oğlunu yedi sene boyunca emzirmiş. Oğlan yedi yaşına geldiğinde annesi ondan yüksek bir ağacın tepesine çıkmasını ve ağacın kabuğunu soymasını istemiş. Oğlan ağaca çıkmasına çıkmış ancak kabuğunu soyamamış. Annesi onu tekrar

yedi sene boyunca emzirdikten sonra onu tekrar ağaca göndermiş ve ağacın kabuğunu soymasını istemiş. Bu sefer oğlan ağacın kabuğunu soymayı başarmış ve annesi onun yeterince güçlü olduğunu gördüğü için ona şöyle demiş:

-Senin artık yeterince güçlü olduğunu gördüğüm için artık mutlu ölebilirim. Sen git, dünyayı gez.

Beyaz at o gün ölmüş ve oğlu dünyayı keşfetmek üzere yola çıkmış. Beyaz atın oğlu, akşama doğru bir ormana varmış ve orada iğ eğiren bir oduncu görmüş. Adam çok güçlü gözükmüştü. Güçlü adam, beyaz atın oğlunun haberini çoktan almış ve ona, onunla mücadele etmek istediğini söylemiş. Mücadeleyi beyaz atın oğlu kazanmış ve iğ eğiren adam onun yardımcısı olmak istediğini söylemiş. Beyaz atın oğlu oduncuyu yanına almış ve yola beraber devam etmişler. Yolculukları sırasında taşları sanki taş değil de ekmek gibi öğüten bir adamı görmüşler. Beyaz atın oğlu taş öğütücü adamı da yenmiş ve o da onun yardımcısı olmuş. Hep beraber yollarına devam ederken demiri sanki demir değil, hamur gibi yoğuran bir adamı görmüşler. Demir yoğuran adam da beyaz atın oğlu ile mücadele etmek istemiş. Mücadeleleri çok uzun sürmüş, ancak sonunda beyaz atın oğlu galip gelmiş. Demir yoğuran adam da bu üçlüye katılmış ve yola artık dört kişi olarak devam etmişler. Karanlık çöktüğü zaman küçük bir kulübe yapıp geceyi orada geçirmişler. Öbür gün oduncu yemek yapmak için kulübede kalmış, diğer üç kişi de ava çıkmış. İğ eğiren oduncu yemek için ateş hazırladığı zaman yanında küçük boylu, uzun sakallı bir şeytan belirlemiş. İğ eğiren oduncu şeytanı görünce çok korkmuş. Küçük şeytan ondan yemek istemiş. İğ eğiren oduncu çok korktuğu için bütün yemeği tereddüt etmeden şeytana vermiş. Arkadaşları eve geldiğine yemek olmadığı için çok kızmışlar ve oduncuyu iyice dövmüşler, ancak oduncu ne olup bittiğini anlatmamış. Öbür gün taş öğüten adam evde kalmış ve yemek yaptığı zaman küçük şeytan tekrar belirmiş. Taş öğüten adam yemeği şeytana vermek istememiş. Şeytan ona çok kızmış ve onu yere sokup sımsıcak bakracı sırtına koyup yemeği oradan bitirmiş. Üçüncü gün yemek yapma sırası demir yoğurucuya gelmiş. Yemek hazır olduğunda küçük şeytan tekrar belirmiş ve bu sefer yemeği vermek istemeyen demir yoğurucuyu dövüp bakracı karnına koyup yemeğini orada bitirmiş. Arkadaşları eve geldiklerine yemek bulamadıkları için onu iyice dövmüşler. Beyaz atın oğlu üç gün boyunca neden kimsenin yemek yapmadığını anlayamamış ve bu yüzden dördüncü gün evde kendisi kalmak istemiş. Küçük şeytan yemeğin kokusunu

aldığında beyaz atın oğlunun yanında belirmiş ve yemeği istemiş, ancak beyaz atın oğlu şeytanı sakalından tutup büyük bir ağaca bağlamış. Arkadaşları eve vardıklarında sofraya hazırlanmış. Yemek bittikten sonra beyaz atın oğlu onlara şeytanı göstermek istemiş, ancak ne şeytan ne de büyük ağaç yerinde yokmuş. Şeytanın izlerini takip ederek yedi gün, yedi gece yürümüşler. Yedinci gün büyük bir delik bulmuşlar. Bu delik yeraltı dünyasının deliğiymiş. Dört arkadaş düşünüp taşınmışlar ve yeraltına inmeye karar vermişler. Ancak son dakikada beyaz atın oğlu dışında herkes korkmuş. Böylece beyaz atın oğlu yeraltı âlemine tek başına inmiş. Yeraltı âleminde küçük bir ev görmüş. Eve girdiğine orada küçük şeytanı yemek yaparken yakalamış. Bakracı elinden alıp karnına koymuş ve şeytanın yemeğini bitirmiş, sonra şeytanı bir ağaca bağlamış. Sonra Beyaz atın oğlu yoluna devam etmiş ve bir bakır saray görmüş. Bakır sarayın içinde bir kraliçe oturuyormuş ve yerden gelen bir insan görünce çok korkmuş. Kraliçe, kocasının üç başlı ejderha olduğunu ve eve geldiğinde beyaz atın oğlunu öldüreceğini söylemiş. Bu sözleri işiten ejderha birdenbire belirmiş ve mücadele etmek için oğlanı bakır tarlaya çağırmış. Beyaz atın oğlu, ejderhayı yenmiş ve kraliçeyi kurtarmış. Kraliçe, daha iki kız kardeşinin olduğunu ve onları da kurtarmak gerektiğini söylemiş. Böylece yola devam etmişler ve bir gümüş saraya varmışlar. Sarayın içinde öncekinden daha da güzel bir kraliçe oturuyormuş. Onun kocası altı başlı ejderhaymış. Beyaz atın oğlu onunla da mücadele etmiş ve onu yenmiş. Tekrar yollarına devam etmişler. Böylece bir altın saraya varmışlar. Sarayın içinde dünyalar güzeli bir kraliçe oturuyormuş. Onun kocası on iki başlı ejderhaymış. Beyaz atın oğlu on iki başlı ejderha ile de mücadele etmiş ve çok uzun süren bir mücadele sonucunda onu yenmeyi başarmış. Oğlan üç kraliçeyi de yanına alıp yeryüzü âlemine indiği deliğe gitmiş. Onu yukarı çekmek için deliğin başında bekleyen arkadaşları heme bir sepet indirmişler, ancak sepete dört kişi sığmadığı için oğlan, kraliçeleri tek tek önden göndermiş. Beyaz atın oğlu üç gün üç gece beklemiş, ama arkadaşları sepeti onun için indirmemişler çünkü kraliçeleri çok beğenmişler ve kendilerine istemişler. Beyaz atın oğlu beklemekten sıkılınca yağmurdan korunmak için saklanabilecek bir yer aramaya gitmiş. Dolaşırken bir grifon yuvasını bulmuş. Yuvalarda üç grifon yavrusu varmış. Oğlan yavruları yağmurdan korumak için onları ceketini ile örtmüş, kendisi de bir çalıya saklanmış. Biraz zaman geçtikten sonra grifon yavruların annesi eve varmış ve oğlanın iyi kalbini görünce ona yardım etmek üzere onu yeryüzü âlemine götürmeye söz

vermiş. Grifon, oğlandan üç ekmek ve üç domuz pastırması istemiş. Oğlan yiyeceklerini sırtına bağlamış ve grifonun sırtına binip yola çıkmışlar. Grifon yol sırasında acıktığı zaman beyaz atın oğlu ona yemeklerden verirmiş. Ancak yol çok uzun sürmüş ve yiyecekler bitmiş. Grifon yemek alamadığında oğlanı yere düşüreceğini söylediği için oğlanın başka çaresi kalmayınca önce kendi sol kolunu, sonra sağ bacağını kesip yiyecek olarak grifona vermiş. Nihayet yeryüzü âlemine varmışlar, ancak oğlan hiçbir yere kıpırdamamış. Grifon kuşu, kanatlarının altından bir şişe şarap çıkarmış ve oğlana içirmiş. Şarabı içtikten sonra beyaz atının oğlunun hem eksik kolu hem de eksik bacağı tekrar çıkmış, ayrıca yedi kat daha güçlü olmuş. Grifon yeraltı âlemine geri dönmüş, oğlan da üç yardımcısını aramak üzere yoluna devam etmiş. İlk önce demir yoğuran adamın sarayına varmış, onu pencereden dışarıya atmış ve kraliçeyi alıp taş öğütücüsünün ve iğ eğirenin sarayına da varmış ve kraliçeleri kurtarmış. Kızları babalarına götürmüş. En küçük kızla da evlenmiş ve mutlu, mesut yaşamışlar. (Arany, 1979: 78-86.)

3.3.6.3. Yılan

Yılan kültürünün kökenleri çok eski zamanlara dayanmaktadır. Yılan kültürünün, Asya ve Avrupa halklarının dini algısında oldukça gelişmiş olması ve yılanın diğer hayvanlardan daha fazla saygı görmesi dikkat çekicidir. Bu aşırı saygı, Macar halk geleneğinde de oldukça belirgindir. Yılana duyulan saygının birincil sebebi muhtemelen insanların yılanlardan korkmalarıdır. Yılanın ölümcül zehre sahip olması onu hem güçlü hem de -acımasız sıfatlarıyla beraber- önemli bir hayvan kılmıştır.

Yılan, deri değiştirme özelliğiyle yenilenmeyi sembolize etmektedir. Deri değiştirme özelliği yılan sembolizmine ölümsüzlük sıfatını sağlamıştır. (Campbell, 1995: 13-14.)

Sümer mitolojisinde yılan şeytani bir varlık olarak tasvir edilmiştir:

"Gılgamış, ölümsüzlük veren bir otun olduğunu öğrendikten sonra ot için denizin dibine dalmış. Karaya çıktıktan sonra tam otu yiyecekken, otu, önünden bir yılan kapmış. Böylece ölüme karşı hiçbir çare olmadığını kabul etmek zorunda kalmış."(Gılgamış Destanı X. Tablet).

Gılgamış Destanı'nda yılan ölümsüzlük bitkisini kahramandan çalan olumsuz bir hayvan olarak tasvir edilmiştir.

Mısır mitolojisinde yılan Aphopis, karanlığın iblisidir, dolayısıyla güneş tanrısı Re'nin düşmanıdır. Bu sebeple çekişmeyi ve yıkımı da kişileştirmektedir. Mısır mitolojisine göre yılan, yeraltında, dünyanın derinliklerinde yaşamaktadır. Tanrı Re, Nil Nehri'nin yeraltındaki sularında yelken açmaya başladığında, Aphopis nehrin tüm sularını içerek ona karşı çıkar. Her gece tekrarlanan savaştan Re galip gelir ve yılanı içtiği bütünsuyu tekrar nehir yatağına kismaya zorlar.

Mısır mitolojisinde olumlu rolü olan Uraeus adında bir yılan da mevcuttur. Uraeus, gözlükle tasvir edilmiş bir yilandır ve güneşin etrafına sarılarak Re'yi korumakla meşguldür. Olumlu, koruyucu doğası nedeniyle, aynı zamanda bir kraliyet sembolü haline gelmiştir ve firavunların baş ve göğüs süslerinde yer almaktadır. Tanrıça İsis'in başlığındaki kobra, bilginin yanı sıra; kraliyet bilgeliğinin ve gücünün bir sembolüdür. İnaniş'a göre büyü bir güce sahiptir ve etrafına zehir ve alev saçır. Mısır mitolojisinde yılan şeklinde bir tanrı daha vardır: Hasat edilen mahsulün koruyucusu olan Renenutet. Yılan ya da yılan başlı bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Hasatta görüldüğü ve dikkatle yapılan hasatla ilgilendiği düşünülüyordu. İnsanların refahını, başarısını ve mutluluğunu sağlardı. (Pinch, 2002: 198-200.)

Antik Yunan mitolojisinde yılan sağlıkla bağlantılı olan bir hayvandır. Yeraltında yaşayan yılanların yeraltındaki suların şifalı olmasında dolayı sihirli güce sahip olduklarına inanılırdı. Yunan mitolojisinde, kadehin içinden çıkan yılan, şifa tanrısının sembolü olan Asklepiustur. Bazı görüşlere göre yılan sadece bir sembol değil, aynı zamanda onun bir metamorfozudur. Pallas Athene'nin kutsal hayvanı olan yılan aynı zamanda bilgi ve bilgeliğin sembolüdür. (Campbell, 1995: 190.)

Yılan mitolojilerin yanı sıra semitik dinlerde de önemli yere sahiptir. Yahudilik'te Tevrat'a göre Cennet Bahçesi'ndeki yılan, Tanrı'ya benzer olma vaadiyle Havva'yı cezbedi. Yılan, Vahiy Kitabı'nda Şeytan olarak tanımlansa da Yaratılış'ta yılan, tanrının doğrudan yasakladığını iyi göstermeye çalışan aldatıcı bir yaratık olarak tasvir edilir. (Yaratılış 3: 4-5 ve 3: 22).

Eski Ahit'in bazı bölümlerinde yılan olumlu bir figür olarak gösterilmiştir. Musa'nın, tanrının tavsiyesi üzerine çölde yaptığı tunç yılan, yaraları iyileştiren, hayat veren bir hayvan olarak tasvir edilmiştir:

"Edom ülkesinin çevresinden geçmek için Kızıldeniz yoluyla Hor Dağı'ndan ayrıldılar. Ama yolda halk sabırsızlandı."(Çölde Sayım 21: 4.)

"Tanrı'dan ve Musa'dan yakınarak,» Çölde ölelim diye mi bizi Mısır'dan çıkardınız? «dediler,» Burada ne ekmek var ne de su. Ayrıca bu iğrenç yiyecekten de tiksiniyoruz! «"(Çölde Sayım: Say.21: 5.)

"Bunun üzerine RAB halkın arasına zehirli yılanlar gönderdi. Yılanlar ısırınca İsraililer'den birçok kişi öldü." (Çölde Sayım 21: 6.)

"Halk Musa'ya gelip,» RAB'den ve senden yakınmakla günah işledik. Yalvar da RAB aramızdan yılanları kaldırsın «dedi. Bunun üzerine Musa halk için yalvardı."(Çölde Sayım: Say.21: 7.)

"RAB Musa'ya,» Bir yılan yap ve onu bir direğin üzerine koy. Isırılan herkes ona bakınca yaşayacaktır «dedi." (Çölde Sayım 21: 8.)

"Böylece Musa tunçtan bir yılan yaparak direğin üzerine koydu. Yılan tarafından ısırılan kişiler tunç yılanı bakınca iyileşti." (Çölde Sayım 21: 9.)

Mısır'dan Çıkış pasajında yılan tanrının gücünü gösteren ders verme aracı olarak gösterilmektedir: Tanrı, Musa'nın asasını yılanı dönüştürdüğünde Musa, yılanı korkarak kaçmıştı. Ancak Tanrı, ona yılanın kuyruğunu tutmasını emrettiğinde yılan tekrar asaya dönüşmüştü. (Mısır'dan Çıkış 4: 2–7.)

Hristiyanlık'ta İncil'in Yeni Ahit bölümünde Hz. İsa, insanoğlunun yükselişini, Hz. Musa'nın yılanı havaya kaldırmasıyla, yılanı kurtuluşla ilişkilendirilen bir sembol olarak kullanıp doğrudan bir karşılaştırma yapılmıştır:

"Tıpkı Musa'nın çölde yılanı yükselttiği gibi İnsanoğlunun da yükselmesi gerekir. Öyle ki, O'na iman eden herkesin sonsuz yaşamı olsun"(İncil, Yuhanna 3: 14-15.)

Yılan kültürünün Orta Asya'da da çok eski zamanlara dayanan bir geleneği vardır.

İbn Fadlan Seyahatnamesi'nde yılan hakkında bazı bulgulara rastlamaktayız:

"Başkurtlar'ın bir grubu yılanlara taparlardı." (Şeşen, 2017: 57.)

"Bulgar Türkler'in ülkesinde çok yılan vardır, bir ağacın dalında ondan bile fazla. Ama kimse yılan öldürmez çünkü yılanlardan bir zarar gelmeyeceğine inanırlardı" (Şeşen, 2017: 72.)

İbn Fadlan'ın notlarından gördüğümüz üzere Başkurtlar yılanı bir tanrı olarak görürlerdi, Bulgarlar ise yılanın kutsal olduğuna inanıp onlara dokunmazlardı.

Radloff'un derlediği Altay yaratılış efsanesine göre yeraltının sahibi olan Erlik, Tanrı'nın dünyasındaki ağacın bir tarafında olan meyvelerin yenilmesinin serbest, diğer tarafında olan meyvelerin yenilmesinin ise yasak olduğunu öğrenmiştir. Bütün dünyaya sahip olmak isteyen Erlik, meyveleri koruyan yılanın içine girerek onu kandırmış ve iki insanın meyveden yemesine sebep olmuştur. Tanrı yılanı çok kızmış ve insanlar onu vurup öldürsünler diye beddua etmiştir. (Radloff, 1866: 139-166.)

Macar kültüründeki yılan saygısı şüphesiz ruhların dünyasından kaynaklanmaktadır. Halk inancına göre yılan, tanrının hayvanıdır, yani kutsaldır. Yılan, Macar halk inancının doğaüstü gücüyle donatılmış hayvandır. Yılan, ikircikli bir yaratık: bazı durumlarda yardımsever, bazı durumlarda ise çok zararlıdır. Hareketleri ve deri değiştirmesi nedeniyle ona yenilenme gücü atfedilmiştir. Halk inancına göre yılan konuşabilir ve yuvasında hazine saklar. Yılanın yumurtalarına dokunmak ya da yılanı öldürmek büyük bir uğursuzluğa yol açmaktadır. (Szendrey, 1914: 325.)

Bazı bölgelerde her evde beyaz bir yılan olduğuna inanılırdı. Bu yılan evin koruyucu ruhudur. Tam saat on ikide güneşlenmek için bahçeye çıkardı. İnanişe göre eğer birisi yılan öldürürse onun evinden de birisi ölürdü. (Versenyin, 1895: 232.) Yılanın, ailenin hayatta kalmasını sağladığına inanılırdı, bu yüzden ona yiyecek verirdiler ve onu öldürmezlerdi. Yılanın içinde ataların ruhunun yaşadığına ve sonra çocuklarında yeniden doğduğuna inanılırdı. (Lükő, 1942: 57.)

Bu inanış Kırgızlar arasında da yaygındır. Kırgızlara göre yılan evin iyesidir ve ona asla zarar verilmez. Kırgızlar, çocuklarını nazardan korumak için onların kıyafetlerine yılanbaşı dikerlerdi. (Anohin, 1924: 40.)

Bazı bölgelerde yılanların evlerin duvarlarında yaşadıklarına inanılırdı. İnanişe göre bu yılan duvarda çok ses yapar, rengi beyazdır ve çok hoş bir kokuya sahiptir. Yılanı yakalamak imkânsızdır çünkü evin duvarını yıktıklarında yılan hemen komşunun duvarına saklanır. Ev sahibi öldüğünde duvardaki yılan da ölürdü. Macaristan'ın hemen hemen her bölgesinde yılanın eve şans getirdiğine inanılırdı, bu yüzden eve gelen su yılanına evcil hayvan gibi bakar ve beslerlerdi. Duvarda yaşayan yılan inancı Macar kültürüne Alman arabuluculukla gelmiştir. Almanlar arasında *Hausschlange* adıyla bilinen yılanı duvardan çıkarabilmek için yerlere beyaz örtüler örterlerdi, üstüne de yemekler koyarlardı. Yılan duvardan çıkıp yemeklerden yerse

evdekiler için büyük bir şans geleceğine, yılan yemeklere hiç dokunmazsa evdekiler için büyük bir uğursuzluk geleceğine inanırlardı. (Kossa, 1908: 278.)

Güney Macaristan bölgesinde anlatılan bir efsane şöyledir:

"Bir gün yılanlar üstünde yolculuk yapan bir adam bir eve girip süt istemiş. Onun bir mücadeleye gideceğini ve eğer bu mücadeleyi kaybederse bütün dünyanın mahvolacağını söylemiş. Ardından içeriye bir yılan girmiş ve misafir olan adam, onun için de süt istemiş. Yılan taltoşun ta kendisiymiş."(Polner, 2001: 116-117.)

Doğu Macaristan'da kaydedilmiş bir efsaneye göre birçok insanın bir yılan arkadaşı varmış. Küçük bir kız varmış ve ona süt verildiği zamanlar hep bardağını alıp ahıra gidermiş. Bir keresinde babası ne yaptığını öğrenmek için onu takip etmiş. Ahırda kızının getirdiği sütü afiyetle içen büyük beyaz bir yılan görmüş. Kızın babası yılanı öldürmüştü, ama yılanla beraber kızı da ölmüş çünkü yılan onun hayvan kardeşiymiş. (Móser, 2001: 14.)

Bu efsanedeki hayvan kardeş aslında kızın yaşam enerjisini sağlayan hayvan şeklindeki yardımcı ruhudur. Kızın yılanla beraber olan ölümü bu şekilde bir anlam kazanabilir ve şüphesiz bu motif Şamanizm'in hatıralarını korumaktadır.

Aziz Yorgi Gününden önce (24. Nisan) yakalanan kertenkele ve yılanla dair tüm Macarca konuşulan bölgelerde yaygın bir inanç vardır. Orta Macaristan bölgesinde Aziz Yorgi Günü'nden önce yakalanan kertenkelenin halk ağzında 'boğaz kertenkelesi' olarak bilinen difterinin önlenmesi için uygun olduğu düşünülüyordu. Yüzük parmaklarını kertenkelenin boğazına üç kez gezdirdiler ve sonra üç kez kendi boğazlarını meshederler. Kuzey Macaristan'da kertenkeleyi yakalayan elin tedavi edilebileceğine inanılıyor. Moldovyalı Macarlar, Aziz George'un önünde bir yılanı vuranın büyük bir güce sahip olacağına inanırlar ancak yılan giderse gücünü de alacağını düşünürlerdi. Moldovalı Macarlar da Aziz Yorgi Gününden önce yılanı vuran kimsenin büyük bir güce sahip olacağına inanırlardı. (Banó, 1988: 147.)

Macarlar'ın yılan kültürünü kimden aldıklarını tespit etmek güçtür. Macar kültüründeki duvar yılanı Alman kültüründen geldiği bilindiği halde evde yaşayan koruyucu ruh rolünde görülen yılanın eski şaman dininin mirası olduğuna dair bir izlenim vardır.

3.3.6.3.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Yılan

Boğa gelini (A bika menyecske) masalı:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir adam varmış. Bu adamın bir sürü çocuğu varmış. Bir gün, en küçük çocuk para kazanmak üzere yola çıkmış. Yolculuğu sırasında büyük bir ateş görmüş. Ateşin içinde küçük bir yılan ağlıyormuş. Küçük yılan, çocuğa onu kurtarması için yalvarmaya başlamış. Çocuk hem yılanın sokmasından hem de ateşten korktuğu için yılanın tavsiyesi sayesinde bir sopa bulup onu ateşin içine sokmuş ve küçük yılanı böylece ateşten çıkarmış. Yılan, çocuktan kendisini eve götürmesini rica etmiş. Yılanın evine doğru yola çıkmışlar ancak gittikleri yol çok bozukmuş ve yabancı otlar o kadar büyüklermiş ki çocuk yoluna devam edememiş. O sırada küçük yılan otları üflemiş ve otlar bir anda yok olmuşlar. Onlar da güzel bir yoldan ilerlemeye devam etmişler. (Kovács, 1943: 70-76.)

Yiğit Yılan (Kígyó darvitéz) masalı:

Oğlanın piposu söndüğünde yakınlarda bir ateş görmüş. Ateşe doğru ilerlerken elmas bir taş giyen bir yılan görmüş. Küçük yılan yaralıymış, inekler onun üstüne basmışlar ve ağrıdan hiçbir yere kıpırdayamıyormuş. Yılan, oğlandan onu pınarda yıkamasını ve kral babasının evine götürmesini istemiş. Oğlan yılanı yıkayıp kral babasının evine götürmek üzere yola çıkmış. (Benedek, 1988: 195-201.)

Küçük sarı yılan (A sárga kicsi kígyó) masalı:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir adam varmış. Bu adamın çok güzel bir karısı varmış, ama çocuğu hiç yokmuş. Bir gece kadın bir rüya görmüş. Rüyasında yaşlı, ak sakallı bir amcayı görmüş ve amca ona evin önüne çıkmalarını söylemiş. Evin önünden ilk geçen hayvan onların çocuğu olacaktı. Rüya çok tuhaf olsa da fakir çift şanslarını denemek için kapının önünde beklemeye başlamış. Orada beklerken sarı bir yılan görmüşler. Yılanı yakalamışlar, içeriye götürmüşler, ona yiyecek ve içecek vermişler. Günler gelip geçermiş, küçük sarı yılan büyümeye başlamış. Bir gün yılan, babasından krala gidip kralın kızını onun için istemesini rica etmiş. Fakir adam bu fikrin çok kötü sonuçlanacağını düşündüğü halde de oğlunu kırmamış ve kralın sarayına gitmiş. Kral bu isteği duyunca çok gülmüş. Kızını alabilmesi için küçük sarı yılanı üç şart koşmuş. Birincisi Peri İlona'nın bahçesinden üç altın elma getirmesiymiş. Kral üzülmeye eve doğru yola çıkmış. Evde oğluna kralın ilk şartını söylemiş. Küçük yılan görevi

tamamlamak üzere Peri İlona'nın bahçesine gitmiş. Bahçede ilk elmayı kopardığında yedi başlı bir ejderha belirmiş ve yılanı saldırmış, ancak yılan ağacın deliğine girip ejderha gidene kadar orada saklanmış. Ejderhanın uzaklaşmasından sonra küçük yılan iki elma daha koparıp evine dönmüş. Babası çok sevinmiş ve elmaları krala götürmek için yola çıkmış. Kral altın elmaları görünce çok şaşırılmış ve küçük yılanın babasına ikinci şartını söylemiş. Küçük yılanın sabaha kadar horoz ayağında dönen bir saray yaptırmasını emretmiş. Yılanın babası üzülmüş ve eve gitmiş ve oğluna kralın emrini söylemiş. Küçük yılan karanlıklar çöktükten sonra bahçeye çıkmış ve eline bir düdük alıp onu üflemiş ve anında bir sürü yılan ve başka hayvanlar da bahçeye gelmişler. Sabaha kadar çalışmışlar ve sabah horoz ayağında dönen muhteşem saray hazırmış. Yılanın babası krala gitmiş ve kral ona üçüncü şartını söylemiş. Üçüncü şartı, yılanın sabaha kadar horoz ayağında dönen sarayı ve kralın sarayını birbirlerine bağlayan bir altın köprü yapmasını emretmiş. Küçük yılanın, kralın bu isteğini de yerine getirmesinden sonra artık düğün yapmanın hiçbir sakıncası kalmamış. Ancak prenses küçük yilandan çok korkuyormuş. Akşam odalarına gittikleri zaman küçük yılan bir takla atmış ve yakışıklı bir oğlana dönüşmüş.

Meğerse küçük yılan lanetlenmiş bir oğlanmış, babası onu yedi sene, yedi hafta ve yedi gün yılan kılığında dolaşması için lanetlemiş. Bu süre henüz dolmadığı için prensesten, insana dönüştüğünü kimseye söylememesini rica etmiş. Ancak prenses sabah babasının yanına gidip ona her şeyi anlatmış. Kralın sarayında yaşlı bir cadı varmış ve kral ona akşam gençlerin odasına girip yılanın çıkardığı derisini çalmasını ve yakmasını emretmiş. Sabah küçük sarı yılan uyanmış ve derisini bulamayınca karısına babasının evine gitmesini söylemiş. Karısının ellerini başkasına sarılmasın diye bağlamış ve onun peşinden gelmesini istemiş. Tekrar beraber olabilmelerinin tek yolunun, karısının yalın ayak onun peşinden gidip yedi gün, yedi gece, siyah saray önünde bekleyip "Lanetlenmiş kralım, karın burada, onun kollarını çöz artık." diye bağırması olduğunu söylemiş. Üzülmüş ve birbirlerine veda etmişler ve küçük sarı yılan insan kılığında siyah saraya doğru yol almış. Akşama karısı da oraya varmış ve kocasının söylediği şekilde bağrımaya başlamış. Yedi gün, yedi gece geçtikten sonra siyah sarayın kapısı açılmış ve kadının kocası karısının kollarına koşup mutlu mesut yaşamaya devam etmişler. (Majtényi, 1999: 120-124.)

Yılanlı Jancsi (Kígyós Jancsi) masalı:

Fakir kadın poğaça yapmış ve Jancsi oğlunu yolcu etmiş. Jancsi; dağları, ormanları aşır gece gündüz yürüyormuş. Bir ormana vardığında bir ses duymuş. Ona küçük bir yılan sesleniyormuş. Küçük yılan Jancsi'ye, onu ağaçtan çıkarmasını söylemiş. Jancsi, yılanı ağaçtan çıkarmış. Yılan Jancsi'den, kendisini, babasının yanına götürmesini istemiş. Yola çıkmışlar ve birden önlerini bir domuz kesmiş. Domuz, yılanın büyücü olduğunu ve onu domuza dönüştürdüğünü iddia etmiş ve Jancsi'ye yılanı yardım etmemesi gerektiğini söylemiş. Ancak Jancsi verdiği sözü çiğnemek istemediği için yılanı yardım etmekte kararlıymış. (Kovács, 2012: 206-208.)

Yılan kabuklu prens (Kígyóhéjú királyfi) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir adamla bir kadın varmış. Çocukları yokmuş ve bu yüzden çok üzülüyorlarmış. Bir gün kadın ormana gittiğinde çok çirkin bir yılanı rastlamış. Kadın çaresizliğinden dolayı ona demiş ki:

-Keşke benim de en azından böyle çirkin bir yılanım olsaydı en azından ben bir anne olurum.

Kadının bu dileği kabul olmuş, kadın hamile kalmış ve çirkin bir yılan doğurmuş. (Orbán, 1997: 33-39.)

Yiğit Yılan, Yılanlı Jancsi ve Boğa Gelini masallarında başkahramanın ateşin içinde veya bir ağaçta mahsur kalmış bir yılanı rastlama motifini görebiliriz. Masal kahramanı yılanın yalvarışlarına acıyıp yılanı kurtarır ve yılanın aslında bir prens olduğunu öğrenir. Yılan onu kurtaran kahramanı, babasının sarayına götürür. Bu masalların ortak motifi ilk başta, kahramanın yilandan korkmasıdır. Sonrasında da korkmasına rağmen yılanı yardım etmesidir. Burada eski Macarlardaki yılan saygısı sorunsalını da görebiliriz. Yılanı, kutsal olduğu için mi yoksa ondan korktukları için mi saygı duydukları kesin değildir.

Küçük Sarı Yılan ve Kabuklu Prens masallarında çocuğu olmayan bir çiftin yılan bir çocuğu olur. Yılan çocuk motifi bir yandan çirkinliği sembolize ederken, öte yandan olağanüstü yeteneklere sahip olduğu için şamanların yeraltında yaşayan yılan yardımcı ruhunu da sembolize etmektedir.

3.3.6.4. Köpek

İnsanın en yakın arkadaşı sıfatıyla özdeşleştirilmiş olan köpek her toplumun mitolojisinde boy gösteren bir unsurdur.

Yunan mitolojisinde köpek Ay Tanrıçası Artemis'in arkadaşı olarak daima onunla tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra; Homeros'un destanlarında köpek sadık bir arkadaş ve koruyucu şeklinde tasvir edilmiştir. Odysseus tarafından terk edilmiş Argos adında bir köpek yıllar boyunca sahibini beklemiştir. Yunan mitolojisine göre cehennemin kapısında Kerberos adında yüz başlı bir köpek bekçilik etmektedir. (Armutak, 2002: 420.) Zerdüştlük dinine göre köpek kutsal bir hayvandır. Avesta'ya bakacak olursak 13. Fargard adlı bölümü köpeklerle ilgili bir soru ile başlamaktadır:

"İyi ruhun yaratıkları arasından gece yarısından güneşin doğuşuna kadar kötü ruhun binlerce yarattığını öldüren iyi yaratık hangisidir?"(Avesta, Fargard XIII.,I.a I.)

Ahura Mazda şöyle cevap vermiştir:

"İyi ruhun yaratıkları arasından gece yarısından güneşin doğuşuna kadar kötü ruhun binlerce yarattığını öldüren iyi yaratık, dikenli sırtı ve uzun ince çenesi olan Vanghapara adında bir köpektir." (Avesta, Fargard XIII.,I.a 2.)

Avesta'ya göre bir köpeği öldüren kişi, kendi dokuz neslinin ruhunu da öldürmüştür. (Avesta, Fargard XIII.,I.a 3.)

Zerdüştlük inancına göre ölümden kısa bir süre sonra, ölen kişinin vücudu su ile tamamen yıkanır ve üzerine beyaz, temiz bir pamuklu elbise giydirilir. Bu süreçte, kimsenin vücutla temas etmesine izin verilmez çünkü vücut ayrışmaya başlar. Ayrışmaya başlayan vücuda dokunmanın güvenli olmadığı, dokunmanın canlılar arasında hastalık bulaştırabileceği düşünülür. Beden daha sonra bu iş için eğitilmiş iki kişiye emanet edilir. Vücut, bu iki kişi tarafından kaldırılır ve odanın bir köşesine taş levhalar üzerine yerleştirilir. Eller göğsün üzerinde çapraz olarak düzenlenir. Cesedin başı asla kuzeye doğru yerleştirilmez. Toprak birkaç santim derinlikte kazılır ve üzerine biraz kum serpilir. (Avesta, Vendidad: 5.11; 8.8.) Bir sonraki işlem bir köpeğin cesedi görmesidir. Bu seremoniye Sagdid-ayini denir. Avesta'da, ölümlerin törenleriyle bağlantılı olarak dört gözlü bir köpektен de bahsedilir. Bu dört gözlü köpek, iki gözün hemen üzerinde iki göze benzer noktaya sahip olan bir köpek anlamına gelir. Bu

ritüelin amacı hayvanların keskin koku alma duyusu yardımıyla insanların gerçekten öldüklerini mi yoksa sadece bilinçlerini mi kaybettikleri tespit etmek için uygulanırdı. (Modi, 1986: 58-63.)

Eski Türklerde Barak adında uzun tüylü bir köpek vardı. İnanişâ göre şamanlar bu köpeğe binip yerüstü âlemine çıkarlardı. Bunun hatırasını, boyunlarına astıkları köpek resimleri ve heykelleri korumuştur. (Armutak, 2002: 420.)

Fransız tarihçi Jean de Joinville'nin (M.S. 1224-1317) *The memoirs of the Lord of Joinville* adlı eserinde, köpek üzerine yemin etmekle ilgili bazı verileri bulabiliriz. Joinville'ye göre, Bizanslılar ve Kumanlar anlaşma yaptıkları zaman aralarında bir köpek yürütüp sonra onu keserlerdi. Kumanları'n bu geleneğine göre anlaşmayı bozan taraf da bu köpek gibi ikiye kesilecektir. (Joinville, 1906: VII. 262.) Macarlar'da köpeğin üzerine yemin etmek muhtemelen bir Kuman geleneğidir. M.S. 1245'te Moğollar'ı ziyaret eden Giovanni da Pian del Carpine adlı bir İtalyan elçisinin kaydettiği bulgulara göre Macar kralının oğlunu Kuman hükümdarının kızıyla evlendirdiler. Evlendikten sonra kral, on tane Kuman'ı vatani korumak adına ortadan ikiye kesilmiş bir köpek üzerine yemin ettirdi. (Bladrick, 2011: 67.)

Macarlar köpeği kesip ikiye ayırdıktan sonra kanının tadına bakıp köpeğin üzerine yemin ederlerdi. Bununla ilgili buluntular Güneybatı Macaristan'daki Zalavár'da ve Güney Macaristan'daki Jánosszállás'ta ortaya çıkmıştır. (Györffy, 1975: 220)

M.S. 9. yüzyılın sonunda Bavyeralı papazlar, Hristiyanlık'tan uzak olan, köpekler ve kurtlar üzerine yemin eden Macarlar'la arkadaşlık ettikleri için suçlanmışlardır. Salzburg başpiskoposu Thietmar, bu suçlamalara karşı savunma amacıyla 900'de Papa IX. İoannes'e bir mektup yazmış ve Macarlar'la görüştiklerini ve köpek ya da kurt ve diğer iğrenç putperest şeyler üzerine yemin ettiklerini inkar etmişti. (Marczali, 1901: 24.)

Aslında köpeği ortadan ikiye ayırmakla Macarlar'ın amacı, onun üzerine yemin etmek değil, yeminin geçerliğini güçlendirmektir. Macar halk inanışında köpek kültürünün hiçbir izi bulunmamaktadır. Mezarlarda köpek iskeletleri bulunmuştur fakat at gömme geleneği kadar yaygın değildir. Muhtemelen köpekler, ölmüş sahiplerini öbür dünyaya götürmek ve onları korumak için mezarlara gömülürdü.

Mançurya'da yaşamış Moğol kökenli Hıtaylar, uyuyanların çadırlarını kötü ruhlara karşı korumak için çadırlarından yedi adım uzaklıkta beyaz köpekleri kesip

gömerlerdi. (Kiszely, 2001: 54.) Çin kaynaklarına göre M.S. 13.yüzyılda Kuzey Çin'i işgal eden Tunguzca konuşan Curçenliler'in şamanları hastaları iyileştirmek için köpekler kurban ederlerdi. (Kao Chu-hsün, 1960: 221-232.)

Orta Asya'daki şaman geleneğine bakacak olursak, Radloff'un derlediği bir Kırgız-Kazak Baksı duası dışında elimizde köpek kültürünün bir zamanlar var olduğunu ispat eden hiçbir bulgu yoktur. Dua şu şekildedir:

"Nasıl belalı bir iş oldu; vay! Şimdi kuvvetini gösteriver! Kırdan gelen ak köpek, dolaşa dolaşa üren sak köpek, köpeğim, felaketi ürüp kaçır, kendi yerine gitsin: iki yanağın kızarıp, kızıl dilin ağzından dışarı fırlayıp, sağmal deve gibi soluk alıp, kendi sözlerini beğenip..."(Radloff, 2008: 463-464.)

Yukarıdaki duada, kırdan gelen ak köpeğe dua edilir. Muhtemelen Kırgızlar köpekte bir evcil hayvanı değil, vahşi gücü görmüşlerdir. Yukarıdaki metne bakacak olursak aslında köpekten başka bir kurda dua ettiklerini de tahmin edebiliriz. Bu düşünceyi destekleyen bir unsur köpeğin *felaketi kaçır*an olarak nitelenmesinin sebebi, *"deve gibi soluk alıp vermesi"* ifadesinde yatmaktadır çünkü deve büyük olduğundan dolayı soluğu da kuvvetli olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla felaketi kaçırmak ancak deve gibi soluk alıp verebilen, kırdan gelen ak köpeğin -aslında ak kurt da olabilir- yapabileceği bir şeydir. Buna benzeyen başka dua bulunmadığı için konuyu araştırmak oldukça güçtür. Macarların köpeklerle ilgili halk masalları ve efsaneleri bize ulaşamamıştır. Cadının köpeğe dönüşmesiyle ilgili efsaneler mevcut olsa da onların Şamanizm'e atıfta bulunduklarını kesin bir şekilde söyleyemeyiz. Günümüzde köpeklerle ilgili verilerin az olmasının muhtemel sebebi köpek efsane çemberinin kurda geçmesidir. Anlatılarda bu iki hayvanın birbirinin yerine geçmiştir. Bunun sebebi de muhtemelen kurt, köpekten daha güçlü ve ürkütücü olduğu için onun daha büyük bir saygı duyulması bir hayvan olmasıdır.

3.3.6.5. Kurt

Türk mitolojisinde kurt merkezi bir yerdedir çünkü Türkler kurttan türediklerine inanırlardı. Bu düşünceye Orta Asya'dan kalma birçok efsane şahittir. Türkler'in en eski yazılı kaynağı olan Orhun Abidelerinde kurda dair olan bazı değinmeleri bulabiliriz: *"Tanrı kuvvet verdiği için, babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş."* (Ergin, Orhun, 2003: 25.) Bu satırdan ancak buradaki

kurt kelimesinin güçlü anlamına geldiğini ve Türk ordusunun güçlü olduğunu anlayabiliriz.

M.S. 5. yüzyıldan kalan, Göktürk boyu olan Tölesler'den günümüze gelen bir efsanede, kurt, bir tanrı olacak anlatılmıştır:

"Bir çobanın evine bir dilenci gelmiş. Çobanın karısı dilencinin bir kurt kafalı insan olduğunu fark etmiş. Kadın hiçbir şey belli etmeden misafire yemek getirmiş. Yemek yedikten sonra dilenci gitmiş ve kadın gördüklerini kocasına söylemiş. Dilenciye takip etmeye karar vermişler ve böylece Ötüken'e varmışlar. Orada dilenciye bulmuşlar ve dilenci onlara kendisinin bir tanrı olduğunu ve Sien-yen-to'lar'ı yok edeceğini söylemiş. Çoban ve karısı bu sözleri duyunca korkmuşlar. Atlarına binip evlerine geri dönmüşler". (Roux, 1994: 158.)

Türk halklarının kurdun tanrı olduğuna inandıklarına dair efsaneler çok yaygındır. Göktürk ve Uygur devletlerini kurmuş Ko-çi'lerin türeyiş efsanesi şu şekildedir:

" Kao-çı Kağanının birbirinden akıllı üç kızı varmış. Kağan, kızları çok akıllı ve çok iyi oldukları için onları ancak Tanrı ile evlendirmeye karar vermiş. Kağan kızlarını Tanrı ile evlenmeleri için bir tepenin üstüne götürmüştü. Uzun zaman geçmiş, ama ne Tanrı ne de başka biri gelmiş. Bir gün tepenin etrafında dolaşan yaşlı bir erkek kurdu görmüşler. Kurt tepenin etrafında dolaşıp durmuş. Küçük kız, kurdun Tanrı olduğunu düşünerek onunla evlenmek üzere tepeden inmiş. Kız kurtla evlenmiş ve Kao-çı halkı bu kızıdan ve kurttan türemiş." (Groot, 1926: 23.)

Göktürklerin türeyiş efsanesine göre Göktürkler Lin boylarına yenik düştükten sonra düşmanları, herkesi öldürmüşler, sadece on yaşında bir çocuk hayatta kalmış. Çocuk küçük ve savunmasız olduğu için onu öldürmemişler, ayaklarını kesip bir bataklığın sazlığına bırakmışlar. Çocuğu bir dişi kurt bulmuş ve onu etle beslemiş. Çocuk büyüdüğü zaman dişi kurt ondan gebe kalmış. Bu sırada çocuğun yaşadığını öğrenen Lin hükümdarı çocuğu ve kurdu öldürmek üzere askerler göndermiş. Askerleri gören kurt bir mağaraya girip saklanmış ve orada on tane çocuğa hayat vermiş. Bu on çocuk büyüdüklerinde dışarıdan kızlarla evlenip her birinden bir soy türemiş. İki-üç nesil geçtikten sonra mağaradan çıkıp Altay'ın eteklerine yerleşmişler. (Ögel, 2010: 20-21.)

İnsan-hayvan metamorfozuna olan inanç çok eskidir, özellikle kurda dönüşme inancı Avrupa kültürünün en eski yazılı hatıralarından bilinmektedir. Kurt adam inançları Avrupa'ya ve Kuzey Asya'nın çoğuna yayılmıştır. Modern Çağ Avrupa'sının kurt adam inançlarının Slav, Cermen ve Yunan-Roman özelliklerinin yanı sıra eski,

ortak Hint-Avrupa özelliklerini korumaları yüksek ihtimaldir. Macar halk inancında tıpkı Balkanlar'ın birkaç halkındaki gibi ve Doğu Slavlar'da da Türk kökenli kurt adam inançlarının izlerinin rol oynaması da muhtemeldir. Bazı Avrupalı kurt adam inançları Orta Çağ'da ve daha sonra Yeni Çağ'da köpeğe de aktarıldı. (Paládi-Kovács, 1988: 576)

Eski pagan dönemlerinde, işledikleri büyük suçların sonucu olarak sürgün edilen veya aşırı dini hayranlıktan muzdarip olan bireyler, kurt derileri giyerlerdi ve kendi kendine telkin etme yoluyla kendilerini kurt olarak hayal ederek ormanlarda ve dağlarda dolaşıp hayvanlara ve hatta insanlara saldırırlardı. Bu talihsiz kişiler hayatlarının sonuna kadar bu ruh halinde kaldılar ve dolaşırken telef oldular. İnsanın kurt olarak grup halindeki dolaşmaları Orta Çağ'da bazı bölgelerin sakinleri için tam bir bela haline gelişmiştir. (Gönczi, 1905: 93)

Bu dönemden, bu tür kendilerini kurt olarak sanan kişiler hakkında birçok veri mevcuttur. Almanya'da 1589'da Köln civarında bir adamın kurt şekline bürünüp, insanları parçalayıp beyinlerini yediği için idam edildiği bilinmektedir. Fransa'da, 1598'de kendini kurt sanan bir adamı tımarhaneye kapattılar. 1717'de Salzburg mahkemesi, kurda dönüşen beş kişinin iki yüz atı, on altı geyiği ve başka hayvanları da parçalaması nedeniyle kadirga tutuklanmasına karar verdi. Yine 1720'de Salzburg'da bir adam benzer bir şikâyet üzerine idam edildi. (Wuttke, 1860: 408)

Güneydoğu Avrupa'daki (Güney Slav, Romen ve Ukraynalı) ve bir dereceye kadar Orta Avrupa'daki (Slovak, Avusturyalı) kurt adam hem "canlı" hem de "ölü", insan şeklinde ve doğaüstü dünyalar arasında olan geçici bir varlıktır. İnanişe göre bu varlık, hayatında kurt adam, ölümünden sonra kurt, köpek, at ve başka bir hayvan şeklinde eski evine geri dönen kötü niyetli bir hayalet veya kurt adam iblisine dönüşürdü. Hırvat folklorundaki büyücü olan štriga figürü ölümünden sonra kurt adama dönüşüp kan içerek hayatına devam ederdi. (Perić-Pletenac, 2008: 21)

Güneydoğu Avrupa folklorunda iyi niyetli, şamanistik özelliklere sahip olan bir kurt adam şeklinde bir büyücü figürü mevcuttur. Bu büyücülere Sloven, Hırvat ve Sırp folklorunda kresnik, krsik, štriga veya vukodlak, kudlak (kurt adam) adı verilmiştir. Kurt adam ile aynı ismi taşıyan bu büyücüler genellikle hayvan özelliklerine sahiptirler, kıllı, kurt dişli, kanatlı, tüylü veya kuyruklu doğarlardı ve aynı zamanda hem hayvan şekline bürünme yeteneğine hem de ruhunu bir hayvan şekline

dönüştürüp bedeninden ayırabilme gibi doğaüstü bir donanımına sahiptir. Trans halindeyken, uykudaki bedeninden çıkan ruhları öbür dünyada hayvan şekline bürünebilirdi. Bu yetenek, kabuk içindeki doğumla ilişkilendirilebilir çünkü kabuk, bedeni geçici olarak terk eden özgür ruhun yaşadığı yerdir. (Paládi-Kovács, 1988: 589)

Efsanelere göre, krsnik ştrigunun tek gerçek rakibidir. Pek çok benzer özelliğe sahip olan iki figür arasındaki en önemli farklılık ştrigunların siyah kabuk içinde, krsniklerin de beyaz gömlekte doğmalarıdır. Krsnikler ştrigunlara karşı savaşıyor, köyü ve çocukları koruyan iyi niyetli büyücülerdir. Mücadele sırasında her iki varlık da hayvan, çoğunlukla köpek veya kedi kılığına bürünürdü. Onların mücadelesi iyiliğin kötülüğe karşı olan savaşını sembolize etmektedir. (Perkowski-Jan, 1989: 31-32)

Ruhun bir hayvana dönüşme geleneği, günümüze kadar özellikle Güney Slav halkları tarafından korunan çok arkaik bir kurt adam inancı olarak varsayılabilir. Bunun yanı sıra; kabuk, ruhun bedenden ayrılması yeteneğinin bir garantisi ve büyücülerin "doğuştan seçilmiş" olmanın bir işareti olarak, genel bir Slav özelliktir. Bu büyücülerin göreve çağıran ruhları ve koruyucu ruhları kurt, köpek, at, keçi ve kendi hayvan formlarıyla aynı olan diğer şeytani varlıklardır. (Paládi-Kovács, 1988: 590).

Macar folklorundaki kurt adam genelde çoban kurdu, sakallı kurt, dilenci kurt, kurda dönüşebilen çoban adlarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu insanların ortak özelliği kurda dönüşebilmeleridir. Macar kurt adam genellikle topluluğa karşı olan bir yaratıktır: bir şarlata, bir hırsız, bir papaz veya bir yabancı. İnsanlara ve hayvanlara sık sık saldıran vahşi kurtlar genellikle kurt adam olarak düşünülürdü. Bununla ilişkili en karakteristik inanışlar, hayvana dönüşme yeteneğinin daha bebeklik çağında kazanılabilmesidir. Halk geleneğine göre; ebe kadın yeni doğan bebeği huş ağacından yapılmış bir tekerlekten üç kere geçirirse o bebek yedi yaşına geldiğinde kurt adam olurmuş ve istediği gibi insan veya kurt şeklinde gezebilirmiş. İnanişçe göre kimi insanlar kurda dönüşme yeteneklerini yetişkin olduklarında kazanırlardı. Annesini onu yedi sene boyunca emzirdiği çocuklar da kurt adama dönüşebilirdi. Kurt adam istediği zaman şekil değiştirebilirdi. Şeklini değiştirmesi için huş ağacından yapılmış bir tekerlekten üç veya yedi kere geçmesi lazımdır. Ancak çalmak veya öldürmek gibi planlarını gerçekleştirene kadar kurt kılığında kalırdı, bunları yaptıktan sonra yine insan şekline dönüşürdü. Dönüşmek için kullandığı tekerleği, işini bitirene kadar,

yeniden insana dönüşebilmek için yerinde bırakırdı. Kurt adamı gerçek bir kurttan ayıran özelliklerden biri insanlardan çok daha iyi bir koku alma duyusuna sahip olması bir diğeri de karnının yukarıda, sırtının ise aşağıda bulunmasıdır. Kurt adamın kurda dönüşmesi önlenebilirdi. Bunun en yaygın yöntemi kurt adamın insan şeklinde olduğu zaman sırtına sıcak demirle üç kere haç yapmaktı. (Gönczi, 1905: 93-94.)

Macar halk inancındaki kurt adam figürü ile ilgili verilerin çoğu, bu figürün, kötü niyetli, kana susamış tehlikeli ve vahşi bir yaratık olduğuna tanıklık etmektedir. Kurt adam mitinin kökeni iki kaynaktan beslenmektedir. Biri eski uygarlıkların dini sistemi, diğeri Orta Çağ geleneğidir. Bu ikisi birleşerek tek bir şekilde günümüzün kurt adam figürünü oluşturmaktadır. Hayvana dönüşme inancı, kadim Şamanizm'in kalıntısıdır.

3.3.6.5.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kurt

Kisrakos ve Szaknyer arasındaki Male nehri yanında Csörgöteler'in değirmeni varmış. Değirmenci suyu bittiği için değirmeni çalışmadığı zamanlarda değirmen çarkından geçip kurda dönüşürmüş ve hayvanları kaçırmak için Szaknyer'e gidermiş. Bir sürü hayvanı öldürdüğü zaman insanlar onu kovalamaya başlamış ve kurt şeklindeki adam hep değirmene doğru kaçıyormuş. İnsanlar şüphelenmeye başlamış ve bilge bir adamın tavsiyesi üzerine değirmek çarkını parçalamışlar, böylece değirmenci artık insana dönüşememiş ve değirmenin etrafında kurt şeklinde dolaşmaya mecbur kalmış. Karısından ona yardım etmesini istemiş. Ancak karısı o zaman genç bir sevgili bulmuş ve kocasından kurtulmak istediği için ona tekrar insana dönüşebilmesi için derisinin yüzülmesi gerektiğini söylemiş. Değirmenci bu fikri kabul etmiş, ama işlem yapılırken ölmüş. (Magyar, 2013: 198.)

Kuzey Macaristan'daki Putnok'ta bir çoban, kurda dönüşmüş. Adam, hayvanları otlatmak için her gün çayıra gidermiş. Karısı her gün öğle vakti kocası için çayıra yemek götürürmüş. Kocasını onu, geç kalmaması için her seferinde tembihlermiş. Geç kaldığında kurdun onu döveceğini söylemiş. Ancak kadın bir kere nasıl olduysa geç kalmış. Sakallı kurt kadını öyle hırpalamış ki kadının kıyafetini bile yırtmış. Kadın da kendisini savunmak için sıcak çorbayı kurda dökmüş ve o zaman kurt onu bırakıp gitmiş. Kalan çorbayı kadın kocasına götürdüğünde adam çorbanın az olduğunu

görünce çok şaşırmış. Kadın kocasına başına gelenleri anlatmış. Adam çorbayı içtikten sonra karısına başının çok kaşındığını söyleyip karısından onu kaşımamasını istemiş. Kadın kocasının başını kaşımaya başlamış ve adam nasıl olduysa uyuya kalmış. Adam uyurken karısı ağzında dişleri arasında kendi kıyafetinin parçalarını görmüş. Kadın bunu görünce cebindeki bıçağını çıkarıp kocasının boynunu kesmiş. Böylece kocasından kurtulmuş. (Újváry, 1962: 458.)

Batı Macaristan'daki Lentiszombathely'de bir çoban kurda dönüşüyormuş. Bu çobanın bir üzüm bağında küçük bir şarap mahzeni varmış. Dönüşmesi için kullandığı tekerleği bu şarap mahzeninde saklıyormuş. Kurda dönüşüp domuz çalmaya gitmeyi çok severmiş. Çaldığı hayvanları mahzene götürüp onları da tekerlekten geçirip evine götürürmüş ve karısıyla beraber ziyafet çekerlermiş. Bir gün çoban, domuz çalmaya gittiğinde etrafta otlayan çobanlardan dolayı evine bir türlü gidememiş. Bu sürede karısı şarap mahzeninde yemekleri pişirmek için ateş yakmaya başlamış. Karısı kocasını bekleyip durmuş ama artık beklemekten sıkıldığı için tekerleğin yanına gidip kocasının yolunu izlemeye başlamış ve yanlışlıkla tekerleği itmiş ve tekerlek kırılmış. Sonunda kocası bir domuzla beraber geri dönmüş, ancak insana dönüşemediği için hep kurt kalmış. (Gönczi, 1905: 95.)

Yukarıdaki efsanelerindeki kurda dönüşme motifi Şamanizm'den kalma hayvana dönüşme motifini temsil edebilir ama kurdun tekrar insana dönüşebilmesi için kullandığı tekerleğin varlığı bu teoriyi biraz belirsizleştirmektedir çünkü şamanlar tekrar insana dönüşürken bir alet kullanmaya mecbur değillerdir. Daha önce bahsettiğimiz gibi kurt geleneğinde Şamanizm'in ve Orta Çağ Avrupa inanışlarının birbiriyle karıştığını gözlemleyebiliriz.

3.3.6.6. Kuş

Şaman geleneğine göre şamanlar, astral seyahatlerini kuş kılığına girerek gerçekleştirir. Ayin sırasında şaman, ruhların âlemiyle, adeta bir kuş gibi çırpınarak ve kuş sesleri çıkararak iletişime geçerdi. (Radloff, 2012: 263.)

Birçok Avrasya halkında şaman giysilerinin kuşa benzetildiğini görebiliriz. Altay şamanlarının ve Teleütler'in giysileri baykuşa benzer. (Harva, 1952: 507-508.)

Yakutlar şaman giysilerini demirden yaparlar ve adeta bir kuş iskeleti gibidir. (Shirokogoroff, 1935: 296.)

Ay Huucın adlı Hakas destanında Ay Huucın'ın ve Han Mirgen'in çocuklarının kuşa dönüştüklerini görebiliriz:

“Üç güzel kuşa dönüşmüşler. Ay Huucın, kız güzeli, dönüp, oturmuş. Burun büyüklüğünde boz laçın kuş olmuş. Arı sili iki çocuk kardan ak, ak kuş olmuşlar.” (Arıkoğlu, 2007: 617).

Han Orba adlı Hakas destanında Hara Molat Hara Hanının halkına saldırır ve onu yurdundan kovar. Bir ak bulut altında ve mavi bir bulut üstünde birdenbire bir guguk kuşu belirir. Sonrasında guguk kuşunun güzel bir kıza dönüştüğünü görürler. (Aktaş, 2011: 35-36.)

Şamanların âlemler arası yolculuklarını kuş şeklinde yaptıklarına kuşa benzeyen şaman giysileri de tanıklık etmektedir. Kuşların kanatları onların diğer âlemlere gitmesini mümkün kılmaktadır. Macar halk geleneğine göre ölüm anında insanın ruhu bedeninden bir kuş şeklinde uçup gider. Bu inanışın paralelleri Avrasya Şamanizm’inde de bulabiliriz.

Vogul efsanelerinin ve ilahilerinin kahramanları çoğu zaman hayvan kılığına girerek bir süre bu şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir sonra tekrar insana dönüşmüşlerdir. En yaygın dönüşme şekli kuşa dönüşmektir. Kuş uçabildiği için, insanlar ve tanrılarla, yeryüzü ve yerüstü arasındaki en iyi bağlantıdır. Hayvanların toplumu, insanlarla ve tanrılarla sürekli temas halindedir. Bu bağlamda halk inançlarında, insanların ve tanrıların habercisi ve danışmanı olarak sıklıkla anılan kuzgun benzeri kuşlar ve guguk kuşu önemli bir rol oynamaktadır. (Móser, 2001: 45.)

Radloff’un kaydettiği bir yaratılış efsanesine göre dünya yaratılmadan önce her şey sudan ibaretmiş. Ne yer varmış ne gökyüzü. Tanrı Tengere Kayra Kan kendisine benzer bir kişi yaratmış. Tengere Kayra Kan ve bu kişi iki siyah kaz şeklinde su üstünde yüzüyorlarmış. Tengere’nin yarattığı bu kişi Tengere’den daha çok yükselme isteğine kapılmış. Tengere Kayra Kan bu kişiye kızmış ve onun uçuş kabiliyetini alıp onu derin, dipsiz suya yuvarlamış. (Radloff, 2012: 18.)

Mircea Eliade'nin teorisine göre insan ruhunun kuş şeklinde olma düşüncesi ve ölümün kuş ile olan özdeşleştirilmesi antik Ortadoğu dinlerinden bile daha eski bir inanıştır. (Eliade, 1999: 480.)

Kuş-ruhu olgusu Orta Asya Şamanizm'de de var olan bir unsurdur. Yakutlar'a göre ölümün sebebi insanın ruhunu kötü ruhların yemesidir. Ölüm anında ruhun bedenden bir kuş şeklinde uçup gittiğine inanırlardı. Orhon kitabelerinde Bilge Kağan'ın babasının vefatı şu ifadelerle anlatılmış: "*Babam hakan...uçup gitmiş.*"(Engin, 2003: 40.)

Macarlar'ın yakın akrabaları olan Obi-Ogurlar, kadınların dört, erkeklerin ise beş ruhu olduğuna inanırlardı. İnsanın ruhlarından biri mezarlıkta kalır, diğeri ise kuş şeklindedir. Obi- Ogurlar, bu kuş-ruhunu bedende tutabilmek için vücutlarına kuş dövmesi yaptırırlardı. İnanışlarına göre bu kuş dövmesi, ölüm döşeginde olan bir insanın ruhunun öbür dünyaya taşınması için yol gösterme aracı olurdu. İnsanın üçüncü ruhu keklik şeklindedir ve genelde insanların bedenine, uyudukları zaman girer. Dördüncü ruh kafa derisindedir ve reenkarnasyon ruhu olarak bilinmektedir. İnanışlarına göre sadece erkeklerde bulunabilen beşinci ruh ise ikinci bir reenkarnasyon ruhudur. (Valeriy, 1963: 5-23.)

Kuş-ruh inancı Vogul bir duada da kaydedilmiştir:

"Yumuşacık eli, yumuşacık ayakları olan küçük evladımın kuş-ruhunu kaldırsan eğer, sana yüce tanrım derdim"(Munkácsi, 1900: 106-107.)

Macar cenaze geleneklerinin etnik özelliklerini ve meydana gelişlerinin tarihini belirlemek güçtür, ancak ritüelleri genel hatlarıyla Ural-Altay halklarla benzerlik göstermektedir. Kuzey Macaristan'da ölüm anında, uçan ruh yolunu bulsun diye pencereleri açarlardı. (Kiss, 1921: 3.) Macar kültüründe birisi öldüğü zaman ruhunun bedenden uçtuğuna inanırlardı. Bununla paralel olarak Mansiler arasında kaydedilmiş bir şarkıya göre ölenin serçe ruhu bedeninden çıkmaya çalışmıştır. (Nagy, 1900: 358.)

3.3.6.6.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kuş

İki beyaz güvercin (*A két fehér galamb*) söylencesi:

19. yüzyılın sonuna doğru genç Macar erkeklerini askerlik yapmak için Viyana'ya götürmüşler. Csörötnekli Janos Horvath dokuz sene boyunca Viyana'da askerlik yapıyormuş. Süresi dolunca uzun zamandır görmediği memleketine doğru yol almış. Doğduğu köye yakınlaştığında gece olmuş, ancak bir an önce eve varmak için yolculuğuna ara vermek istememiş. Köyünün evlerini görünce kalbi daha hızlı atmaya başlamış. Ancak birdenbire yolun ortasında yürüyen beyaz güvercinleri görmüş. Yaklaşık yirmi güvercin sayabilmiş. Güvercinlerden ikisi ona doğru uçmuş ve yoluna devam etmesine izin vermemişler. Janos çok korkmuş ve yol kenarındaki ahşap haçın yanına koşmuş ve dua etmeye başlamış. Kısa bir zaman içinde güvercinler ortalıktan kaybolmuşlar. Yoluna devam etmiş ve evine vardığında onu sadece kardeşleri karşılamışlar, annesi ve babası çoktan ölmüş. İki beyaz güvercinin onu karşılamak için gelmiş annesi ve babası olduğunu o zaman anlamış. (Magyar, 2013: 118-119.)

Boğa gelini (*A bika menyecske*) masalı:

Prenses bir gün sarayın bahçesine çıkıp kendini silkelemiş ve büyük bir kuşa dönüşüp uçmuş. Kocası bu duruma çok üzülmüş ve onu aramak için yola çıkmış. Gece gündüz yürümüş ve on iki sene geçtikten sonra bir çayıra varmış. Çayırdaki yaşlı bir adam varmış ve adama, prensesin kuştan geyiğe dönüştüğünü söylemiş. Yaşlı adam her gün öğlen çayıra gelen on iki geyikten bahsetmiş ve prensesin de onların arasında olduğunu söylemiş. Adam prensesin hep diğer geyiklerden uzakta yatıp dinlendiğini söylemiş. Kocası çayıra gitmiş ve ayrı yatan geyiği görünce yanına gitmiş, onun sağına yatmış ve ağlamaya başlamış. Ancak prenses kocasına kızgınmış çünkü kocası eğer onun boğa kılığını yakmasaymış kız da kuşa ve geyiğe dönüşmezmiş. Prenses, kocasına, bir daha asla beraber olamayacaklarını söyleyip onu bir yıldıza dönüştürmüş, kendisi de takla atıp Çoban Yıldızı'na dönüşmüş. (Kovács, 1943: 70-76.)

Yedi kuzgun (A hét holló) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, yedi oğlu olan bir kadın varmış. Bir gün yedi oğlunu da meyhaneden çıkarken görmüş. Oğullarına çok kızıp onları lanetlenmiş ve yedi oğlan yedi kuzguna dönüşüp uzaklara uçmuş. (Illyés, 1974: 511-516.)

İki beyaz güvercin masalında başkahramanının vefat etmiş annesi ve babası birer beyaz güvercin şeklinde karşısına çıkar. Boğa Gelini masalında boğa kılığını taşımasıyla lanetlenmiş kız laneti bozulduğunda bir kuşa sonra da bir geyiğe dönüşür. Kız kocasına bir daha insana dönüşemeyeceğini söylediğinde aslında kuşa dönüştüğü zaman öldüğünü ve ruhlar âlemine gittiğini anlayabiliriz.

3.3.6.7. Kartal (Turul Kuşu)

Eski Macar inanış sistemindeki mucizevi turul kuşu merkezi bir yerdedir. Türeyiş efsanesine göre hamile olan Emese, rüyasında bir turul kuşunu görür ve kuş ona oğlunun çok büyük bir hükümdar olacağını söyler. İkinci, daha az yaygın olan türeyiş efsanesine göre Macarlar eski yurtlarını terk edip yeni yurtlarına bir turul kuşunu takip ederek ulaşırlar.

Bir Sümer destanında, kartalın üstünde cennete yolculuk yapan kral Etana Macarlar'ın meşhur efsanesindeki Emese ile bazı paralel özellikler taşımaktadır. Sümer destanına göre küçük bir kasabanın kralı bir rüyada karısının ancak Tanrıça İştar tahtı altında bulunan sihirli bitkiden yediğinde çocuk sahibi olabileceğini görmüş. Etana, bir yılan tarafından kanatları kırılmış bir kartalı iyileştirdikten sonra kartal ona olan minnet borcunu ödemek için onu cennete götürmüştür. Etana'nın almak istediği sihirli otu aslanlar korurlarmış ancak bu kartal onların dikkatini dağıtmış ve sonunda Etana sihirli otu çalabilmiş. (Szili, 2013: 1.)

Turul kuşunun nasıl bir kuş olduğuna dair kesin bilgimiz yoktur. Turul kelimesi Türk kökenlidir ve *toğrul* kelimesinden meydana gelmiştir, ancak Türk dillerinde ve abidelerinde çok nadir rastlayabileceğimiz bir unsurdur.

Macarca'da kuşun adı, tek bir kaynaktan, Simon Kézai'nin kroniğinde görünmektedir.

"Etele kralın kalkanına giyilen arması, başında taç olan bir kuşa benzerdi ve Macarlar bu kuşa turul derlerdi."(Kézai, 2004: 96.)

Macar türeyiş efsanesinin en yakın paralelini Kırgızların Küçük Hatun adlı efsanesinde bulabiliriz. Efsaneye göre Kırgız bir kabilenin atasının üç karısı varmış. Kadınların en küçüğü uyurken bir rüya görmüş. Rüyasında çadırına bir doğan girmiş ve yatağın etrafında uçuşup durmuş. Kısa zaman sonra kadın, hamile olduğunu öğrenmiş. Bu Kırgız kabilesinin torunları, küçük kadının ve doğanın soyundan gelirlermiş (Zelenin, 1936: 162.)

Yırtıcı kuş motifi Orta Asya'da oldukça yaygın bir motiftir. Moğollar'ın Gizli Tarihi'nde Dei-seçen rüyasında pençeleriyle Ay'ı ve Güneş'i tutan beyaz bir doğan görmüştür. Kendisi bu rüyayı, parlak bir hükümdarlık geleceğinin olacağına işaret olarak görmüştür. (Moğollar'ın Gizli Tarihi: 63.) Türk halklarındaki en güçlü kartal kültü şüphesiz Yakutlar'da görülmüştür. Yakutlar kendilerinin bir kartaldan türediklerine inanırlardı. İnanışlarına göre yeryüzüne ilk şamanı bir kartal getirmiş. Yakutlar, Şaman adayının ruhunun, henüz kendisi doğmadan bir kartal tarafından yendiğine inanırlardı. Ruhu yiyen kartal hep güneşli olan bir bölgeye uçarmış. Bir çayırın ortasında kırmızı bir çam ağacı, bir gürgen ağacı ve bir kayın ağacı olurmuş. Kartal bu ağaçların üstüne konup bir yumurta bırakmış. Yumurtadan bir çocuk çıkarmış ve ağaçlar altındaki beşiğe düşürmüş ve orada büyümeye başlarmış. Yumurtadan çıkan şamanın koruyucu ruhu büyüüp kartal olurmuş. (Seroşevski, 1896: 123.) Yakutlar'ın geleneklerine göre ilkbaharın gelişi kartal ruhuna bağlıdır: eğer kartal kanatlarını sallarsa buzlar erir, iki kere sallarsa bahar gelir. (Radloff, 2012: 248.)

Buryatlar'a göre ilk zamanlarda dünyada sadece ruhlar varmış. Batıdaki ruhlar iyiler, doğudakiler ise kötülermiş. Hastalığı ve kederi tanımayan insanlar Batı ruhlarını yaratmışlar. Doğu ruhları, insanların mutluluğunu kıskanıp insanlara hastalıklar getirmişler. O günden itibaren yeryüzünde insanların mutluluğu sona ermiş. Tanrı insanlara yardım etmek için bir kartal göndermiş. Kartal da insanların arasına girip onların şamanı olmuş. Kartal insanların dilini konuşamadığı için onu kimse anlamamış ve insanlar onu oklarıyla öldürmek istemişler. Kartal da Tanrı'dan yardım istemiş. Tanrı onu tekrar yeryüzüne göndermiş. Kartal bir ağacın altında uyuyan bir kadını görmüş ve onun üstüne konmuş. Kadın hamile kalmış ve dünyaya gelen oğlu ilk şaman olmuş. (Agapitov, Hangalov, 1883: 41-42.)

Geleneklerden ve efsanelerden gördüğümüz üzere eski zamanlarda kartal, muhtemelen Gök tanrının ve güneşin sembolü olarak düşünülürdü.

3.3.6.7.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kartal

Emesenin rüyası (*Emese álma*) efsanesi:

...Macar liderlerinden Elöd'ün oğlu Ügyek'in İskitya'da, Enodbili'nin kızından bir oğlu olur ve adını bir olaya atfen Álmos koyarlar.

Annesi ona hamileyken rüyasında bir kuş görür, bu kuş ona Turul kuşu biçiminde görünür. Kuş başını kadının göğsüne yaslar, ardından rahminden ışık saçan bir kaynak hâsıl olur, kaynak buradan çıkarak yabancı topraklarda çoğalır. Bu rüya gerçek olur çünkü ihtişamlı krallar onun soyundan gelmişlerdir ve daha sonra yabancı topraklarda, yani burada Pannonia'da, sayısız kavim üzerinde hüküm sürmüşlerdir. Rüyaya Macarca “álom” dedikleri, bu çocuğun doğumu da böyle bir rüyada bildirildiği için, ona Álmos adını verirler. İnanişâ göre Macar hükümdar ailesinin soyu olan Arpad sülalesi, kendilerini Turul kuşundan gelmiş olarak kabul etmişlerdir. (Gaál, 1907: 70-71.)

Emese'nin rüyası gerçekleşiyor (*Emese álma beteljesül*) efsanesi:

İhtiyar Zoárd'ın kehaneti yalan değilmiş. Yeniay yedi kere ve sonra tekrar yedi kere doğduktan sonra Emese bir oğlan dünyaya getirmiş. Tanrı'nın isteği üzerine oğlanın adı Álmos olmuş, ancak ona herkes Turul'un oğlu diye hitap edermiş. (Gaál, 1907: 72-73.)

Tanrı'nın Kutsal Kuşu (*Hadúr szent madara*) efsanesi:

Matra dağının tepesinden iki kara nokta gözükiyormuş. Bu kara noktalar birden büyümeye başlamışlar. Kara noktalar aslında biri siyah ve biri beyaz olan turul kuşuymuş. Turullar mücadele ediyorlarmış. Beyaz turul kuşu mücadeleyi kaybedip aşağıya, sunağa düşmüş. Sunağa düştüğünde ateş hemen sönmüş çünkü turul kuşu tanrının kutsal kuşuymuş. (Gaál, 1907: 117-119.)

Hunların kralı Attila (*Attila, a hunok király*) efsanesi:

İskitler'in ülkesinde yaşayan Macarlar çoğaldığı zaman yeni topraklar almak üzere Batı'ya doğru ilerlemişler. Sonunda Tisza nehrinin yanındaki Pannonia bölgesine kadar gitmişler. Bu toprakları Longobard ulusundan olan Makrin adında bir vali yönetirmiş... Atilla'nın askerleri Makrin'in ve Verona'dan Makri'nin yardımına gelen Detre'nin ordusuna saldırmışlar ve savaştan galip çıkmışlar. Hunlar, düşman ordusunun kaçtığını görünce Roma geleneğine göre Atilla'yı kralları olarak seçmişler. Kral Atilla kendisine Tanrı'nın kılıbacı adını koymuş. Kendisi, buğday tenli, siyah gözlü, kısa boylu, göğüsleri geniş, yürüyüşü asaletli olan bir adamdı. Diğer Hunlar gibi uzun sakal bırakırmış. Pervasız değilmiş, savaşlarda genelde kurnaz ve heybetli gözükmüş. Attila iyi kalpli bir lidermiş, bütün varlıklarını askerleri arasında dağıtmış...Kral Attila'nın kalkanında taşıdığı armasında başında taç olan bir kuş tasviri varmış. Bu kuşun Macarca adı turulmuş. Macarlar turullu armayı daha kabile toplumu oldukları zamandan hükümdar Géza'nın zamanına kadar her savaşta yanlarında taşırlardı. Hunların kralı Attila dünyadaki bütün krallardan daha muhteşemmiş. (Lengyel, 1972: 10-11.)

3.3.6.8. Hayvan Kral Motifi

Avrasya şaman inanişına göre her şamanın yardımcı ruhları vardır. Bu yardımcı ruhlar çeşitli hayvanların şeklinedirler ve şamanın gücü yardımcı ruhunun gücüne bağlıdır. Bu hayvanlar kutsal sayılır ve bir nevi "tanrı" olarak görülmektedirler

3.3.6.8.1. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayvan Kral Motifi

Macar halk masallarında hayvan kral sıkça görülen bir unsurdur. Bu hayvan krallar kendi türlerinin lideri olup türüne ait olan her bireyi korumakla yükümlüdür. Eski zamanlarda "hayvan kral" ifadesindeki 'kral' kelimesi yerinde muhtemelen 'tanrı' kelimesi yer alırdı. Böylece Şamanizm'de var olan hayvan tanrıları ve yardımcı ruhları, Macar halk masallarındaki hayvan krallar ile özdeşleştirebiliriz.

Bu hayvan krallar, masalların başkahramanının iyi niyetinden dolayı ona bir ömür boyu minnettar kalırlardı. Örneğin; başkahraman onlarla yemeğini paylaştığında veya

onları bir beladan kurtardığında. Bu tip masalarda gördüğümüz hayvanlar genelde yılan, at, arı, fare veya balıktır. Doğu Macaristan'daki halk inanışına göre yılan kral normal yilandan daha büyüktür ve başında taç şeklinde bir ibik vardır. Yılan kral asla tek başına gezmez, bir tehlike olduğu zaman düdüğünü çalar ve bir anda bir sürü yılan onun yardımına koşar. (Szendrey, 1914: 325.)

Hayvan kral motifini içeren bazı masallara bakalım:

Boğa kurbağası kralı (*A kecskebékák királya*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, uzun zaman önce yeraltı âleminde boğa kurbağalarının da bir kralı varmış. Ancak boğa kurbağaları arasında kralın kim olduğunu hiçbir insan anlayamazmış çünkü hepsi tıpatıp aynıymış. Yeryüzündeki insanoğlu bir kral bir gün, boğa kurbağalarının kralını gösteren kimseye yüz forint vereceklerine söz vermiş. Bütün krallıkta boğa kurbağasını tanıyabilen tek bir taltoş oğlan varmış. Boğa kurbağalarının kralı, taltoş oğlanın iddiasını doğrulamış. Kral oğlana yardımı için teşekkür etmiş ve yüz forint ödülünü vermiş. Ancak çocuğun üstünde sadece bir gömlek varmış ve gömleğin cebi olmadığı için parayı nereye saklayacağını bilememiş. Boğa kurbağalarının kralı kendisinin parayı saklayabileceğini söylemiş ve çocuk böylece yüz forintini ona vermiş. Boğa kurbağası kralı parayı yutmuş ve para midesine takılmış. Parayı ne çocuğa geri verebilmiş ne de sindirebilmiş ve yan tarafında kocaman bir topak oluşmuş. Bundan sonra boğa kurbağasını tanımak çok kolay hale gelmiş. (Benedek, 1989b: 212.)

Yılan kralının yüzüğü (*A kígyókirály gyűrűje*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir kadın varmış. Bu kadının bir oğlu varmış. Kadın bir gün oğluna üçüncü köydeki pazardan kendine güzel bir şey alsın diye üç forint vermiş. Çocuk pazara gitmek için yola çıkmış. Yolda yürürken bir köpeği döven çocuklara rastlamış. Köpeği kurtarmak için onlara bir forint verip onu satın almış. Yoluna devam etmiş ve yine yolun kenarında bir kalabalık görmüş. Oradaki çocuklar bir kediyi dövüyorlarmış. Çocuk kediyi kurtarabilmek için onlara bir forint verip kediyi de kurtarmış. Pazara yaklaşırken yine bir kalabalığa rastlamış, oradaki çocuklar küçük bir yılanı dövüyorlarmış. Çocuk küçük yılanı acıyıp onu bir forint karşılığında satın almış. Parasını bitirdiği için kurtardığı hayvanlarla beraber eve gitmiş. Evde

annesi yilandan çok korkmuş ve onu öldürmek istemiş, ancak çocuk yılanı büyükçe bir tencereye alıp evin çatısına koymuş. Yılana her gün süt verip ona çok iyi bakarmış. Yılan büyüyünce başından bir taç çıkmış. Yılan bir gün çocuğa kendisinin yılan kralının oğlu olduğunu ve kral babasının yanına gitmek istediğini söylemiş. Çocuğu, kral babasıyla tanıştırmak istediği için saraya davet etmiş. Yılanın kanatları ve ayakları da çıkmış ve çocuğu sırtına almış. Böylece yola çıkmışlar. Yılanların Ülkesi'ne vardıklarında tüm yılanlar küçük prene yol açmak için kenara çekilmişler. (Illyés, 1974: 214-224.)

Mucizevi Saat (*A csodaóra*) masalı:

Küçük prens, sarayın nalbandını aramak üzere farelerin kralının yanına gitmiş. Farelerin kralı, nalbandı bulmak için bütün fareleri bir araya toplamış. Topal bir fare, nalbantın, yer altında, küçük bir mağarada yaşadığını söylemiş. Küçük prens duyduklarına çok sevinmiş ve topal fare ile mağaraya gitmiş. (Benedek, 1988: 53-57.)

Grifonun hediyesi (*A griffmadár ajándéka*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, çok yüksek bir dağ varmış. Dağın tepesinde çok güzel bir ülke varmış. Bu ülkenin ortasında kralın sarayı varmış. Kralın bir oğlu varmış ve bu oğlan ava gitmeye bayılıyormuş. Bir gün ormanda gezerken çok yüksek bir ağaca rastlamış. Ağacın tepesinde çok büyük bir kuş varmış. Silahını kuşa doğrultmuş ama kuş ona yalvarmaya başlamış. Kuş, bir kanadının yaralı olduğunu söylemiş ve prensten onu eve götürmesini istemiş. Prens grifonun adını sormuş. Grifon kendisinin de bir prens olduğunu ve babasının grifonların kralı olduğunu söylemiş. (Majtényi, 1999: 5-10.)

Sarı göbekli küçük yılan (*A sárga hasú kicsi kígyócska*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir çoban varmış. Bu çobanın eşiği dışında hiçbir varlığı yokmuş. Çoban, kadının koyunlarını güdüyormuş. Bir gün koyunları güderken bir ağlama sesi duymuş. Sesin yönüne doğru gitmiş ve büyük bir çukurda, ateşin içinde, sarı göbekli küçük bir yılan görmüş. Çoban, yılanı yardım etmek için sopasını çukura indirmiş ve yılan sopaya dolanmış, böylece çoban onu ateşten kurtarabilmiş. Küçük yılan çobanın iyiliğinin karşılığını ödemek için onu babasına, yılanların

kralının yanına götürmek istemiş. Küçük yılan çobana yol göstermek için önden gidiyormuş. Bir ormana vardıklarında küçük yılan bir taş altına girmiş ve çoban da onu takip etmiş. Bir merdivenden yeraltına inmişler. Biraz yürüdükten sonra yılanların kralının sarayına varmışlar. (Fábiánné, 1984: 119-123.)

3.3.6.9. Hayvana Dönüşme Motifi

3.3.6.9.1. Avrasya Şaman Kültüründe Hayvana Dönüşme Motifi

Şaman inanişına göre şaman, esrime sırasında yardımcı ruhlarıyla iletişime geçtiğinde çoğu zaman kendisinin de bir hayvana dönüştüğüne inanılırdı. Avrasya şamanlarının ve Macar taltoşlarının, mücadele sırasında boğaya dönüştüklerini Taltoş Mücadeleleri Bölümünde gördük.

Avrasya şamanlarının farklı farklı hayvanlara dönüştüklerine inanılırdı. Türk ve Tatar halkları, baykuş ve şaman arasında özel bir ilişki olduğuna inanırlardı. Şaman, ayinler sırasında baykuş kıyafetini giyip baykuşa dönüşürdü, yani kuş olup uçar veya ruhunu bedeninden bir kuş şeklinde çıkarırdı. (Róheim, 1990: 8.) Güneybatı Sibirya'daki Tümen Tatarları'nın bir destanındaki bir efsaneye göre bir hanın oğlu bir ejderhaya teslim olmak üzere karısını terk etmiş. Ejderha, hanın oğlunu bir delikten dünyanın içine kaçırdıktan sonra hükümdarının evine götürmüş. Orada ejderha prensin yılan kızını insana dönüştürüp hanın oğluyla evlendirmiş. (Radloff-Kunos, 1998: 443-76). Tümen Tatarları'nın efsanesindeki kıza dönüşmüş yılan motifi Macar masallarında çok yaygındır. Yakutlar arasında yapılmış araştırmalar sırasında bir şamanın bir hastayı iyileştirmek için Ren geyiğine dönüştüğü kaydedilmiştir. İnanışlarına göre Ren geyiği şeklinde hastalık ruhunu kovalayabilmek daha kolaydır. Hastalık ruhunun izini bulduktan sonra şaman onu yakalayabilmek için bir atmacaya dönüşürdü sonra kötü ruhla dövüşebilmek için tekrar Ren geyiğine dönüşürdü. (Diószegi-Hoppál, 1978: 362-365.)

Macar kültüründe insanların hayvana dönüşmesine ait birçok verimiz mevcuttur.

Güney Macaristan'dan kalma bir efsaneye göre bir şehirde büyük beyaz bir köpek varmış ve insanlardan hep kaçıyormuş. Görgü tanıkları bu köpeğin Pista Zombori

adında bir adam olduğunu düşünmüşler. İnsanlar, Tisza Nehri'nin kenarına vardıklarında Pista, nehrin kenarında, kayığın karaya yanaştığı yerde, bir insan şeklinde oturuyormuş. Görenler, beyaz köpeğin Pista Zombori olduğundan eminmiş. (Polner: 2001: 262). Başka bir efsaneye göre bir adam kurda dönüşüp karısına saldırmış ve onun önlüğünü yırtmış. Bir sonraki gün kadın kocasının dişleri arasında önlüğünün parçalarını görüp kocasının taltoş olduğunu anlamış. (Györffy: 1916: 81-82.)

Aynı bölgeden kalma diğer bir hikâye şöyledir:

"Sándor Nagy adında bir adam varmış. Bu adam birisine kızdığı zaman köpeğe dönüşürmüş ve düşmanlarının hayvanlarını ısırır. Hayvanlar üç, dört veya dokuz gün sonra kuduz hastalığına yakalanırlarmış. Bu durumda da düşmanları, hayvanlarını iyileştirmesi için onun yanına giderlermiş çünkü kendisi bir taltoşmuş ve hastaları iyileştirebilirmiş."(Polner,2001: 172.)

Macarlar'ın ataları hayvanların da bir ruha sahip olduklarını düşünmüşlerdir hatta onların şamanın yardımcıları olarak ruhlar diyarında yaşadıklarına inanırlardı. Macar halk inanışında görülen hayvana dönüşmeye bakacak olursak, aslında bunun bir dönüşüm olmadığını tespit edebiliriz. Bu dönüşüm ifadesinin altında aslında taltoşun ruhunun diğer canlı bir varlığın bedenine girdiği anlamı yatmaktadır.

3.3.6.9.2. Macar Halk Masallarında Hayvana Dönüşme Motifi

Macar halk masallarında hayvana dönüşmek çok yaygın görülen bir motiftir. Masallarda hayvana dönüşmek iki şekilde gerçekleşebilir:

1. Masal, insanın nasıl hayvana dönüştüğünü anlatmayıp sadece hayvandan insana tekrardan dönüşmesini anlatmaktadır: Gyöngyharmat János, Boğa Gelini, Fakir Oğlan ve Ejderhanın Kızı masalı
2. Masal, insanın hem nasıl hayvana dönüştüğünü hem de nasıl tekrar insana dönüştüğünü anlatmaktadır: Yiğit Kuğu, Yeşil sakallı kral masalları

Yiğit kuğu masalı (Hattyúvitéz) masalı:

Prens, kralın yanına gidip ne olup bittiğini anlatmış. Boynundaki gümüş kolyesini göstermiş ve diğer kardeşlerinin de bir zamanlar böyle gümüş kolyelere

sahip olduklarını söylemiş. Ancak cadı onlardan bu kolyeleri aldıktan sonra kardeşlerinin kuğuya dönüştüğünü ve tekrar insan olabilmeleri için gümüş kolyelerinin bulunması gerektiğini söylemiş. Kral buna çok sevinmiş, cadıyı çağırıp kolyeleri ondan geri almış. Sonrasında ormana, kuğuların yaşadığı göle gitmişler. Kuğular boyunlarını uzatmışlar ve boyunlarına kolyeleri takıldığında hepsi prenslere dönüşmüş. (Benedek, 1989a: 229-231.)

Boğa gelini (*A bika menyecske*) masalı:

Janos'un ailesi saraya taşınmış. Janos'un annesi Janos'a karısının boğa derisini yakmasını tavsiye etmiş. Sonunda Janos annesini dinleyip boğa derisini yakmış. Karısı bunu görünce ağlamaya başlamış ve onun lanetlenmiş bir kız olduğunu ve boğa kılığını iki sene daha giymesi gerektiğini söylemiş. Janos'la vedalaşıp bahçeye çıkmış ve kendini silkeleyip büyük bir kuşa dönüşmüş. (Kovács, 1943: 70-76.)

Fakir oğlan ve ejderhanın kızı (*A szegény legény és a sárkány leánya*) masalı:

Güvercin, oğlanı bir nehir kenarına götürmüş. Orada güvercin, kendini silkeleyip insana dönüşmüş. Güvercin aslında ejderhanın kızının ta kendiymiş. Kız, kurtarıcısını öpmüş ve onun hizmet süresinin bittiğini söylemiş. Oğlanla kız beraber yeni bir hayat kurmak için iş aramaya gitmişler. (Majtényi, 1999: 102-106.)

Gyöngyharmat János masalı:

Dünyalar Güzeli Örsébet, János'a on iki perinin kendi kardeşleri olduğunu söylemiş. Öğle yemeğini bitirdikten sonra bahçeye çıkmışlar. Örsébet, hepsinin turna kuşlarına dönüşeceğini söylemiş. János'tan onu da yanlarında götürebilmeleri için eteğinden tutmasını istemiş. Kızlar, silkelenip turna kuşlarına dönüşmüşler ve János ile beraber havaya uçmuşlar. (Illyés, 1974: 478-489.)

Yeşil sakallı kral (*A zöldszakállú király*) masalı:

Prensi bir odaya kapatmışlar ve canı sıkılmasın diye odaya yiyecekler ve içecekler koymuşlar. Yalnız kaldığında prens çok sıkılmış. Pencere tarafından bir ses duymuş. Dışarıda bir sinek varmış ve prene pencereyi açmasını söylemiş. Prens

pencereyi açtığında sinek içeriye girmiş ve dünyalar güzeli bir kıza dönüşmüş. Kız sonraki akşam tekrar geleceğini söylemiş ve tekrar sineğe dönüşüp pencereden uçmuş. (Illyés, 1974: 115-121.)

3.3.6.10. Kıl Motifi

3.3.6.10.1. Avrasya Şaman Kültüründe Kıl Motifi

Orta Asya şamanları arasında astral yolculuğun aracı olan davul, atı sembolize etmektedir. Ancak şaman, ayin sırasında herhangi bir davul bulunmadığı zaman transa girmek için davulu sembolize eden bir at kılı yakardı. At kılını yakmak şamanın atını çağırdığı anlamına gelirdi.

Sibiry şamanları şaman ritüeli sırasında at kılını yakı, onları öbür dünyaya götüren hayvanı çağırıyorlardı. (Eliade, 1999: 36.) Altay Türkleri'nin inancına göre yeraltı âleminin hükümdarı olan Erlik'in Toybodım Irmağı'nın yanında kara demirden yapılmış bir sarayı varmış. Toybodım Irmağı'nın insanların gözyaşlarından meydana geldiğine inanılmış. Irmağın üzerinde at kılından yapılmış bir köprü varmış. Ölmüş ruhlar Erlik'in ülkesinden çıkmak istediklerinde bu köprüden geçerlermiş. Ancak ırmağa düşen kimse tekrar Erliğin ülkesine geri götürülürmüş. (Beydili, 2003: 562.)

Gördüğümüz üzere at kılı şamanın âlemler arası yolculuklarına yardım eden atı sembolize etmenin yanı sıra; âlemler arası geçiş köprüsünü de simgelemektedir.

3.3.6.10.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Kıl Motifi

Macar kültüründe kıl motifi yalnızca halk masallarında korunmuştur. Macar halk masallarında başkahraman hasta veya yaralı bir hayvana yardım ettiği zaman bu hayvan ona bir kılını verirdi. Masal kahramanının iyiliği karşılığında, kurtardığı hayvan gelecekte başkahramanın başı derde girdiği zaman cebinden bu kılı çıkardığında yanına gelip ona yardım edeceğine söz verirdi. Bu motif şüphesiz Şamanizm'e atıfta bulunmaktadır çünkü gördüğümüz üzere şaman âlemler arası seyahatlerini gerçekleştirmek istediği zaman atını çağırmak için bir kıl çıkarırdı.

Masallardaki yardımcı hayvanların aslında yardımcı ruhların sembolize ettiklerini varsayabiliriz.

Kurbağa (A béka) masalı:

Kurbağa, gölün kenarına çıkıp karnındaki elmas yüzüğünü çıkarmış. Oğlan yüzüğü almak için koşmaya başlamış, ama çalılardan bir tavşan çıkıp elmas yüzüğü oğlandan önce kapmış. Oğlan çok korkmuş ve tavşanın peşinden koşmuş, ancak tavşan çok hızlıymış, oğlanın ona yetişmesi pek mümkün gözüküyormuş. Ona üç kıl veren köpek aklına gelmiş ve o üç kılı silkeleyince köpek anında yanına gelmiş ve ne istediğini sormuş. Oğlan köpeğe, tavşanı yakalamasını söylemiş. Köpek rüzgârdan hızlı koşup tavşanı yakalamış ve elmas yüzüğünü oğlana geri götürmüş. (Benedek, 1988: 79-85.)

Siyah Ülke (Feketeország) masalı:

Gyurka tepeleri, dağları aşip büyük bir çayıra varmış. Çayırdaki ölü bir atı ve yanında bir kartalı, bir aslanı ve bir karıncayı görmüş. Bu üç hayvan ölü at için kavga ediyorlarmış. Hayvanlar Gyurka'yı görünce çok sevinmişler ve ondan atın kimin olacağına karar vermesini istemişler. Gyurka hemen atı kesip etini aslana, bağırsaklarını kartala, kafasını ve kemiklerini karıncaya vermiş. Üç hayvan da memnun kalmış ve bu iyiliğin karşısında aslan ona bir kılını vermiş. Oğlanın zor durumda olduğu zaman bu kılı eline aldığı zaman aslana dönüşeceğini söylemiş. Kartal da Gyurka'nın iyiliğini ödemek adına ona bir tüyünü vermiş. Ona uçmak istediği zaman bu tüyü eline alması gerektiğini söylemiş çünkü Gyurka o zaman kartala dönüşecekti. Karınca da Gyurka'nın karşısına çıkmış ve ona küçük bir kılını verip bu kılın yardımıyla Gyurka'nın bir karıncaya dönüşebileceğini ve kapı deliğinden geçebileceğini söylemiş. (Benedek, 1988: 86-91.)

Buzların Ülkesinin Kralı (Jégország királya) masalı:

Janos birden bir ağlama sesi duymuş. Sese doğru gittiğinde bir çalının dibinde yaralı bir kutup ayısı görmüş. Janos kutup ayısına, ona ne olduğunu sormuş. Kutup ayısı kralın avcılarının kaçmak için dağın tepesinden düştüğünü ve ayağına diken girdiğini söylemiş. Janos, kutup ayısının ayağındaki diken çıkarmış ve kutup ayısı

ona, iyiliğinin karşılığı olarak bir kılını vermiş. Janos, başı derde girdiğinde kılı çıkarmalıymış. Böyle yaparsa, kutup ayısı hemen Janos'un yardımına geleceğine söz vermiş. (Benedek, 1988: 214-219.)

3.3.6.11. Hayvanların Dilleri

3.3.6.11.1. Avrasya Şamanizm'inde Hayvanların Dilleri

Şaman adayı sırra erme sürecinde ruhlarla ve yardımcı hayvanlarıyla iletişim kurmak için gizli bir dil öğrenirdi. Bu dili şaman atalarından veya rüyasında onu ziyaret eden ruhlardan öğrenirdi.

Gökyüzünde uçan kuşlar gökyüzü âlemini sembolize ederken yeraltında yaşayan hayvanlar (yılanlar, kurbağalar vs.) yeraltı âlemini sembolize etmektedir. Farklı âlemlerde yaşayan bu hayvanlar ölümlerin ruhlarına ulaşabilen bir nevi tanrı olarak düşünülmüşlerdir. Kuşların ve yılanların dilini bilen şaman üç paralel âlem arasındaki iletişim kurabilme yetisine sahip biri olarak görünürdü. İnanişâ göre kuşların dilini öğrenmek isteyen kimse yılan eti yemelidir. (Thorndike, 1923: 261.)

Kuşların dilini anlamak, Macar halk inanişında da birçok veriye sahip olan bir unsurdur. Bir efsaneye göre gerçek taltoşlar her şeyi bilirlermiş. Onlar karganın ne söylediğini bile anlarılarmış. (Bosnyák, 1982: 101.) Halk geleneğine göre Aziz Yorgi gününde yakalanmış bir yılanın kurutulmuş tozunu su ile karıştırarak içen kimse her dilde konuşma yeteneğini kazanabilirdi. (Banó, 1988: 147.)

3.3.6.11.2. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Hayvanların Dilleri

Macar halk masallarında sıkça görülen, hayvanların dilini anlayabilen başkahraman, aslında yardımcı ruhlarının dilini anlayabilen şamanı simgelemektedir. Macar kültüründe hayvanların dilini anlayabilen insanların taltoş olduklarına inanılırdı:

"Kudurmuş Sándor Nagy adında bir adam varmış ve bu adam köpeklerin dilinde konuşabiliyormuş. Bir gün nehirden geçmek istemiş ve nehrin karşı tarafındaki kayıkçıya seslenmiş. Kayıkçı nehrin kenarına geldiğinde hiç kimseyi görmemiş, ancak sesini duymuş. Kayığına bir köpek atlamış ve

insanların dilinde konuşuyormuş. Onu karşıya götürmüş. Karaya vardıklarında köpek kayıktan çıkmış, ama kayıkta bir insanın ayak izi kalmış."(Polner: 2001: 192.)

Hayvanların dilini bilen çoban (Az állatok nyelvéen tudó juhász) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir çoban varmış. Bu çoban bir gün ormanda koyunlarını güderken kocaman bir ateş görmüş. Ateşin içinde, ağlayan bir yılan varmış. Yılan, çobana yılanların kralının oğlu olduğunu söylemiş ve ona yardım etmesi için yalvarmaya başlamış. Çoban bir sopa yardımıyla yılanı ateşten çıkarmış. Yılan, çobanı babasının yanına götürmek istemiş. Yola çıkmışlar ve büyük bir taş yanına vardıklarında o taşı kaldırıp yeraltı âlemine inmişler. Yılanların kralının yanına vardıklarında kral çobanın ondan nasıl bir ödül istediğini sormuş. Çoban, hayvanların dilini anlayabilmeyi dilemiş. Yılanların kralı çobanın dileğini yerine getirmiş, ancak ona bir şart koşmuş: ondan, elde edeceği bu yeteneği kimseye söylememesini istemiş. Eğer birisine bu yeteneğinden bahsederse hemen öleceğini söylemiş. Adam yeryüzüne dönmüş ve eve doğru giderken bir ağaç görmüş. Ağaçta iki saksığan oturuyormuş. Çobanlar saksığanların konuşmasını duymuş ve anlamış. Saksığanlar bu ağacın altında bir sürü altın olduğunu söylemişler. Çoban, ağacın yerini aklına koyup eve gitmiş ve at arabasıyla beraber gelmiş ve ağaç altındaki hazineyi bulup çok zengin bir adam olmuş. Çoban, bir kızla evlenmiş, ama bu kız çok meraklı çıkmış, sürekli kocasının nasıl bu kadar zengin olduğunu sorup duruyormuş. Çoban, yılanların kralının sözlerini hatırlayıp karısına cevap vermek istememiş. Bir gün çoban evdeki iki kedinin konuşmasını duymuş. Büyük kedi küçük kediye kilere gidip domuz pastırması çalmasını söylemiş. Çoban bu sohbeti duyduğunda gülmeye başlamış. Karısı neye güldüğünü sorduğunda kedilerin ne konuştuklarını anlatmış. Kadın kedilerin konuşmasını nasıl anladığını sormuş, ancak kocası cevap verdiğinde öleceğini söyleyip karısının bunu bir daha sormamasını istemiş. Bir gün pazara gitmek için yola çıkmışlar. Kadın kısarak, adam da aygır üstüne oturmuş. Kadının oturduğu kısarak arkada kalmış ve aygır kısrağa neden bu kadar yavaş ilerlediğini sorduğunda kısarak onun üstünde çok şişman bir kadın olduğu için yavaş ilerlediğini söylemiş. Çoban bunu duyduğunda çok gülmüş. Karısı yine neye güldüğünü ve hayvanların dilini nereden öğrendiğini sormuş, ancak adam ona cevap vermemiş. Eve vardıklarında kurtlar köpeklerin yanına gidip onlardan kuzu istemişler. Köpekler ilk

başta kurtlara kuzu vermeyi reddetmişler, ancak sonra onlara dört kuzu vermek üzrere anlaşmışlar. Bodri adında yaşlı bir köpek varmış ve diğer köpeklerle çok kızmış. Çoban, köpeklerin konuştuklarını duyunca Bodri haricinde hepsini kovmuş ve Bodri'ye büyükçe bir ekmek vermiş. Karısına olanları anlatınca karısı, hayvanların dilini nereden öğrendiğini tekrar sormaya başlamış. Adam kadına bunu bir daha sormamasını çünkü eğer bunu anlattırsa öleceğini söylemiş ancak kadın, “ölürsen öl” diye tutturmuş. Böylece çoban kendine bir tabut yaptırmış ve tabutun içine yatmış. Çoban karısına son kez Bodri'ye ekmek vermek istediğini söylemiş. Bodri'nin yanına gittiğinde köpek, sahibine çok üzüldüğü için ekmeği istememiş. O sırada yanlarına evin horozu gitmiş ve ekmek parçasını yemeye başlamış. Bodri, horozu bu durumda nasıl iştahının olabildiğini sormuş. Horoz köpeğe şöyle demiş: "Seni aptal! Sahibin gibi aptalsın. Bak, benim yirmi karım var ve hepsine söz geçirebilirim. Bir de sahibine bak, tek bir karısı var, ona bile söz geçiremiyor." Adam bunu duyunca çok kızmış ve karısını iyice dövmüş. Karısı ona bir daha hiçbir şey sormamış. (Illyés, 1974: 23-26.)

Tekerlekçinin oğlu (*A kerekes fia*) masalı:

Bir gün bir kral ve bir oğlan beraber yola çıkmışlar. At arabasına binip yola devam ettiklerinde yola bir sürü kuş inmiş ve oğlan büyük bir kahkaha atmış. Kral, oğlanın neye güldüğünü sorduğunda oğlan kuşların konuştuklarına güldüğünü söylemiş. Oğlan, kuşların kralın bir ağaç altına yemek isteyeceğini sonra o ağaca şimşek çakacağını ve kralın öleceğini söylediklerini anlatmış. Kral bu sözlerden korkup o ağaç altına değil, yanındaki ağacın altına oturmuş. İyi ki o ağacın altına oturmamış çünkü o ağaca bir şimşek çakmış ve ağaç kırılmış. Kral oğlanın hayvanları anlayabildiği ve geleceği söyleyebildiği için onu çok sevmiş. (Benedek, 1989a: 370-373.)

Mucizevi çocuk (*A csodagyermek*) masalı:

Oğlan hemen takla atıp altın güvercine dönüşmüş ve uzaklara uçup güzel diyarlar görmüş ve kuşların dilini de anlıyormuş. Sonrasında ona dede dediği yaşlı

adama dönmüş ve tekrar takla atıp diğer iki hayvana da dönüşmüş. Onların dilini de anlayabilme yeteneğe sahipmiş. (Haltricz-Kovács, 1979: 56-59.)

3.3.7.Elementler

3.3.7.1. Ateş Motifi

Ateş elementi asırlardan beri birçok kültürün fikrini derinden etkilemiştir. Dini ritüellerin kutsal ateşleri, ateşle ilgili yapılan seremoniler ve dünya mitolojisindeki çok sayıda görülen ateş tanrısı, insanlık tarihinde ateş kültürünün eskiliğinin bir kanıtı olarak yorumlanabilir.

Hint-Avrupa dinlerine bakacak olursak Zerdüştlük ve Hinduizm’de güçlü bir ateş kültürünü görebiliriz. Hinduizm’de ateş tanrısının adı Agni’dir. Hintlilere ait en eski din kitabı olan Rigveda’nın ilk ilahisi Agni’ye atfedilmiştir. (Rigveda: Hymn I. Agni)

Rig-Veda’da Agni için Evin Efendisi olarak tanımlanmaktadır:

"Müjdeyi getiren Agni'yi seçiyoruz, haberci, her servetin efendisi, fedakarlıkta yeteneklidir. Çağrılarıyla, çok sevilen Agni, Evin Efendisi, Vekillik taşıyıcısı Agni'yi çağırdılar."(Rigveda: Hymn XII. Agni)

Tek tanrılı din olan Zerdüştlükte ateş kutsaldır. Ateş tanrısının adı Ahura Mazda’dır. Avesta’da ateşten Ahura Mazda’nın oğlu olarak bahsedilmiştir:

"Bu Yasna'yı bütün ateşlerle birlikte senin için, Ey Ahura Mazda'nın oğlu Ateş ve iyi sular için, hatta Mazda tarafından yaratılmış bütün sular için ve Mazda'nın yaratmış olduğu bütün bitkiler için ilan ediyor ve yerine getiriyorum"(Avesta: Yasna: I.12.)

Mısır mitolojisinde kendini yakıp sonra da küllerinden yeniden doğan Anka kuşu sonsuz hayatın sembolüdür. (Van der Broek, 1972: 146.) Farklı halkların mitleri büyük ölçüde ateşin ilahi bir ayrıcalık olduğu konusunda hemfikirdir ve bazen onu çalan bir kahramanın varlığı kabul edilir: Yunan mitolojisinde bunun örneği Prometheus’tur. (Hansen, 2005: 32.) Ateş, Katoliklik dünyasında Araf ateşi şeklinde ortaya çıkan bir arınma sembolüdür, ancak ateş aynı zamanda cehennemle de ilişkilidir. ("Purgatory", *Encyclopædia Britannica*. (11th ed.). 1911: 659-660.)

3.3.7.1.1. Avrasya Şaman Kültüründe Ateş Motifi

Dünyanın birçok halkı gibi Avrasya hakları da ateşi tanrının hediyesi olarak görmektedirler. Bu durum, ateşin kutsallığına sebep olmuştur.

Şaman inancına göre ateş temizleyici güce ve kötü ruhları kovma özelliğine sahiptir. Şamanların gerçekleştirdiği her ayinde mutlaka bir ateş yakılır. Herhangi bir ruh için kurban edilen hayvanın bir kısmı ilk önce ateşin ruhuna sunulur. (Radloff, 2008: 161-162.) Ateşin Avrasya Şamanizm’indeki önemi Altay efsanelerinde güzel bir şekilde korunmuştur. Bir Altay efsanesine göre ilk insanı Tanrı Ülgen yaratmış ve onu yeryüzüne göndermiş. İlk insanın temel besinleri meyve ve otlar olmuştur. Kışın meyve ve ot bulamadığı için yazın topladığı erzakları saklamaya çalışmış. Sakladığı yiyecekleri hayvanlar bulup yedikleri için Tanrı Ülgen sorunu çözmek adına hayvanların ot yemesini, insanın da hayvanların etini yemesini yasaklamış. Et yiyecek için insanın ateşe ihtiyacı olmuş. Bu yüzden Tanrı Ülgen gökten bir kara bir de ak taş getirmiş. Yere kuru ot koyup iki taşı birbirine vurduğunda otlar alev alıp ateş meydana gelmiş. Bu yüzden Yakutlar ve Altay Türkleri için yalnızca çakmak taşı ile yakılan ateş kutlu sayılır. (Verbitskiy, 1893: 97.) Mançuların bir kısmında günümüzde artık nadir görülse de şamanlığa kabul törenlerinde yeni şamanların korlar üzerinden geçmeleri alışıldık bir gelenektir. (Shirokogoroff, 1935: 353.)

Moğol mitolojisi, ateşin elde edilmesini gizemli kirpi tanrısına bağlamaktadır. Efsaneye göre eskiden, ateş yakmayı bir tek kirpi tanrısı biliyormuş; ne tanrılar ne de insanlar ateşi tanımıyorlarmış. Bu yüzden tanrılar bilgin kirpi tanrısının tavsiyesini almaya karar vermişler. Kirpi tanrısını bir toplantıya çağırmışlar. Kirpi tanrısının tuhaf görünüşü herkesi güldürmüştü ve onunla alay etmişler. Kirpi buna çok öfkelenmiş ve toplananlara ateşi yakmayı öğretmeden evine dönmüş. Ancak tanrılar yenilgiye uğradıklarını kabul edememişler. Tanrılar kirpi tanrısının sırrını ortaya çıkarmak için peşine bir kuş takmışlar. Bu kuş, kirpinin, karısına taşların çakmasıyla nasıl ateş yakıldığını anlattığını duymuş ve duyduklarını diğer tanrılara da anlatmış. Tanrılar ateş yakmayı daha sonra insanlara da öğretmişler. (Schmidt, 1829: 298.)

Başka bir Moğol efsanesine göre bir kırlangıç, açlıktan ölmekte olan insanlığa merhamet edip tanrıların âlemine doğru gökyüzüne uçmuş ve oradan yanan bir dalı çalmış. Ancak yangını koruyan tanrı hırsızlığı fark edip kırlangıca bir ok atmış. Ok kırlangıcın kuyruğuna geldiği için bugün kırlangıcın kuyruğu hala çatal şeklindedir. İnsanlar, ateşi kaçırmaması nedeniyle kırlangıçlara o kadar büyük saygı duyarlar ki yuvalarına asla zarar vermezler. (Lörincz, 1975: 78-79.)

Altay halkları ateşi, hastalıkların tedavisinde de sık sık kullanırlardı. Tatarlar ve Çuvaşlar bazı hastalıkları iyileştirmek için evlerinde bütün ateşleri söndürdükten sonra bir sonraki gün köyün dışında büyük bir ateş yakarlardı. Hasta insanların temizlenmesi için bu ateş üzerinden atlamaları gerekirdi. Bizanslı kroniklere göre, İmparator Justinian'ın elçilerinin İrtis Nehri'nin kaynaklarında bulunan Büyük Türk Han'ın yanına geldiğinde han onların iki ateş arasından atlamadıkları takdirde onları kabul edemeyeceğini söylemiştir. (Potanin, 1883: 225-226.)

Ateş besleme alışkanlığı, ateşe karşı olumlu tutumlarının bir diğer kanıtıdır. Bu alışkanlık günümüzde halen yaşamaktadır. Masaya oturdukları zaman evin en büyüğü ateşe küçük bir parça yiyecek veya bir yudum çay, çorba veya su döker.

Vilmos Diószegi Buryatlar yanına gittiği zaman Hanhayev adında bir şamanla tanışıp yemeğe oturmuşlar. Yaşlı şaman yemeğe başlamadan önce içeceğinden biraz ateşe, biraz da yere dökmüştü, sonra da anlaşılmayan kelimeler söylemişti. Ateş kültü ile ilgili bu tabu geleneklerin amacı ateşe zarar vermemek gerektiğini vurgulamaktır çünkü ateş sıcaklığın ve refahın kaynağıdır. Bu yüzden ateşe aniden su dökmek veya içine herhangi bir şey, kirli nesneler koymak veya tükürmek yasaktır. (Diószegi, 1889b: 19.) Sibiry Türk halkı olan Tuvalar, her sonbaharda bir aile bayramı olan Ateş Bayramını düzenlemekteler. Bu bayramın bir ritüeli kapsamında en güçlü şamanın önderliğinde ateşe koyun veya kuzu kurban ederlerdi. Gelecek yıl için aile üyelerine sağlık ve mutluluk sağlamak için ateşi yağ ve tereyağı ile beslerlerdi. (Kenin-Lopsan, 1993: 31.)

Yakutlar ateşin ruhuna *Al-uot* ismini vermişlerdi. Bir efsaneye göre bir eve misafir gelmiş ve ev sahibinin ateşe ikram sunmadığını görmüş. Bu yüzden kendi yemeğinden alıp ateşe atmış. Gece uykusundan uyandığı zaman sobanın üstünde zayıf bir oğlanın oturduğunu görmüş. Oğlan ev sahibinin ona yemek vermemesinden

şikayetçiymiş. Misafirin iyiliği için teşekkür etmiş ve ona bu evden gitmesi gerektiğini söylemiş. Bir sonraki gün ev yanıp kül olmuş. (Priklonski, 1890: 170.)

Sibirya'daki Votyaklar'ın evlerinde bir tapınma yeri vardır ve tapınma yerinin ortasında bir ocak durmaktadır. Onların inanışlarına göre evin atasının ruhu ateşte yaşamaktadır. Tanrı olarak düşünülen bu ata ruhuna kurbanlar sunarlardı. Bir ailede hiç kimse hayatta kalmazsa eğer ailenin akrabaları ocaktaki közü toplayıp ortak bir ateş tapınma yerine götürürlerdi. Atalarının saygısına adanmış ocağın, ailenin hayatta olduğu sürece hep yanması gerekirdi. (Taganyi, 1922: 78-79.)

Muhtemelen ateşin kutsallığı ateşin sadece bir tanrı hediyesi olmasından kaynaklanmamaktadır. Başka sebepler aramakta da fayda var. İlk insanlar ateşi yıldırım düştüğünde görmüşlerdi, dolayısıyla ateşi tanrıların sahip olduğu yüksek bir güç olarak algıladılar. Ayrıca ateşin yıkıcı gücünü görünce ondan korkmaya başladılar. Yüzyıllar sonra bu korku ve saygı duygusu birbirine karışmış ve böylece ateş kutsal bir element kılmıştır.

3.3.7.1.2. Macar Kültüründe Ateş Motifi

Ateşle ilgili gelenekler ve batıl inançlar antik çağlardaki pagan dini ritüellerinden ortaya çıktılar. Bu gelenekler ve batıl inançlar halkın ruhunda yaşamaya devam ederek zamanla doğaüstü güçlere atfedilen adetlere ve eylemlere dönüşmüştür.

M.S. 7. yüzyılda yaşamış Teofilakt Simokata adlı bir Bizans tarihçisine göre Türkler olarak andığı Macarlar, ateşe saygı duyarlardı:

"Şimdi Türkler, ateşe oldukça olağanüstü bir dereceye kadar saygı gösteriyorlar. Havayı ve suyu kutsuyorlar ve toprağı övüyorlar; ancak sadece cenneti ve dünyayı yaratan Tanrıya ibadet ederler."(Whitby, 1986: 226.)

Eski Macar inanış sistemindeki ateş kültünü, Abu Abdullah Ceyhani adlı İranlı bilim adamı M.S. 10.yüzyılda kaleme aldığı eserinde şöyle kaydetmiştir:

"Macarlar Türk bir halktır. Çadırları var... Ülkeleri geniş. Sınırlarından biri iki ırmağın aktığı Karadeniz'dir. İki nehir arasında yaşıyorlar. Macarların ülkesi ağaç ve sular yönünden zengindir... Macarlar ateşe taparlar."(Abu-Ali Ahmed Ben Omar Ibn-Dasta, 1869: 25-26.)

Eski Macarlar ateş yoluyla Güneş'e, gökyüzünün en yüce ışığına, tüm ışıkların efendisine ve kaynağına saygı duyarlardı. Bu nedenle ateş, yaşamlarında büyük bir rol oynardı. M.S. 568'de Bizans elçisi olan Zemarkhos, Batı Göktürk Devleti'ne vardığı zaman Türkler onun kötü ruhlardan temizlenmesi için ateş üstünden atlamasını emretmişler. (Györffy, 1975: 44.)

Orta Asya halkları arasında görülen ocak kültü, muhtemelen yurt tutuş dönemindeki (M.S. 9. yy.) Macarlar arasında da yaygın olan bir inanıştır. Bunu düşünmemizin sebebi olan kanıtı Kral Ístvn'ın kanunnamesinde görebiliriz: "*Pazar günleri her insan, büyükler ve küçükler, kadınlar ve erkekler evdeki ocağın ateşini koruyanlar haricinde kiliseye gitmeli*" (Závodszky, 1904: 23.) Bu kanun maddesi Kral Ístvn'ın da evin ocağının ateşinin sönmemesinin gerektiğine inandığı sonucuna varmamıza teşvik etmektedir.

Macar kültüründe eski zamanlarda evdeki ocak, hukuki eylemlerin sahnesiydi. Nikahlar kilisede değil, damat adayının evinde, ocağın önünde gerçekleşirdi. Gelini, evin saygıdeğer atalarının sembolik katılımıyla gerçekleşen bir törenle ocak önünde gerçekleşen bir ritüel ile kendi ailelerine dahil ederlerdi. (Taganyi, 1922: 81.)

Nevruz, Orta Asya Türkleri'nin baharın gelişini kutladıkları bir bayramdır. Çin kaynaklarından Hunlar'ın ve Uygular'ın 21 Mart'ta ilkbahar şenliklerini yapmak üzere bozkırlara çıktıklarını öğreniyoruz. Bunun yanı sıra; *Tsi-ma-chian'ın Tarihi Kayıtları* adlı eserinde Hunlar'ın 21 Mart'ta çeşitli kutlamalar yaptıkları, Gök Tanrı'ya kurbanlar sundukları ve ibadet ettikleri kaydedilmiştir. (Ekrem,1995: 156.)

Nevruz ile ilgili Kutadgu Bilig'de şöyle bahsedilmiştir:

"Şarktan bahar rüzgârı eserek geldi; dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı. Kâfur gitti, kara toprak misk ile doldu; dünya, kendisini süsleyerek, bezenmek istiyor. Bahar rüzgârı, eziyetli kışı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar saâdet yayını kurdu. Güneş, balık-kuyruğundan (hût), kuzu-burnuna (hamel) kadar olan yerine tekrar döndü. Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi. Kara yeryüzüne yeşil ipek bağladı; Hitay kervanı da bunun üstüne Çin kumaşı yaydı. Düzlükler, dağlar, sahralar ve ovalar bunu yayıp döşendiler; vadiler ve yamaçlar al ve yeşil giyerek süslandılar. Binlerce çiçekler gülerek açıldılar; dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu. Karanfil kokulu bahar rüzgârı esti; dünyanın her tarafı misk ve amber kokusu ile doldu." (Yusuf Has Hâcib, 1959: 16-17.)

Kuzey Macaristan’da ateş, tıpkı Yakutlar’daki gibi, kişiliğe sahip olan bir varlık olarak düşünülmektedir. Halk inanışına göre, ateşe yemek ve içecek verilmediğinde, evden kaçar ve evin üstüne çıkıp yangına sebep olurdu. Bu yüzden ateşi un ve tuz ile beslerler ve ocağa her akşam bir bardak su koyarlardı. Bir efsaneye göre zaman zaman ateşler birbirlerini ziyaret ederlermiş. Bir ateş varmış ve komşu evin ateşinin yanına gidip ona şikâyet edip dururmuş. Orada bir geceliğine konaklayan bir dilenci ateşlerin diyalogunu duymuş. Komşu ateş, sahibinin ona yemek vermediğinden şikâyet etmiş. Üç gün sonra şikayetçi ateş, sahibinin evini yakmış. Rivayete göre ateşe tüküren kimsenin sonu kötü olacağına, dilinin de yaralanacağına inanılmış. (Róheim, 1990: 107.)

Nevruz bayramının izlerine Macar kültüründe de rastlayabiliriz. Kuzey Macaristan’daki bir geleneğe göre aralık ayında gençler samandan ateş yakıp şarkı söyleyerek ateş üstünden atarlardı. Başarılı bir atlayış başarılı bir evliliğin habercisiydi. Doğu Macaristan’da 19. yüzyıla kadar görülmüş bir geleneğe göre güneş battıktan sonra genç kızlar ve erkekler çayıra gidip samanları on iki yığına ayırıp ateş yakarlardı. Gençler ateş etrafında şarkı söylerlerdi ve hastalıkları uzak tutmak için duman üstüne bir demet dağ çayı tutarlardı. (Diószegi, 1978: 181.) Hristiyan bayramı olan Aziz John’un Arifesi olarak bilinen 23 Haziran’a ait birçok gelenek kaydedilmiştir. Güney Macaristan’da bu gece yeni doğum yapmış kadınlar bebeklerini hastalıklardan korumak için ateş üstüne tutup tütsülerlerdi. Hastalıklardan korunmanın bir diğer yolu ise ateş üstünden atlamaktı. (Róheim, 1990: 315.)

Ne yazık ki bu gelenekler artık mazide kaldılar. Günümüzde artık sadece bazı bölgelerde yaşatılmaktadır, Macar halk bilinci bu geleneklerin çoğunu unutmuştur.

3.3.7.1.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Ateş Motifi

Şaman inancındaki ateşin temizleyici güce sahip olma düşüncesi bazı Macar geleneklerinde de görülmektedir. Duman yardımıyla hasta iyileştirme yöntemlerine Macar efsanelerinde de rastlayabiliriz: *Çocuk hastalandığında onu Anna Teyze’ye götürürdük. Anna Teyze’ye genelde yiyecek ve içecek bazen ise para verirdik. Bilgin bir kadındı ve bu yüzden herkes ona giderdi. Kayınvalideme oğlumu iyileştirmek için*

kırmızı kantaron verirdi. Kayınvalidem Anna Teyze'nin söylediği gibi kırmızı kantaronu yaktı ve oğlumu onun üstüne tuttu. Şifalı otun dumanı çocuğun hastalığını aldı. (Dobos, 1981: 51.)

Macarca konuşulan bazı bölgelerde Noel gecesinde ateşin konuşabildiğine inanılırdı. Ateşin dilini anlayan kimse onun ne konuştuğunu anlayabilirmiş. Böyle zamanlarda ateşe tuz veya ekmek verilmelidir. Bir ateş varmış Noel gecesinde yanındaki ateşe birisinin ona pire attığını anlatmış. Diğer ateş ona intikam alması için evi yakması gerektiğini söylemiş. (Gaál, 1988: 201.)

3.3.7.2. Su Motifi

Su taşıdığı öneminden dolayı birçok dinin merkezindedir. Bunun nedeni insanların suyun tüm yaşamın temeli olduğunu bilmeleridir. Yaşam ile ölüm ve su arasındaki ilişki her kültürde yaygındır: su hem yaşam hem de ölümdür, her şeyin başlangıcı ve aynı zamanda sonudur, yaşamın kaynağıdır. Dolayısıyla su, yaratılışın bir simgesidir. Bununla birlikte, su aynı zamanda tahribatla da ilişkilidir çünkü her şeyi yutabilir ve tahrip edebilir. Su aynı zamanda hem yaşam gücü hem de imhadır.

3.3.7.2.1. Avrasya Şaman Kültüründe Su Motifi

Şaman inanişında su, şamanın sırra ermesi için oldukça önemli rol oynayan bir unsurdur. Bu çalışmanın Sırra Erme adlı bölümünde bu süreç detaylı anlatılmıştır.

Şaman mevkiine ulaşmak uzun bir süreçtir. Bu süreçte şamanın temizlenmesi çok önemlidir. Temizlenmenin adı *usuyu* ritüelidir ve bu uygulama çok titiz bir şekilde yapılır. Bu ritüel dokuz aşamadan oluşmaktadır. Şamanların çoğu bütün bu aşamalardan geçemez, ikinci veya üçüncü aşamada kalan veya onları bile geçemeyen şaman çoktur. (Agapitov, Hangalov, 1883: 42-53.)

Temizleme ritüelini yaptırmak üzere yaşlı ve tecrübeli bir şaman davet edilirdi. Bu şaman, yardımcısı olmak üzere dokuz tane genci seçerdi. Dokuz genç şaman adayı, temizlenmek için su getirmek üzere sabah erkenden nehre giderlerdi. Suyu aldıktan sonra gençler ağaçlardan dal koparıp onlardan süpürge yaparlardı. Süpürgeyi şaman adayının çadırına koyarlardı. Suları ocağa koyarlardı ve içine çeşitli otları ve ağaç kabukları atarlardı. Sonra ruhlara kurban sunmak üzere bir keçinin tüylerini, toynağını,

boynuzunu ve kanını bir küvete koyarlardı. Yaşlı şaman, şaman adayının yardımcı ruhlarını çağırıp onlara süt ve şarap ikram ederdi. Bundan sonra gençler tarafından hazırlanmış süpürgeyi suya batırıp şaman adayının sırtına vururdu. Bunu yaparken dokuz genç şaman adayını yemin ettirirdi. Temizleme sürecinin son aşaması yaşlı şamanın yardımcı ruhlara saçı saçmasıydı. (Potanin, 1881: 59.)

3.3.7.2.2. Macar Kültüründe Su Motifi

Macar kültüründe hayat veren ve hayat alabilen suyun gücü doğa insanında hem saygı hem korku uyandırır. Derin suların gizemi su perileriyle ilgili inançların temelini atıp birçok doğa halkında görüldüğü gibi eski Macar inancında da önemli rol oynamıştır. Macar halk inancında ölü adam, boğucu ve deniz kızı gibi su varlıklarının yanı sıra; bir tür su kurbanı da görebiliriz. İnsanlar bu su varlıklarını sakinleştirmek için suya kurbanlar sunarlardı.

Slovakya'nın Macarlar'ın yaşadığı Zvolen şehrinde kaydedilmiş bir efsaneye göre bir zamanlar Zvolen Ormanı'nın gölünde bir su perisi yaşıyormuş. Bu su perisi oduncuların uykuya dalmasına neden olan güzel ninniler söylemiş. Oduncular su perisine kızıp bir gün kütüklerin arkasına saklanıp onu yakalamaya karar vermişler. Kısa bir zaman sonra balık kuyruklu su perisi kucağında küçük bir çocukla belirmiş. Odunculardan biri çocuğu elinden alıp göl kıyısına doğru fırlatmış. Peri kuyruğuyla ona saldırmış, ancak darbe yaşlı çam ağacına gelmiş ve onu ikiye bölmüş. Oduncular çocuğu alıp kaçırmışlar. Peri ağlayarak suyun dibine dalmış ve o zamandan beri bir daha görülmemiş. (Versényi, 1895: 231)

Macar halk geleneğinde kuyularla ilgili olan inanışlarda bir ikilik görülmektedir. Bazı inanışlara göre kuyularda kötü niyetli ruhlar yaşarken kimilerinin iyileştirme gücü olduğuna inanılırdı. Bir rivayete göre kuyuların ruhları, bebekleri değiştirebilir, büyük çocukları da kuyunun kenarından aşağı çekebilirlerdi. Çocuğun annesi, uygun olan büyü kelimelerini söylediği takdirde çocuğunu geri alabilirdi. (Kabos, 1897: 184.)

Macar geleneklerine göre bazı su kaynakları mucizevi güce sahiptir. İnanişaya göre mucizevi su kaynaklarında yıkanan kimsenin hastalığı iyileşir, çirkin olan kimse

de güzelleşirdi. Eski bir inanışa göre gözleri görmeyen çocukları ve büyükleri iyileşmeleri için Medve çeşmesine götürürlerdi. İyileşmiş insanlar çeşmenin ruhuna teşekkür etmek adına kıyafetlerinden bir parça koparıp veya saçlarından kesip çeşme etrafındaki ağaçlara asarlardı. (Diószegi, 1978: 187-189.) Macar kültüründeki kutsal kuyu ve su kaynaklarının hatırasını, 1193 yılındaki belgelerde bile görülen *Aldoueuth* (Kurban kuyusu) ve *Szentkút* (Kutsal kuyu) yer isimleri korumaktadır. (Ipolyi, 2011: 203.)

Kurban sunma geleneğini bir tarihi olay da kanıtlanmaktadır. 20. Mayıs 1092 yılında Macar Kralı I. Ladislaus⁶² Szabolcs Konseyini toplamıştır. Konseyin 22. Maddesine göre: Pagan geleneklerine göre su kaynakları yanında kurban sunanlar veya ağaçlar, su kaynakları ve taşlar yanında kurbanlık hediyeleri takdim edenler suçlarının cezasını çekmeye hazır olmalı. ("Szabolcsi zsinat", *Magyar katolikus lexikon XII.* (Seq-Szentl), 2007: 14.)

Kutsal kuyu ile ilgili mucizevi hikâyelerde Hristiyanlık öncesi eski inanış sistemine dayanan inançlar da korunmuş ve yaşamaya devam etmiştir. Kutsal kuyularla ilgili olan inanışlarda da eski su kültlerinin izlerini bulabiliriz yani su kültü ile ilgili inançların, kuyuların ve pınarların Hristiyanlık işlevine uyum sağladıklarını söyleyebiliriz. (Manga, 1962: 364.)

Suyun kutsallığını gösteren bir diğer halk geleneğine göre Macarlar su içmeden önce elindeki sürahideki suyun bir kısmını yere dökerlerdi. Kuzey Macaristan'da kaydedilmiş bir halk inanışına göre bir kuyudan su alındığında kuyunun kızgın ruhunu yatıştırmak üzere her zaman bir miktar su geri dökülmelidir. (Kabos, 1897: 300.) Bu gelenekler halen yaşamakta olmasına rağmen asıl amaçları günümüzde unutuldu. Bir zamanki görevi ancak bugünkü Sibiryâ şaman halklarının benzer geleneklerinden anlaşılabilir.

Eski kadim Macar inancındaki unsurların çoğu Hristiyan kılığına bürünüp yaşamaya devam ettiği gibi Paskalya Bayramı'nın temelleri de Hristiyanlık öncesi zamanlarda aranmalıdır. Macar kültüründeki Paskalya kutlamalarında Paskalyanın ertesi günü, Paskalya Pazartesi'si temizlenme ve doğurganlık sembolizmini taşıyan su

⁶² I. Béla'nın ikinci oğlu, M.S. 1077'ten itibaren Macaristan, 1091'den itibaren Hırvatistan kralıdır. Adı, Hırvatistan'ın fethi ve ilk Macar azizlerinin yemin töreniyle ilişkilendirilmiştir. Kendisi 1192'de bir aziz olarak kutsandı. (Kristó-Makk, 1998: 78-79.)

serpme geleneği Macarca konuşulan tüm bölgelerde halen yaşatılmaktadır. Pagan kökenli olan bu geleneğe göre genç kızlar ştne, doğurgan ve uzun ömürlü olmaları için erkekler tarafından su dökülürdü. Günümüzde su dökmek yerine, sadece kızların saına su serper veya çoğu yerde parfüm sıkarlar. Kızlar karşılık vermek için erkeklere doğurganlığın ebedi sembolü olan renkli yumurtayı hediye ederler. (Gbor, 2011: 87.)

3.3.7.2.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Su Motifi

Gbor ve Julinka masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir kral varmış. Bu kralın bir gün bir savaşa gitmesi gerekiyormuş. Savaşa gitmeden evvel evinde ne var ne yok diye her şeyi yazıp bir tutanak tutmuş. Fakat karısının hamile olduğundan haberi yokmuş. Kral o kadar uzun süre savaştaymış ki o süreçte çok tatlı bir oğlu doğmuş. Karısı ocuğun doğum haberini krala verememiş. Kral eve gittiği zaman çok susamış ve bir kuyu yanında sudan içmek için atından inmiş. Suyu doğru eğildiğinde su içinden bir el onun sakalını tutmuş ve bırakmamış. Sudaki bu insan kraldan evinde bulunan, varlığını bilmediği bir şey istemiş. Kral da her şeyinin tutanağını tuttuğu için çok endişelenmemiş ve evet demiş. Sudaki insan, kralın sakalığı bırakmış ve kral evine gitmiş. Eve vardığında oğlunu görmüş ve çok zlmş. Sudaki adam iki gün sonra geldiğinde kral, bir ingene çocuğu bulup onu bir çuvala koymuş ve adama onu vermiş. Bu adam şeytanın ta kendisiymiş. uvalalı alıp evine doğru yola çıkmış. şeytan bir kuyuya vardığı zaman su içmek için durmuş ve o sırada ingene ocuk da çuvaldan çıkıp su istemiş. şeytan, ingene çocuğu görünce çok kızmış, onu iyice dövmüş ve krala geri götürüp,  gün sonra kralın oğlu için geri geleceğini söylemiş. Kral şeytana yine bir ingeneyi vermiş, ancak şeytan kuyudan su içtiği zaman onu yine fark etmiş ve krala geri götürmüş. Kral bir kurtuluşun olmadığını görünce kendi oğlunu vermek zorunda kalmış. şeytan küçük oğlanı almış ve yeraltına cehenneme inmişler. Orada oğlanı kendi öz kıızıyla Julinka ile büyütmüş ve çocuklar birbirlerini çok sevmişler. şeytan, oğlana Gbor ismini vermiş.

Bir gün şeytanın yaşlı karısı kocasının yanına gidip Gbor’a iftira atmış:

-Babası, senin oğlunun ne dediğini duydun mu? Yığındaki buğdayları yığını bozmadan ahıra taşıyabileceğini iddia ediyor!

Şeytan hemen oğlunun yanına gidip ondan buğdayları ambara taşımasını istemiş. Gabor çok üzülmüş, fakat Julinka onu teselli etmiş ve hemen bir ısıklık çalıp dünyadaki bütün fareleri yanına çağırmış. Fareler buğday tanelerinin hepsini ahıra taşımalar.

Şeytanın karısı kocasının yanına gidip başka bir iftira atmış:

-Babası, oğlun ahırdaki gri ata binip onu kan terleyene kadar yorabileceğini söylemiş. Şeytan da hemen oğlunu çağırmış ve ona gri ata binmesini emretmiş. Gabor çok üzülmüş ama Julinka onu teselli etmiş ve atın aslında babasının kendisi olduğunu söylemiş. Gabor gri ata binmiş ve onu iyice yormuş.

Üvey annesi artık çok öfkelenmiş ve tekrar şeytanın yanına gidip Gabor'a iftira atmış:

-Babası, oğlun ahırdaki gri kısrığa binip onu ölesiye yorabileceğini söylemiş. Şeytan oğluna gri kısrığın üstüne binmesini emretmiş. Julinka gri kısrığın annesinin olduğunu söylemiş ve ondan kurtulmak için Gabor'un ailesinin yanına gitmelerini öne sürmüştü. İki genç hazırlanıp karanlık çökünce yola çıkmışlar. Yaşlı kadın sabaha doğru gençlerin gittiklerini fark edince hemen onların peşine düşmüş. Julinka Gabor'a bir yüzük vermiş ve onu yere atmasını söylemiş. Gabor yüzüğü yere atınca yüzükten kocaman bir göl olmuş ve iki genç de birer ördeğe dönüşmüş. Yaşlı kadın onları bulmuş ve akşama kadar onları yakalamaya çalışmış fakat bütün denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış. Yorularak ve üzülerək eve dönmüş. İki genç tekrar insana dönüşüp Gabor'un babasının sarayına doğru yol almış. Saraya vardıklarında kral, oğlu geri döndüğü için çok sevinmiş ve iki genci evlendirip hep beraber mutlu mesut yaşamışlar. (Magyar, 2013: 57-62.)

Güzel Cerceruska (Szép Cerceruska) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir dul adam varmış. Dul adamın iki güzel kızı varmış. Komşuda da dul bir kadın yaşıyormuş. Fakir adamın büyük kızı, Cerceruska bir gün bahçede oynuyormuş ve komşu kadın ona babasına onunla evlenmek istediğini aktarmasını istemiş. Fakir adam teklifi kabul etmiş ve aynı gün evlenmişler. Kadın ilk haftalarda kızlara çok iyi davranıyormuş, fakat biraz zaman geçtikten sonra onları dövmeye başlamış ve onları hep aç bırakmış. Bir gün Cerceruska kız kardeşine evden kaçmayı teklif etmiş. Kardeşi de bu fikri beğenmiş ve bir sonraki gün çok erken kalkıp

üvey annelerinden, çilek toplamak için ormana gitmek için izin almışlar. Kadın ormana gitmeleri için izin vermiş fakat onları şu sözlerle lanetlemiş:

- Hangi hayvanın ayak izindeki sudan içerseniz Tanrı'nın izniyle o hayvana dönüşün! Ormana gitmişler ve Cerceruska kardeşine hiçbir hayvanın ayak izinden su içmemesini söylemiş. Fakat öğlene doğru küçük kız çok susamış, ama ne bir kaynak ne de bir dere bulmuş. Su aramaya devam etmiş, fakat zaman geçince o kadar susamış ki öleceğini düşünüp ilk bulduğu hayvanın ayak izindeki sudan içmiş. Küçük kız su içince anında geyiğe dönüşmüş. Cerceruska bu sırada çilek topluyormuş ve işi bittikten sonra kız kardeşini aramaya başlamış. Kardeşini ararken ona doğru koşan bir geyiği görmüş ve kardeşinin bir geyik ayak izinden içip geyiğe dönüştüğünü anlamış. Cerceruska çok üzülmüş ve ağlamış. Bu sırada uzaktan bir avcı görmüş ve hemen geyiği alıp bir ot yığını arkasına saklamışlar. Avcının köpeği onların kokusunu alıp avcıyı ot yığına yönlendirmiş. Avcı ot yığına vardığında güzel Cerceruska'yı görmüş ve onu çok beğenmiş. Cerceruska avcıya geyiğin aslında kız kardeşi olduğunu söylemiş ve onun hayatını bağışlaması için yalvarmış. Avcı aslında bir kralmış ve kızın haline acıyıp onları sarayına götürmüş. Geyik için ayrı bir bahçe yaptırmış, Cerceruska için de sarayda ayrı bir kat hazırlatmış. Kral henüz evli değilmiş. Sarayda kötü niyetli bir kadın varmış. Bu kadın kendi kızını uzun zamandır kral ile evlendirmek istiyormuş. Cerceruska çok güzel olduğu için kadın onu çok kıskanmış ve haince bir plan yapmış. Kral sarayda olmadığı bir gün kadın Cerceruska'nın yanına gidip onu kardeşinin yanına götüreceğini söylemiş. Geyiğin kaldığı bahçede güzel bir gölet varmış. Kadın, Cerceruska'nın gölette kendi güzelliğine bakmasını söylemiş ve Cerceruska gölet üstüne eğildiği zaman kötü niyetli kadın onu göle itmiş. Kral akşam eve varmış ve Cerceruska'nın odasına gitmiş ama ne yazık ki kızı orada bulamamış. Kızı bulamayınca yaşlı kadına sormuş, o da kızın bahçeye indiğini söylemiş. Kral bahçeyi de aramış, fakat kızı hiçbir yerde bulamamış. Kral çok üzülmüş ve kızı bulan kimseye altın vereceğini söylemiş. Günler geçmiş, fakat Cerceruska'yı kimse bulamamış. Kral her gün geyiğe bakmak üzere bahçeye inmiş. Yaşlı kadın geyiğin konuşacağından korkmuş ve onu öldürmeye karar vermiş. Bir gün kral saraydan gittiği zaman geyiği öldürmek için bir kasap çağırmış. Geyik kasabı görünce çok korkmuş ve göletin etrafında koşmaya başlamış. Korkudan dili çözölmüş ve Cerceruska'ya şöyle seslenmiş:

-Canım Cerceruskam, göletin dibinden, büyük balığın karnından çık lütfen! Beni öldürmek için bıçağı hazırlıyorlar, kırmızı kanım için bakır tabağı hazırlıyorlar!

Kral bahçeye tam o sırada girmiş ve her şeyi duymuş. Hemen göletteki balığı çıkarmış ve onu kesip içinden Cerceruska'yı çıkarmış. Geyik sevinçten bir takla atmış ve yine kıza dönüşmüş. Kral önce kötü niyetli kadını gölete atmış, sonra da papaz çağırıp Cerceruska ile evlenmişler ve mutlu mesut yaşamışlar. (Benedek, 1988, 14-16.)

Yiğit Yılan ve Yiğit Tatar (*Kígyó Darvitéz és Tatárvitéz*) masalı:

Yılanların prensi, Yiğit Yılan'a küçük bir şişe vermiş. Bu şişe içinde mucizevi bir su varmış. Yılanların prensi, Yiğit Yılan'a kralın kapısına vardığında ilk karşılaşacağı insandan bu su ile onu yıkamasını rica etmesini istemiş. Yiğit Yılan'ı bu su ile birisi yıkarsa Yiğit Yılan'ın çok güzel bir ata dönüşeceğini söylemiş. (Benedek, 1988: 195-201.)

Gábor ve Julinka masalında kralın bir kuyudan su içmek istediğinde kuyuda yaşayan bir şeytanın kralın sakalını tuttuğunu görebiliriz. Sudaki varlığın şeytan adı olması onun kötü niyetli biri olduğunu ve yeraltı dünyasına ait olduğunu sembolize etmektedir ve muhtemelen Macar halk inanışındaki su varlıklarını temsil etmektedir. Güzel Cerceruska masalında küçük kız ilk su içtiği hayvan izinin ait olduğu hayvana dönüşmesi laneti aslında suyun mucizevi gücünü sembolize etmektedir. Yiğit Yılan ve Yiğit Tatar masalında mucizevi su ile yıkandığında Yiğit Yılan ata dönüşmüş. Gördüğümüz üzere masalarda suyun insanları hayvana dönüştürebilme gücü vardır.

3.3.7.3. Demir Motifi

İnsanlığın en eski çağlarından beri önemli bir maden olan demir birçok halk kültüründe önemli bir inanış kaynağı haline gelmişti. Demirin keşfedilmesi insanların günlük hayatının her alanını büyük bir ölçüde kolaylaştırdığı için zamanla insanların maddi kültüründen öte manevi kültüründe de önemli bir geleneğe sahip olmuştur. Her halkın demirle ve demiri şekillendiren demirci ile ilgili farklı inanışları sonucunda mitler ve efsaneler gibi sözlü edebi eserler doğmaya başlamıştır.

3.3.7.3.1. Avrasya Şaman Kültüründe Demir Motifi

Demircilik mesleği Türkler arasında avcılığın ve çobanlığın gelişmesi sonucunda meydana çıkmıştır. Demircilik büyük devletlerin kurulmasıyla beraber bozkırda yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Demircilik mesleği bir soy sanatıdır, babadan oğula aktarılmaktadır. Demircinin, demiri ateşin vasıtası ile şekillendirmesi onu doğanın gücünü kullanabilen olağanüstü yeteneğe sahip bir insan kılmıştır.

Toplum, metal işleme bilimine sahip olanlara hep özel muamele gösterirdi. Yeryüzündeki demircilerin hürmeti gökyüzüne ve öbür dünyaya da geri yansdı. Dolayısıyla demircilerin öteki dünyadaki meslektaşları, panteonda önemli mevkide olan demirci tanrılardır. Demircilere duyulan saygının kökenleri tarih öncesi çağlarda el sanatlarının dünyevi meslekler olarak sayılmadıkları gerçeğine kadar uzanabilir. Sonuç olarak dünyevi kökenli olmayan bir eylem gerçekleştiren kişiye özel saygı gösterilmelidir. Demirciler ve demirci tanrılarına dair çok zengin bir literatür mevcuttur.

Orta Asya halkı olan Buryatların mitolojisinde, düalistik dünya görüşüne göre demirciler beyaz (iyi) ve siyah (kötü) demirciler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Buryat efsanelerine göre ilk Buryat demirci, doğu gök tanrılarının soyundan gelen Böhö Teli'ymiş. Başlangıçta kızgın demiri dövdiğünde demir, çekicinin altında sürekli küçük parçalara bölünmüş. Bu sırada Batı gökyüzünün tanrıları Doğu gökyüzünden bu garip sesleri duymuşlar ve gürültünün nedenini bulması için ana tanrı Zayan Sagan'ın oğlunu Böhö Muya'yı göndermiş. Böhö Muya, Böhö Teli'yi ziyaret ettiğinde onun boş girişimlerini görünce kendisi de demircilik yapmaya karar vermiştir. Yeni bulduğu arkadaşına yardım etmek için ateşe kum atmış ve böylece demir artık paramparça olmamış. Bu zamandan itibaren demircilik hem doğu hem de batı göklerinin tanrıları arasında yayılmaya başlamış. Tanrılar demirciliği öğrendikten sonra halk arasında da yaymaya başlamışlar. (Lörincz, 1975: 79-80.)

Orta Asya kültüründe demircilik mesleği şaman mesleğinden sonra en önemli meslek olarak kabul edilirdi. İnanişaya göre ruhlar, şamanlardan daha çok demircilerden korkarlardı çünkü demircinin her şekli değiştirebilen ateşi vardır. (Eliade, 199: 36.)

Demircilerin elinde bu kadar büyük bir güç olmasına rağmen şamanları onlardan farklı ve daha güçlü kılan unsur, şamanların ruhları yönetebilme yeteneğidir. Ancak ruhlar demircilerden korktukları için şamanlar ayin sırasında üzerine demir

eşyalar takarlardı. Seroşevskiy bir Yakut köyünde şamanın bazı metal eşyalarının kutusundan alındığı için şamanın ayin yapamadığını anlatmıştır. Bunun sebebi demirden korkan ruhların demir olmadığı zaman şamanın çağrısına asla cevap vermemeleridir. (Seroşevskiy, 1896: 632.)

Göktürkler demircilere büyük saygı duyarlardı. Demircilerin ateş ve su yardımıyla demiri şekillendirmelerini, tıpkı şamanın bedeni üzerinde değişiklikler yapmasına benzetmişlerdi.

Demircilerin ateş üstünde hükmetme güçleri onları kutsal insan kılmıştır. Dolayısıyla ateşin yanı sıra demir de arındırıcı bir madde olarak düşünülmüştür. (Bayat, 2006: 65-66.) Göktürklerin Ergenekon Destanı'nda demir, Türkler için önemli bir maden olarak anlatılmaktadır. Göktürkler, Avarlar'ın himayesinin altında olup demircilikle uğraşırlardı. Dolayısıyla usta oldukları demircilik, destanlarına da yansımıştır ve önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. (Taşağıl, 2012: 16.)

Ergenekon Destanı'na göre Göktürkler Tatar saldırısından kaçmak için kimsenin bilmediği dağlara çıkmışlar. Günün birinde çok dar bir yola rastlamışlar. Bu yolu takip ederek yemyeşil, akarsularla dolu bir vadiye varmışlar. Bu güzel yere Ergenekon ismini vermişler ve orada yaşamaya başlamışlar. Aralarından bir demirci çıkıp o dağda bir demir madeni olduğunu söylemiş. Madendeki demiri eriterek bir yol açılabileceğini iddia etmiş. Halk odun ve kömür toplayıp büyük bir ateş yakmış ve böylece kaya erimeye başlamış. Kayanın erimesiyle beraber bir yol açılmış ve Göktürkler Ergenekon'dan çıkabilmişler. Göktürkleri Ergenekon'dan çıkaran demircinin adı Börteçine (Bozkurt) imiş. Bu kutsal günü hatırlamak adına her yıl tören yapılmış. Tören sırasında bir parça demiri ateşte kızdıran kağan demiri örse koyduktan sonra çekiçle dövermiş. (Yıldırım, 2002: 958- 960.)

Türkler için demirin önemiyle ilgili bazı verilere Bizanslı tarihçi Menander Protektor'un⁶³ kroniğinde de rastlayabiliriz. M.S. 6. yüzyılda Bizanslı elçi Zemarkhus, Sogdiana'ya geldiğinde onu karşılayan Türkler ona satılık demir teklif etmişlerdir. Menander'e göre bu olayın altında onların elinde olan demir madenini göstermek

⁶³ Menander Protector M.S. 550 civarında doğmuş bir Bizans hukukçusu, imparatorluk muhafızı ve tarihçiydi. M.S. 558'den 582'ye kadar olan dönemi kapsayan tarih kitabı M.S. 10. yüzyıla ait derlemelerde korunmuştur. Menander 'in tarihi, M.S. 6. yüzyılın sonundaki Bizans tarihinin ve o dönemdeki Avar ve Slav Bizans ilişkilerinin en önemli kaynağıdır. (Treadgold, 2007: 293-294.)

istemeleri yatıyormuş çünkü o zamanlar demir az bulunan bir madenmiş. Bu davranışın muhtemel sebebi Türklerin ellerinde buldukları demirin göstermesinin bir anlamı da demirin bir ata kültü olmasıdır. Türkler bu şekilde, atalarını anıp onurlandırmak istemektedirler. (Çeşmeli, 2015: 62.)

Türkler için demir sadece sıradan bir maden değil ayrıca nadir bulunan kutsal bir madendi. Bu olayla ilgili başka verimiz mevcut olmadığından dolayı net bir bilgiye sahip değiliz.

3.3.7.3.2. Macar Kültüründe Demir Motifi

Macar kültüründe demir motifi Orta Asya'daki kutsal demirci motifinden farklıdır. Macar halk masallarındaki '*vasorrú bába*', yani demir burunlu cadı figürü muhtemelen Şamanizm'deki kutsal demirin bir kalıntısıdır.

Demir burunlu cadı '*vasorrú bába*' kelimesinin günümüzün Macarcasında 'cadı' '*boszorkány*' kelimesine anlam olarak çok yakın ya da tamamen aynı olduğunu da söyleyebiliriz. Bu iki kavram bir zamanlar ayrıken şimdi artık birleşmiş vaziyettedir, bunu Macar halk masallarımızın yanı sıra; eski raporlar da kanıtlamaktadır.

'*Vasorrú bába*' 'demir burunlu cadı' ifadesindeki '*bába*' 'cadı' kelimesi ilk defa 15.yüzyılın başında Besztercei Szójegyzék'te Latince'de '*obstetrix*' yani 'ebe' şeklinde kaydedilmiştir. Eski dini metinlerinde '*bába*' 'ebe' kelimesi paganlarla ilişkilendirilmiştir: "*Paganlara ve ebelere yakışan kelimelerden uzak durmalısın.*" (Szarvas-Simonyi, 1890: 152.)

Macar Etimoloji Sözlüğüne göre '*bába*' kelimesi Slav kökenli bir kelimedir ve asıl anlamı ebedir, Slovakçada ebe, yaşlı kadın, Bulgarcada ise yaşlı kadın ve büyükanne anlamına gelmektedir. Muhtemelen Macarcaya da Slav dillerinden geçmiştir ve eski Macarcada hem yaşlı kadın ve hem de ebe anlamında kullanmıştır, ancak günümüzde sadece ebe anlamında kullanılıyor. (Zaicz, 2006: 62.)

Cadı anlamına gelen '*boszorkány*' kelimesi kaynaklarda ilk defa 1570'te Heltai çevirisindeki İncil'de kaydedilmiştir. (Heltai, Gáspár: Biblia, 1570: IV. 57.) Macar Etimoloji Sözlüğü'ne göre '*boszorkány*' kelimesi Türk dillerindeki 'basmak' kelimesinden türemiştir. Türk dillerindeki '*basırqan*' (günümüzde: karabasan)

kelimesinin orijinal anlamı insanlara rüyadayken baskı uygulayarak kötü rüya getiren kimse anlamına gelmektedir. (Zaicz, 2006: 91.)

'*Boszorkány*' kelimesi halk masallarında gördüğümüz cadı anlamını sonradan kazanmıştır.

Macarca Dil Tarihi Sözlüğü'nde '*boszorkány-bába*' (cadı-ebe) diye bir başlık bulunmaktadır. Kelimenin açıklaması şu şekildedir: "*Doğum yaptıktan sekiz gün sonra gece cadı-ebe diğer iki cadı kadınla hasta kadının yatağının önünde durur.*" Bu rapor 1633'te kaydedilmiştir. (Szarvas- Simonyi, 1890: 153.)

Gördüğümüz üzere ebe kelimesi eski dini metinlerinde paganlarla bağdaştırılmıştır ancak bununla ilgili daha fazla verimiz mevcut değildir. Bu ilişkilendirmelerin eski zamanlarda ebelerin üstün güçlere sahip oldukları düşüncesinden gelmesi bir ihtimaldir. Ebe-cadı kelimesinin beraber kullanılması muhtemelen Şamanizm'deki ebenin ve Batı kültürünün cadısının yavaş yavaş aynı anlama getirilmesinin ilk duraklarından birisidir. 1633'te kaydedilmiş 'cadı-ebe' ifadesi bu iki kelimenin eski anlamlarını kaybetmeye başlamasını göstermektedir. Tarihleme metodunun yanı sıra; ebe ve cadı figürünü birbirinden en belirgin şekilde ayıran unsur onların masalarda gördüğümüz işlevleridir. Cadı daima canlı ve ölümlü bir insani varlıktır ve hakkında konuşan insanlar arasında yaşamaktadır. Demir burunlu cadı ise öbür dünyada yaşayan bir ruhtur. (Solymossy, 1927: 222.)

Ancak demir burunlu sıfatının hiçbir masalda bir açıklaması yoktur. Bu spesifik sıfatın daima 'ebe' kelimesinin önünde durması eskiden önemli bir anlam taşıdığının kanıtıdır. Ne Macar kaynaklarında ne de Batı kaynaklarında bununla ilgili hiçbir verimiz bulunmamaktadır.

Doğuya baktığımız zaman Altay bölgesinde demir burunlu cadı, bilindik bir inanış figürüdür. *Täktäbäi Märgän* adlı masalda dadının sıfatı '*yäs tumçuktu*' yani 'bakır gagalı' kelimesidir. (Radloff, 1866: 44.)

Demir burunlu cadı batı kültüründe tanınmayan bir figür olup, Altay bölgesinde halk masallarında halen yaşayan bir motiftir. Macar kültüründeki '*vasorrú bába*' figürü, batı kültürünün cadı figürünün ve şaman inancından kalma demir burunlu cadı figürünün aynı anlamı üstlenmesiyle meydana gelmiş spesifik bir

figürdür. Mevcut verilerimizin ışığında demir burunlu cadı muhtemelen Şamanizm'den kalma bir motiftir.

3.3.7.3.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde Demir Motifi

İki kız ile demir burunlu cadı (*A két lány meg a vasorrú banya*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, bir dul adam ve bir dul kadın varmış. Her ikisinin de birer kızı varmış. İkisi de çok fakirmiş bu yüzden de evlenmeye karar vermişler. Fakir adamın kızının kaderi kötüye dönmüş çünkü üvey annesi ona çok kötü davranıyormuş, onu sürekli dövüyormuş. Kız bu durumdan bıkmış ve evden kaçmaya karar vermiş. Ormana vardığında konuşan bir fırın görmüş. Fırın kıza poğaçalarından yemesini söylemiş. Kız da çok aç olduğu için karnını iyice doyurmuş. Kız yürümeye devam etmiş ve bir dere kenarına varmış. Dere, konuşan bir dereymiş ve ona suyundan içmesini söylemiş. Kız da çok susadığı için derenin suyundan içmiş. Kız akşama doğru bir eve varmış. Evde demir burunlu bir cadı yaşıyormuş. Kız, cadının yanında hizmetçi olarak çalışmaya başlamış. Demir burunlu cadının evinde yedi oda varmış. Kızın yedinci odaya girmesini demir burunlu cadı yasaklamış. Bir gün cadı evde değilmiş ve kız yedinci odaya girmeye karar vermiş. Orada bir sürü altın bulmuş. Hemen kıyafetini altınlarla doldurup eve doğru yola çıkmış. Demir burunlu cadı eve vardığında yedinci odanın açık olduğunu görmüş ve hemen kızın peşinden gitmiş. Kız bu sırada derenin kenarına varmış ve dereden onu saklamasını rica etmiş. Dere ikiye ayrılmış ve kızı saklamış. Tehlike geçtikten sonra kız yoluna devam etmiş ve fırının yanına varmış. Fırından da onu saklamasını istemiş. Demir burunlu cadı fırının yanından geçmiş ancak kızı görememiş. Kız sapasağlam eve varmış ve altınları babasına vermiş. Üvey annesi onu çok kıskanmış ve kendi kızını da demir burunlu cadının evine göndermeye karar vermiş. Yolculuk için kızına tatlı çörek yapmış, tatlı şarap vermiş ve onu uğurlamış. Kız fırının yanından geçtiğinde onun sözünü dinlememiş, onun poğçasından yememiş, annesinin hazırladığı tatlı çöreği yemiş. Derenin yanından geçtiğinde derenin sözünü de dinlemeyip annesinin verdiği şaraptan içmiş. Akşama doğru demir burunlu cadının evine varmış ve orada hizmetçi olarak çalışmaya

başlamış. Kız yasak olan yedinci odaya ilk fırsatta girmiş ve altınları alıp yola çıkmış. Cadı eve geldiğinde altınların eksik olduklarını görüp yola çıkmış. Kız, fırından ve dereden de yardım istemiş ancak onlar, kız kendilerine kötü davrandığı için yardım etmemişler. Demir burunlu cadı kıza yetişmiş ve onu iyice dövmüş ve altınlarını da almış. Kız eve kadar zar zor yürümüş. Annesi onu kan içinde gördüğünde çok kızmış. (Illyés, 1974: 454-457.)

Demir burunlu cadı (*A vasorrú bába*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş fakir bir oduncu varmış. Bu oduncunun bir sürü çocuğu varmış. Oduncu çok fakir olması sebebiyle çocuklarına yemek veremediği için çok üzülüyormuş. Bir gün baltasını alıp para kazanmak için yola çıkmış. Tepeleri, dağları aşarak yürüyormuş. Akşama doğru bir ormana varmış ve ormanda küçük bir kulübe bulmuş. Kulübede hiç kimse yokmuş, ancak masada bir sürü yiyecek ve içecek varmış. Fakir adam çok acıkmış ve karnını iyice doyurmuş. Yemeğini bitirdikten sonra masada büyük bir siyah kedi görmüş. Kedi çok çirkinmiş ve hemen kaybolmuş. Adam çok şaşırmış ve yüksek sesle şeytanların eve geldiğini söylemiş. O an karşısında demir burunlu çirkin bir teyze belirlemiş. Demir burunlu cadı şeytanların kralının annesi olduğunu söylemiş. Cadı, adamın evine gelip onun karısı olmak istediğini söylemiş. Fakir adam bunu hiç istememiş, ancak istemediği halde şeytanların kralı onu yer altına götüreceğinden korkmuş ve sonunda cadının teklifini kabul etmiş. Çantaları yemeklerle ve altınlarla doldurup fakir adamın köyüne doğru yola çıkmışlar. Bir gün yürüdükten sonra bir ormanda mola vermek için durmuşlar. Yiyip içmişler ve demir burunlu cadı şarabı fazla kaçırıp bayılmış. Fakir adam bu fırsatı kullanıp baltasıyla cadının demir burnuna vurup onu ikiye ayırmış. Cadının gücü meğerse burnundaymış ve bütün gücünü kaybedip yerden kalkamamış. Cadının demir burnu o kadar ses yapmış ki şeytan oğlu da duymuş ve koşa koşa annesinin yardımına yetişmeye çalışmış. Fakir adam da oracıkta durup beklememiş, altınları alıp evine doğru koşmaya başlamış. Şeytan, adamın evine vardığında ona saldırmak istemiş, ancak adamın çocukları şeytanı yiyecek sanıp üstüne atlamışlar. Şeytan da bir hayli kormuş ve kaçmış. Fakir adam çaldığı altınların sayesinde zengin bir adam olmuş ve çocuklarına en güzel yemekleri verebilmiş. (Benedek, 1988: 92-93.)

İki Kuzgun (*A két holló*) masalı:

Kral, kızın dilsiz olduğunu düşünmüş, ama bunu umursamamış ve onunla evlenmiş. Kısa bir zaman içinde çok güzel bir çocukları olmuş. Ancak sarayda kıskanç bir demir burunlu cadı yaşıyormuş ve dilsiz kraliçenin ölmesini istiyormuş. Bir gün demir burunlu cadı kraliçenin yanına gitmiş ve çocuğunu almış. Çocuğu bir sepete koyup nehre bırakmış. (Illyés, 1974: 511-516.)

Gösterişli Kuş (*A rikító madár*) masalı:

Çocuk kapıyı çalmış ve kapıyı yaşlı bir demir burunlu cadı açmış. Demir burunlu cadının insan yiyen yedi başlı bir ejderha oğlu varmış. Cadı, çocuğun haline acıyıp onu masanın altına saklamış. Yedi başlı ejderha eve varmış ve annesine insan kokusu aldığını söylemiş. Annesi eve bir insanın gelmediğinde ısrar edince ejderha sakinleşip ormana geri dönmüş. (Simonits-Dömötör, 1985: 61-65.)

Demir burunlu cadı, *İki Kız ile Demir Burunlu cadı*, *Demir Burunlu Cadı ve Gösterişli Kuş* masallarında yardımsever olumlu bir karakter olarak tasvir edilirken *İki Kuzgun* masalında olumsuz bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk masallarında demir burunlu cadı, ejderhaların annesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildiğimiz üzere Macar halk inanışında ejderha, yeraltı âleminde yaşayan hava iblisi adı verilen olumsuz bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Bir cadının birden çok rolü olmasının kökenleri, cadının ikircikli bir karakter olmasından kaynaklanır: doğanın sırlarını bilen iyi cadılar ve kötü karakter olan şifacı kadınlar. Bu ikilik hem halk inançlarında hem de masal dünyasında bilinmektedir. İki cadı tasviri arasındaki bağlantı, cadının iyileştirme faaliyetinin de zarar verme faaliyetinin de doğaüstü bir yetenek olmasıdır. *Demir burunlu Cadı* masalında cadı iyi niyetli olmasına rağmen başkahraman ona karşı önyargılı olduğu için uykusunda onu öldürmeye kalkmış. Masalda, demir burunlu cadının iyi niyetli olması ve yaşam gücünün burnunda olması gerçeği Macar halk inanışındaki demir burunlu cadının Avrasya kökenli Şamanistik bir varlık olduğunun muhtemel bir kanıtıdır.

3.3.8. Şaman Kültüründe Üç Paralel Âlem: Yerüstü, Yeraltı ve Yeryüzü

Her millet ve her insan topluluğu kendilerine göre dünya hakkında bir resim tasvir ederdi. Modern Avrupa halkının dünya görüşü, bilimin deneysel gerçeklerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte, deneyim doğal insanın sadece en sınırlı ortamında mevcuttur; gerisini hayal gücüyle doldurur. İlkel insanın dünya görüşü büyük ölçüde bir hayal gücünden ibarettir ve bu hayaller alışkanlıklara ve kültürel biçimlere dayanmaktadır.

Sibirya, Altay ve Uzak Doğu halkları dünya kavramlarını oluşturmak için her şeyden önce, doğaüstü varlıkların faaliyetlerini ve yerlerini hayal etmeye çalışırlardı. Bu halklar, insan faaliyetlerinin sahnesi olan dünya ve ruhların faaliyetlerinin sahnesi olan öteki dünya arasındaki ilişkiyi tanımlamak isterlerdi. Doğaüstü varlıkların yeryüzünün üzerindeki göklerde yaşadıklarına inanırlardı. Göklerin katmanlarının sayısı genelde yedi veya dokuz, ancak Altay Türkleri'nde, geleneklerine göre on iki, on altı hatta on yedi gökyüzü katmanı da olabilirdi. Şaman inancına mensup insanlar gökyüzü dışındaki dünya hakkında da benzer fikirlere sahipler. Onlara göre bir değil, üç âlem vardır: yerüstü âlemi, yeryüzü âlemi ve yeraltı âlemidir. (Diószegi, 1998a: 13.)

3.3.8.1. Şaman Kültüründe Yerüstü Âlemi

Şaman inancındaki yerüstü âlemi kavramı, Avrupa görüşlerindeki yerüstü âleminden farklıdır. Avrupa inanışlarında ruhların diyarı, Tanrı'nın ve meleklerin evi olarak kabul edilmektedir. Ancak şaman inancında bu yerüstü âlemi Avrupalılar'ın "cenneti" olarak düşünülmemektedir. Sibirya avcıları doğaya ve pratik hayata daha yakın kalmışlardı. Onlara göre yerüstü âlemi yeryüzü âleminin bir kopyasıdır, ancak ondan daha mükemmeldir: çayırlarındaki çimen daha tazedir, nehirlerinden geçmek daha kolaydır. Görünüşe göre, Sibirya'nın cenneti Avrupalı cennetinden daha mütevazı arzuları ifade etmektedir.

Güneydoğu Sibirya genelinde gökyüzünün yedi katmanından oluştuğuna inanılır. Ancak Altay Türkleri on iki, on altı ve on yedi katmandan oluşan gökyüzünden de söz ederler. Altay gökyüzü tasvirine göre göğün on yedinci katında Tengere Kayra Kan oturmaktadır. Kayra Kan üç tane tanrı daha yaratmış: Bay Ülgen'i, Kızagan Tengere'yi ve Mergen Tengere'yi. Bay Ülgen gökyüzünün on altıncı katında,

altın bir dağda, altın tahtında oturmaktadır. Kızagan Tengere gökyüzünün dokuzuncu katındadır, gökyüzünün yedinci katında ise akıllı Mergene Tengere ve Güneş Ana oturmaktadır. Gökyüzünün altıncı katında Ay Baba bulunmaktadır. (Radloff, 2012: 21.)

Altay halklarının inanışlarına göre Bay Ülgen'in evi yıldızların üstünde, ay ve güneşin arkasındadır. İnanışa göre insan gibi bir görüntüsü vardır. Ülgen'e ulaşmak sadece erkek şamanların ayrıcalığıdır ve ona giden yolda dokuz engel vardır. Genelde her şaman beşinci engele kadar gelip geri dönmeye mecbur kalmış. (Anohin, 2006: 11.)

Gökyüzünün katmanlarında oturan tanrılar, insanları koruyan ve yaşatan varlıklar olarak düşünülmektedirler. Şaman inancına göre doğadaki her şeyin bir ruhu vardır. Ağaçların, dağların, taşların ve yeryüzündeki nehirlerin, göllerin, denizlerin de bir ruhu olduğuna inanılmaktadır. Onlar bir nevi tanrı olarak görülürdü ve onlar için yer-su tanrıları terminolojisi kullanılmaktadır. İnsanlar tarihin her döneminde gökyüzündeki tanrılara saygı duymaktan öte, onlardan korkarlardı. Dolayısıyla, onlara daha yakın gelen, yeryüzünde yaşayan yer-su tanrılarıyla bağlantı kurmayı tercih etmişlerdi. Onlara dua eder, kurbanlar sunarlardı.

3.3.8.1.1. Güneş, Ay ve Yıldızlar

Altay Türklerinin inanışına göre yaratılışın başlarında güneş ve ay yokmuş. Tanrı, onları dünyayı aydınlatmak için sonradan göndermiş. (Potanin, 1881: 191.) Şamanizm inancına mensup olan Türk halkları tarafından ay erkek, güneş ise dişi bir ruh olarak hayal edilmiştir. (Radloff, 1954: II: 6.) İnanışa göre Ay Baba gökyüzünün altıncı, Güneş Ana ise gökyüzünün yedinci katmanında oturmaktadır. (Seroşevskiy, 1896: 668.)

Ob nehri çevresinde yaşayan Ugor kökenli Vogullar'ın inanışına göre tanrının yedi oğlu vardır. Ostyaklar'ın geleneğine göre gökyüzü yedi katmanlıdır ve en üst katmanında Num-Törem adı verilen tanrı oturmaktadır. Diğer altı katmanda da birer tanrı yaşamaktadır ve onlara 'Göğün Muhafızları' adı verilmiştir. (Eliade, 1999: 309.) Özbek efsanelerini anlatan Hanname'de Alan Kowa'nın aydan hamile kalması bu şekilde anlatılmıştır: *"Alan-Kowa gece, yurdunda yatarken içeriye birdenbire parlak bir ay girmiş. Alan-Kowa bu parlak aydan gebe kalmış."* (Gökyay, 1968: 315)

Moğolların Gizli Tarihi'nde geceleri Alan-Kowa'nın yanına altın ışıklı bir erkeğin gelmesinden bahsedilmiştir. Bu ışık Alan-Kowa'nın karnını okşayıp yurttan bir güneş ve bir ay ışığı şeklinde ayrılmış. (Moğolların Gizli Tarihi, 21.)

Gördüğümüz üzere Hanneke'deki efsanede Alan Kowa'yı hamile bırakan, erkekliğin sembolü olan aydır, ancak Moğolların Gizli Tarihi'ne göre Alan Kowa'yı ay ve güneş ışığı hamile bırakmış. İkinci efsanedeki güneş, kadınlığın sembolü olsa da yanındaki ay ışığının var olması ve olayın gece geçmesi, geceleri aydınlatan ayın daha üstün olduğunu kanıtlamaktadır.

Ayın dişsel sembolüğü Türklerde de var olan bir unsurdur. Türkler'in Oğuz Destanı'na göre Oğuz, günün birinde Tanrı'ya dua ettiği zaman gökten mavi bir ışıkla beraber güzel bir kız inmiş. Güzel kızın ve Oğuz'un aşkından üç oğlan doğmuş: Güneş, Ay ve Yıldız. (Baldick, 2010: 72.)

Güneşe dua etmek ve güneşi selamlamak Orta Asya'da yaygın bir gelenektir. Tuva şamanlarının Güneş Selamlaması ve Güneş Uğurlaması olarak bilinen ritüelleri vardır. Ritüel, baş şamanın yönetimi ile gökyüzünün dokuz katmanını sembolize eden dokuz ağacın etrafında yapılmaktadır. (Bayat, 2006: 230.) Tunguz kökenli Curçenler yılın ilk gününde güneşe dua ederlerdi. (Franke, 1975: 129.) Moğollar, güneşi selamlamak için güneşe doğru dokuz kere eğilip ona içkiler sunarlardı ve dua ederlerdi. (Moğolların Gizli Tarihi II. Kitap: 103.) Şaman inancına mensup olan Kazaklar'ın görüşüne göre insanların ruhları ölümden sonra yıldızlarda yaşarlar ve çağırıldıklarında dünyaya gelirler. (Levshin, 1840: 333.)

3.3.8.1.2. Macar Kültüründe Yerüstü Âlemi

Eski zamanlarda Dünya'yı düz, gökyüzüyle bir kubbe olarak örtülmüş şekilde hayal ederlerdi. Dünyanın bir balina, bir manda, bir kız veya bir ayı tarafından taşındığı düşünülüyordu. İnanişâ göre bu hayvanlar hareket ettiklerinde depremler olurdu. Gökyüzünün tonozu açıldığında şimşekler çakardı. Şimşek çakarken tanrının kırbacını kıldığı söylenirdi. Şimşegün genellikle cadıların olduğu yerlere çarptığına inanılırdı. Gök gürültüsü olayını açıklamak için çeşitli teoriler mevcuttu. Kimi halklara göre gök gürültüsü zamanında şeytan karısını döverdi, kimi halklara göre ise gök gürültüsünün sebebi tanrının arabasının şingirdamasıdır. (Vehrer: 2018: 412.) Macaristan'ın iç

bölgelerindeki bir inanışa göre yıldızlar, gökyüzündeki bir kirpinin yuvarlanması ve böylece gökyüzünde çok sayıda delik açması sonucunda meydana gelmiştir. (Dömötör, 1981: 190.)

Macar kültüründeki yerüstü âlemi ile ilgili veriler kısıtlıdır. Hayat ağacı bölümünde anlatıldığı gibi Macarlar'ın göklere kadar uzanan ağacı üç âlemi bağlayan bir köprü olarak görülmüştür. Hayat ağacı tasvirlerinde ağacın dalları arasında güneş ve ay yer alırdı. Macar halk geleneğinde gök cisimlerinin tutulmasıyla ilgili verilerimiz de mevcuttur.

Batı Macaristan'daki bir halk inanışına göre güneş tutulması sırasında güneş ve ay mücadele ederdi. Kimi bölgelerde ay ve güneş tutulmasına, sihirli güce sahip olan insanların veya ruhların sebep oldukları düşünülürdü. Kuzeydoğu Macaristan'da vefat etmiş taltoşların öldükten sonra gökyüzündeki ayı yiyebileceklerini düşünürlerdi. Bunu önlemek için ölü taltoşların ağzına bir şey koyarlardı. (Róheim, 1990: 129-130.) Bugünkü Romanya bölgesinde yaşayan Macarlara göre ay tutulmasının nedeni vaftiz edilmeyen çocukların ruhlarının ayı yemesidir. (Elekes, 1895: 49.)

Orta Asya ve Sibirya halkları kadim zamanlardan beri Samanyolu'nu Kuşlar Yolu veya Ordu Yolu olarak adlandırmaktalar. İnanışlarına göre Samanyolu'nda, güneş tanrısı, onun gezegen kardeşlerinin ruhu ve insanların ruhu dolaşmaktadır. Esrime sırasında şamanın ruhu sık sık Samanyolu'na yolculuk yapardı ayrıca ölülerin ruhları ve henüz doğmamış insanların ruhlarının kuş biçiminde Samanyolu'na yolculuk ettiğine inanılırdı. Samanyolu'nun Kuşlar Yolu olan adlandırılması ruhların kuş şeklindeki yolculuğuna inancın yanı sıra; göçmen kuşlarının Samanyolu'nu takip etmeleri gerçeğiyle de bağdaştırılabilir. (Marcell, 1996: 68.)

Macar halk inanışının Samanyolu tasvirinin hatırası *Hadak Útja* (Ordu Yolu) efsanesinde korunmuştur. Efsaneye göre, Sekeller'in lideri ve Hun Kralı Attila'nın oğlu olan Prens Csaba, dünyayı, Samanyolu'ndan geçerek terk etmiş. Efsaneye göre Prens Csaba bir gün halkına yardım etmek için geri dönecekmiş. Halk geleneğine göre Samanyolu, âlemleri birbirine bağlayan ruhani bir yol olarak görülmektedir. Géza Róheim'e göre, bu görüşün kökeni anavatanının çevresinde yaşayan akraba ve akraba olmayan halkların inançlarındaki Samanyolu inanışlarında aranmalıdır. (Róheim, 1984: 75.)

Macar sözlü edebiyatından kalma arkaik halk duaları arasında ay ile ilgili dualar da bulunmaktadır. Şaman inancındaki ayın bir ruh olma düşüncesi Macar kültüründe de görülen bir unsurdur. Bu ay-ruh düşüncesi Macarlar'ın Hristiyanlığa geçmesi ile ay-tanrısı inancına dönüşmüştür. Macar halk dualarında genellikle hastalıkları kovmak ve insanların iyileşmeleri için yalvarılırdı.

Güney Macaristan'dan kalma bir arkaik halk duası şu şekilde kaydedilmiştir:

"Yeni Ay, yeni kral! Benim evladım hastadır. Alan ve veren sensin, hastalığı ondan al."(Diószegi, 1978: 358.)

Sağlıklı olmak için Güney Macaristan'daki Szegvar'da şu şekilde dua edilmiştir:

*"Yeni kral, yeni tanrı!
Bana iyi haftalar ver,
iyi haftalarda iyi günleri,
iyi günlerde iyi saatleri,
iyi saatlerde iyi şansları
ondan sonra da sağlığı."*(Pócs, 1985: 226.)

Diş ağrısı için okunan dualar da kaydedilmiştir:

*"Yeni Ay: yeni Kral
Diş ağrımı al benden diye
Selamlıyorum seni."* (Diószegi, 1978: 361.)

Macar halk inanışında çok katmanlı dünya hakkında olan düşünceler yaygındır. Sekellere göre yedi tane gökyüzü vardır. Düşüncelerine göre yıldızlar, güneş ve tanrı gökyüzünün yedinci katmanında oturmaktadır. (Bosnyák, 1977: 14.)

Macarların üst dünya tasviri hakkında yeterince bilgiye sahip olmasak da Sibirya halklarına ait olan verilerin ışığında bir zamanlar Macar kültüründe de benzer unsurların var olması büyük bir olasılıktır.

3.3.8.2. Şaman Kültüründe Yeraltı Âlemi

Şaman inanışına göre yeraltı âlemi yeryüzü âlemi altında bulunmaktadır. Yeraltının bazı girişleri vardır. Bu girişlerin kimileri yerde, kimileri ise suların dibindedir. İnanışlarına göre yeraltı âlemi bizim dünyamızın kopyasıdır. Şaman, ayın sırasında yerüstü âlemine çıkabildiği gibi yeraltı âlemine de inebilirdi. Yeraltı âlemine

inmesinin amacı hasta insanların ruhlarını bulup vücutlarına geri getirmek ya da ölülerin ruhlarını Erlik'in yanına götürmektir.

Şaman inancına mensup olan Orta Asya Türkleri'ne göre yeraltı âlemi kötü ruhların yaşadığı karanlık bir yerdir. Yeraltı âleminin ve tüm kötü ruhların efendisi Erlik Kan'dır. İnanışlarına göre Erlik Kan yeraltının en alt katmanında kara çamurdan yapılmış bir sarayda yaşamaktadır. (Radloff, 2012: 164.) Şamanların yeraltına inmelerinin hatırası Türk efsanelerinde ve destanlarında da kaydedilmiştir.

Bir Tatar efsanesine göre; bir canavar Kubayko adında bir kızın kardeşinin kafasını koparmış. Kubayko, kardeşinin kafasını bulmak için yeraltına inmiş ve yeraltının kralının yanına gitmiş. Sonunda kral, kıza kardeşinin kafasını ve onu diriltecek mucizevi bir su vermiş. (Castrén, 1853: 147.)

Bu efsanede Kubayko tıpkı bir şaman gibi kardeşinin kafasını bulmak üzere yeraltı âlemine iner. Kardeşinin kafası aslında kardeşinin ruhunu sembolize etmektedir, onu kaçıran canavar da Erlik'in hizmetinde olan kötü bir ruhtur. Yeraltındaki kral bütün yeraltı âleminde bulunan ruhların kaderine karar veren Erlik'tir.

Ay Huucın adlı Hakas Destanı'nda da şamanın yolculuğunu sembolize eden motiflere rastlayabiliriz. Efsaneye göre Han Mirgen bir gün kulağı ve kuyruğu olmayan bir bozkurt görmüş ve onu avlamak istemiş. Bozkurdu kovalarken şeytanın yurduna girmiş. (Arıkoğlu, 2007: 411, 531.)

Efsanedeki Han Mirgeni yeraltı âlemine götüren kulaksız ve kuyruksuz kurt muhtemelen Erlik'in sarayını koruyan köpektir.

Han Orba adlı Hakas Destanında Hara Marha Hara Mirgen'in teyzesini arayışını şu şekilde anlatılmış:

“Uçsuz bucaksız yerin üzerini yedi defa dönüp dolaştım, yoluna varıp görmedim. Kara yerin altını altı defa dolaştım. (...) Tuzaksız yere girdi, göğe çıktı, gökte yer yok” (Aktaş, 2011: 63.)

Yukarıdaki efsane şamanın âlemler arası yolculuğunu ve kaçırılmış ruhların arayışını sembolize etmektedir.

3.3.8.2.1. Macar Kültüründe Yeraltı  lemi

Macar kültüründeki  aman adayı,  amanlık yapabilmesi için gereken bilgiyi kazanabilmek üzere yeraltı âleminde inerdi. Romanya'da yaşayan Macarlar'dan kalma bir efsaneye göre bir taltoş adayı varmış.    gün,    gece durmadan uyuyormu . Onu, rüyasında beyaz saçlı, ak sakallı bir dede alıp önce Kurba aların ülkesine, sonra Kertenkelelerin ülkesine, oradan da cehenneme g t rm  . (Di szegi, 1967: 15.)

Yukarıdaki efsanedeki cehennem, Hristiyan bir unsur olsa da Kaplumba aların-Kertenkelelerin-Yılanların  lkesi bazı  aman halkları arasında da yaygın görülen Macar bir özelliktir. Sibiryada yaşayan Selkuplar'ın hayat ağacı tasvirinde hayat ağacının gövdesinin yanında Hayat Annesi'nin evi yer almaktadır. Evin etrafında yedi havzalı bataklık, bataklığın karşısında ise kanlı bir deniz vardır. Denizin kenarında yedi kanlı insan ve kanlı kertenkeleler ya amaktalar. Tasvirlerdeki kertenkelelere yılan derlerdi. (Prokofljeva, 1961: 56-57.) Güney Sibiryadaki bir mağarada, Tuvalar'a ait olan bir  aman cübbesi ve  aman davulu kulpu bulunmuştur. Davul kulpunda hayat ağacı tasviri ve hayat ağacının en alt kısmında bir yılan, bir balık ve bir kurba a bulunmaktadır. (Jakovlev, 1900. 56.)

Hayat ağacının altında bulunan yeraltı âlemini Moğollar da Macarlar gibi hayal etmişlerdi. Bunun hatırası bir Buryat muskada korunmuştur. Bahsettiğimiz muskada bir hayat ağacı tasviri bulunmaktadır. Muskanın en alt kısmında yeraltı âlemini temsil eden yılanlar, kertenkeleler ve kurba alar görebiliriz. ( vanov, 1954: 110.)

Selkuplar'ın, Tuvalar'ın ve Moğollar'ın "yılanlar-kertenkeleler-kurba alar dünyası" olgusuna bakacak olursak, Macarların buna benzeyen yeraltı âlemi inancının temellerinin yurt tutuş zamanlarına kadar inmesi muhtemeldir.

3.3.8.3. Macar Halk Masallarında ve Efsanelerinde    Paralel  lem

Düzen ışıktan doğar, ışık ise güneşten, bu yüzden halk masalları kimi zaman açık, kimi zaman ise gizli bir şekilde daima güneşin etrafında dönerler. Kaçırılan, kaybolmuş ı ı ın geri kazanılması için yeraltı âleminde yapılan yolculuğuna dair birçok halk hikâyesi mevcuttur. ı ı ın kaçırılması, güneş ve ay tutulmalarının alı ıldı 

bir metaforudur. Masal olay örgüsündeki yerler ve karakterler de mitlerde olduğu gibi mecaz içinde aranmalıdır.

Masallardaki güneş tanrısı, güneşe bakmak ve güneşe doğru dönmek pagan güneş kültürünün halk inancındaki kalıntısıdır. Kahraman bilmediği soruların cevabını almak için güneş tanrısının yanına gider. Bu motife en güzel Macar halk masallarından biri Güneş Tanrısı masalıdır.

Güneş Tanrısı (*A Napisten*) masalı:

[.....]Genç çift artık bir daha huzur bulamamış. Artık bu acı çekmeye son vermek için şanslarını denemek için yola çıkmışlar. Yolculukları sırasında bir beyefendiye rastlamışlar. Beyefendi nereye gittiklerini merak edip sormuş. Fakir adam, şanslarını denemek için yola çıktıklarını söylemiş. Beyefendi onlara, Güneş Tanrısı'na gitmelerini ve ona neden o kadar neşeli doğduğunu ve o kadar hüzünlü battığını sormalarını önermiş. Fakir adam bu soruyu Güneş Tanrısına soracağına söz vermiş. Fakir adam ve karısı yoluna devam etmiş ve bir nehir kenarına varmışlar. Nehrin kenarında bir tekne varmış ve teknede ak sakallı yaşlı bir amca oturuyormuş. Amcanın beli tekneye, eli ise küreğe yapışıkmiş. Amcadan kendilerini nehrin karşısına geçirmesini rica etmişler. Yaşlı amca çiftin nereye gittiklerini sormuş. Fakir adam Güneş Tanrısına gittiklerini söylemiş. Yaşlı amca da onlardan, Güneş Tanrısına onun belinin neden tekneye ve ellerinin neden küreğe yapışık olduğunu sormalarını istemiş. Fakir adam Güneş Tanrısına bu soruyu soracağına da söz vermiş. Amcayla vedalaşıp yollarına devam etmişler. Bir gün tepesi göklere kadar uzanan bir dağa varmışlar. Bu dağda yedi gün yedi gece durmadan yürüdükten sonra Güneş Tanrısına o kadar yaklaşmışlar ki yüzlerinde onun yakıcı sıcaklığını hissetmişler. Güneş Tanrısını selamlamışlar. Adam, onun sabahları neden neşeli doğduğunu, akşamları ise neden hüzünlü battığını sormuş. Güneş Tanrısı bunun sebebi olarak insanların her sabah güne enerji dolu başladıklarını, akşamları ise günü yorgun ve hüzünlü bitirdiklerini söylemiş. Fakir adam, ak sakallı yaşlı amcanın belinin neden tekneye ve ellerinin neden küreğe yapışık olduğunu ve bu durumdan nasıl kurtulabileceğini sorduğunda Güneş Tanrısı yaşlı amcanın teknesine birisi oturduğunda "halburt" kelimesini bağırması gerektiğini söylemiş. Böylece tekneden kurtulabilir ve onun yerine tekneye binmiş insan geçermiş. (Benedek, 1988: 334-337.)

Bazı masallarda prenseslerin koltuklarının altında gök cisimlerine benzeyen, parlayan benler bulunmaktadır. Bu gök cisimleri genelde güneş, ay ve yıldızdır. Benleri gök cisimlerine benzeyen prensesler özellerdir, onlar bir nevi göksel varlık olarak düşünülmektedirler.

Süt Kuyusu (*A tejkút*) masalı:

Bir gün kral, kızının ben şekillerini tahmin edebilen kimseye kızını vereceğini ilan etmiş. Uzak diyarlardan beyler ve prensler gelmişler, ancak hiç kimse prensesin ben şekillerini tahmin edememiş. Bir gün sarayın çobanı Jancsika kralın yanına gitmiş ve affını dileyerek prensesin bir koltuğunun altında parlayan bir güneşin, diğer koltuğunun altında ise ayın olduğunu ayrıca iki dizinde de iki parlayan yıldız olduğunu söylemiş. (Krizsa, 1961: 26-28.)

Bálványos Kalesi efsanesinde Apor'un ve halkının güneş, ay ve yıldız tanrılarına tapıyor olmaları onların Şamanizm inancına mensup olduklarının açık kanıtıdır.

Bálványos Kalesi (Bálványos vár) efsanesi:

Bálványos Kalesi'ni periler inşa etmişler. O zamanlardaki periler şimdiki gibi ufak tefek varlıklar değil, çok iri varlıklarmış. Aceleleri olduğu zaman tek bir adım ile ülkeleri geçer, mutlu oldukları zaman tarlada çalışan insanları ellerine alıp onlarla oynarlarmış. Bálványos Kalesi'ni çok yüksek bir dağın, Bálványos Dağı'nın tepesine inşa etmişler. Bir peri dağın tepesinde, on iki peri ise aşağıda Bálványos Nehri'nde durup taşları yukarıya verirlermiş. İnşaata sabah başlayıp akşam bitirmişler. Kaleyi bitirdikleri zaman nehir tarafından at üstünde bir yiğit, peşinden askerleri ile dört nala geliyormuş. Periler yiğide, kimden kaçtıklarını sormuşlar. Yiğit; kendi halkının tanrıları olan Güneş, Ay ve Yıldızlara ibadet etmelerini kabul etmeyen ve halkına zorla Hristiyanlığı kabul ettirmeye çalışanlardan uzaklaşma kararını aldıklarını söylemiş. Perilerin kraliçesi yiğidin ismini sormuş. Yiğit isminin Apor olduğunu ve eskiden güzel bir sarayı olduğunu söylemiş. Perilerin kraliçesi yeni yaptıkları kaleyi Apor'a ve adamlarına vermiş ve burada Güneş'e, Ay'a ve Yıldızlara rahat bir şekilde tapabileceklerine söz vermiş. Peri kraliçesi onların, Pagan oldukları sürece bu kaleyi kimsenin alamayacağını söylemiş. Gerçekten de kaleye bir sürü düşman saldırma

teşebbüsünde bulunmuş, ancak periler büyü yaptıkları için dağa çıktıkları zaman tüm güçlerini kaybedip kalenin yakınına bile yaklaşamamışlar. (Benedek, 1988: 139-141.) Macar halk masallarında başkahraman, âlemler arası yolculuklar gerçekleştirme yeteneğinde bulunmaktadır. Yeraltına olan yolculuğunu genellikle yürüyerek veya hayvan yardımcılarının kılavuzluğuyla gerçekleştirir. Yeraltına genelde bir taşla kapatılmış delikten inilirdi. Yerüstü âlemine olan yolculuk taltoş atı veya kuşlar yardımıyla gerçekleşir. Kimi masallarda olayın başka bir âlemde geçtiğine "yeryüzünden gelen beyefendi" gibi ifadeler işaret etmektedir.

Bezelye tanesi Jan (*Borsszem Jankó*) masalı:

[.....] O an havadan çok hızlı bir şekilde bir kuş inmiş ve Ağaç Deviren önünde uçmaya başlamış. Ağaç Deviren, kuşu takip etmeye başlamış. Bir an kuş yere inip büyük siyah bir delik içinde kaybolmuş. Ağaç Deviren, kuşun peşinden gidip gitmemeyi düşünüyormuş. Arkadaşları bir halat yapıp Ağaç Devireni yeraltı âlemine indirmişler. (Kriza, 1961: 85-90.)

Lanetlenmiş kraliçe (*Az elátkozott királykisasszony*) masalı:

Bir varmış bir yokmuş, fakir bir adam varmış. Bu adamın sayılamayacak kadar çok çocuğu varmış ve köyde yeni doğmuş oğlu için vaftiz baba olabilecek kimse kalmamış. Adam oğluna vaftiz babası bulmak için yola çıkmış ve akşama doğru bir ormana varmış. Ormanda karşısına küçük boylu ve uzun sakallı bir insan çıkıvermiş. Bu insan şeytanın ta kendisiymiş. Adama şöyle sormuş:

-Yeryüzünden gelen beyefendi siz burada ne sebepten dolayı geziyorsunuz? (Bodor 1985: 59-61.)

Demir Laci (*Vas Laci*) masalı:

Demir Laci ejderhayı öldürüp kardeşini saraydan çıkarmış ve yaşlı teyze bu kızı da demirden bir sandığa koyup yeryüzüne götürmüştü. (Benedek, 1989a: 291-297.)

Lél György masalı:

Grifon, Lél György ile vedalaşıp yeraltı dünyasına geri dönmüş. Lél György yoluna devam etmiş. Yolda bir domuz sürüsüne rastlamış. György çobana, domuzların kimin olduğunu sormuş. Çoban ona domuz sürüsünün Ağaç Eğriten ve Dağ Çeken

beylerindir. Çoban, kendisinin yeraltı âleminde kalmış Lél György'ün oğlu olduğunu söylemiş. (Kovács, 1987:9-23.)

Beyaz atın oğlu (Fehérlófia) masalı:

Grifon yeraltı dünyasına geri dönmüş, beyaz atın oğlu ise üç hizmetçisini aramak üzere yola çıkmış. (Arany, 1979: 78-86.)

SONUÇ

Kadim Macar inanış sistemi araştırmalarının en az iki yüzyıllık bir geçmişi vardır. Kadim Macar inanış sistemi altında Macarların doğuşundan Hristiyanlığa geçişlerine kadar benimsedikleri teori, ritüel ve sembol sistemini kastetmekteyiz. Yakın zamana kadar, akademik mitografideki en önemli sorulardan biri, Macarların orijinal dini kavramlarının eski kadim bir din olarak adlandırılıp adlandırılmayacağıydı. Bazı araştırmacılar bilimsel olmayan nedenlerden dolayı eski Macar dininin olmadığı görüşündeydiler. Onların fikrine göre eski Macar dininden veya mitolojisinden bahsetmek bilim dışıdır. Ancak yazı tarihindeki en son bulgular, Taş Devri'nin en iyi bilinen dini sisteminin Macarların atalarıyla bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koymuştur, dolayısıyla eski kadim Macar dini kavramı sonraki çağlarda da makuldür.

Avrupa çalışmalarına baktığımızda bir dizi metodolojik sorunla karşı karşıya kalmaktayız. Bunlardan biri Şamanizm kavramının belirsizliği ve onun yerine genelleştirilmiş bir Şamanizm kavramının kullanımıdır. Şamanizm üzerine odaklanan araştırmalar 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Kálmány'dan Diószegi'ye ve bugün Diószegi'nin takipçilerine kadar eski Macar inanış sisteminin araştırmacılarının çoğuna göre Şamanizm, Macarlar'da yurt tutuş döneminin bel kemiğidir. Bununla beraber dilsel kanıtların ışığında eski Macar inanış sisteminin kilit figürü olarak taltoş seçilmiştir.

Beşeri bilimlerin hepsinin tarih öncesi tarih araştırmalar hakkında bir düşüncesi vardır. Dahası; dilbilim, tarih, arkeoloji, etnografya ve folklor, karşılaştırmalı mitoloji gibi sosyal bilim araştırmaları yapanlar, bu konudaki kanıtlarının kesinliğine inanmaktadırlar. Bu konuda mantıklı ve bilimsel bir sonuç elde edebilmek için bu araştırma alanlarının sonuçlarını karşılaştırmakta fayda vardır.

Bu çalışmada, eski Macar inanç sistemi konusu folklor açısından ele alınmıştır. Eski Macar inanış sistemiyle ilişkin tarihi, yazılı ve dilbilimsel sonuçların tanıtılmasının yanı sıra; Macar halk masallarındaki ve efsanelerindeki Şamanizm'e ait olabilecek motifler incelenmiştir. Araştırmamızın çıkış noktası Macar Halk Masalları Kataloğunun yanı sıra; onlarca halk masalı kitabının ve efsane koleksiyonunun incelenmesi ve içlerindeki Şamanizm'e ait olan motifleri tespit etmektir. Yüzlerce halk

masalı tarandıktan sonra; hayat ağacı, taltoş, taltoş mücadeleleri, sırta erme, hasta tedavi etme, geleceği görme, geyik, at, yılan, köpek, kurt, kuş, kartal, hayvan kral, hayvana dönüşme, kıl, ateş, su, demir, üç paralel âlem, güneş, ay ve yıldız olmak üzere toplam yirmi üç tane Şamanizm ile bağdaştırılabilen motif tespit edilmiştir. Hayat ağacı motifi, Macar halk masallarının en yaygın Şamanist motiflerinden biridir. Halk masallarında "gökyüzüne kadar uzanan ağaç" ismiyle karşımıza çıkan hayat ağacı aslında Hint-Avrupa kültürlerinde bilindik bir motiftir. Macar kültüründeki hayat ağacının Hint-Avrupa hayat ağacından farklı olarak dalları arasında güneş ve ay bulunmaktadır. Macar halk masallarının ve efsanelerinin "gökyüzüne kadar uzanan" ağacı aslında şaman ritüelindeki üç paralel âlemi birleştiren hayat ağacını sembolize etmektedir. Hayat ağacı ile ilgili Macar efsanelerimizden gördüğümüz üzere Macarlar hayat ağacını dokuz dallı, dalları arasında Güneş'in ve ayın yer aldığı mucizevi bir ağaç olarak düşünmekte. Efsanelerdeki hayat ağacının Şamanist bir motif olmasının kanıtı onu sadece dişli doğmuş ve dokuz sene boyunca süt emmiş taltoşların görebilmesi ve tepelerine çıkabilmesidir. Macar halk masallarında hayat ağacı motifi üç paralel âlemi bağlayan tepesiz bir ağaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallardaki ortak motif yiğit bir oğlanın ağaca çıkması ve yerüstü âlemine gidip orada doğaüstü varlıklarla masalın ana problemini çözmesidir. Macar kültüründeki bu masal motifi şüphesiz toplumunun sorunlarını çözmek için yerüstü âlemine seyahat eden Avrasya şamanının hatırasını korumaktadır.

Eski Macar inanış sisteminin yeniden yapılandırma yöntemiyle gerçekleşen araştırmalarının en önemli motifi taltoş figürüdür. Macar efsanelerine bakacak olursak taltoşların dişli doğmaları ve süt içmeleri gibi motiflere sık sık rastlayabiliriz. Taltoşlarla ilgili efsanelerin ve halk masallarının ortak motifi taltoş mücadeleleridir. Tıpkı Avrasya şamanları gibi taltoşlar da güçlerini karşılaştırmak veya bir bölgeyi hükümlerinin altına almak üzere hayvan şekillerine bürünerek birbirleriyle mücadele ederlerdi. Efsaneler ve masallar arasındaki farka bakacak olursak efsanelerde her iki taraf da boğaya dönüşüp mücadele ederdi ancak halk masallarında başkahraman, genelde karşıdaki boğayla insan şeklinde mücadele ederdi. Bu farklılığın muhtemel sebebi halk masallarının sembolizminin, efsane sembolizminden daha kapalı olmasıdır.

Şamanizm pratiğinde sırra erme ritüeli aslında sembolik bir vücut parçalama işlemidir. İlgili Macar efsanelerinde de bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Macar halk masallarındaki vücut parçalama işlemi gerçek bir eylemdir. Şamanizm geleneğinde sırra erme ritüeli şaman adayının en az üç günlük uykuya dalmasıyla başlar ve vücut parçalama ritüeli aslında onun rüyalarında gerçekleşirdi. Masallarda sırra erme ritüelini zalimce bir cinayet şeklinde tasvir edilmesinin muhtemel sebebi Hristiyanlığın yayılmasıyla beraber pagan gelenekleri olarak nitelendikleri şaman ritüellerini bastırma isteğidir. Macar halk inanışında taltoş dışında şifacı ve bilge insanlar da hasta iyileştirme yeteneğine sahip olan inanç karakterleridir. Macar halk masallarında ve efsanelerinde hasta iyileştirme yeteneği kimi zaman taltoşlara, kimi zaman da şifacılar veya bilgelere atfedilmiştir.

Geyik, Macar türeyiş efsanesi olarak görülen Alageyik efsanesinin ve Kral I. Géza'nın Taç Giydirme Töreni Hakkında adlı efsanenin ana motifidir. Macar efsanelerinde gördüğümüz üzere mucizevi geyik, rehber ve haberci motiflerini taşımaktadır. Bu efsanelerin paralelleri Oğuz Türkleri'nin Dede Korkut Kitabı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Macar halk masallarında at motifi taltoş atı şeklinde karşımıza çıkan çok yaygın bir unsurdur. Macar halk masallarındaki doğaüstü yeteneklere sahip olan taltoş atı ortak özellikleri açısından Avrasya şamanının atı ile bağdaştırılabilir. Avrasya şamanlarının inanışlarına göre yılan, yeraltı âleminde yaşayan bir hayvandır. Şamanlar, yılanlardan korktukları kadar ona karşı büyük bir saygı da duymaktadırlar. Kimi şamanların yardımcı ruhları yılan şeklindedirler. Macar halk inanışındaki yılan kültürünün kökenleri muhtemelen Şamanizm'den kaynaklanmaktadır. Bunun en güzel Macar efsanelerinde örneği olan "yılan kardeş" motifidir çünkü yılan kardeş aslında Şamanizm'deki yılan yardımcı ruhun Macar versiyonudur. Macar halk geleneğine göre; yılanlar doğaüstü yeteneklere sahip olan, konuşabilen ve yuvasında hazine saklayabilen özel hayvanlardır. Bu inanışlar Macar halk masallarına da yansımıştır. Halk masallarındaki konuşan yılan motifi ve babasının kral olması da yılanın üstün bir hayvan olduğunun kanıtıdır. Macar halk masallarındaki ve efsanelerindeki köpek motifine bakacak olursak halk masallarında bu motif bulunmamaktadır ayrıca efsanelerde karşımıza çıkan verilerin sayısı da oldukça azdır. Günümüze köpekle ilgili verilerin çok fazla sayıda ulaşmamasının muhtemel sebebi köpeğin ve kurdun benzer özelliklerinden dolayı birbirine geçmesidir. Böylece bu efsane çemberini daha güçlü

ve ürkütücü olmasından dolayı kurt devam ettirmiştir. Macar efsanelerindeki kurt adam figürüne bakacak olursak bir sürü Avrupa halkının etkisi altında kalmasına ve onlardan birçok özellik almasına rağmen Şamanizm’le de bağdaştırılabileceği fikrindeyiz. Kurt adam ile ilgili efsanelerinde insanın kurda dönüşmesi Şamanist bir unsurdur, ancak kurdun insana geri dönüşebilmesi için kullandığı tekerlek Şamanizm’de bilinmedik bir motiftir.

Macar halk masallarındaki kuş motifi, Avrasya Şamanizmi’yle paralellik göstermektedir. Masallarda karşımıza çıkan kuşa dönüşmüş veya bir lanet sonucunda kuşa dönüştürülmüş insanlar tıpkı Şamanizm’deki kuş şeklindeki yardımcı ruhlar gibi daima başkahramanın yolculuğunu takip eder ve ona iyilikler yaparlar. Macar efsanelerinde kuşlar, ölülerin ruhu olarak karşımıza çıkmaktadır. Turul kuşu motifi Eski Macar inanış sisteminin merkezindedir. Turul kuşu motifi sadece Macar efsanelerinde korunmuştur, halk masallarında bu kuştan bir iz kalmamıştır. Emese'nin rüyası efsanesindeki Turul kuşu tarafından hamile kalma motifi Doğu'ya işaret etmektedir ve en yakın paralelini Buryatlar’ın türeyiş efsanesinde bulabiliriz. Buryat türeyiş efsanesine göre; ilk şaman Buryat bir kadının ve bir kartalın aşkıdan doğmuştur.

Macar halk masallarında ve efsanelerinde görülen hayvan kralları, aslında Şamanizm’den kalma hayvan yardımcı ruhlardır. Muhtemelen kral kelimesi yerinde bir zamanlar tanrı kelimesi yer alırdı.

Macar halk masallarında ve efsanelerinde hayvana dönüşme motifi yaygın görülen bir masal motifidir. Hayvana dönüşebilme yeteneği Avrasya şamanlarının özelliğidir. Macar halk masallarında ve efsanelerinde masal karakterleri genelde zor bir görevi tamamlamak veya güçlü bir rakip ile mücadele etmek için hayvan şekillerine bürünmektedirler. Avrasya şamanlarının âlemler arası yolculuklarını gerçekleştirmeleri için kullandıkları at kılı da Macar halk masallarında benzer bir anlam taşımaktadır. Masallarda yaralı hayvanlara yardım eden başkahraman, yardım ettiği hayvanların sayesinde âlemler arası yolculuklara çıkabilmektedir. Macar halk masallarında ve efsanelerinde başkahramanın bir iyiliği karşısında yılanların kralı onu ödüllendirmek için ona hayvanların dilini anlama kabiliyetini bağışlamaktadır. Daha önce bahsettiğimiz gibi yılanların kralı Şamanizm’deki yılan yardımcı ruhunun bir nevi kalıntısıdır. Şaman inancında şaman olabilmek için ruhların dilini öğrenmek

şarttır. Şamanizm'deki ruhların dili ve Macar halk masallarındaki hayvanların dili arasında paralellikler bulunmaktadır. Ateş, su ve demir motiflerine baktığımız zaman ateş motifi sadece efsanelerde yaygın olan bir motiftir, halk masallarında Şamanizm açısından bu motif görünmemektedir. Macar efsanelerinde ateş saygısının izlerine rastlayabiliriz. Kuzey Macaristan'da kaydedilmiş bazı efsanelere; göre ateşe yemek veriliyordu ve ateşin konuştuğunu düşünürlerdi. Su motifi temizliğin sembolü ve iyileştirme gücüne sahip olan bir element olarak Macar halk masallarında ve efsanelerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Demir elementine bakacak olursak demir burunlu cadı figürü muhtemelen Şamanizm kökenli bir ruhani varlıktır. Şamanizm'deki üç paralel âlem motifi Macar halk masallarında ve efsanelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Başkahraman genelde farklı yardımcı hayvanların sayesinde tıpkı Avrasya şamanı gibi âlemler arası yolculuklar yapabiliirdi.

Macar halk masalları sadece güzel ve öğretici bir hikâye olmakla kalmaz bununla birlikte Macar milli kültürünün en temel değerlerinden biridir. Geçmiş keşfetmek için halk masallarının içindeki eski Macar inanış sisteminin dünya görüşünün motiflerini barındırdıkları düşünülürse maddi kültüründen daha önemli bir yerde durduğu söylenebilir. Eski inanış sisteminin ve eski dünya görüşünün özünü en çok halk masalları korumaktadır.

KAYNAKÇA

Abu-Ali A. Ben Omar, Ibn-Dasta:

Izvestija o hozarah, burtasah, bolgarah, mad'jarah, slavjanah i russah, Çev: D.A.Khvolson, Imperatorskoj Akademii Nauk, 1869.

Aça, Mustafa:

"Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye", **Millî Folklor**, Sayı: 54., s.75-85., 2002.

Agapitov, N. N., Hangalov, M. N.:

"Materialy dlya izucheniia shamastva v Sibiri. Shamanstvo u Buryat Irkutskoy Gubernii", **Izvestiya Vostochno-Sibirskogo Otdela Russkogo Geograficheskogo Obshchestva**, Sayı: 12., s. 42-53, 1883.

Aktaş, Erhan:

Hakas Destanları 3. Han Orba, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Anohin, Andrey:

Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Çev. Z. Karadavut-J. Meyermanova, Konya, Kömen Yayınları, 2006.

- Anonymus: **Gesta Hungarorum**, Çev. D., Pais, Budapest, Magyar Helikon, 1977.
- Anonymus-Kézai: **A magyarok cselekedetei**, Çev. L, Veszprémy- J.Bollók, Budapest, Osiris Kiadó, 2004.
- Arıkoğlu, Ekrem: **Hakas Destanları 1.**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Armutak, Altan: "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi", **İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi**, Sayı: 28/2, s.411-427, 2002.
- Atak, Mehmet Ali: **Gilgamiş Destanı**, İstanbul, Anonim Yayıncılık, 2011.
- Balassa, I., Ortutay, Gy.: **Magyar néprajz**, Békéscsaba, Dürer Nyomda, 1979.
- Balázs, János: "A magyar sámán révülete", **Ethnographia**, Sayı: 65., s. 416-440., 1954.
- Baldick, Julian: **Hayvan ve Şaman-Orta Asya'nın antik dinleri**, İstanbul, Hil Yayınları, 2010.
- Bálint, Csanád: "A honfoglaláskori lovas temetkezések néhány kérdésé",

	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve , Sayi: 1. s.107-114., Szeged, 1969.
Bálint, Sándor:	Ünnepi kalendárium II , Budapest, Szent István Társulat, 1977.
Bán, Aladár:	"Kincskeresés a magyar néphitben", Ethnographia , Sayi: 26., 28-40., 1915.
Banó, István:	Magyar néprajz V. , Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
Bárczi, Géza:	Magyar szófejtő szótár , Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941.
Barna, Gábor:	Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén , Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
Barna, Gábor:	"A nora. Egy szláv eredetű hiedelemként a magyar néphitben." Ethnographia , No: 92. s. 413–435, 1981.
Barnabás, László:	"Karácsonytól pünkösdig", Székely Útkereső Irodalmi és Művelődési Folyóirat , Székelyudvarhely, 1998.

- Bartha, Elek: **Házkultusz. A ház a magyar folklórban**, Debrecen, 1984.
- Bayat, Fuzuli: **Ana Hatlariyla Türk Şamanlığı**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.
- Bayat, Fuzuli: **Türk Mitolojik Sistemi- II (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)**, 2. basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.
- Benkő, Loránd: "Anonymus beszélő személynevei", Név és történelem. **Tanulmányok az Árpád-korról**, Budapest, 1998.
- Berze Nagy, János: **Égigérő fa- Magyar mitológiai tanulmányok**, Pécs, 1958.
- Beydili, Celal: **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Yurt Yayınevi, 2003.
- Bíborbanszületett Konstantin: **A birodalom kormányzása**, Çev. Gyula Moravcsik, Szeged, Lectum, 2003.
- Bihari, Anna: **Magyar hiedelemmonda katalógus. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 6.**, Budapest, 1980.

- Boia, Lucian: **Great historians from antiquity to 1800: an international dictionary 1.** Greenwood Press., 1989.
- Bordás, Győző: "A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság", **Folklór archívum 12. A moldvai magyarok hitvilága**, Újvidék, Forum, 1997.
- Bosnyák, Sándor: **A moldvai magyarok hitvilága**, Budapest, 1980.
- Bosnyák, Sándor: "A gyimesvölgyi magyarok hitvilága", **Folklór Archívum 14.** Budapest, MTA Néprajzi Kutató csoport, 1982.
- Bosworth, Clifford E.: "Gardizi, Abu Sa'id 'Abd-al-Ḥayy," **Encyclopædia Iranica**, X/3, s. 314-315.
- Braun, Soma: **A népmese**, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1923.
- Burkert, Walter: **Greek Religion**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1985.
- Caesar, Gaius Julius: **Gallia Savaşı**, Çev. Furkan Akdemir, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2006.
- Čajkanović, Veselin: **Mit i religija u Srba**, Beograd, 1931.
- Campbell, Johann: **Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri**, Ankara, İmge Kitapevi, 1995.

- Castren, M. Alexander: **Nordische Reisen und Forschungen**, St.Petersburg, 1853.
- Cey-Bert, Róbert Gyula: **Hun-magyar ősvallás**, Budapest, Püski Kiadó Kft., 2018.
- Chadwick N.K, Zhirmunsky V: Oral Epics of Central Asia, **New York, Cambridge University Press, 2010.**
- Chalmers, Robert: **The Jakata or Stories of the Buddha's formerbirths**, Cambridge. At The University Press, 1895.
- Charles, Christopher: The Origin and Deeds of the Goths: De Origine Actibusque Getarum, **London, Oxford University Press, 1915.**
- Chisolm, Hugh: **Encyclopædia Britannica. 20** (11th.),1911.
- Christiansen. Reidar T.: The migratory legends: a proposed list of types with a systematic catalogue of Norwegian variants, **Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 1958.**
- Csáki, Éva: "Macarlar'ın Türkler'den Öğrendiği Boszorkány» Cadı« Gelenekleri Hakkında", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, s.141-153, İstanbul, 2014.
- Csáky, Károly: **Luca napi szokások Hont megyében**, Békéscsaba, 2004.

Csalgovits, József:

"Ördöge van", **Ethnographia**,
No: 49, s. 220., 1938.

Cüneyt, Bedir:

Şamanizm, İstanbul, Festival,
2016.

Çeribaş, Mehmet:

"Türklerde Demirciler ve
Şamanlar", **Türk Kültürü ve
Hacı Bektaş Veli Araştırma
Dergisi**, Ankara, Sayı: 42, s. 3-9.,
2007.

Çeşmeli, İbrahim:

"Tarihi Kaynaklara Göre Türk
Göçebelerinde Dinler, Kültür,
Ritüeller ve İkonografi (M.S. 8.
yüzyıla kadar)", **Art-Sanat**,
Sayı: 3., s. 47-96., 2015.

Çoruhlu, Yaşar:

Türk Mitolojisinin Anahatları,
İstanbul, Kabalcı Yayınevi,
2000.

Dallos, Edina:

**Természetfölötti szereplők a
tatár varázsmesékben**,
Budapest, Akadémiai Kiadó,
2009.

Deáky, Zita:

"A bába a magyar népi
társadalomban", **Ethnographia**,
Sayı: 106., s. 829-860., 1995.

Deér, József:

**Pogány magyarság, keresztény
magyarság**, Budapest, Attraktor
Kiadó, 2007.

Devellioğlu, Ferit:

**Osmanlıca – Türkçe
Ansiklopedik Lügat**, Ankara,
1978.

Dienes, István:

A honfoglaló magyarok,
Budapest, Corvina Kiadó, 1972.

Dienes, István:

**A honfoglaló magyarok
lélekhiedelmei. Régészeti
barangolások
Magyarországon,** Budapest,
Panoráma, 1978.

Dienes, István:

"A sámánok társadalmi szerepe a
nomád államokban", **Világosság,**
Sayı: 23., s. 296-299., 1982.

Diószegi, Vilmos:

"A viaskodó táltosbika és a
sámán állatalakú életlelke",
Ethnographia, No: 63., s. 308-
357., 1952.

Diószegi, Vilmos:

**A sámánhit emlékei a magyar
népi műveltségben,** Budapest,
1958.

Diószegi, Vilmos:

"A magyar ősvallás nyomában",
Világosság, No: 5., s. 672-679.,
1964.

Diószegi, Vilmos:

A pogány magyarok hitvilága,
Budapest, Akadémiai Kiadó.
1967.

Diószegi, Vilmos:

Az ősi magyar hitvilág,
Budapest, Gondolat, 1978.

Diószegi V., Nagy:

Magyar néprajzi lexikon, 3. Cilt, Budapest, Akadémiai Kiadó 1980.

Diószegi, Vilmos:

A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben, Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 416., 1998.

Diószegi, Vilmos:

Samanizmus, Budapest, Terebess Kiadó, 1998a.

Diószegi, Vilmos:

Sámánok nyomában Szibéria földjén, Budapest, Terebess Kiadó, 1998b.

Diós, István:

Magyar katolikus lexikon XII., Budapest, Szent István Társulat, 2007.

Diószegi, Vilmos (ed.):

Magyar Néprajzi Lexikon 1., Budapest, 1977.

Diószegi, V., Hoppál, M.:

Shamanism in Siberia, Budapest, 1977.

Dobos, Ilona:

Áldozatok, Budapest, Kozmos Könyvek, 1981.

Dobzhanskaya, Oksana E:

Pesnya Hotare, St. Petersburg, Izdatelstvo Profa, 2002.

Domokos, Péter:

Hunfalvy Pál, Budapest,
Akadémiai Kiadó, 1986.

Domokos, Péter:

**Szkítiától Lappóniáig. A
nyelvrokonság és az őstörténet
kérdéskörének visszhangja
irodalmunkban,** Budapest,
Akadémiai Kiadó, 1991.

Dömötör, Tekla:

"A mondakutatók nemzetközi
értekezlete Budapesten",
Ethnographia, No: 75., s. 166-
167., 1964.

Dömötör, Tekla:

Magyar népszokások,
Budapest, Corvina Kiadó, 1972.

Dömötör, Tekla:

A magyar nép hiedelemvilága,
Budapest, Corvina Kiadó, 1981.

Drenkova N. P.:

"Poluchenie shamanskogo dara
po vozzreniyam turetskikh
plemen", **Sbornik Muzeya
antropologii i etnografii**, No: 9.,
s.267-291., Leningrad, 1930.

Drobnjaković, Borivoje:

Etnologija Naroda Jugoslavije,
Beograd, 1960.

Drury, Nevill:

Sámánok, látnokok. Budapest,
Édesvíz Kiadó, 1994.

Dutt, Romesh, C.:

The Ramayana and The Mahabharata, London, Everyman's Library, 1969.

Eberhard, Wolfram:

Lokalkulturen im alten China, Cilt: 32., Leiden, E.J. Brill, 1942.

Ekrem, H., Erkin, N.:

"Uygurlarda Nevruz Kutlamaları", **Türk Kültüründe Nevruz, Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum Bildirileri)**, Ed. Sadık T., Ankara, 1995.

Elekes, Sándor:

"Gernyeszegi babonák és népszokások", **Ethnologia**, No: 6., s. 49-53., 1895.

Eliade, Mircea:

Rites and symbols of initiation: the mysteries of birth and rebirth, **New York, Harper and Row, 1965.**

Eliade, Mircea:

Dinsel İnançlar ve Düşünceler tarihi, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1976.

Eliade, Mircea:

Şamanizm-İlkel Esrime Teknikleri, Çev. İsmet Birkan, İstanbul, İmge Kitapevi, 1999.

- Erdész, Sándor: "Fehér kígyó a magyar néphagyományban". **Jósa András Múzeum Évkönyve**, s. 73–91., Budapest, 1971.
- Erdész, Sándor: "Adatok a magyar kígyótisztelethez", **Jósa András Múzeum Évkönyve**, s. 155–186., Nyíregyháza, 1984.
- Ergin, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, Ebru, 1958.
- Ergin, Muharrem: **Orhun abideleri**, İstanbul, Hisar Yayınları, 2003.
- Ersoy, Tolga: "Şaman ve Şamanizm Göçü", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 7., s. 6–13., 1994.
- Evans-Wentz, W.Y.: **The Fairy-Faith in Celtic Countries**, New York, Citadel, 1990.
- Fancsaly, Éva: "A magyar» ősvallás «kérdéséhez", **Hungarológiai Évkönyv**, Sayı: 12., s.103–109., 2011.
- Ferenczi, Imre: "Az ördögös kocsis alakjának néhány kérdése", **Ethnographia**, Sayı: 68., s. 56–86., 1957.

Ferenczi, Imre:

"Adatok a látó (néző) alakjához",
Ethnographia, Sayı: 70., s. 435–
438., 1959.

Ferenczi, Imre:

"A táltos és a garabonciás
képzete a jugoszláviai
magyaroknál", **Ethnographia**,
Sayı: 85., s.262-275., 1974.

Ferenczi, Imre:

"Táltosok, javasok, tudósok a
tiszaháti és felsőtiszai
néphitben", **Acta Universitatis
Szegediensis: sectio
ethnographica et linguistica**,
No: 24-25., s. 313-338., 1980.

Ferguson, George:

**Signs and Symbols in Christian
Art**, Oxford University Press,
1959.

Fodor, István:

"A Magyarok Ősi Vallásáról",
**Vallástudományi
Tanulmányok**, Sayı: 6., s. 5-32.,
Budapest, Magyar
Vallástudományi Társaság,
2004.

Font-Márta, Sudár Balázs:

**Honfoglalás és államalapítás 9-
10. század. A törzsszövetségtől
a keresztény királyságig**,
Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.

Franz, Adolph:

Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter. I–II., Freiburg im Breisgau, 1909.

Friedrich, Kurze:

Reginonis abbatis prumiensis Chronicon, cum continuatione treverensi, **Toronto, Robarts-University of Toronto, 2008.**

Gábor, Adrienn:

"A húsvéti ünnepkör énekes népszokásai", **Magiszter**, Sayı: 9., Csíkszereda, 2011.

Goody, Jack:

Myth, Ritual and the Oral, Cambridge University Press, 2010.

Gombocz, Zoltán:

"A bolgár kérdés és a magyar hun monda", **Magyar Nyelv**, Sayı: 17., s. 15–21., 1921.

Gökyay, Şaik Orhan:

Han-nâme, Necati Lugal Armağanı, Ankara, 1968.

Gömeç, Saadettin:

Şamanizm ve Eski Türk Dini, 2. baskı, Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.

Gönczi, Ferenc:

"A csordás farkas", **Ethnographia**, Sayı: 16., s.93-96., 1905.

- Gönczi, Ferenc: "A földi ördög", **Ethnographia**, Sayı: 16., s.34-92.,1905.
- Gönczi, Ferenc: **Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése**, Zalaegerszeg, 1914.
- Gračova, G.N.: "Shamans Songs and Worldwiew", **Shamanism in eurasia**, Sayı: 1., s. 193-200, Göttingen, Herodot, 1984.
- Groot, J. J. M.: **Chmesische Vrkunden zur Geschichte Asiens**, Berlin, 1926.
- Grynaeus, Tamás: "Bácsmegyei gyógyító szokások és hiedelmek", **Cumania**, Sayı: 2., s.229–237., 1974.
- Grynaeus, Tamás: „Isa por ...” A honfoglalás és az Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk, **Budapest, Fekete Sas Kiadó, 1996.**
- Gulya, János: "A magyarok önelnevezésének eredete", **Honfoglalás és nyelvészet**, s. 85-97., 1977.

- Gulyás, Judit: "A Magyar történeti mesekutatás", **Ethnographia**, No:123, s.317-343., 2012.
- Gunda, Béla: **Néprajzi gyűjtőúton**, Debrecen, Alföldi Magvető, 1956.
- Györffy, György: "Babonás hiedelmek és szokások a feketekörösvölgyi magyaroknál", **Ethnographia**, Sayı: 27. s.81-89., 1916.
- Györffy, György: **A magyarok elődeiről és a honfoglalásról**, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1975.
- Hadobás, Sándor: **Hell Miksa és Sajnovics János biblográfiája**, Rudabánya, Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2008.
- Hála, J., Landgraf, Í.: **Magyarországi bányászmondák**, Rudabánya, 2010.
- Hamer, Richard: **Guilte Legende**, Oxford University Press, 2006.
- Hansen, William: **Classical Mythology: A Guide to the Mythical World of the Greeks and Romans**, Oxford University Press, 2005.

Harmatta, János:

"A Volgától a Dunáig A honfoglaló magyarság történeti útja", **Magyar Nyelv**, Sayı: 97., s. 1-14., 2000.

Harva, Uno:

Die religiösen Vorstellungen der Mordwinen, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 1952.

Has Hâcib, Yusuf:

Kutadgu Bilig II., Çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1959.

Heltai, Gáspár:

Szent Biblia, Kolozsvár, 1570.

Herbert Franke,

"Chinese texts on the Jurchen. I. A translation of the Jurchen monograph in the San-ch'ao pei-meng hui-pen", **Zentralasiatische Studien**, Sayı: 9., s. 172-177., 1975.

Herodotos:

Szemelvények Herodotos történeti művéből, Çev: Geréb József, Budapest, Franklin-Társulat Magyar Írodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1911.

Herter, Hans:

"Böse Dämonen im frühgriechischen Volksglauben", **Rheinisches Jahrbuch für**

- Volkskunde**, No: I., s.112-143., 1950.
- Hoffman, Alice, S.: **The Book of the Sagas**, London, 1913.
- Hohenauer, Ignác: **Magyar királyok és hősök csarnoka regényes jelenetekkel I.**, Pest, Lauffer Vilmos, 1870.
- Hóman, Bálint: **A magyar hún-hagyomány és hún-monda**, Budapest, Studium, 1925.
- Hopkinson, Neil.: **Studies in the Dionysiaca of Nonnus**, Cambridge, 1994.
- Hoppál, Mihály: "A sámánizmus kutatása Magyarországon", **Ethnographia**, Sayı:4., s. 345-367., 1893.
- Hoppál Mihály: "Az uráli népek hiedelemvilága és a sámánizmus", **Uráli népek**, Budapest, Corvina, 1975.
- Hoppál, Mihály: **Távoli utakon**, Baráthosi-Balogh Benedek válogatott írásai, Budapest, Néprajzi Múzeum, 1996.

- Hoppál, Mihály: **Shamanism: Selected Writings of Vilmos Diószegi**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998.
- Hoppál, Mihály: **Halkuló sámándobok- Diószegi Vilmos Szibériai Naplói, levelei I.**, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2002.
- Hoppál, Mihály: **Sámánok világa**, Budapest, Püski Kiadó, 2010.
- Hoppál, Mihály: **Avrasya'da şamanlar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Hoppál, Mihály: "A magyar ősvalláskutatás (új) útjai", **Magyar Őstörténet-Tudomány és hagyományőrzés**, s.231-238., 2014.
- Hoppál, Mihály: **Şamanlar ve semboller**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Hoppál, Mihály: **Sámánok régen és ma**, Budapest, Helikon, 2016.
- Hultkrantz, Ake: "Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism", **Shamanism in**

- Siberia**, s.27-58., Budapest, 1978.
- Hultkrantz, Ake: "Shamanism and Soul Ideology", **Shamanism in Eurasia**, Sayı: 1., s. 28–36., Göttingen, Herodot, 1984.
- Humphrey, C., Urgunge, O.: **Shamans and Elders. Experience, Knowledge and Power among the Daur Mongols**, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- İnalcık, Halil: "Selim I." **The Encyclopaedia of İslam**, Leiden, Brill, 1997.
- İnan, Abdülkadir: **Tarihte ve bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar**, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- İpolyi, Arnold: **Magyar mythologia**, Budapest, Hermit Könyvkiadó Bt., 2001.
- İsmail, Doğan: "Macar Epik Şiir Geleneğinin Kökenleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4., s. 1-20., 2004.

İsmail, Mangaltepe:

Menandos Protektor ve Theophylaktos Simokattes: Bizans Kaynaklarında Türkler, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2009.

İvanov, Sergej.V.:

Materialı po İzobrazitelnomu Iskustvu Narodov Sibiri Moskva. XIX. Nachala XX v., Moskva, 1954.

Jahoda, Gustav:

A babona lélektana, Çev. H. Erdős Ágnes, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975.

Jakovlev, Evgenij, K.:

Etnografičeskij obzor inorodčeskago naselenija doliny Juzgano Eniseja, Minusinsk, 1990.

Jankó, János:

A kalotaszegi és erdélyi magyarságról, Kolozsvár, 1893a.

Jankó, János:

Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe, Budapest, 1893b.

Jankovics, Marcell:

Ahol a madár se jár, Budapest, Pontifex, 1996.

Jeremias, Alfred:

**Handbuch der
altorientalischen
Geisteskultur**, Berlin–Leipzig,
1913.

Joinville, Jean:

**The memoirs of the Lord of
Joinville**, London, John Murray,
1906.

Jordanes:

**The Gothic History of
Jordanes**, Çev. C.C.Mierow,
London, Oxford University
Press, 1915.

Juhász, József:

Magyar értelmező kéziszótár,
Budapest, Könyvmíves, 1982.

Jung, Károly

**Táltosok, ördögök,
garabonciások**, Újvidék, Forum,
1985.

Jung, Károly:

Elbeszélés és éneklés, Újvidék,
Forum, 2004.

Kafesoğlu, İbrahim:

Eski Türk Dini, Ankara, Kültür
Bakanlığı Yayınları, 1980.

Kállay, Ferenc:

A pogány magyarok vallása,
Budapest, Lauffer és Stolp, 1861.

Kálmán, Béla:

**Munkácsi Bernát. A Magyar
múlt tudósai**, Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1981.

Kálmány, Lajos:

"A magyar halászok vízi ellenségei", **Ethnographia**, Sayı: 6., s. 102-105.

Kálmány, Lajos:

"Összeférhetetlen Tátosainkról", **Ethnographia**, Sayı: 28., s. 260-266., 1917.

Kálti, Márk:

Képes Krónika, **Çev. Geréb László**, Budapest, **Szépirodalmi Könyvkiadó**, 1978.

Kandra, Kabos:

Magyar mythologia, Eger, 1987.

Kao, Chu-hsün:

"The Ching lu shen shrines of Han sword worship in Hsiungnu religion", **Central Asiatic Journal**, Sayı: 5., s. 221-32., 1960.

Karadavut, Zekeriya:

"Kırgız masallarında mitolojik unsurlar", **Milli Folklor**, Sayı: 85. s.71-80., 2010.

Kármán, József:

A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda, Zombor, Bittermann Nándor, 1877.

Karnas, Mustafa:

Ernegenkön Destanı, Anonim Yayıncılık, 2011.

Kaşgarlı, Mahmud:

Divan-ü Lügati't Türk,
İstanbul, Kabalcı Yayınları,
2007.

Katona, Lajos:

"A kedd asszonya",
Ethnographia, Sayı: 16., s. 1-
16., 1905.

Kenin-Lopsan M. B.:

**Obryadovaya Praktika i
Folklor Tuvinskogo
Şamanstva**, Novosibirsk, 1987.

Kenin-Lopsan M. B.:

Magiia tuvinskikh shamanov,
Kyzyl, Novosti Tuvy, 1993.

Kenyeres, Ágnes:

"Budenz József", **Magyar
életrajzi lexikon I. (A–K.)**,
Budapest, Akadémiai
Kiadó, 1967.

Kerezsi, Ágnes:

"Sámánok, varázslók, látók
különleges képességű emberek
az obi-ugoroknál", **Studia
Carolensia**, Sayı: 3-4., s. 419-
434., 2006.

Keszeg, Vilmos:

**Hiedelmek, narratívumok,
stratégiák**, Néprajzi Egyetemi
Jegyzetek 8. Kriza János
Néprajzi Társaság, 2013.

Király, László:

István király emlékezete,
Budapest, Európa Könyvkiadó,
1987.

Kiss, Lajos:

**Hódmezővásárhelyi
temetkezési szokások,**
Budapest, Hornyásky Viktor
magyar királyi udvari
könyvnyomdája, 1921.

Kiszely, István:

A magyar nép őstörténete,
Budapest, Magyar Ház, 2001.

Kırcı, Emine:

"Türk Kültüründe Ateşle İlgili
İnanışlar", **Folkloristik Prof.
Dr. Dursun Yıldırım
Armağanı,** Pars Yıl Ankara,
1998.

Kniezsa, István:

**A magyar nyelv szláv
jövényszavai,** Budapest,
Akadémiai Kiadó, 1955.

Komáromy, Andor:

**Magyarországi
boszorkányperek oklevéltára,**
Budapest, Magyar Tudományos
Akadémia, 1910.

Kós, Károly:

"Ósi váz és utópisztikus tartalom
a magyar népmesében",
Művelődési közművelődési

- folyóirat**, Sayı:65., s. 29-31., 2012.
- Kósa, László: **"Ki népei vagytok?"** - Magyar néprajz, Budapest, Planétás Kiadói és Kereskedelmi Kft., 1998.
- Kosmenko, M.G.: "The Culture of Bronze Age Net Ware in Karelia", **Fennoscandia archaeologica**, Sayı: 13., s.51-67.,1996.
- Kossa, Lajos: Kígyó az emberben, **Ethnographia**, Sayı: 19, s.274-281., 1908.
- Kovács, Ágnes: "Kalotaszegi adatok a lidércről, sárkányról, rosszakról, prikolicsokról, boszorkányokról", **Ethnographia**, Sayı: 58., s. 111–114., 1947.
- Kovács, Nemere: **Egyetemes vallástörténet**, Kolozsvár, 2002.
- Köprülü, Fuat: **Edebiyat Araştırmaları I**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989.

Kristó, Gyula:

**Megjegyzések az ún.
"pogánylázadások"
történetéhez,** Szeged, József
Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, 1965.

Kristó, Gyula:

**The Life of King Stephen the
Saint, Saint Stephen and His
Country: A Newborn Kingdom
in Central Europe – Hungary,**
Lucidus Kiadó, 2001.

Kristó, Gyula:

**Magyarország története 895-
1301,** Budapest, Osiris Kiadó,
2006.

Kristó, Gy., Makk, F.:

Az Árpád-házi uralkodók,
Budapest, Interpress, 1988.

Krohn, Gyula:

**A finnugor népek pogány
istentisztelete,** Budapest,
Magyar Tudományos Akadémia,
1908.

Ksenofontov, G., W.:

**Legendy i Rasskazy o
shamanach u jakutov, buryat i
tungusov,** 2. baskı, Moskova,
1930.

Kutlu, Özen:

Sivas Efsaneleri, Sivas, Dilek
Ofset Matbaacılık, 2011.

Ladó János, Bíró Ágnes:

Magyar

utónévkönyv, Budapest, Vince, 2005.

Lakó, György:

A magyar szókészlet finnugor elemei, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.

Lar, Leonid:

Shamany i bogi, Tyumen, Institut problemi osvoyeniya Severa Soran, 1998.

László, Gyula:

A honfoglaló magyar nép élete, Budapest, Magyar Élet, 1944.

László, Gyula:

Árpád népe, Budapest, Helikon, 1998.

László, Gyula:

"Különvélemény
ősvallásunkról", **Őseinkről**,
s.158–171, Budapest, Gondolat
Kiadó, 1990.

Lázár, Katalin:

"Kereszténység előtti
hiedelemmotívumok a magyar
népi mondókákban", **Az igazság
keresése**, Sepsiszentgyörgy,
Kőrösi Csoma Sándor
Közművelődési Egyesület, s.
456-464., 2015.

Lehoczky, Tivadar:

Bereg vármegye monografiája,
Uzhgorod, 1881.

Levshin, A. I.:

Description des hordes et des steppes des Kirghiz-Kazaks, Paris, 1840.

Lörincz, László:

Mongol Mitológia, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Löwenberg, Julius:

"Brand, Adam", **Allgemeine Deutsche Biographie Band 3,** Leipzig: Dunder & Qumblot, 1876.

Lükő, Gábor:

A magyar lélek formái, Budapest, 1942.

Magyar, László, A.:

"Jean Baptiste Morin és Magyarország. Egy ismeretlen Hungaricum", Magyar Könyvszemle, Say: 114., s. 48-53., 1998.

Magyar, Zoltán:

Népmondák a Fekete-Körös völgyében, Tortoma Kiadó, Barót, 2013.

Makkai, László:

"Hiedelemrendszerek történeti változása és a boszorkányhit", **Etnographia,** Say: 94. s.106-146., 1983.

Marczali, Henrik:

**A magyar történet kútfőinek
kézikönyve,** Budapest, Az
Athanaeum Irodalmi és Nyomdai
Rt. Kiadása, 1901.

Martynov, A. Ī:

**The Ancient Art of Northern
Asia,** Çev. D. B. Shimkin., E. M.
Shimkin, Chicago, University of
Illinois Press, 1991.

Mátyás, Lajos:

"A szigetvári néphiből",
Ethnographia, Sayı: 5., s.336-
338., 1894.

Mau-Tsai, L.:

**Çin Kaynaklarına Göre Doğu
Türkleri,** Çev. E. Kayaoğlu, D.
Banoğlu, İstanbul, Selenge
Yayınları, 2011.

Melius, Juhász Péter:

**Herbarium. A fáknek,
füveknek nevekről,
természetükről és hasznairól,**
Kolozsvár, 1578.

Melles, Kornélia:

**Nisan sámánnő: mandzsu
vajákos szövegek,** Budapest,
Helikon, 1987.

Mikhailowski, V.M.:

"Shamanism in Siberia and
European Russia", **Journal of
the Royal Anthropological
Institute**, Sayı: 24., s.61-100.,
1894.

- Mikó, Gábor: "Szent István király törvényeinek legrégebbi kézírata- Az Admonti kódex", **Arcana Tabularii**, s.723-732., Debrecen, 2014.
- Modi, Jivanji. J.: **The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees**, New York, 1986.
- Monaghan, Patricia: **The encyclopedia of Celtic mythology and folklore**, New York, Facts on File, 2004.
- Móser, Zoltán: **Az ősök udvarában**, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2001.
- Munkácsi, Bernát: "Adalékok a magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz", **Ethnographia**, Say1: 9., s.97-111., 1900.
- Muraközi, Ágota: "A lidérc a nyírségi néphitben", **Jósa András Múzeum Évkönyve**, Say1: 10., s.183–200, 1968.
- Nagy, Ilona: **A Grimm-meséktől a modern mondákig. Folklorisztikai tanulmányok**, Budapest, L'Harmattan, 2015.

- Nagy, József: "Hegyhátvidéki népszokások", **Ethnographia**, Sayı: 9., s.357–366., 1900.
- Nanamoli, Bhikkhu: **The Life of Buddha-According to the Pali Canon**, Onalaska, BPS Pariyatti Edition, 2001.
- Nemere, István: **Táltosok és Sámánok**, Budapest, Anno Kiadó, 2010.
- Németh, Gyula: "Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine", Çev. Özlem Nemrutlu, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 139., s. 195-200., 2002.
- Németh, Gyula: **A honfoglaló magyarság kialakulása**, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930.
- Németh, Gyula: **Attila és hunjai**, Budapest, Magyar Szemle, Társaság, 1940.
- Nonnus of Panapolis: **Dionysiaca Books 1-15**, Çev. W.H.D. Rouse, Cambridge, Harvard University Press, 1986.
- Ohlmarks, Ake: **Studien zum Problem des Schamanismus**, Copenhagen, Lund, 1939.

Orovec Borbély, D.:

"Macar Kültüründeki Şaman-Taltoş Figürü", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı: 161., s.177-183., 2019.

Ortutay, Géza:

Magyar Néprajzi Lexikon 4. Cilt, Budapest, 1981.

Ögel, Bahaeddin:

Türk Mitolojisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.

Pais, Dezső:

A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Pálfi, Károly:

A magyar nemzet ősvallása, Budapest, 1941.

Palládi-Kovács Attila:

Magyar néprajz 5., Budapest, 1988.

Papp, Árpád:

Rossz vér- Adalékok a vérrel kapcsolatos népi gyógyászat történetéhez, Szabadka, Grafoprodukt, 2004.

Pauler, Gy., Szilágyi, S.:

A magyar honfoglalás kútfoi- A honfoglalás ezredéves emlékére, **Budapest, Nap Kiadó, 1995.**

Paulus Orosius:

The Seven Books of History Against the Pagans, Çev. Deferrari R.J., Washington, The

- Catholic University of America Press, 1964.
- Pausanias: **Description of Greece**, Çev. Jones, W.H.S. Cambridge, Harvard University Press, 1936.
- Penavin, Olga: **Jugoszláviai magyar népmesék**, Budapest-Újvidék, Akadémiai Kiadó-Forum, 1984.
- Perić, B., Pletenac, T: **Fantastična bića Istre i Kvarnera**, 1. izdanje, Zagreb, Vuković i Runjić, 2008.
- Perkowski, Jan L.: **The Darkling: A Treatise on Slavic Vampirism**, Ohio, Columbus, Slavica Publishers, 1989.
- Pinch, Geraldine: **Handbook of Egyptian Mythology**, Oxford, Abc-Clio Press, 2002.
- Pintér, Jenő: **A magyar irodalomtörténet I. Cilt: A magyar irodalom a középkorban**, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1930.

- Pócs, Éva: **Magyar Ráolvasások I.**, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1985.
- Pócs, Éva: **Néphit, Magyar néprajz 7.**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- Pócs, Éva: "Élők és holtak, boszorkányok és varázslók a kora újkori hiedelemrendszerekben", **Ethnographia**, Sayı: 106., s.1-11., 1995.
- Pócs Éva: **Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán**, Budapest, L'Harmattan, 2002.
- Polner, Zoltán: **Csillagok tornácán-Táltosok, boszorkányok, hetvenkedők**, Szeged, Bába és Társai Kiadó, 2001.
- Popov, Alexander A.: **Ceremonija odjivlenija bubna u ostyak-samojedov**, Leningrad, 1934.
- Popov, Alexander A.: "Poluchenie 'shamanskogo dara' u Viliuiskikh Yakutov", **Trudy Instituta Etnografii Akademii Nauka**, Sayı: 2., s. 282-293., 1947.

Potanin, G. N.:

Ocherki Severo-zapadnoj Mongolii, St. Petersburg, 1881.

Potapov, Leonid, P.:

"Slyedi totyemistichyeskikh pryedstavlyeniy u altaytzyev", **Sovyetskaya Etnografija**, Sayı: 4-5., s.134-152.,1935.

Pressing, Lajos:

Az égig érő fa- Szellemi tanítások a magyar népmesékben I., Budapest, Pilis-Print Kiadó, 2009.

Priklonski, V., L.:

Zhivaja starina, 3. Baskı, St. Petersburg, 1890.

Prince, R.:

"Shamans and endorphins: Hypothesis for a Synthesis", **Ethos**, Sayı: 10, s. 409–423., 1982.

Pripuzov, N. P.:

"Svediniya dlya İzuçeniya Şamanstva u Yakutov Yakutskogo Okrug", **İzvestiya Vostoçno-Sibirskogo Otdeleniya Ruskogo Geografiçeskogo Obşçestva**, Sayı: 3-4., s. 64-65., İrkutsk, 1885.

Prokofieva, E. D.:

"Predstavlenija selkupskix šamanov o mire (po risunkam I akvareljam selkupov)", **Sbornik Muzeya antropologii i etnografii**, Sayı: 20., s. 54–74., 1961.

Qiu, Pu:

"Shamans and Shamanism of the Oroqens", **Shamanism: Past and Present**, Sayı: 2., s. 253–261., Budapest, Fullerton, 1989.

Radloff, W.:

Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens. I. Theil: Die Dialecte des eigentlichen Altai: der Altaier, Teleuten, Lebed-Tataren, Schoren und Sojonen, St. Petersburg, 1866.

Radloff, Wilhelm:

Sibirya'dan, İstanbul. Maarif Basımevi, 1954.

Radloff W., Kúnos I.:

Proben, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Radloff, Wilhelm:

Türklük ve Şamanlık, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2012.

Ramazan, Şeşen:

İbn Fadlan Seyahatnâmesi, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.

- Reizner, János: **Szeged története IV.**, Szeged, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, 1990.
- Relkovic, Davorka: "Acsádi (vasmegyei) néphit és szokások", **Ethnographia**, Sayı: 41., s. 50-53., 1930.
- Remler, Pat: **Egyptian Mythology A to Z**, New York, Chelsea House, 2010.
- Ripinsky-Naxon, M.: "Maya Cosmovision and Shamanistic Symbolism", **Journal of Prehistoric Religion**, Sayı: 7., 49–61., 1993.
- Rockhill, W. W.: **The Journey of William of Rubruck**, London, Hakluyt Society, 1900.
- Róheim, Géza: "Kedd asszonya", **Ethnographia**, Sayı: 24., s. 90-95., 1913.
- Róheim, Géza: **Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata – Tanulmányok**, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984.
- Róheim, Géza: **Magyar néphit és népszokások**, Szeged, Universum, 1990.

Róna-Tas, A.:

A honfoglaló magyar nép,
Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

Roux, Jean-Paul:

**Türklerin ve Moğolların Eski
Dini,** İstanbul, İşaret Yayınları,
1994.

Röhritz, Lutz:

Folktales and Reality,
Indianapolis, Indiana University
Press, 1991.

Rubruck, W.V.:

**Moğolların Büyük Hanı'na
Seyahat,** Çev. Ergin Ayan,
İstanbul, Kronik Kitap, 2019.

Sandner D.F., Wong S.H.:

The sacred heritage: The
influence of shamanism on
analytical psychology, **New
York, Routledge, 1997.**

Sebestyén, Gyula:

**Gesta Hungarorum – A
magyar hősmondák öt könyve.**
Első könyv: Óshiedelmek,
Budapest, 1925.

Seroshevskiy, Vatslav.L.:

**Yakuti. Opit
Etnografičeskogo
İssledovaniya,** St. Petersburg,
1896.

Serov, S.:

"Guardians and Spirit-Masters of
Siberia", **Crossroads of
Continents of Siberia and**

- Alaska,** Washington,
Smithsonian Institutions, 1988.
- Shirokogoroff, S. M.:
Psychomental Complex of the Tungus, London, Paul, Trench, Trubner & Co., 1935.
- Simonović, Radivoj:
Kuga u Sremu godine 1795 I 1795-opis pomora sa osobitim obzirom na kulturno stanje ondašnjeg naroda, Pančevo, Štamparija braće Jovanovića, 1898.
- Smolyak, A. V.,
Shaman: Lichnost, Funktsi, Mirovozzrenie (narodi Nijnego Amura), Moskova, 1991.
- Solymossy, Sándor:
"A »vasorrú bába« és mítikus rokonai". **Ethnographia,** Sayı: 38., s. 217-235., 1927.
- Solymossy, Sándor:
"Magyar ősvallási elemek népmeséinkben."
Ethnographia, Sayı: 40., s. 133-152., 1929.
- Solymossy, Sándor:
A magyar ősi hitvilág A magyarság néprajza IV. Bp. 1937. 402–449. o.

Solymosy, Sándor:

Népmese és tudomány,
Budapest, Hermit Könyvkiadó
Bt., 2017.

Sternberg, L.Y:

**Kul't orla u sibirskikh
narodov",** Leningrad, Nauka,
1927.

Sturluson, Snorri:

The prose Edda, New York, The
American-Scandinavian
Foundation, 1916.

Sudár, Balázs:

A honfoglalók műveltsége,
Budapest, Helikon, 2018.

Sudár, B., Petkes, Zs:

**A honfoglalók
viselete,** Budapest, Helikon.
2014.

Szabó, Mária:

A magyarok csillagai,
Budapest, Cheiron Studio Kft.,
2005.

Szarvas, G., Simonyi, Zs.:

Magyar Nyelvtörténeti Szótár,
1. Cilt, Budapest, Viktor
Akadémiai Könyvkereskedés,
1890.

Szegfű, László:

Ősi szellemi örökségünk I.,
Szeged, 1996.

- Széll, Farkas: "Törvénykezési adatok alföldi babonákról", **Ethnographia**, Sayı: 3., s. 110-121., 1892.
- Szendrey, Ákos: "A magyar lélekhit", **Ethnographia**, Sayı: 57., s.34–46., 1946.
- Szendrey, Ákos: "Hexe-Hexendruck", **Acta Ethnographica**, Sayı: 4., s.129–169., 1955.
- Szendrey, Zsigmond: "A nép élő hitvilága", **Ethnographia**, Sayı: 49., s. 257–273., 1938.
- Szendrey, Zsigmond: "Ember és természetfeletti lenyek a szalontai nephitben.", **Ethnographia**, Sayı: 25., s. 315–326., 1941.
- Szilágyi, László: "Hajdúnánási népnyelvi szövegek", **Magyar Népnyelv III.**, Debrecen-Kolozsvár, 1941.
- Szili, István: **Etana mennyei utazásától Emese álmáig**, Hága, Mikes International, 2013.
- Szinnyei, József: **Magyar tájszótár**, Budapest, Nap Kiadó, 2003.

Szűcs, Sándor:

"Javasok a Nagysárréten",
Ethnographia, Sayı: 52., s.265-
274., 1941.

Szűcs, Sándor:

"Adatok az alföldi táltosok
ismeretéhez", **Ethnographia**,
Sayı: 57., s.84-85., 1943.

Szűcs, Sándor:

A régi Sárrét világa, Budapest,
Bólyai Akadémia, 1945.

Szűcs, Sándor:

"Az »égbenyúló fa«a sárréti
néphitben", **Ethnographia**, Sayı:
56., s.23-26., 1945.

Szűcs, Sándor:

"Időért viaskodó táltosok",
Ethnographia, Sayı: 62., s. 403-
409., 1951.

Tagányi, Károly:

**Lebende Rechtsgewohnheiten
und ihre Sammlung in Ungarn**,
Berlin, Leipzig, 1922.

Taşgıl, Ahmet:

Göktürkler I-II-III, Türk Tarih
Kurumu Yayınları, Ankara,
2012.

Tátrai, Zsuzsanna:

"Adalékok a májusi-pünkösdi
ünnepkör vizsgálatához,
különös tekintettel a
jugoszláviai magyar
hagyományokra.",

- Hungarológiai Közlemények**
81., Sayı: 4., s. 657-683., 1990.
- Thomas, Keith: **Religion and the Decline of Magic**, London, Weidenfeld & Nicolson, 1971.
- Thorpe, Benjamin: **The poetic Edda**, Lapeer, Michigan, The Northvegr Foundation Press, 2004.
- Tótfalusi, István: **Magyar értelmező kéziszótár**, Budapest, Merényi, 1996.
- Tóth, Sándor László: "Hogyan történt a honfoglalás? A honfoglalás és nemzetközi háttere", **História**, Sayı: 30., s.11-13., 2008.
- Tretyakov, P.L.: **Turuchanskij Kraj, ego priroda i jiteli**, St. Petersburg, 1871.
- Thorndike, Lynn: **A History of Magic and Experimental Science**, London, 1923.
- Treadgold, Warren: **The Early Byzantine Historians**, Basingstoke-New York, Palgrave Macmillian, 2007.

Újváry, Zoltán:

"A magyar agrárrítusok zoomorf démonaihoz", **Műveltség és Hagyomány**, Say1: 6., s.129–152., 1964.

Újváry, Zoltán:

"A szakállas farkas mondájához", **Ethnographia**, Say1: 73., s.458-461., 1962.

Vajkai, Aurél:

Az ördögös molnárlegény, Budapest, Néptudományi Intézet, 1947.

Valeriy, Chernetsov:

"Concepts of the soul among the Ob Ugrians", Çev. Henry N. Michael, **Studies in Siberian Shamanism**, Toronto: University of Toronto Press., 1963.

Vámos, Ferenc:

Kozmosz a magyar mesében, Hermit Könyvkiadó, 2007.

Van den Broek, R.:

The Myth of the Phoenix, Leiden, Brill, 1972.

Varga, Géza:

Magyar Ősvallás, **Országépítő**, Say1:4., s. 16-22., 2006.

Varga, Zsigmond:

Az ősmagyar mitológia sumir és Ural-Altáji Öröksége, San

- Francisco, California, A hídfő baráti körének kiadása, 1956.
- Vásáry, István: **A régi Belső-Ázsia története**, Budapest, Balassi Kiadó, 2003.
- Vehrer, Adél: "Táltos, Witch, Incubus, Succubus and Other Beings in Hungarian Folklore and Mythology", **Polgári Szemle**, Sayi:14., s. 411-423., 2018.
- Verbitskij, V. I.: **Altayskie Inorodotsi**, Moskva, 1894.
- Veres, Péter: "A honfoglaló magyarok életmódjának vitatott kérdései", **Honfoglalás és nyelvészet**, Budapest, Balassi Kiadó, s.109–134., 1997.
- Veres, Péter: "A magyar nép etnogenezise", **História Folyóirat**, Sayi: 29., s. 10-14., 2007.
- Versenyi, György: "Felvidéki Népmondák", **Ethnographia**, Sayi: 6., s. 123–132., 230–239.,1895.
- Vitebsky, Piers: **The Shaman**, London, MacMillan, 1995.

Vlachos, Theodorakis:

"Geister und
Dämonenvorstellungen im
Südosteuropäischen Raum
griechischer
Sprachzugehörigkeit",
**Österreichische Zeitschrift für
Volkskunde**, Sayı: 25., s. 215-
248, 1971.

Voight, Vilmos:

**A történeti magyar
mesekutatás kérdései**,
Budapest, ELTE, 1979.

Voigt, Vilmos:

"A magyar sámánizmusról –
röviden", **Csodaszarvas**, Sayı:
4., s. 85-99., 2012.

Voigh, Vilmos:

**A magyar ősvalláskutatás
kérdései. Vallástudományi
Tanulmányok**, 4., Budapest,
Magyar Vallástudományi
Társaság, 2003.

Voigt, Vilmos:

"Ipolyi Arnold élete", **Limes**,
Sayı: 9., s. 152-161., 1999.

Voight, Vilmos:

"A Magyar ősvallas kérdése",
Ethnographia, Sayı: 108., s.
365-418., 1997.

- Voigt, Vilmos: "A sámánizmus, mint etnológiai kutatási probléma", **Nyelvtudományi Közlemények**, Sayı: 67., s. 379-390., 1965.
- Wallis Budge, E. A.: **Papyrus of Any-Egyptian Book of the Death**, London, 1898.
- Warder, A. K.: **Indian Buddhism**, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers, 2000.
- Werner, E.T.C.: **Myths and Legends of China**, London, George Harrap, 2005.
- Whitby, M. and M.: **The History of Theophylact Simocatta**, Oxford University Press, New York, 1986.
- Wuttke, Adolf: **Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart, Hamburg**, Erscheinungsjahr, 1860.
- Yıldırım, Dursun: "Ergenekon Destanı", **Türkler Ansiklopedisi**, 3. Cilt, s. 948-980., Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Zaicz, Gábor: **Etimológiai szótár**, Budapest, Tinta Kiadó, 2006.

Zajti, Ferenc:

Zarathustra Zend-Avesztája,
Budapest, 1919.

Zavodszky, Levente:

**A Szent István, Szent László és
Kálmán korabeli törvények és
zsinati határozatok forrásai,**
Budapest, Stephaneum, 1904.

Zečević, Slobodan:

Mitska bica Srpskih predanja,
Beograd, JP Službeni glasnik,
1981.

Zelenin, D.K.:

Kult ongonov v Sibiri,
Moskova-Leningrad, 1936.

Zentai, Tünde:

"A kísértet és a visszajáró halott
epikus megjelenítése az
Ormánságban", **Janus
Pannonius Múzeum Évkönyve,**
s. 297–308., 1974.

Zentai, Tünde:

"The Figure of the
„szépasszony", **Acta
Ethnographia,** Say1: 25., s. 251–
274., 1976.

Zilahy, József:

"Tápió", **Ethnographia,** Say1:
22., s.126., 1911.

Zimonyi, István:

A magyarság korai történetének sarokpontjai,
Budapest, Balassi Kiadó, 2014.

Zimonyi, István:

Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century, Brill, 2016.

Online kaynakçalar:

Macar büyüclüğü kaynaklarının kataloğu:

<http://www.vmmuzeum.hu/boszorkanypercek/> (Son erişim tarihi: 23.11. 2021.)

Macar Ulusal Arşivleri:

<http://mnl.gov.hu>

(Son erişim tarihi: 23.11.2021.)

Moğolların Gizli Tarihi:

<https://terebess.hu/keletkultinfo/titkos.html>

(Son erişim tarihi: 18.11.2021.)

<https://holybooks-lichtenbergpress.netdna-ssl.com/wpcontent/uploads/RigVeda.pdf>

(Son erişim tarihi: 16.11.2021.)

Pallas nagy lexikona:

<https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/071/pc007198.html#1>

(Son erişim tarihi: 16.11.2021.)

Kur'ân-ı Kerîm

KUR'AN-I KERİM | 1. Sayfa | Fâtiha Sûresi (diyanet.gov.tr)

(Son erişim tarihi: 16.11.2021.)

TARANMIŞ MASAL KİTAPLARI:

Arany, László:	Magyar Népmesék , Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979.
Benedek, Elek:	A kék liliom és más mesék , Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1982.
Benedek, Elek:	Magyar mese- és mondavilág I., A csodaszarvas , Budapest, Móra Kiadó, 1988.
Benedek, Elek:	Magyar mese- és mondavilág II., A fekete kisasszony , Budapest, Anno Kiadó, 1989a.
Benedek, Elek:	Magyar mese- és mondavilág III., A tűzmadár , Budapest, Móra Kiadó, 1989b.
Bodor, Ferenc:	Nagymama képeskönyve , Budapest, Minerva, 1985.
Fábián, Á.:	Az eltáncolt papucsok , Budapest, Móra Ferenc Kiadó, 1984.

Gaál, Károly:

Aranymadár. A burgenlandi magyar faluk elbeszélőkultúrája,
Szombathely, 1988.

Gaál, Mózes:

Hun és magyar mondák,
Budapest, Franklin-Társulat
Magyar Irodalmi Intézet és
Könyvnyomda, 1907.

Géczy, József:

Hetedhétország meséi, Pécs,
Pannónia Könyvek, 1989.

Illyés Gyula:

Hetvenhét magyar népmese,
Budapest, Móra Ferenc
Könyvkiadó, 1974.

Josef, H., Kovács, Á.:

A csodálatos fa. Erdélyi szász népmesék, Budapest, Európa,
1979.

Kovács, Ágnes:

Kalotaszegi Népmesék,
Budapest, Franklin-Társulat,
1943.

Kovács, Ágnes:

**Magyar Népmesekatalógus
1.,2.,3. Cilt,** Budapest, 1987.,
1988., 1983.

Kovács, Ágnes:

Rózsafiú és Tulipánleány,
Budapest, Akadémiai Kiadó,
1987.

Kovács, Ágnes:

**Ícinke-Picinke- Népmesék
óvodásoknak,** Budapest, Móra
Kiadó, 2012.

Kriza, János:

Az álomlátó fiú, Budapest, Móra
Ferenc Könyvkiadó, 1961.

Lengyel, Dénes:

Régi Magyar Mondák,
Budapest, Móra Könyvkiadó,
1972.

Magyar, Zoltán:

A herencsényi mesemondó,
Budapest, Balassi Kiadó, 2004.

Magyar, Zoltán:

Őrségi mesék és mondák,
Budapest, Balassi Kiadó, 2013.

Majtényi, Zoltán:

Tündér Mesék, Hajnalcsillag,
Budapest, Unikornis Kiadó,
1999.

Orbán, Dénes:

Úz-völgyi népmesék, 1997.

Penavin, Olga:

**Jugoszláviai Magyar
Népmesék,** Újvidék, Forum
Könyvkiadó, 1984.

Simonits, M, Dömötör, Á.:

Fótonfót király, Budapest, Móra
Ferenc Kiadó, 1985.

Tüskés, Tibor:

Hetedhét ország, Pécs, Baranya
Megyei Könyvtár, Pannónia
Könyvek, 1989.

Varga, Domonkos:

Ritka szép magyar népmesék,
Budapest, Hét Krajcár Kiadó,
1999.

Voigt, Vilmos:

**A táltos kanca és
libapásztorlány,** Budapest,
Móra Ferenc Könyvkiadó, 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Dianna Orovec Borbély, 1991 Sırbistan doğumludur. İlk ve ortaokulu Csantavér (Sırbistan) Néphősök İlk-ve Ortaokulu'nda okul birincisi olarak bitirmiştir, öğrenimini ise Szabadka Müzik Lisesi'nde (Sırbistan) okul birincisi olarak tamamlamıştır. 2010 yılında tam burslu olarak kazandığı Szeged Üniversitesi'nde (Macaristan) Doğu Dilleri ve Kùltürleri (Altay Dilleri ve Kùltürleri) ile Sırp Dili ve Edebiyatı bölümlerini okuyarak derece ile mezun olmuştur. 2012 yılında Erasmus Değişim Programı kapsamında güz döneminde Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitim görmüştür. Yüksek lisans çalışmalarını, 2016 yılında İstanbul Üniversitesi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Bölümü'nde tam burslu olarak tamamlamıştır.